

ANALECTA  
ORDINIS S. BASILII MAGNI

ANNUS 1928

TOMUS III. Fasc. 1-2

---

---

**ЗАПИСКИ**  
ЧИНА СВ. ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО



ТОМ III. Вып. 1-2

ЖОВКВА 1928

---

---

## „ЗАПИСКИ ЧИНА СВ. ВАСИЛІЯ В.“

Виходять покищо неперіодично, під редакцією священиків тогож Чину і при ласкавій співпраці визначних українських наукових сил.

Кожний випуск обнімає найменше 112 сторін друку великої вісімки. Чотири випуски становлять один том, без огляду на протяг часу, у якому появляться.

В редакційних справах адресувати: »Записки ЧСВВ.« Львів, ул. Жовківська 36. На туож редакційну адресу належить посилати всі книжки і періодичні видання, призначені для бібліографічного відділу і для обміну. — Число редакційного телефону: Львів 41-79.

Адреса для замовлень і грошових посилок: »Видавництво Чина св. Василя В.« Жовква. — Число телефону: Жовква 19.

---

## „ANALECTA ORDINIS S. BASILII M.“

Prodeunt in praesenti ut opus imperiodicum, cura sacerdotum huius Ordinis collaborantibusque libenti animo viris apud nostram nationem studiis et doctrina eximiiis. Quod opus, magni sane laboris et gravium hisce temporibus expensarum, optamus acceptum fieri praesertim apud exteros omnes, qui orientalibus necnon slaviciis rebus incumbunt.

Singuli fasciculi constant ad minimum 112 paginis in-8°, quorum quattuor tomm efficiunt prodeuntque in lucem temporis intervallis non accuratius determinatis.

Redactionem quae spectant diriganlur ad Analectorum OSBM. moderatorum, Lwów, Żółkiewska 36 (Polonia). Huc diriganlur quoque omnes libri editionesque periodicae destinatae recensionis aut reciprocae commutationi. — Numerus teleph. redactoris: Lwów 41-79.

Quae vero spectant administrationem (ut subnotationes, solutiones etc.) diriganlur ad: »Vydavnyctvo Čyna sv. Vasylija V.« Żółkiew (Polonia). — Num teleph.: Żółkiew 19.

---

## ЗМІСТ вип. 1-2

### I. СТАТТІ

	Сторона
Християнство на Україні за часів князя Ярополка I (969-979) (В. Заїкин) . . . . .	1
Рукописи бібліотеки монастиря св. Онуфрія ЧСВВ. у Львові (д-р Я. Гординський) . . . . .	40
Бібліотека львівських Василіян (о. Й. Скрутень, ЧСВВ.) . . . . .	65

### II. МАТЕРІЯЛИ

Причинки до життя і справи м. Мокрини Мечиславської ЧСВВ. (свщ. Е. Майський) . . . . .	
Дневник пр. Пазина, ЧСВВ. ЧСВВ.) . . . . .	

## INDEX fasc. 1-2

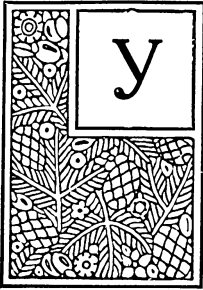
### I. ARTICULI

	Pagina
Religio christiana in Ucraina temporibus principis Jaropolcii I (969-979) (V. Zajikyn) . . . . .	1
Manuscripta bibliothecae monasterii Leopoliensis PP. Basilianorum ad S. Onophrium (dr J. Hordynskýj) . . . . .	
Bibliotheca PP. Basilianorum Leopoliensis (P. Skruteny, OSBM.) . . . . .	

### II. DOC.

# I. СТАТТІ

## Християнство на Україні за часів князя Ярополка I (969-979)



східно-європейській історіографії довгий час панувала думка, що поширення християнської віри в Київській Русі-Україні та инш. східно-словянських землях і християнізація всього східного словянства були переведені св. кн. Володимиром Великим. Історики припускали, що християнство швидко поширювалося серед східних Словян, майже без усяких перешкод і труднощів, без спротиву і боротьби. Почасті погляди сі й до нині висловлюються деякими, навіть іноді видатними, істориками (нпр. М. Любавським<sup>1</sup>). Але церковно-історична наука вже в другій половині минулого століття, завдяки працям митр. Макарія (Булгакова), Васильєвського, Голубінського, Фортінського, Воронова та ин. дослідників, яскраво зясувала невірність таких поглядів на початки християнства серед східних Словян. Уже в працях згаданих учених, а ще виразнійше в пізніших дослідках професорів Абрагама, Пархоменка, Коробки та инш. виявлено було, що християнізація східнословянських племен була довгим і вельми складним процесом, що поширення християнської віри навіть у IX-X вв. (не зважаючи на різні, сприятливі в той час обставини — внутрішні й зовнішні) все-ж таки зустріло сильний спротив з боку консервативних поганських мас і не обійшлося без боротьби (іноді кривавої) з поганями, і що в кожному разі християнізація сх.-словянських земель не могла бути ділом самого тільки св. кн. Володимира Великого й не могла бути переведена за час його правління.

<sup>1</sup> М. Любавській. Древняя русская история до конца XVI вѣка. (Изданіе третье). Москва, 1918. Стор. 90-92.

Роля св. князя Володимира Великого в поширенню християнської віри в Східній Європі, зокрема на українських землях, безсумніву, була дуже велика, і Церква справедливо оцінила ці заслуги кн. Володимира, надавши йому ім'я Рівноапостольного. Але при тім мусимо ствердити, що справа християнізації сх.-словянських земель почалася задовго перед Володимиром; а скінчилася через кількасот літ по його смерті. На землях російських (особливо східно-російських) за часів св. Володимира Великого покладені були що й но перші початки християнства. На землях українських — в тій лічбі й в осередку України — в Київській Русі св. Володимирові належала, навпаки, роля утвердителя християнської віри, якої початки й підстави покладені були вже його попередниками.

Процес поширення християнської віри й християнізації українських земель був дуже складним і змінним. Християнство почало ширитися на українських землях в дуже давні часи (як що не апостольські, то дуже близькі до апостольських). Сей процес поширення християнства тісно зв'язаний був з перенесенням на Україну християнської культури і (— в IX-X віках —) також із суспільно-політичною еволюцією, яка цілковито змінювала характер суспільного й державного життя на українських землях. Довгий час задержувався розвій християнства на Україні через постійну міграцію різних племен в українських степах та через зовнішні несприятливі обставини, а в IX-X віках (коли міграція племен у степах ослабла) через міцний спротив консервативно-поганських нижчих верств суспільства. Через такі причини християнство, будучи кілька разів уже значно поширеним на українських землях а навіть здобувши в них пануюче становище (нпр. за часів кн. Бравалина — на поч. IX віку, за Оскольда й Дира, за часів самостійного правління св. кн. Ольги), потім поносило великі втрати та переслідування й на деякий час майже занепадало. Процес християнізації України задержувався і ускладнювався також іще й через те, що християнські релігійні, культурні й політичні впливи конкурували певен час на українських землях із впливами магометанськими й жидівськими. Але, завдяки загальним економічним та політичним змінам і подіям, які наступили в IX і особливо в X стол.

в східній і середній Європі та в сусідних краях Азії, а також, на наш погляд — і завдяки особливим властивостям етичних поглядів і характеру пра-українських племен, християнські впливи остаточно й цілковито перемогли всякі інші. Впливи християнської релігії й культури досягали на Україну з різних християнських країв — з Візантії, з християнського Сходу (головно з Закавказзя), з християнського Заходу й нарешті з наддунайсько-словянських країв (у яких християнство розвивалося під перехресними впливами Візантії й Заходу)<sup>1</sup>.

Особливо значними зробилися ріжноманітні (західні, східні й візантійські) християнські впливи на українських землях у середині та другій половині X-го стол. Уже за часів св. кн. Ольги зроблені були нею та її співробітниками-боярами спроби християнізації Київської Держави, заведення християнської єрархії на Україні й знищення поганства в Київській землі. Спроба ця не привела до бажаних наслідків, св. Ольга мусіла відійти від управління Київською Державою, а правління її сина й наступника кн. Святослава I було добою виразної поганської реакції. Але безсумнівно, що заходи св. Ольги коло поширення християнської віри не пропали марно<sup>2</sup>. Не зважаючи на неприхильність Свято-

---

<sup>1</sup> Про західно-християнські впливи на Україні — див.: В. Пархоменко — „Древнерусская княгиня св. равноапост. Ольга“, Київ, 1911; „Християнство Руси до Володимира Св.“ („Вѣра и Разумъ“, 1912, чч. 9 і 10); „Начало християнства Руси“, Полтава, 1913; Д. Воронцов — „О латинскихъ проповѣдникахъ на Руси Киевской въ X и XI вв.“ („Чтенія въ Историч. О-вѣ Нестора Лѣтописца“, кн. I); W. Abraham — „Powstanie organizacyi Kościoła łacińskiego na Rusi“, t. I, Lwów 1904; М. Коробка — „Къ вопросу объ источникѣ русскаго християнства“ („Извѣстія отдѣленія русск. яз. и словесн. Имп. Акад. Наукъ“, 1906, т. XI, кн. 2); порів. мою статтю „Микола Коробка і його розвідка про джерело руського християнства“ („Богословія“, 1926, т. IV, кн. 4); про впливи Закавказзя — Єпископ Кіріон — „Культурная роль Иверіи въ исторіи Руси“, Тифліс 1910; питання про закавказькі впливи на розвій християнства на Україні обговорюється мною також в приготіваній до друку розвідці „Прийняття християнства Русинами в Сугдеї на поч. IX віку“.

<sup>2</sup> Загальний огляд розвитку християнства на українських землях поданий мною в розвідках: „Chrześcijaństwo w Europie Wschodniej od czasów apostołskich do księcia Igora Starego“ (Варш. 1926), „Chrześcijaństwo w Europie Wschodniej w połowie X-go wieku“ („Ελληνες“,

слава до християнства й переслідування християн по переході влади (чи, принаймні, при переході влади до його рук), християнська релігія не тільки не загинула, але навпаки й за Святославового панування мала значне число сповідників а навіть здобувала нових членів Церкви в Київській Державі.

За часів князювання сина й наступника Святославового Ярополка (біля 969-979 рр.) християнська релігія на Україні знову досягла розквіту. Часи Ярополка се безперечно один з найважливіших моментів в історії християнства на Україні. Але, на превеликий жаль, наш літопис нам дуже мало говорить про стан християнської віри за кн. Ярополка. В найновішій історіографії був яскраво розвинутий погляд, що в літописі зроблений був навмишний пропуск (при кодифікації літопису) в тім місці, де мова йде про християнство за часів Ярополка<sup>1</sup>. Західні ж джерела, а почасти й деякі вказівки наших старо-східно-словянських джерел дають підставу до висновку, що кн. Ярополк I сам прийняв християнство (від західного місіонера) і активно поширював християнську віру в Київській Державі. Сей висновок про християнство кн. Ярополка I останніми часами в категоричній формі висловили в своїх працях В. Пархоменко й покійна О. Єфименкова<sup>2</sup>.

---

1926, N. 1, 1927, NN. 2-5 і окремо: Варш. 1927), в готовій до друку розвідці: „Прийняття християнства Русинами в Сугдеї на початку IX віку“, а також у праці „Християнство на Україні за часів св. кн. Ольги“, яку нині готую до друку. Порів. також мої рецензії на розвідки: І. Огієнка „Початки християнства на Україні“ й Лотоцького „Церковний Устав кн. Володимира Великого“ (в „Записках ЧСВВ.“, 1926, т. II, вип. 1-2) та на книжку Б. Леб'я „Rome, Kiev et Byzance à la fin du XI-me siècle“ („Богословія“, 1925, т. III, кн. 4), а також мою статтю: „Микола Коробка та його розвідка про джерело руського християнства“ („Богословія“, 1926, т. IV, кн. 4).

<sup>1</sup> Порівн., нпр., висновки В. Пархоменка в цитованих нами працях: „Християнство Руси до Володимира Св.“ („Вѣра и Разумъ“, 1912, ч. 10) і „Начало християнства Руси“... (Полт., 1913), стор. 163, 164 та ин.

<sup>2</sup> О. Єфименкова вважала факт охрещення кн. Ярополка західним місіонарем остільки безсумнівним, що відомість сю (в цілком категоричній формі) вмістила навіть у складений нею шкільний підручник української історії („Початковий підручник українсько-московської історії“, Харків 1919).

В сій розвідці ми робимо спробу переглянути ще раз вельми важке до розв'язання, але дуже цікаве й важливе питання про стан християнства на Україні за часів кн. Ярополка I. При сім ми звертаємо увагу також на економічні, суспільно-політичні та культурні явища в життю тогочасної Київської Держави, бо всебічне освітлення сих явищ в значній мірі допомагає вирішенню питання про розвій християнства в тій добі.

## I.

В середині X-го століття Київська Держава, обєднавши навкруги себе майже всі українські (або точніше кажучи, пра-українські) племена, а також і деякі інші східно-європейські народи, досягла видатного політичного становища, широко розвинула свої економічні відносини і вступила на шлях перебудови свого внутрішнього життя у всіх його галузях.

Близько стикаючись з культурнішими народами, що сповідали монотеїстичні релігії (християнську, магометанську, жидівську), Київська Держава переймала й засвоювала культурні здобутки сих народів; а з огляду на те, що в основі їх культури лежали монотеїстичні релігії, з якими були зв'язані й суспільно-політичний устрій, і ціла культура, й побут в їхніх країнах, Київська Держава неминуче мусіла наближатися до сих релігій<sup>1</sup>.

Певний час на Україні відбувалася боротьба різних монотеїстичних впливів. Відгуком сієї боротьби є славнозвісне оповідання про вибір віри св. кн. Володимиром Великим. Оповідання се довгий час вважалося в історичній науці вигадкою<sup>2</sup>. Але ближче ознайомленне з тогочасними культурними відносинами України та її сусідів переконує нас,

---

<sup>1</sup> Порів.: Е. Е. Голубинській. *История Русской Церкви*, т. I, пол. 1, стор. 155, 156, 187 та инш. В. Пархоменко. *Християнство Руси до Владимира Св. „Вѣра и Разумъ“*, 1912, NN: 9 і 10; *Начало християнства Руси. Очеркъ изъ истории Руси IX-X вв.* Полтава, 1913 (особливо розділ про християнство на Русі за кн. Ярополка I); див. також — мою розвідку „*Chrześcijaństwo w Europie Wschodniej w połowie X wieku*“, розд. I („*Ελληνες*“, 1926, N. I і окремо. Варш. 1927).

<sup>2</sup> Голубинській. *Op. cit.* Розділ II.

що Україна підлягала біля того часу значним культурним впливам Хозарії, де панував тоді юдаїзм, та східно-магометанських країв з одного боку і різних християнських держав — з другого. Впливи східно-християнської (візантійської й закавказької), західно-християнської, магометанської й жидівсько-хозарської культури перехрещувалися на Україні і безперечно мусіли конкурувати між собою. Україна справді мусіла зробити вибір віри. Тільки сей вибір відбувся не протягом двох чи трох років, (як се виходило з літописного та инш. оповідань про охрещення Руси) а на протязі досить довгого часу; навіть по охрещенню Киян у 988 р. боротьба релігійних впливів серед східних Словян остаточно не припинилася, й жида нпр. ще робили заходи перетягти східно-словянські вищі верстви з християнства на юдаїзм.

Але в сій боротьбі різних релігійних впливів на українських землях очевидну перевагу від давнішого часу мали впливи християнські.

Вже в самім характері пра-українських племен було чимало позитивних рис і прикмет, які улекшували наближення їх саме до християнської віри. З різних відомостей „Повѣсти временныхъ лѣтъ“, з різноманітних свідощів численних письменників-чужоземців VI-X вв., з норм староруського карного права і т. ин. знаємо, що пра-українські племена ще в передхристиянську добу відзначалися високими моральними рисами, близькими в суті своїй до християнської етики. Так нпр. ще Прокопій, пишучи в VI-ім віці про предків українського народу — Антів, каже, „що вони провадять суворе житте... зовсім не лихі та не підступні і в простоті (щирості) заховують гунські звичаї“. Подібнож його сучасник т. зв. псевдо-Маврикій похваляє Антів і з окрема підчеркує їхню велику гостинність і дбайливість про чужинців, які до них приїздять; далі звертає увагу Маврикій на людяність Антів у стосунку до невільників і зазначає, що вони не затримують в неволі своїх рабів на завжди, як инші народи, але визначають їм певний час (служби) і потім дають вибирати — чи схочуть вернутись на батьківщину з певною нагородою, чи залишитися в них вже яко вільні земляки (*ἐλεύθεροι καὶ φίλοι*); вельми хвалить Маврикій антських жінок: „жінки їх чесні

понад всяке поняття, так що більшість їх вважають смерть їх чоловіків за свою власну“...; нарешті підносить Маврикій велику терпеливість Антів у всякій нужді. Приблизно ті самі риси в характері руських (пра-українських) племен — гарне поведження та гостинність в відношенню до чужоземців, людяність, привітність і ласкавість, чесність, вірність і відданість руських жінок і т. ин. зазначають чужоземні письменники та наші старо-українські джерела пізнішого часу (IX-X вв.), нпр. ібн.-Росте (ібн.-Даст), арабський письменник IX-го віку, „Повѣсть временныхъ лѣтъ“ (порівн. нпр. літописну характеристику Полян: „своихъ отецъ обычай имуть кротокъ и тихъ, и стыдѣнье къ снохамъ своимъ и къ сестрамъ, и къ матерямъ своимъ и къ родителямъ своимъ, къ свекровемъ и къ деверемъ велико стыдѣнье имѣяху“)<sup>1</sup>. Нарешті найдавніше українське карне право свідчить про людяність пра-українських племен: майже всі кари, накладувані старо-руським правом, були грошеві; кар на тілі в сім праві в ті часи не існувало; кару смерти для розбійників — і то по певних ваганнях і намовах грецького духовенства — впровадив на Русі доперва кн. Володимир Великий. Отже найрізніші джерела свідчать про людяність, поміркованість, щирість, привітність, ласкавість, милосердність, витревалість та інші чесноти пра-українських племен. Завдяки всім цим рисам етична високість і цінність християнства лекше могла розумітися і швидше та міцніше мусіла імпонувати пра-українській людності. Життєписи наших святих найдавнішої доби, особливо ж відомости ріжних джерел (літопису, ченця Якова, митрополита Іляріона) свідчать, що етичний бік християнства був належним способом уйнятий і здійснений в життю найдавніших святих на Русі.

Взагалі, всі відомости, які ми маємо про моральний стан і характер пра-українських племен, дозволяють, на наш погляд, зробити висновок, що християнська проповідь порівнюючи легко могла знайти (і дійсно знаходила) відгук принаймні серед ліпшої й чутливішої частини пра-української людності<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> Літопис по Лаврент. сп., вид. 1897 р., стор. 12.

<sup>2</sup> Докладніше зупиняємося над сим питанням у розвідці „Chrześcijaństwo w Europie Wschodniej w połowie X-go wieku“ (rozdział III).

А разом з тим, мусимо признати, що й зовнішні чинники — економічні й політичні — в X-ім стол., особливо в другій половині X-го віку, сприяли прийняттю праукраїнською людністю християнства, а не іншої релігії.

В IX-ім і почасті в першій полов. X-го століття майже вся Східна Європа перебувала під сильними впливами арабоіранського Сходу. Впливи ці помітні й в економічному життю Східної Європи, і в політичних відносинах, і в устрої та побуті східно-європейських народів, і нарешті в тогочасній східно-європейській культурі. Господарчим, політичним і культурним осередком Східної Європи до серед. X-го віку був басейн Волги. Волга в ті часи уявляла з себе найважнійшу економічну артерію Сходу Європи. Волзький басейн зв'язував північно- та східно-європейські землі з азійськими краями, об'єднаними Арабським каліфатом, котрий переживав у ті часи добу економічного, політичного й культурного розквіту. Завдяки сим зв'язкам, країни волзького басейну, особливо найближча з них до Арабського каліфату Хозарія, увійшли в найтісніші економічні зносини з азійськими краями й зробилися посередниками в торгівлі між Азією та іншими краями східної й північної Європи, засвоїли основи тогочасної високо-розвиненої східної культури й досягли економічної, культурної й політичної переваги та впливу на східно-європейські народи. Врешті, найзначніша з надволзьких держав Хозарія здобула політичну гегемонію в Східній Європі й, між іншими, поставила в данницьку залежність від себе сх.-словянські племена — Полян, Сіверян, Радімічів і Вятічів. Завдяки ж постійним зносинам надволзьких народів зі Сходом, серед них у VIII-IX віках досягли значних успіхів східні монотеїстичні релігії — магометанство (головно серед волзьких Болгарів) та юдаїзм (у Хозарії). Звідти, в міру того як поширювалися впливи надволзьких країв на інші сх.-європейські землі та зміцнювалися зв'язки сх.-європейських народів зі Сходом і східною культурою, — робилися, правдоподібно, також спроби поширення магометанської й жидівської релігій серед сх.-європейських племен.

Про заходи магометан до поширення своєї релігії серед східних Словян кажуть, перш над усе, наші оповідання про вибір віри св. кн. Володимиром Великим; про поширення

магометанства на Русі в X-ім віці знаходимо звістку в перськiм „Збірнику анекдот“<sup>1</sup> Могамеда аль-Ауфі (XIII в.). Звістки ці маємо що правда в такому вигляді, що поклатися на них не можливо. Але, з другого боку, ігнорувати їх не можемо, бо загальна тогочасна ситуація в Сх. Європі вельми сприяла спробам магометанської пропаганди серед сх.-європейських народів.

Що ж до спроб юдаїстичної пропаганди в старі часи серед східних Словян, — маємо, як ми вже зазначили, декілька літописних вказівок на цілком виразні заходи жидів до навернення на їхню віру видатніших осіб (а правдоподібно й взагалі вищих верств населення). Ці спроби жидівської релігійної пропаганди серед значніших сх.-словянських племен, в першу чергу, мабуть, серед київських Русинів-Полян розпочалися, ймовірно, досить давно, може ще в VIII-ім або IX-ім столітті, коли ці племена почали набувати економічного та політичного значіння й коли — зацікавлені їхнім господарчим розвитком — появилися в їхніх землях жидівські купці та взагалі жиди<sup>2</sup>.

В кожному разі при тих широких впливах Сходу через надволжанські краї на різні сх.-європейські народи, які досить яскраво виявляють новіші дослідники (особливо В. Пархоменко та М. Ростовцев), магометанство і юдаїзм мали певні підстави й шанси на поширення в Сх. Європі, зокрема в сх.-словянських землях. В політичній устрії й побуті, а також — висловлюючись сучасним терміном — в ідеології сх.-словянських племен в IX-X вв. було, здається, багато хозарських і взагалі східних елементів. Могли і в релігійній сфері східні Словяне (особливо

---

<sup>1</sup> В сiм збiрнику є оповiдання про посольство руського „царя Буладмiра“ в Ховарезм (значну й багату в тi часи магомеданську державу в Туркестанi, з якою в IX-X ст. Русини та ин. сх.-європ. народи пiдтримували дуже близькi торговельнi зносини) з просьбою про прислання магомеданського духовенства на Русь i про прийняття Русинами iслама. (Див.: В. Бартольдъ. Новое мусульманское извѣстiе о Русскихъ. „Записки Восточн. Отд. Императ. Русскаго Археолог. Общ.“, 1895, т. IX, вип. 1-4).

<sup>2</sup> Про заходи жидів до навернення руської аристократії на юдейську віру — див. нпр. J. Meisl. *Geschichte der Juden in Polen und Russland*, т. I, Берлін, 1921; П. Малышевскій. *Евреи въ южной Руси и въ Кіевѣ въ X-XII вв.* „Труды КДА.“, 1878, II та ин.

вищі верстви й князі сх.-словянських племен) підпасти під східні впливи, се б то під впливи хозарсько-жидівські або магометанські<sup>1</sup>.

Але якого-небудь значнішого успіху ані юдаїзм ані магометанство серед Сх. Словян не здобули. І се сталося, очевидно, в значній мірі завдяки тому, що з хозарсько-східними впливами в Сх. Європі постійно перехрещувалися й конкурували впливи християнського світу.

Особливо виразними стають впливи християнського світу на сх.-європейські народи в серед. X-го віку. Біля того часу надволзькі країни втрачують провід в економічній і культурній життю Сх. Європи, і разом з тим кінчається першорядна політична роля Хозарії. Осередок господарчого життя сх.-європейського світу переноситься з Волги на захід — на Дніпро і почасти — на Дністер і Дунай. Торговельні звязки Сх. Європи з азійським Сходом слабнуть. А натомісць розвиваються зносини сх.-європейських народів з Візантією й Західною Європою. На прикінці чи на початку X-го віку був пізнаний другий великий східний шлях — волховсько-дніпровський („Путь изъ Варягъ въ Грѣки“); в середині ж X-го стол., приблизно за часів св. кн. Ольги та кн. Святослава I, себ то в 950-960 рр., сей шлях стає найважнішою торговельною магістраллю у Сх. Європі. Одночасно з тим широко розвиваються економічні (й культурні) зносини України та инш.

<sup>1</sup> Про хозарські впливи — політичні, економічні, культурні та ідеологічні в старій Русі — див.: В. Ключевській. Курсъ русской истории, т. I, стор. 150 і наст.; Боярская дума древней Руси, вид. третє, стор. 23 й наст.; В. Ламанській. Славянское житіє св. Кирилла, какъ религіозно-эпическое произведение и какъ историческій источникъ. „Журн. Мин. Нар. Просв.“, 1903, травень, червень; Г. Барцъ. Повѣсти и сказанія др. русской письменности, имѣющія отношеніє къ евреямъ и еврейству. „Кіев. Старина“, 1906; О библейско-агадическомъ элементѣ въ повѣстяхъ и сказаніяхъ начальной русской лѣтописи. „Україна“, 1907; Критико-сравнительный анализъ договоровъ Руси съ Візантією, Київ, 1910; В. Пархоменко. Християнство Руси до Владиміра Св. „Вѣра и Разумъ“, 1912, NN. 7, 8; Начало християнства Руси...; Початок історично-державного життя у Сх. Словян. „Наук. Записки“, 1923, т. I; У истоковъ русской государственности. Ленінград, 1924 ітд. (Инші літературні вказівки подаємо в розвідці „Chrześcijaństwo w Europie Wsch. od czasów apostołskich...“, стор. 13).

сх.-європейських земель із країнами Дунайського басейну — зі Східною Маркою (на середнім Дунаї), Чехією, дунайською Болгарією й т. д., а — за посередництвом дунайських країв (а потім і безпосередно) — також з більш віддаленими державами Заходу<sup>1</sup>.

Завдяки тому, що сі торговельні шляхи до Візантії та Зах. Європи пролягали через Україну, провідну роль в торговельних та всяких инш. зносинах сх.-європейських народів з Візантією й з Заходом, цілком природно, здобули пра-українські племена, головно київські Русини—Поляне. Завдяки сій торгівлі та инш. зносинам народне господарство України в усіх своїх галузях досягло протягом X-го стол. помітного розвитку, і в 2-ій полов. X-го віку Україна в економічному відношенні зробилася могутною державою.

Разом з тим зросла й військово-політична міць України. В 960-их рр. князь Святослав I обєднав під своєю зверхністю майже всі визначні сх.-європейські племена — словянські й несловянські, усталив свою владу по обох великих торговельних шляхах Сх. Європи — волховсько-дніпровським і волзьким і остаточно зруйнував політичну могутність Хозарії. Хозарські кагани, недавні зверхники сх.-словянських племен, поставлені були князем Святославом у залежність від Київської Держави, і з того часу зробилися данниками й васалами руських князів. А військово-політична, економічна й культурна гегемонія в Сх. Європі перейшла від Хозарського каганату до Київської Держави<sup>2</sup>.

В наслідок всіх цих економічних і політичних змін східні впливи взагалі й особливо впливи магометанства та по-

---

<sup>1</sup> В. Васильєвскій. Древняя торговля Киева съ Регенсбургомъ. „Журн. Мин. Нар. Просв.“, 1888, VII; И. Козловскій. Сношения древней Руси... „Варш. Унив. Изв.“, 1911; A. Szelągowski. Najstarsze drogi z Polski na Wschód w okresie bizantyńsko-arabskim. Kraków, 1909; А. Линниченко. Взаимныя отношенія Руси съ Польшею до пол. XIV ст. Київ, 1894, I; Jacob. Welche Handelsartikel bezogen die Araber des Mittelalters aus den nordisch-britischen Ländern? 1891; М. Грушевський. Історія України-Руси, т. I<sup>3</sup>, стор. 291-293 та ин.; В. Пархоменко. Начало християнства Руси (особливо розділи про християнство на Русі за св. Ольги й за Ярополка I).

<sup>2</sup> Порів. нашу розвідку „Chrześcijaństwo w Europie Wschodniej w połowie X wieku“, розд. I та ин.

ширеного серед хозарської аристократії юдаїзму мусіли зменшуватися в Сх. Європі — і то не тільки в ближчих до Заходу й Византії землях — сх.-словянських, але також і в землях надволжанських.

Дійсно, ми бачимо, що вже в першій пол. X-го стол. цілковите панування юдаїзму в Хозарії й магометанства у волзькій Болгарії захитується, і в надволжанських країнах починає ширитися християнство (навіть у Хозарії, де передтим — нпр. за часів св. Кирила-Костянтина, себ то в 860-их рр. — християнській проповіді, здається, ставилися рішучі перешкоди); а рівночасно помічається політичне зближення Хозарії з Византією і т. д. Це вже були, розуміється, ознаки слабости Хозарської держави та юдаїстичного її уряду, які й примусили хозарський уряд змінити тактику зглядно християнських держав і християн; а в звязку з сим і по інших краях Сх. Європи хозарсько-східні впливи уступали місце впливам византійсько-християнським і взагалі християнським.

Остаточна ж перемога християнських впливів у Сх. Європі мусіла настати по погромі Хозарської держави кн. Святославом I. А зпосеред східно-європейських країв першими мусіли зблизитися до християнського світу, прийняти християнську релігію та звязану з нею культуру і понести світло християнської віри та освіти иншим народам Східної Європи племена пра-українські — найближчі до Заходу й Византії територіяльно, найтісніше звязані з Заходом і Византією економічними та ин. зносинами і — що може було особливо важливим — по своїому моральному рівневі та по рисах свого характеру й нарешті по своїому суспільному, економічному та етичному розвитку серед усіх народів Сх. Європи найбільш відповідні та найбільш підготовані до прийняття християнської релігії й засвоєння культури, звичаїв, устрюю християнських держав.

Ціла низка внутрішніх процесів у життю українських земель в X стол., поруч із загальними тогочасними економічними, політичними та инш. змінами в Сх. Європі, наближали Україну до прийняття християнства та звязаного з тим переведення широких реформ — суспільних, політичних і культурних, на взір християнських держав.

Під впливом інтенсивного економічного розвитку і широких завоювань Київської Держави, протягом X-го стол. на Україні відбувалася глибока суспільна, а почасти й політична еволюція. В міру того, як поширювалася зовнішня торгівля українських земель і одночасно з тим розвивалося боярське сільське господарство, — вищі, багатші класи (бояре, купці) все більш відокремлювалися від іншої маси населення — „людей“ або „смердів“. Ся економічно-соціальна диференціація ще більше поглиблювалася та ускладнювалася через воєнні походи та завоювання Київської Держави, завдяки котрим підносилися політична та господарча могутність дружини. Особливо яскраво еволюція українського суспільства виявилася в другій половині X-го віку: за часів св. Ольги та Святослава I, а ще більше за Ярополка I й Володимира Великого. Починаючи, здається, з 950-960-их рр., серед вищих (та середних?) суспільних верств на Україні прокинулися й розвинулися змагання до закріплення своєї економічної та політичної переваги в державі і відповідних до того змін у державнім устрої, у правних та побутових звичаях і, нарешті, в зовнішніх формах громадського життя. Велику роль в означенню й напрямі сих реформаційних змагань відіграли безперечно ближчі звязки України з християнськими державами, поїздки українських боярів та купців у християнські краї, воєнні виправи в сі краї ітд.; зокрема великий вплив на українську князівську дружину (Святослава I) мала, здається, виправа на дунайську Болгарію. Підчас перебування в християнських землях, українські бояре, купці, дружинники безпосередньо знайомилися зі звичаями й формами життя християнських держав, з християнською релігією, з суспільно-політичним устрієм сих країв, засвоювали — в тій чи іншій мірі — основи християнської європейської культури та суспільно-політичної ідеології християнських держав (найбільш розвиненої в Візантії) і намагалися наблизити також і свій рідний край до того устрою, тієї блискучої культури й тих форм життя, які бачили вони в християнських державах.

З сими стремліннями боярсько-купецьких кругів зійшлися в значній мірі бажання київських князів у 2-ій пол. X-го віку. Придбавши своїми походами велику могутність

і славу, підпорядкувавши всі найзначніші держави Сх. Європи, київські князі — під очевидним впливом християнської (головно, мабуть византійської) ідеології й культури, почали виявляти змагання до широких реформ, до зміцнення своєї влади й до перенесення в свою державу християнської релігії, освіти, устрюю і форм життя християнських країв, які надавали надзвичайного блиску, слави й могутності християнським державам та їхнім монархам.

Всі ці явища в економічному і політичному життю українських земель та взагалі всієї Східної Європи захитали, послабили й почасти зруйнували старий лад українського життя — суспільного й приватного, примітивний, майже натуральний господарчий побут старої Руси-України, стару слабо-розвинену організацію суспільства, демократично-вічевий устрій, старі звичаї й, нарешті, міцно звязану зо всім старим ладом життя на Україні старо-українську поганську релігію. Таким шляхом підготовлювався ґрунт до широких реформ, розпочатих київськими князями у другій половині X-го віку. Основою сих реформ безсумнівно мусіла бути реформа релігійна. Без переведення релігійної реформи в Київській Державі або, інакше кажучи, без християнізації Київської Держави неможливі були і всі інші основні й глибокі зміни та реформи в різних сферах громадського й приватного життя, до яких змагали київські князі-реформатори разом зі свідомішою частиною руського боярства та купецтва. Тогочасна християнська культура в усіх її галузях була нерозривно звязана з християнською релігією: і державна організація, й право, і освіта, й письменство, й штука, й побут християнських народів — у тій або іншій мірі — мали свої основи у християнстві. І тому, вступаючи на шлях великих реформ у європейським дусі, київські князі та їхні державні співробітники мусіли зробити Київську Державу державою християнською.

## II.

Християнська проповідь на українських землях почалася з дуже давного часу, здається ще в добі перебування Скітів на Україні. Деякі оповідання й легенди приписують,

як відомо, початки християнської проповіді на українських землях св. апост. Андрееві Первозванному, його учням свв. мученикам Інні, Пінні й Римі, а також св. Климентові Римському, засланому на південь України за часів Нерона. В сучасній історіографії що правда сі оповідання про проповідь св. апост. Андрея, свв. Інни, Пінни й Рими та св. Климента на українських землях не користаються довірем. Але; навіть незалежно від сих оповідань, можна з великою правдоподібністю припускати, що християнські проповідники досягли України вже в перші християнські віки. На півдні України існували під той час значні грецькі кольонії та „елінізовані“ округи (заселені тубільцями), які підтримували постійні й дуже близькі зносини з Грецією й перебували під сильним впливом еліністичної культури; разом з тим, в сих кольоніях та округах було багато жидів та жидівських прозелітів, які мали вплив на релігійні вірування грецьких кольоністів і тубільців південної України (під їхнім, здається, впливом, поширювалися в ті часи на півдні України монотеїстичні течії — солярний монотеїзм, сабаїзм ітд.)<sup>1</sup>. З огляду ж на те, що християнські апостоли та інші проповідники християнської віри найчастійше йшли зі своєю проповіддю „найважнішими економічними шляхами греко-римського світу“, особливо ж туди, де були підготовані до легшого зрозуміння християнства громади жидів та жидівських прозелітів, треба припускати, що християнська проповідь могла розпочатися й навіть мати певний успіх у південній Україні в часи апостольські або дуже близькі до апостольських. В кожному разі, на межі II-III віків у південно-західній та південній Україні безперечно мусіли бути християнські громади<sup>2</sup>.

<sup>1</sup> E. Schürer. Die Juden im Bosphoranischen Reiche und die Gensenschaften der *σεβόμενοι θεόν ὑψιστον* ebendasselbst. „Sitzungsberichte der Preussischen Akademie“, 1897, стор. 200-225; М. Ростовцевъ. Боспорское царство и южно-русские курганы. „Вѣстникъ Европы“, 1912, VI.

<sup>2</sup> Південно-західна Україна (разом з грецькими кольоніями в ній — Тірою, Ольбією та инш.) в перші віки по Р. Хр. певний час належала до Римської імперії, творячи разом з сусідніми балканськими краями провінцію Мезію, в якій християнство безперечно існувало вже в II віці. (Порів.: Голубинській. Історія Рус. Церкви, т. I, п. 1, вид. 2, розд. I).

Але протягом довгого часу, в наслідок постійної міграції різних народів по українських степах, християнська релігія не могла поширитися в середній та північній Україні; а навіть і в південній та в південно-західній Україні під час деяких бурхливих подій, нпр. в 370-их рр. (в часі т. зв. „великого переселення народів“) нищилися успіхи, osiąгнуті передтим християнством. Та в ті періоди, коли на українських землях наступало спокійніше життя, християнська релігія досить широко розповсюджувалася також і в центральній та в північній Україні, як се нпр. було в добі панування готів на українських та инш. сусідних з ними сх.-європейських землях — в III-ім і особливо в IV-ім віці. Пізніше — в VIII-ім стол. знову бачимо значні успіхи християнства в Сх. Європі, між инш. у південно-східній Україні (Тмутараканщині) і навіть заснування кількох християнських епархій (і автокефальних архієпископій) у сх.-європейських землях, у тім числі в Тмутараканським краї. В серед. VIII-го віку в Сх. Європі (передусім у надволзьких державах) одержали перевагу східні впливи, в Хозарії — і під її впливом, очевидно, й в инш. сх.-європейських землях — виявилася реакція проти християнства, при чому в самій хозарській державі сей антихристиянський рух привів навіть до прийняття каганом та аристократією жидівської віри<sup>1</sup>.

Але й після того християнські впливи у Сх. Європі особливо на українських землях не зникли. Протягом IX-го стол. зустрічаємо навіть дві спроби християнізації українських земель, зроблені князями та боярами, прийнявши християнство. Одна з сих спроб зроблена була Бравалином, правдоподібно, князем одного з південно-українських князівств (можливо, Тмутараканської Русі) на самім початку IX-го віку чи навіть на межі VIII-IX вв., друга — князями Оскольдом (київським) і Диром (котрого вважаємо за князя якогось иншого з українських — най-

---

<sup>1</sup> Див. цитовані вище праці Каселя („Chasarischer Königsbrief aus dem X Jahrhundert“..), Маркварта („Osteuropäische und Ostasiatische Streifzüge, стор. 284 сл.), Малишевського („Євреї в Южній Русі“, „Труды КДА“, 1878, II); порівн. у моїй розвідці „Chrześcijaństwo w Europie Wschodniej w роł. X w.“, розд. III, IV та инш.

правдоподібніше, зі східно-українських — князівств). Перша з цих спроб поширення християнства на Україні зроблена була, здається, за допомогою кримських — сугдейських вірменів, друга — за допомогою Візантії<sup>1</sup>.

Але в тому ж IX-ому столітті Україна ввійшла в досить жваві економічні відносини також із західними краями — в першу чергу дунайськими (Сх. Мархією, Чехословаччиною). Се навязанне зв'язків із Заходом мало для поширення християнства на Україні не абияке значінне: в міру того, як „християнство, — кажучи словами покійного Е. Голубінського — в своєму ступневому рухові з Заходу на Схід доходило безпосередно до нас“, наступала наша „черга“ прийняти християнство<sup>2</sup>. Велике значінне зносин із зах.-християнським світом для поширення християнства залежало між иншим у великій мірі від того, що Візантія, як слушно вказував той же Голубінський, звичайно мало дбала за християнську місію<sup>3</sup>; навпаки, старання зах.-християнських місіонарів до поширення християнської віри, як загально відомо, сливе завжди були дуже енергійними. До сього мусимо ще додати, що енергійні старання західних місіонарів до поширення християнства серед словянських народів (як свідчить про се особливо яскраво історія по-

---

<sup>1</sup> Про ці спроби поширення християнства — див.: В. Васильевскій. „Русско-Византійські отрывки“ („Журн. Мин. Нар. Просв.“, 1878) і „Русско-Византійскія изслѣдованія“ („Лѣтопись занятій археол. комиссії“, т. IX, розд. 2, Петерб., 1893); G. Bonet. Les premiers témoignages de l'introduction du christianisme en Russie. („Revue de l'histoire des religions“, 1901, т. 40); A. Palmieri. La conversione dei Russi al cristianesimo. („Studi religiosi“, 1901, т. II); В. Пархоменко. „Християнство Руси до Володимира Св.“ („Вѣра и Разумъ“, 1912, N. 9), „Начало християнства Руси“, розд. I-IV; М. Грушевський. Історія України-Руси, т. I<sup>3</sup>, 392-394, 402 слл. ітд.; порів. мою розвідку: „Chrześcijaństwo w Europie Wschodniej od czasów apostołskich“... (там же й інші літературні вказівки). Питання про прийняття християнства руським князем Бравалином у Сугдеї на межі VIII-IX вв. розглянуте мною в спеціальній розвідці, приготіваній до друку.

<sup>2</sup> Е. Голубинскій. Історія Русской Церкви. Т. I, полов. 1, Москва, 1880, розд. II. (Стор. 135).

<sup>3</sup> Голубинскій. Ист. Рус. Церкви. Т. I, п. 1, розд. II. (вид. 2); иншого погляду — Ф. Дворник (Les Slaves, Byzance et Rome au IX-e siècle. 1926. Стор. 145-146).

чатків християнства в дунайській Болгарії) викликали певну небезпеку в візантійських греків і примушували їх самих дбати за поширення християнської віри серед словян.

В кождім разі, в IX-ім стол. християнство досягло вже певного поступу на Україні, головно, розуміється, серед вищих боярсько-купецьких верств. Як можна бачити із звістки тогочасного арабського письменника ібн-Хордадбега (IX віку) серед руських купців (у тім числі, очевидно, й серед тих боярів, що займалися торгівлею), які їздили на Схід, було багато християн (ібн-Хордадбег каже, що руські купці звичайно називали себе християнами). В середині IX-го стол. Русини, стверджує житіє св. Костянтина-Кирила, мали вже в перекладі на свою мову Євангеліє і Псалтир. Проф. П. Малишевський, о. А. Петрушевич, І. Огієнко, а почасти й акад. Е. Голубінский припускали, що західно-українські окраїни чи навіть ціла Західна Україна (а на думку проф. Малишевського — також і Волинь) належали до Великоморавської єпархії, заснованої під зверхністю Римського Престолу св. Костянтином-Кирилом<sup>1</sup>; певна ж участь св. Костянтина-Кирила в поширенні християнства на українських землях визнається тепер майже всіма новітніми дослідниками.<sup>2</sup>

В X-ім стол., в звязку з загальним поступом християнства в східній і центральній Європі, а також із цілою низкою ріжнومانітних процесів у життю всіх сх.-європейських народів, Україна ще більше наблизилася до християнства й підпала християнським впливам. Уже під кінець життя князя Ігоря Старого, себ то в 940-их рр., — як виказує русько-візантійська умова, заключена в 945 р., — християнська релігія була значно поширеною серед київського боярства, при чому київські бояре-християне, будучи очевидно культурнішою й більш розвиненою частиною боярів, відігравали як що не провідну, то в кождім разі досить важливу ро-

<sup>1</sup> Е. Голубинский. История Русской Церкви, т. I, п. 1, стор. 144-145 та ин.; о. А. Петрушевичъ. Краткое историческое известіе християнства въ прикарпатскихъ странахъ. Львів, 1882; І. Огієнко. Костянтин і Мефодій. Варш. 1926. Стор. 319.

<sup>2</sup> Див., нпр.: Ламанскій. Славянское житіє св. Кирилла, какъ религиозно-эпическое произведение и какъ исторической источникъ. „Журн. Мин. Нар. Просв.“, 1903, V, VI; Огієнко. Костянтин і Мефодій... стор. 124 слл.

лю в державнім життві Київської Русі. Сам князь Ігор та його оточення, правдоподібно, до певної міри розуміли велику вагу християнства, принаймні, в політичній, культурній та инш. сферах, і з тих чи инших оглядів ставилися, здається, з пошаною й прихильністю до християнської віри і до християн<sup>1</sup>.

Жінка й наступниця Ігоря, св. кн. Ольга, кермуючись, здається, рівночасно й мотивами релігійно-етичними й державницькими, прийняла сама християнську віру і з гарячим запалом неофітки — як свідчать „Память і Похвала“ Якова мниха, літопис і різні західні анналісти — енергійно приступила до поширювання християнської віри й до боротьби з поганством („требища сокруши“) в сх.-словянських землях — і то, здається, не тільки українських, але також і в північній землі Кривічів. Разом з тим св. кн. Ольга зробила спробу організації християнської епархії в Київській Русі. Спершу св. кн. Ольга провадила в сій справі перемови, здається, з Візантією, може бути й під час свого побуту в Царгороді, але очевидно не дійшла з византійцями до бажаного порозуміння. Після того — а саме, мабуть, по повероті з Візантії (куди св. кн. Ольга їздила в 957 р. й відкіля повернулася незадоволеною і ображеною) — звернулася вона з просьбою про присилку єпископа для Київської Русі — до цїсаря Оттона I, відомого своїми стараннями про поширення християнської віри в середній та східній Європі, особливо серед словянських племен<sup>2</sup>. На просьбу св. кн. Ольги, в 961 р. був післаний на Русь єпископом св. Адальберт (з брацтва монастиря св. Максимина у Трірі), котрий пізніше (з 968 р.) був митрополитом і архієпископом мерзебурзьким (у північно-західній або т. зв. полабській Словянщині).<sup>3</sup>

<sup>1</sup> Голубинській. Історія Русской Церкви, т. I, пол. 1, вид. 1880, стор. 56-62; порівн. мою розвідку: „Chrześcijaństwo w Europie Wschodniej w poł. X w.“, розділи IX-XVIII.

<sup>2</sup> Завдяки старанням Оттона I, в тогочасній північно-західній Словянщині засновані були шість християнських епархій: Магдебурзька, Мейсенська (на р. Ельбі), Мерзебурзька (на Заале), Цейцька (на Ельстері), Гавельсберзька (на Гавелі) й Бранденбурзька (на гор. Ельбі). З сих шести епархій пізніш утворена була митрополія Магдебурзька. Взагалі Оттон I дуже цікавився сх.-європейськими справами, робив спроби зближення з Візантією, сватався до византійської цїсарівни ітд.

<sup>3</sup> Відомости про посольство св. Ольги до імп. Оттона I в справі заснування християнської епархії в Київській Русі та про присилку

Але заходи св. кн. Ольги коло поширення християнства й християнізації Східної Словянщини а особливо боротьба з поганством (й нищення поганських святинь, про яке згадується в „Памяті й Похвалі“ ченця Якова), нарешті, різні інші зміни та реформи, які, очевидна річ,

й перебування на Русі св. еп. Адальберта знаходимо в цілій низці західних хронік, а саме в продовженні хроніки Регінона (яке писалося як раз за часів св. Ольги і вважається одним з найліпших і найвірогідніших джерел того часу), в хроніках Гільдесгеймській, Кведлінбурзькій, Корвейській, Саксонській (annalista Saxo), Герсфельдській (Лямберта Ашафенбурзького); звістки про призначення еп. Адальберта на Русь і його перебування там зустрічаємо також у Тітмара Мерзебурзького і в наказі Оттона про іменування св. Адальберта митрополитом Магдебурзьким. Але в літописі нашій немає ніякої згадки ані про посольство св. Ольги до Оттона ані про місію св. еп. Адальберта. Та се мовчанне літопису не може викликати жадного сумніву в правдивості наведених західних звісток. Навіть Голубінский, який надзвичайно критично й скептично ставиться до всіх західних джерел, визнає безсумнівним факт перебування еп. Адальберта на Русі, тільки висловлює сумнів, чи був Адальберт присланий на просьбу Ольги чи з власної ініціативи Оттона (Ист. Рус. Церкви, т. I, п. 1, вид. 1880, стор. 70-73); але такий сумнів є, перш над усе, непослідовним: визнаючи правдивість відомостей про місію Адальберта на Русі, ми не маємо причини ті самі джерела (досить численні) посуджувати о невірність звістки про посольство св. кн. Ольги в справі утворення руської єпархії; з другого боку, наші літописні відомости й „Похвала“ ченця Якова виразно вказують на енергійну й широку працю св. Ольги коло росповсюдження християнської віри серед сх. словян, при якій утворення християнської єпархії в Сх. Словянщині було необхідним. Мовчанне ж літопису про посольство св. Ольги і про св. Адальберта пояснюється новішими істориками тим, що при кодифікації й редагуванню літописів пізнішими збірачами й переписувачами були викинуті майже всі ті відомости, які свідчили про релігійні звязки старої Русі з Заходом. (Особливо докладно се питання розглядає В. Пархоменко в своїх працях „Християнство Русі до Володимира Св“. — в Журн. „Вѣра и Разумъ“, 1912, N. 10 і „Начало християнства Русі“, стор. 164). Про посольство Ольги до Оттона й місію Адальберта на Русі — див. також: С. М. Соловьевъ. Исторія Россіи, т. I, стереотипов вид. т-ва „Обществен. Польза“, стор. 141; Вороновъ. О латинскихъ проповѣдникахъ... „Чтенія въ Историч. О-вѣ Нестора Лѣтописца“, кн. I; Фортинскій. Крещеніе князя Володимира и Русь по западнымъ извѣстіямъ, ibid., кн. II; Скобельскій. Згадка о Русі въ жерелахъ нѣмецкихъ — „Справозд. Львовск. Акад. Гимназіи“, 1881; Пархоменко. Древне-русская кн. св. Ольга, 1911; Abraham. Powstanie organiz. Kościoła łacin. na Rusi. 1904. T. I, стор. 6-9, та ин.

переводилися св. кн. Ольгою та близькими до неї боярами одночасно і в зв'язку з релігійною реформою — все це викликало незадоволення нижчих верств населення, більш консервативних, більше прив'язаних до старого ладу, старих форм життя й старої віри; се незадоволення мусіло побільшуватися ще через суспільну диференціацію, яка відбувалася на Україні саме в середині X-го стол. і в наслідок якої зростали недовіре та вороже відношення нижчих верств до багатіючого боярства й купецтва та до нових порядків, звичаїв і змін (а разом з тим і до нової віри), впроваджуваних боярами.

Невдоволення народної маси зміцненням і збагаченням боярсько-купецької кляси, а також різними новинами й змінами, в тім числі, очевидно, руйнуванням поганських „требищ“ і — можливо — примусовим наверненням на християнство<sup>1</sup>, привело в кінці до політичного перевороту в Київській Русі, який стався, здається, в 962 році. Підчас цього перевороту скинуто було владу боярів-реформаторів, близьких до кн. Ольги, і багатьох з них навіть забито („отъ вельможъ и смерть мнози пріяша“)<sup>2</sup>, а саму кн. Ольгу усунено від управління державними спра-

---

<sup>1</sup> Про енергійні заходи св. кн. Ольги до поширення християнства та про знищення поганських святинь цілком виразно кажуть „Память і Похвала“ ченця Якова („възвратися въ землю Рускую... и потомъ требища сокруши“) і старе проложне житіє Ольги („обиходяще всю Рускую землю, дани и уроки льгъкы уставляючи, кумиры сокрушаючи“); про примусове охрещення за часів правління св. Ольги безпосередних відомостей наші джерела не дають; та коли справді св. Ольга енергійно запроваджувала християнство на Русі (так що навіть при тім знищено було поганські святині — і то не тільки в Києві, а навіть по всій Київській землі), напевно при тім не обходилося без примусу при поширенню християнської віри; мусимо пам'ятати, що навіть 30 років пізніше — за Володимира Великого, охрещення київських Русинів, як свідчить митр. Іларіон, не обійшлося без примусу; що ж до инш. сх.-словянських земель, то нпр. у Новгороді за часів Володимира Вел., доводилося хрестити новгородську людність „мечем і огнем“; те саме, здається, було — вже геть пізніше — в землях — Муромській і Ростовській ітд. Про ймовірність примусової християнізації Київської Русі — див.: В. Пархоменко — „Др.-русская княгиня св. равноапост. Ольга“ (Київ, 1911), та инш. його праці.

<sup>2</sup> Татищевъ. Исторія Россійская..., кн. I, част. 1, стор. 36.

вами. Св. Адальберт змушений був покинути свою київську катедру й втікти з України, ледви врятувавши своє життя. Владу в Київській Державі прийняв у свої руки підрісший син Ігоря й Ольги — Святослав I, щиро прив'язаний до старої поганської віри, до старих традицій та ідеалів, до старих форм і старого устрою життя.

### III.

В нашій початковій літописі ми знаходимо досить яскраву характеристику кн. Святослава I — блискучого й славного представника старого східно-європейського (нормансько-східнослов'янського) лицарства передхристиянської доби. Майже все життя своє він провів у походах, воєнних пригодах і подвигах. Особистий його характер, його військові чесноти й подвиги, його діяльність (особливо в першій половині його князювання) нагадують другого славного князя-лицаря передхристиянської Східної Європи, оспіваного „білінами“ й сагами „віщого“ Олега та інших норманських вікінгів, прославлених сагами, і сх.-європейських білінних „богатирів“.

Життя й діяльність кн. Святослава I припали вже на ту добу, коли східно-європейське поганське мандрівне лицарство відживало свій вік разом зі всім старим поганським складом життя, уступаючи місце новим стремлінням та ідеалам, новим формам і устроєві життя. Але Святослав спробував відродити на Україні славне старо-східноєвропейське лицарство з його суворими військовими традиціями та героїчними ідеалами. Сам він у своєму життю, здається, свідомо наслідував звичаї давніших лицарів і мріяв зрівнятися з ними в „богатирських“ подвигах і славі. Провадячи суворе вояцьке життя, дотримуючи завжди лицарських традицій, він подавав приклад своїй дружині й разом з тим намагався воскресити в ній дух вікінгів і „богатирів“, відновити їх ідеали й звичаї, міцно зв'язані з поганськими лицарськими переказами, з поганською героїчною релігією.

Словом, по всіх своїх стремліннях, поглядах, смаках, по характеру й способу життя Святослав був типовим представником старо-східноєвропейського поганського ли-

царства, а разом з тим щирим і палким поганином.

До християнства, принаймні на початку свого князювання, ставився він неприхильно і навіть ворожо. Християнська віра видавалася йому релігією смішною, чудернацькою, створеною для людей нижчої породи, для слабих, для жінок то що; і навіть більше того християнство, без сумніву, було в його очах релігією шкідливою, бо воно забороняло (чи принаймні обмежувало) пролиття крові, а натомість наказувало довгі молитви, пости, „діла милосердя“ й т. ин.<sup>1</sup>

Коли з боку київських боярів-християн та св. кн. Ольги виявлена була спроба зробити християнську віру загальною й державною релігією в Київській Русі-Україні, молодий ще тоді Святослав виступив на чолі поганської партії в обороні поганства й старого суспільно-політичного устрою та взагалі старих форм життя, яким загрожували християнство й різні зв'язані з ним реформи та взагалі різноманітні новини. З переходом влади до Святослава пануючою партією в Київській Русі зробилася партія поганська, партія старовини (яка з погляду суспільного була партією, такби сказати, демократичною, опіралася з одного боку — на частині дружинників, а з другого боку — на широких масах „чорних мійських людей“ та „смердів“ і яка намагалася зберегти стару поганську віру, старий демократичний устрій, старі звичаї йтд.).

Християнські церкви були Святославом, здається, зруйновані. Від часів кн. Ігоря Старого й св. кн. Ольги не збереглося до часів охрещення Русі за Володимира Великого церков, побудованих за князювання Ігоря та Ольги, в тім числі не збереглася й церква св. Ілії, згадана в русько-византійській умові 945 р.<sup>2</sup> Се зруйнування церков було, мабуть, відповіддю й реваншем на зруйнування поганських „требищ“ св. кн. Ольгою.

---

<sup>1</sup> Пор.: Голубинській. Ист. Рус. Церкви, т. I, част. 1, вид. друге, стор. 86-87; Пархоменко. Начало христианства Руси, стор. 147.

<sup>2</sup> Що правда, можна припускати, що церкви, побудовані за правління Ігоря та св. Ольги, зруйновані були пізніше, на початку панування Володимира Великого, коли також був кількالكітній період поганської реакції на Україні.

Київські християне з переходом влади до Святослава, безсумніву, цілковито втратили провідну роль та вплив у Київській Державі й опинилися в становищі людей з неважуваних, висміюваних, спочатку навіть переслідуваних.

В сх.-слов'янській історичній (та церковно-історичній) літературі що правда не раз висловлювалися а почасти й тепер висловлюються рішучі заперечення переслідування християнства поганами (зокрема Святославом I) в старій Русі. Особливо категорично висловлюється в сім душі Е. Голубінский: „Святослав був поганином, — каже Голубінский, — і як такий, він не міг бути переслідувателем християнства. На думку кожного поганина не одна віра повинна панувати у всім світі, яко єдина правдива, але світ повинен бути поділений (як він і справді се бачить) між богатьма ріжноманітними, однаково-правдивими вірами“... „Es war allgemeiner Grundsatz des Alterthums (поган старовини), — повторює Голубінский за Гізелером, — dass die Götter selbst in jedem Lande die besondere Art ihrer Verehrung angeordnet hätten“. „Поганин вважатиме якусь віру, — каже далі Голубінский, — зовсім для себе невідповідною (не по смаку й не по серцю), але тим не менше він перестане вважати її однаково правдивою й маючою однакове зо всіма іншими вірами право на існування; поганин навіть ставитиметься зі зневагою до якої-небудь віри й глузуватиме з неї, та всеж таки не заперестане вважати її за правдиву, лише призначену для нижчих, ніж він сам, людей. Через те поганин, якогоб кепського погляду не був про яку-небудь віру і якоїб не відчув до неї нехити, всеж таки не переслідуватиме її: ліпші й гірші віри, по його поглядах, всі є однакові, всі походять від того самого Бога, й тільки призначені для ліпших і гірших людей. Єдиний випадок, коли він може розпочати переслідування другої віри, се — тоді, коли друга віра робитиме явно й рішуче замах на його власну, коли провадитиме на рахунок останньої отверту пропаганду“<sup>1</sup>. Далі Голубінский вказує ще один випадок,

---

<sup>1</sup> Е. Голубинский. История Русской Церкви. Т. I, пол. 1, вид. перше. Москва, 1880. Стор. 75-76 та ин. Підчеркнення наше.

коли погане переслідували християн, а саме тоді, коли бачили в християнстві явище, небажане або шкідливе з погляду інтересів державних, політичних<sup>1</sup>, як се було нпр. у старій Римській імперії (а також у Японії ітд.).

Не розглядаючи по суті висловлених тут Голубінским поглядів, мусимо зазначити, що за часів Святослава I (при вступі його до безпосереднього управління Київською Державою) обставини склалися саме так, що переслідування християнства й християн, руйнування християнських церков ітд. треба визнати цілком можливими та дуже ймовірними, навіть колиб цілковито прийняти погляди Голубінского на відношення поган до християнства. За часів св. Ольги християне не тільки енергійно проповідували свою віру „на рахунок“ поганства, але й безпосередно виступили проти поганської віри й поганських святинь. З другого боку, християнство ширилося поруч з цілою низкою суспільно-політичних змін, так що християнізація Русі була процесом не тільки релігійним, але й суспільно-політичним, а тому безперечно й викликала рішучу опозицію з боку нижчих консервативних верств суспільства, кривджених новими суспільно-політичними змінами; отже для консервативно-поганської партії християнство й з політичного погляду було шкідливим. Все це й викликало в 962 р. у Києві переворот, переслідування християнства, зруйнування християнських церков ітд.

Але переслідування християнства за князювання Святослава I не могло бути й не було довгим. Випадки убийства християн, про які знаходимо згадку в продовженні хроніки Регінона (писанім, як ми вже зазначили за часів св. Ольги та Святослава I)<sup>2</sup>, трапилися, очевидно,

---

<sup>1</sup> Ibid. Стор. 76, прим. 1.

<sup>2</sup> „В сім році, — говорить в продовженні хроніки Регінона (під 962 р.), — повернувся назад Адальберт, не здобувши успіху ні в чім тім, по що був післаний і побачивши свої старання даремними; при повороті деякі з його супутників були забиті, а сам він з великими труднощами ледви врятувався“ (Pertz. Monumenta Germaniae, I, стор. 624). Що убийство супутників Адальбертових і замах на життя самого єпископа Адальберта dokonані були на Русі (а не де-небудь инде в часі повороту) Русинами-поганами, виразно свідчать інші наші джерела — літопис Кведлінбурзький і Лямберт Герсфельдський. Літопис Кведлінбурзький пише (під 960 р.):

в момент найгострійшої боротьби між партіями народною консервативно-поганською і боярсько-купецькою реформаторсько-християнською, під час народного повстання проти християнсько-боярського уряду Ольги. Після того ж як влада в Київській Державі остаточно перейшла до Святослава й погане міцно зайняли пануюче становище в Київській Русі, відношення до християн безперечно змінилося, й переслідування сповідників та прихильників християнської релігії втратили гострий характер. Можливим зробилося навіть прийняття поганями християнської віри. Новоохрещені не підпадали ніяким гострим переслідуванням; та всеж таки зустрічали їх при переході на християнство зневага, образи, глум з боку пануючих поган. „Аще кто хотяше креститися, — каже літопис, — не браняху, но ругахуся тому“. Але не підлягає сумніві, що і в сій лагіднішій формі переслідування християн могли ставити їх часами в дуже тяжке й прикре становище. Разом з тим, сповідування християнства звязане було, мабуть, з деякими обмеженнями, становило, правдоподібно, перешкоду до обняття вищих посад у державі, видатнішого становища в дружині князя й т. ин. Неприхильне та зневажливе відношення пануючих поганських кругів і самого князя до християн (та імовірні обмеження й практичні невігоди, звязані з отвертим сповідуванням християнства)

---

„Прийшли до короля Отона послы Руського народу і просили його, щоб він післав до них одного зі своїх єпископів, який би показав їм шлях правди, і казали, що хочуть відмовитися від їх поганства та прийняти християнську віру. Король послухав їх просьби і післав католицького (*fide catholicum*) єпископа Адальберта, але вони, як виявив кінець справи, набрежали, так що згаданий єпископ ледви вникнув смертельної небезпеки“...; майже те саме каже й Лямберт, вписуючи спочатку дослівно те, що говорить в Кведлінбурзькій літописі, й потім додаючи: „Король послухав їх просьби і післав єпископа католицького Адальберта, котрий одначе ледви втік од їх рук“. Отже ясно, що поворот Адальберта був вимушений, що з огляду на цілковиту зміну обставин на Русі в 962 р. він змушений був звідти тікати від небезпеки, яка йому й инш. християнам (чи провідникам християн) загрожувала на Русі під той час, і що убийство супутників Адальбертових сталося в наслідок тої радикальної зміни в життю Київської Русі, що наступила в 962 р. Докладніше питання це розглядаємо в спеціальній розвідці, яку готуємо нині до друку.

примушувало, здається, частину київських християн ховати в таємниці свою приналежність до християнської релігії. Про існування в Києві в другій половині X-го віку таємних сповідників християнства в часі панування в Київській Русі поганства виразно свідчить літописне оповідання про св. муч. Тура, який крився з тим, що він є християнином. Що правда, оповіджений у літописі випадок з Туром трапився в Києві не за Святослава, а на початку панування в Київській Русі Володимира Великого; але між тим і другим пануванням пройшов дуже короткий час (біля десяти років) і обставини, в яких знаходилося християнство в Київській Русі за Святослава й на початку князювання Володимира Великого, були дуже подібні; і тому є цілком імовірним, що таємні сповідники християнської віри в Київській Русі були не лише в перші роки князювання в Києві Володимира Великого, але й за часів правління Святослава I.

З бігом часу становище християнства в Київській Русі за Святослава I змінилося ще на ліпше. Перебравши управління державою в свої руки й зміцнивши свою владу в Київській Русі, Святослав зі своєю дружиною, неприхильно чи навіть ворожо настроєною до християн (як і сам Святослав), недовго залишався в Києві, здається, тільки біля двох років. Приблизно з 964 року розпочав він цілу низку далеких воєнних походів на східні-надвозькі та північно-кавказькі краї: на Вятичів, на волзьких Болгарів (і, мабуть, також на Мерян), на Буртасів (під якими, здається, треба розуміти найенергійніше та найміцніше в давні часи племя волзьких Фіннів — Мордвинів, а разом з тим, мабуть, і на інші волзько-фінські племена), на Хозарів, на північно-кавказькі племена Ясів (Аланів) та Касогів (Черкесів) ітд.<sup>1</sup> Сі походи мали характер не коротких грабіжницьких нападів, а широко уплянованої війни. Безперечно, воєнна здобич в великій мірі цікавила й приваблювала Русинів підчас цих походів; але вона не була єдиною метою воєн Святослава. Разом із

---

<sup>1</sup> Пархоменко гадає, що кн. Святослав I відбув також похід на Новгород, який перед Святославом, на думку Пархоменка, не був залежним від Київ. (Начало християнства, стор. 149).

бажаннем воєнної здобичи, кермували Святославом у сих війнах змагання до опанування важливими торговельними шляхами, до поширення своєї зверхности на нові краї, до придбання нових данників, нарешті, до перемоги над найвидатнішими і найсильнішими передтим народами, до політичної та економічної гегемонії над всією Східною Європою<sup>1</sup>. Деякі з племен, з котрими воював Святослав, особливо племена ближчі до Київської Русі, — Вятичів, Ясів, мабуть також Мерян і північно-вольських Фіннів (не Буртасів-Мордвинів, які жили на південь від инш. фінських племен і знані були зі своєї войовничости — аж до XVI-XVII вв.) — Святослав, здається, хотів лиш підпорядкувати та обложити даниною, не руйнуючи їхніх земель, і не нищучи їхнього добробуту та їхньої державности. Натомісць, надволзькі народи, більше віддалені від Київської Русі, а разом з тим більше могутні та сильні (над якими, видимо, трудніше було усталити руську зверхність), а саме Хозарів, Буртасів, вольських Болгарів — Святослав намагався не тільки підбити, але й зруйнувати, щоб остаточно винищити з їхнього боку супорництво з Руссю й всякий спротив усталенню руської гегемонії в Східній Європі. Сучасник Святослава I арабський географ ібн-Хавкаль (пишучи в 970-их роках, запевняв, що по поході Святослава на вольські краї „не зісталося й сліду ані від Булгара, ані від Буртаса, ані від Хозара, бо Русь знищила всіх їх, забрала від них всі ті краї й загорнула собі; а ті, що спаслися від їхніх рук, розбіглися по близьких місцях, бажаючи зістатися поблизу своїх країв та сподіваючися прийти до згоди з Руссю й піддатися їй“<sup>2</sup>. Особливо тяжкий удар нанесений був Святославом Хозарії; вольська Болгарія через деякий час по поході Святослава оправилася й відродилася; натомісць Хозарія, найбільше по-

---

<sup>1</sup> Порів. думки, висловлені В. Завітневичем і М. Знойком. В. З. Завітневичъ. Великій князь Київській Святославъ Игоревичъ и историческое значеніе его богатырскихъ подвиговъ („Труды КДА.“, 1888, III); Н. Д. Знойко. Посольство Калокира въ Кіевъ. („Журн. Минист. Нар. Просв.“, 1907, квітень); О походахъ Святослава на Востокъ. (Ibid., 1908, грудень).

<sup>2</sup> А. Я. Гаркави. Сказанія мусульманскихъ писателей о Славянахъ и Русскихъ. Петерб. 1870, стор. 218.

руйнована Святославом, втратила назавжди всяке воєнне й політичне значіння<sup>1</sup>.

Всі ці війни Святослава з надволзькими та північно-кавказькими племенами мусіли зайняти чимало часу, що найменше зо три роки. По свідощтву літопису, в 964 році Святослав „нача вои совокупляти многи и храбры“ й розпочав свої походи на схід; а по словах згаданого вже нами арабського географа ібн-Хаукаля (сучасника Святославового), східні війни Святослава продовжувалися до 968 року. Дати ці дуже правдоподібні; бо вирушити в дальші воєнні походи Святослав дійсно міг лише десь по двох роках після перевороту 962 р.; з другого боку східні війни він міг провадити лише до початку 968 р., бо в другій половині сього року він уже вирушив у дунайську Болгарію<sup>2</sup>.

Ледви скінчивши східні війни, Святослав (здається, в тім самім 968 році) розпочав свою балканську кампанію<sup>3</sup>, яка цілковито його захопила й зовсім відвернула його увагу від Київської Русі. „Нелюбо ми есть въ Киевѣ жити, — казав, по словах літопису, Святослав (у 969 році), — хощю жити в Переяславци на Дунаи, яко то есть среда земли моеї, яко ту вся благая сходятся: отъ Грѣкъ паволоки, золото, вино и овощи разноличьнии, и исъ Чеховѣ и изъ Угорѣ серебро и комони, изъ Руси же скоро и воскъ и медъ и челядь“.<sup>4</sup>

В решті решт, Святослав зовсім залишає Київську Русь, передаючи в ній свій князівський престол синові Ярополкові (здається, в 969 році), зберігаючи, може, за собою хіба номінальну зверхність як над самою Київською землею, так мабуть і над тими землями, що були підпорядковані Києву.

<sup>1</sup> Порів.: М. Грушевський. Історія України-Русі, I<sup>3</sup>, стор. 461-462.

<sup>2</sup> Порів.: М. Грушевський. Історія України-Русі, I<sup>3</sup>, стор. 462, 468, 568-571.

<sup>3</sup> Зі слів Льва Діакона (який є одним з головніших наших джерел до історії греко-болгарської кампанії кн. Святослава I) бачимо, що Святослав недовго готувався до походу на Балканський півострів і вирушив на дунайську Болгарію дуже хутко по одержанню пропозиції Візантії взяти участь у війні проти Болгарів.

<sup>4</sup> Літопис по Іпатіївськ. код., вид. 1871 р., стор. 44.

Після того Святослав цілковито вже віддається болгарським справам, приймає титул царя болгарського й протягом, здається, трьох років провадить дуже завзяту боротьбу з греками за володіння Болгарією. Та в кінці, змушений греками опустити Болгарію, виходить звідти зі своєю дружиною й повертає на Київську Русь. Але з літопису виходить, що йдучи в Київську землю, Святослав зовсім не мав наміру ані залишатися в Києві назавжди ані відмовлятися від дунайської Болгарії. В Київщині а може й в інших сх.-європейських землях Святослав збирався неначеб то лише поповнити й зміцнити свою дружину, аби потім з новими силами знову рушити на Болгарію. Але, як можна думати на підставі не зовсім виразних слів Скілиці (здається, свідомо, затемнюючих дійсні факти, в яких виявилася зрадницька політика Византії), византійський уряд, уложивши згоду зі Святославом, у той же самий час підмовив проти нього печенігів, од яких і загинув (весною 972 року) князь Святослав разом із більшою чи в кожному разі із значною частиною його дружини<sup>1</sup>.

Всі ці факти, себ то: дуже довга відсутність Святослава та його дружини з Києва; зруйнування східних надволзьких країв, які були посередниками між Сх. Європою і арабським та середно-азійським магометанським світом та осередками східної культури в Сх. Європі, особливо цілковите зруйнування хозарського каганату; перебування на північній Кавказі; нарешті, балканська кампанія кн. Святослава ітд. — все це, без сумніву, мусіло в великій мірі вплинути на розвій християнства в Київській Державі в 964-970 рр.

Нема чого й казати, що для розвитку християнства могла мати тільки позитивний вплив довга відсутність князя

---

<sup>1</sup> Порів.: М. Грушевський. Історія України-Руси, т. I<sup>3</sup>, стор. 476. Сей факт мав велике значіння в справі поширення християнства на Україні за часів князювання Ярополка I. Загибель кн. Святослава, в якій велику вину поносив византійський уряд, зіпсувала надовго (майже до 987-988 рр.) стосунки між Руссю і Византією. За часів Ярополка взаємні відносини Русі й Византії були ворожі. Через те в 972-979 рр. не могло поширюватися християнство в Київській Державі з Византії. І можливо, що саме по цій причині виразно виявилися за Ярополка в Київській Русі впливи західно-християнські.

Святослава, виразно неприхильного до християн в перші роки його правління, а також і його дружинників, котрі ставилися із погордою й зневагою до сповідників християнства. Взагалі, треба думати, що підчас війн Святославових у самім Києві та в Київській землі становище різних суспільних груп і партій виразно змінилося й почало знову наближатися до того стану, в яким вони були перед переворотом 962 року.

Загальні економічні та інші підвалини того суспільного процесу, що відбувався в Київській Державі в серед. X-го віку й викликав збогачення боярсько-купецької верстви і в наслідок сього економічну й почасти політичну та правну диференціацію київського населення, — не були знищені переворотом 962-го року. Навпаки, саме в 960-их роках як найширше розвинулася руська торгівля по дніпровсько-волховським та инш. торговельним шляхам, так що й сам Святослав надавав торговельним справам великого значіння, намагаючись здобути під свою зверхність або й під безпосередню свою владу найважливі торговельні шляхи та найбільші торговельні осередки східної й південно-східної Європи. Розвиткові руської торгівлі мусіли багато допомогти як раз воєнні походи Святослава, якими він багато спричинився до опанування торговельних шляхів Русинами та усунення конкурентів Руси в торгівлі в надволжанських, кавказьких та инш. землях.

З другого боку, збогачення руської дружини підчас Святославових походів завдяки великій здобичі, яка припадала їм на долю, безперечно також впливало і на економічну диференціацію руської людности й на зміну поглядів дружини, особливо старших дружинників.

З огляду на всі ці обставини, протягом другої половини 960-их років на Русі мусіли знову зрости впливи і влада богатших боярсько-купецьких верств населення, які захоплювали були владу в Київській Державі перед 962 р. Можливо, що й очевидна нехоть князя Святослава до Київської Руси, яку він — по літописнім оповіданням — виразив у словах: „Нелюбо ми есть въ Киевѣ жити“ була наслідком того, що в Києві досить значні були впливи несимпатичного йому боярства, котре підчас його східних походів здобуло знову великого значіння й влади в Київській Русі.

Літопис виразно каже про розходження між князем Святославом і київським боярством, про дуже негативне відношення боярства до політики й взагалі діяльності Святослава, про боярську критику його поведінки й т. ин. Сей конфлікт межи кн. Святославом і вищими верствами київського населення закінчився, як знаємо, передачею влади в Київській Русі Святославом I його старшому синові Ярополкові, за правління котрого вищі (а почасти, здається, й середні) верстви населення здобули великий вплив на державні справи (при чому сей вплив задержали вони і в пізніші часи).

Ся перемога київського місцевого (українського) боярства мусіла знову наблизити Русь до християнізації та „європеїзації“, започаткованих св. кн. Ольгою й близькими до неї боярами і перерваних переворотом 962 року. Серед київського боярства в другій половині 960-их років (а так само, розуміється, і в 970-их роках), безперечно були поширені приблизно ті самі суспільно-політичні стремління, які були властиві боярам і за часів правління св. кн. Ольги, себ то стремління до закріплення та зміцнення свого становища в державі і до різних змін та реформ, які малиб наблизити Київську Державу до славних, блискучих і могутних аристократично-монархічних держав християнського світу; а серед свідомійшої частини боярства мусіло бути чимало й безпосередних та свідомих прихильників християнства й християнізації Київської Держави й навіть чимало християн.

Не абиякий додатний вплив на початок відродження християнства в Київській Русі в другій половині князування Святослава мала, здається, св. кн. Ольга.

Завдяки тому, що була вона матір'ю князя, а також дякуючи її обережності, тактовності, талантові, так яскраво підчеркуваним у літописі, і мабуть теж особистим її чеснотам і заслугам, які мусіли робити вражіння і вплив навіть на поганські маси, переворіт 962 р. не торкнувся її особи. Вона тільки усунена була від правління державою<sup>1</sup>. Колиж проминув деякий час і в Київській Русі почали

---

<sup>1</sup> Порів.: В. Пархоменко. Начало христианства Руси..., стор. 143 та ин.

набувати значіння та впливу місцеві бояре, завдяки — в значній мірі — постійній відсутності Святослава, одночасно з тим почала, здається, знову відогравати визначну роль в державних справах кн. Ольга, не зважаючи вже на її поважніший вік. Літопис каже нам, що підчас перебування Святослава в Болгарії, Ольга разом з боярами викликає його на Русь для боротьби з печенігами; підчас облоги Київа печенігами Ольга, не зважаючи на її літа, неначебто проводить обороною Київа ітд. Словом, в останніх роках князювання Святослава, чи то тільки *de facto* чи може також і *de jure* Ольга стає неначебто знову правителькою Київської Русі або принаймні починає знову відогравати провідну роль в державних справах Русі.

Як що сей висновок справедливий, себ то як що Ольга в останні роки князювання Святослава справді обійняла провід державними справами в Київській землі, вона очевидно могла чимало сприяти поліпшенню становища християнства, особливо в самім Київі. Очевидна річ, не могла Ольга, повертаючи собі почасти владу в Київській Русі, відновити тієї християнізації й боротьби з поганством, які розпочинала вона в 957-962 рр., але вона до певної міри могла підтримувати християн та їхні стремління до поширення християнства й ріжних змін у життю Русі.

Нарешті, серед самої дружини кн. Святослава підчас ріжних походів, особливож підчас її перебування в дунайській Болгарії, мусіла зайти значна зміна в її характері, звичаях, поглядах, стремліннях, а також розуміється і в її відношенню до християнства. Збогаченне дружини завдяки захопленій нею здобичи, зазнайомленне з життям і устрієм інших країв, перебуванне в напів-християнізованих північно-кавказьких землях і потім у цілком християнській Болгарії не могли не вплинути в тій чи іншій мірі на Святославових дружинників і навіть на самого князя Святослава I. Досить порівняти діяльність кн. Святослава в 964-968 рр. з його діяльністю в 969-972 рр., щоб побачити, що в нім самім справді наступила значна зміна. В 964-968 рр. Святослав I се типовий старо-східноєвропейський мандрівний лицар („вікінг“ або „богатир“); протягом чотирох років він відбуває походи на Оку й горішну Волгу, на Волхов, на середну Волгу і Каму, на долішну

Волгу, Дон, Кубань ітд., обходить північну й східну частини Східної Європи і північний Кавказ, підбиває північно-східно-словянські племена, болгаро-мерянські, північно- й південно-фінські, цілковито руйнує Хозарію, воює Аланів-Осів і Касогів, з великою швидкістю пересувається з одного кінця Сх. Європи в другий і, нарешті, з великою ж хуткістю відправляється в дунайську Болгарію. Зовсім інакше виглядає діяльність Святослава в останні роки його життя, коли він рішуче і уперто намагається опанувати Болгарію. „Хоцю жити в Переяславци на Дунаи, яко то есть среда земли моєї“. Стремління до далеких походів та геройських подвигів, жадоба воєнної слави, які, здається, панували над Святославом підчас його східних походів, почали уступати місце стремлінням до здобуття багатого й принадного дунайсько-болгарського царства, до постійного в ній життя й до утворення в ній могутньої держави, подібної до держави царя Симеона. Сі бажання й стремління Святослава, треба думати, поділяла і його дружина. Разом із зазначеною нами зміною в характері, в діяльності та в змаганнях Святослава і його дружини мусіла відбутися й зміна у відношенню до християнства. Можемо з цілковитою певністю припускати, що Святослав і його дружина по кількалітнім перебуванню у християнських землях, зазнали — може непомітно для себе самих — значного впливу християнської византійсько-болгарської культури і навчилися шанувати сю культуру а разом з тим основу сієї культури — християнську релігію. Вже з самих політичних міркувань Святослава і його помічники та співпрацьовники, щоби панувати над християнською Болгарією, мусіли не тільки толерувати християнську релігію, але й ставитися до неї з належною пошаною. Але й більш того, маємо досить виразні вказівки, що Святослав підчас свого перебування в дунайській Болгарії до певної міри зрозумів загальне велике культурне та політичне значінне християнства, й що християнська віра в той час уже імпонувала йому, як що не своїми внутрішніми релігійними та етичними вартостями, то своїми зовнішніми формами та своїм великим і корисним впливом на культурне й політичне життя.

Вельми характеристичними з цього погляду є болгарські монети Святослава, зроблені на зразок монет царя Симеона (найвидатнішого монарха старої Болгарії, який поставив був своє царство на вершину могутності, слави і блиску); на сих монетах Святослав титулується царем Болгарів; поруч з імям Святославовим відбитий на монетах образ Спасителя і т. д. Характеристичним є також, на наш погляд, факт одружіння Святославом його сина Ярополка з християнкою-грекинею.<sup>1</sup>

Та при всім тим не слід перебільшувати впливів християнства і християнської культури на Святослава і його дружину. І сам Святослав і, мабуть, більшість його дружинників до самого кінця перебування їх у дунайській Болгарії залишалися все-таки поганями. Византійський хроніст Лев Діакон, оповідаючи про війни Святослава в Болгарії, згадує про поганські релігійні обряди Святославових вояків (уже перед кінцем їх перебування в Болгарії), про принесення ними поганських жертв і т. ин., хоч се оповіданне Л. Діакона про поганські жертвоприношення (між инш., про принесення в жертву дітей), як зауважує Мих. Грушевський, виглядає досить непевно; та в основі його, гадаємо, лежить всеж таки дійсний факт про якісь поганські обряди руських вояків Святослава.<sup>2</sup> В промовах, які вкладають літописець і Лев Діакон в уста Святославові (при описі останнього періоду Святославової кампанії в Болгарії, в яким його витіснявав звідти визант. імператор Цімісхій) виразно відбиваються характеристичні риси героїчно-поганського світогляду східно-європейських лицарів-„богатирів“.<sup>3</sup> Нарешті, і в своїм зовнішнім вигляді,

<sup>1</sup> Порів. нашу працю: „Chrześcijaństwo w Europie Wschodniej w połowie X-go wieku“, розд. XI та ин. Про монети з імям царя Святослава і образом Спасителя — див. замітки Ерґера в „Wiener Numismat Monatshefte“, кн. V і ст. Черньова: Замітки о древнѣйшихъ русскихъ монетахъ“, в „Вѣстн. археол. и исторіи“, 1888, кн. VI.

<sup>2</sup> М. Грушевський. Історія України-Руси, I<sup>3</sup>, стор. 327-328.

<sup>3</sup> „Вже нам нема де подітись, — каже Святослав у літописнім оповіданню, — волею чи неволею мусимо стати до бою, тож не осоромимо Руської землі, а поляжемо тут кістями: однаково мертвому нема сорому, а як втечемо, то тоді сором. Не побіжим же, але станьмо міцно, і я піду перед вас, а як поляже моя голова, тоді сами за себе промишляйте“.

в своїм убранню й поведженню, як бачимо з оповідання Л. Діакона, до самого кінця свого побуту в Болгарії, захоував Святослав (очевидно, цілком свідомо) свої старі лицарські звички, свою надзвичайну простоту, імпонуючи ними не тільки Русинам, але й самим византійцям. Взагалі, можемо з певністю сказати, що Святослав до кінця свого життя по релігійним переконанням своїм не наблизився до християнської віри, не зробився „внутрішнім християнином“ (як се припускає Голубінський відносно кн. Ігоря Старого); Святослав залишився вірний своїй старому героїчно-поганському світоглядові, принаймні, в основних його засадах. Але разом з тим не підлягає сумнівам, що християнство, християнська культура, державний лад і весь устрій життя в християнських країнах робили велике вражіння й вплив на політичні погляди Святослава, на його поступованне й відношення до християн і християнства.

Те саме треба, мабуть, сказати й про більшість руських вояків Святослава, які разом із ним перебували в Болгарії. Більшість з них залишилася, слід гадати, поганями, але напевно підпала несвідомо для себе під впливи християнської культури, деяких християнських звичаїв і форм життя ітд. Та, напевно, знайшлося в дружині Святославовій чимало й таких людей (особливо серед старших дружинників-боярів), які свідомо наближувалися в поглядах своїх до християнської культури, звичаїв, устрюю життя й, нарешті, до християнської віри; і деякі з них (і то мабуть не так мало), правдоподібно, й формально приймали християнство.

Більша частина Святославового війська при повороті на Русь загинула в нерівній бої з печенігами; але частина Святославових вояків усеж таки пробилася через пече-

---

Лев Діакон вкладає в уста Святослава подібну по духу промову: „Пропала слава, яка йшла за руським військом, що нетрудно воно підбивало сусідні народи та тримало в неволі цілі краї, не проливаючи й крові, – пропала, коли тепер так соромно поступимось Ромеям. Від предків одідичили ми мужність; пригадаймож, якою непоборною досі була руська сила, й міцно биймось за своє спасенне. То не наш звичай — втікачами йти до дому, але жити побідивши, або славно вмерти, доказавши діла, як слід сміливим мужам“.

нізькі ряди й повернула до Київа, під проводом славного Свінельда, який по своїм повороті на Русь придбав великий вплив на князя Ярополка й відогравав значну ролю в життю Київської Держави.

Сі вояки, що повернулися з Болгарії, принесли на Русь, принаймні, поверховну, елементарну знайомість із християнською культурою, з життям християнських країв і разом з тим, мабуть, і певну пошану до тієї культури та устрюю життя; а свідоміші й видатніші з них, як Свінельд і мабуть інші деякі старші дружинники, напевно, зробилися цивілізаторами Київської Держави і, треба думати, чимало причинилися до наближення її до християнської релігії й культури.

Мусимо зупинитися ще на однім із наслідків болгарської кампанії Святослава, надзвичайно важнім для освітлення питання про стан християнства на Україні за кн. Ярополка I. Війна Святослава з Візантією закінчилася мирною угодою 971 р., але візантійці зламали сю угоду, наславши печенігів на Святослава та його військо підчас їх повороту на Русь. Після цієї події аж до другої половини 980-их рр. відносини між Руссю і Візантією, як свідчить тогочасний хроніст Яхя Антіохійський, були неприязні.<sup>1</sup> При таких обставинах християнство за часів князювання Ярополка I не могло ширитися в Київській Державі з Візантії. Але ся ворожнеча Руси з Візантією, хоч і була, мабуть, у значній мірі перешкодою для поширення християнської віри та християнської культури на Україні за часів Ярополка, не знищувала можливости християнської місії й християнізації українських земель; бо саме біля того часу, „християнство, — по образному виразу Голубінського, — в своїм ступневім рухові з Заходу на Схід дійшло вже безпосередно до нас“. Дійсно, як раз за кілька років перед вступом Ярополка на князівський престол, християнство

---

<sup>1</sup> Порів.: Бар. В. Розенъ. Императоръ Василій Болгаробойца. Додаток до XLIV тому „Записокъ Имп. Акад. Наукъ“, 1883, стор. 177; Ө. И. Успенскій. Русь и Византия въ X вѣкѣ. Одесса, 1888, стор. 122 наст.; М. Грушевський. Історія України-Руси, т. I<sup>3</sup>, стор. 476, 495.

досягло видатних успіхів серед західних Слов'ян: заснована була Магдебурзька митрополія з шістьма єпархіями на землях полабських слов'ян, поширене було християнство в польських землях, де найзначніший з тогочасних польських князів Мешко прийняв сам християнство й досить енергійно приступив до християнізації своїх володінь; „перед тим, — каже Голубінский, — попереду нас (себто на захід від східних слов'ян), залишалися (не охрещеними) поляки, але в 965 році... і вони прийняли християнство, і таким чином чергу передали нам.“ На землях чехословацьких християнство вже давніше досягло значних успіхів, так що Чехословаччина була за часів Ярополка уже цілком християнською країною й могла (так само, мабуть, як і південно-західна Польща, християнізована перед Мешком) мати певний вплив на поширення християнства в Київській Державі, тимбільше, що завдяки війнам Ігоря, Ольги й нарешті самого Ярополка, сусідна з Київською Руссю Деревлянська земля була прилучена до Київської Держави, і таким чином Київська Держава значно наблизилася до Чехословаччини (й півд.-зах. Польщі); з другого ж боку, як свідчить Косма Празький (lib. I, § 22), за часів кн. Ярополка I, в Чехословаччині виявився підєм церковного життя, засновано було (в 972 р.) нову єпископію-Празьку, закладено нові монастирі йтд.

Всі ці успіхи християнства в західно-слов'янських землях, — чи, як висловлюється Голубінский, „цей ступневий рух християнства з заходу на схід“, — при існуванні в ті часи постійних зносин і зв'язків поміж Руссю й західними її сусідами, мусіли причинитися до поширення християнської віри на Русі. Сю думку досить яскраво розвиває Голубінский. „Булоб цілком несправедливо, — каже він, — уявляти собі Русь X віку... відчуженою від інших...; навпаки, під той час Русь вважала себе приналежною й справді належала до родини європейських народів... Але, належачи й бажаючи належати до родини європейських народів, ми виявляли себе в ньому, неначе якого виродка. Всі інші європейські народи, за винятком лише нас та ще Угрів, були вже християнськими і почали жити тим новим суспільним життям, яке одержали разом з християнством і яке рішуче відокремлювало їх від народів поганських, як осіб-

ний моральний світ. Щоб увійти в сей світ, щоб зробитися такимиз як всі і не вьяляти з себе винятка, і нам нічого иншого не лишалося зробити, як піти за прикладом инших і зробитися християнами.“<sup>1</sup>

Отже, як бачимо, не зважаючи на византійсько-руську ворожнечу в 970-их рр., шкідливу для поширення християнської віри на Україні, завдяки успішному „поступові християнства з заходу на схід“ в 2-ій полов. X-го віку, загальна ситуація була вельми сприятливою для розвитку християнства в Київській Державі за кн. Ярополка I<sup>2</sup>; при чому християнська релігія й культура ширилися на українських землях в часах князювання Ярополка, очевидно, не з Візантії, а з християнського Заходу.

---

<sup>1</sup> Голубинській. Історія Русской Церкви, т. I, пол. 1, вид. 1880 р., стор. 135.

<sup>2</sup> Голубинській. Ор. cit. Стор. 80, 135 та ин.; Sgkul. Drei Fragen aus dem Taufe des heiligen Vladimir. „Archiv für slavische Philologie,“ 1907, XIX; С. М. Соловьєвъ. Історія Росіи, т. I, стор. 157 і наст.

(Продовженне буде)

Вячеслав Зайкин

---

---

## Рукописи бібліотеки монастиря св. Онуфрія ЧСВВ. у Львові

(Продовження) 3

**№ 37.** **Бесіди блаженного Макарія**, поч. XVII ст. 4<sup>о</sup>, (19·5×15·5 см.), к. 228 нenum. Папір водного знаку, зближеного до *Ляхачова* ч. 518 (польський папір 1559 р.). Півустав. Оправа стара: дошка в шкірі з витисками. На хребті картки з сигнатурами: 28 і XXXV.

Графіка. Півустав середньої величини, в дальших частях дещо нахилений на ліво. Риси букв переважно середньо-грубі; тонші лінії не все відбивають виразно. Стовпчики без підчеркнень, деколи вигнуті; тільки на горі мають вони деколи невеличкі тонкі черточки з лівого боку, похилені в діл. На початку письмо дещо старанніше, більше пряме й звичайно дрібніше. Титули — киноварю. Ініціали видовжені з незначними ростиними прикрасами. Вязи гарно виконані з тонких букв. Заставка чорна, старанно виконана, цвітистого характеру. Є гарні, невеличкі чорні кінцівки. — а права частина груба й дещо вигнута; ліва з малим заокругленням і доволі глибоким врізом. — в горішня риса виступає на ліво поза стовпчик, на право видовжена, зубчик ледви помітний. — в обі частини симетричні, долішня риса виступає поза стовпчик на ліво, часто долішне заокруглення виступає кінчиком поза долішню лінію. — л долішні кінчики довгі, незаострені і похилені звичайно в ліво. — є, є на початку слів видовжене в діл, заокруглене, язичок або загнений у діл або творить філясту лінію, буває таке є й на кінці слів із трема закінченнями, продовженими в право. — з кругле, вистає дещо понад лінію букв, не продовжене в долину, частини симетричні; рідше є з продовжене в діл, а тоді має воно кути острі, головку малу, середню частину продовжену в діл поза лінії, долішню сильно відігнута в ліво й легко заокруглену. В ж верхня головка дуже мала, а в ній обі частини відділені. — и середня риса зближаєсь до верхка правого стовпчика й похиляється легко в діл; и; і; і; и; ш (ь+і). — к ліва частина має вид вузкого і відділена від стовпчика. — л має всі кути острі. — н по-

зема риса піднята понад половину букви. — о, ш. — р верхня частина кругла, долішня груба й сильно видовжена. — с майже незаокруглене, з невеликою головкою й утятою спідною частиною. — т має звичайно три рівні стовпчики з накриттям, видовженим на ліво поза стовпчик; деколи є на ліво зубчик довший, на право ледви значний. — у має вид: найчастійше оу, але є й ѱ. — ч складається із стовпчика і лівого невеличкого гачка. — ц має долішній кінчик дуже видовжений. — а, п.

Нарядкових букв мало, найчастійше: т, х, ж, н, інших менше.

Букви звичайно не мають нарядкових значків, тільки декуди є' над голосівками (є), " замість ѣ, наголос ˘, титла ˘ або значок ˘ на початку слів (ш), паерик ˘, під титлою ˘: ˘ (точка), ˘, ч, б, г, з, о.

Наголоси, зрідка, звичайно українські.

П р а в о п и с: середньо-болгарсько-український (взаїмна заміна ґ і є, брак йотації, Ӏ після гортанних, рх і ин.).

Як взорець мови й правопису подаю початок 27-ої Бесіди:

Познай своє вѣгородіє, ѡ чѣче, ѡ дого'іствѡ. Како четє ѡ ѡи, братѣ хѣх дрѡу црѣх. невѣста нвѣнаго женихѡ: ѡ козмогѣх познати сілоу тайны вѣтѣка. ѡ па ѡ-вѣдоу смиритиѣх понѣ сілоу бжїю. видѣ падѣніє своѣ. но ѡмѣже ѡвразѡ. ѡ страгѣни ѡ врѣто прїидѣ. ѡ тако прогласиѣх, ѡ саде ѡденѡю ѡца. такоде подо-баєтѣх ѡ товѣ погтрадати ѡ сораспатиѣх, ѡ тако возыїти ѡ согґети, ѡ соѣди-ніти со тѣло хѣх.

К. 4 рукою М. Гриневецького: Сна книга манастира Львоккого святаго Онуфрія.

К. 144 об. — 145: Hic Liber est Ioannis Turkiewicz Anō 1706 m̄se Mar d 15.

На картці перед текстом: Initium sapientiae Timor Domini. — In vil Vesse nemo praeciat(?) honesse.

Kto ma w sukni laty

Tego niebiorę w swaty.

Hic liber meus

testis est Deus

qui illum querit

hoc nomen erit

P: Pahomius natus

Huczynski vocatus.

На об. сеї картки: Michał popił Hawryłowicz w czaykowiczach rzezyduie — і дальше: Wielce memu Kochanemu ICD, Panu Zacharyi-szowi Nizki ukłony y po korny Oddaie, więnickiemu.

На кінцевій оправі із середини скорописом:

Дѣпше, селѣзо, зварити  
нѣжелѣ злюю, женѣ, дччти  
во чоловѣк и (!) розвѣдѣ, силѣзо, зваритѣ  
И зѣоі жоны І кадѣк ње навчитѣ.

Низше:

Ще хоцеши Сокверше<sup>но</sup> Прем<sup>ар</sup>звѣити:

Доготоити Страхъ к себѣ бинѣ мѣти.

1. ІОАННЪ ТРИТѢТІИЕ ѿ црѣковныхъ, списателєй. — Макарій инокъ єгѣпцетскій и вѣжѣнна антоніа оучениі, 1-1 об.

2. ВѢСѢДЫ ВѢЖЕНАГО МАКІЯРИИ ЛВІИНЫ — зміст 18 бесід, 2-3 об.

3. ПРАШНАГО ОЦЯ НАШЕГО МАКІЯРИИ ЄГѢПЦКАГО ПЕСѢДЫ ДУХѢВНЫА ПРАШНАГО ПРАЗЫ ИСПОУНЕНІА О ДОАЖНО<sup>а</sup> и тѣпаліко<sup>а</sup>, хрѣііско<sup>а</sup> Сокверше<sup>твѣ</sup>, 4-114.

Бесіди: 1) Приточное Сказаніе еже оу єзекеїла прѣрка на писаннаго виденіа; 2) ѿ црѣвїи тмы...; 3) Ішо братїа во чистотѣ і простотѣ во любви и смїренїи дрѣоу сѣ дрѣо<sup>а</sup> превѣвати...; 4) Поу позорїца міра сего...; 5) Мнѣое разлчїе между хрѣіанѣхъ и чаїѣхъ міра сего...; 6) Иже хотѣ оудогїти вѣоу...; 7) ѿ бгѣти хѣѣи кз чаїоу...; 8) ѿ соучащи<sup>х</sup>са хрѣіанѣно<sup>а</sup>. во ткоренїи матѣи и ѿ мѣрахъ Соквершенїа...; 9) ѿвѣтобанїѿ ...испѣнатїса...; 10) Смирєнїолю<sup>р</sup>їєлєи и чїстотою Соквадаютѣса и рѣтоутѣ дѣры влѣтвєннѣо бѣгодати...; 11) Силѣ стѣого дѣа кз сѣрци выти...; 12) ѿ Санѣ адѣлїи прѣде дѣ прѣстоупїти ємоу запѣкѣ вѣїю...; 13) Накѣа<sup>а</sup> плода козыскоуѣтѣ бѣ ѿ хрѣіанѣхъ...; 14) Иже помышленїа и оумѣ бѣи даю...; 15) Наоучаетѣ сїа вєгда мнѣогїлїи кѣко дїша во стѣшнїи и дѣвстѣ. и чѣотѣ к жєнїноу своємоу хѣоу ісоу и спѣсїтелєю міра подобаетѣ прилєжѣтї...; 16) Дѣоковнѣ чаїо<sup>а</sup> по лєжїти подобаетѣ іскоушенїнѣ и скорѣ...; 17) ѿ доухѣне хрѣіанѣстѣ помазанїи...; 18) ѿ сокровїщи хрѣіанѣстѣ...

4. ВѢСѢД... БѢЖННАГО МАКІЯРИИ главициѣ (18-50 бесїди), 115-117.

5. Текст тих Бесїд, 117 до кїнцѣ.

їх титули: 19) хрѣіанє прѣпѣвѣтї. и возрѣстѣтї; хотѣпїи...; 20) ѿдїнѣ хѣ істиннїи кноутрѣнего чаїа єстѣ вѣра...; 21) хрѣіанѣскому чаїѣ содѣва прѣлєжїтѣ вѣра...; 22) ѿ согоубѣ Санѣ и ѿ жїзнї сѣл ісхѣодѣшнѣ...; 23) Ішо<sup>а</sup> црѣкїи и мнѣгїцѣннїи вїсєрѣ носитї точнїо могоу<sup>а</sup> иже ѿ стѣменѣ црѣкїа родїкшїєса...; 24) Сѣлѣ хрѣіанѣскїи оуподобїєса коуплїи и квѣоу...; 25) Наоучѣетѣ сїа вєгда, ішо нїкто<sup>а</sup> ѿ чѣкѣ. томо оукрѣпїєшїєса ѿ дѣа. лоукавѣхъ Сѣлѣзнь оувѣжѣтї можѣ...; 26) ѿ догѣїнстѣвѣ чѣтїи и силѣ. и дѣанїи вєзмѣртнѣа дїша...; 27) ѿ догѣїнстѣвѣ и Санѣ хрѣіанѣско<sup>а</sup> чѣїа...; 28) напїсѣетѣ и рыдѣетѣ сїа вєгда печѣлїи дїшєбнѣа ішо грѣхѣа рѣдїи гѣ не жївѣ в нєї...; 29) Согоубѣ ѿ вѣрѣзо<sup>а</sup> смѣотрєнїє бгѣти во родѣ чѣчѣтѣ содѣлѣоувѣетѣ бѣ...; 30) ѿ стѣого дѣа подобѣетѣ шродїтїєса дїшї...; 31) Подѣлѣетѣ вѣрнѣо му прѣмѣнїтї...; 32) Слѣба хрѣіанѣскѣа во дїшѣа и х нїѣ прѣвѣєтѣ...; 33) вєзпрѣстѣннѣо и со внїманїє бгѣ молїтї подобѣет...; 34) ѿ хрѣіанѣскѣї слѣвѣ...; 35) ѿ дрѣкнѣїи и новѣїи сѣвѣтѣ...; 36) ѿ содѣво<sup>а</sup> вѣскрѣнїи дїшѣ

и теаѣ...; 37) ѿ рай и законѣ духоуѣ...; 38) Мнѡго испытаніа и смысла потреби єсть внигда ꙗкоуспити истинныа хрѣтианы...; 39) Чего ради наміа даѣтсѣ ѿ вѣо вѣетвенное писаніе...; 40) ꙗко вси доводѣтели, и вса зѣла єдиѣ дрогоумѣ свѣзаны соуѣ...; 41) Глаубѡки соуѣ зѣло кѣти дѡи...; 42) но вноутрѣ не вѣѣ соуцаа прѣвараѡ илѣ пакостѣтѣ чѣка...; 43) ѿ преспѣаніѣ моужа хрѣтѣлѣского...; 44) Коѣ во члѣцѣ хрѣтѣлѣскоу премѣнѣ и ѡбновленіѣ содѣлоуѣтѣ хрѣ...; 45) Ни єдино хоудожество ни богатество сѣ мѣра, тоѡмо само хрѣо авленіѣ. ꙗцѣлици чѣка може...; 46) Ѡ различіѣ слѡва вѣѣа, и слѡва мѣра сѣ...; 47) Притѡноѣ сказаніѣ, ꙗже по законѡмъ выкшихъ...; 48) ѿ совершеноѣ и жеже во вѣ кѣтраѣ(!)..; 49) ꙗко не доуѣтѣтѣ пици сего мѣра лишѣтисѣ...; 50) Нѣхъ єсть, ꙗже стѣмили своѣими хоудѡлѣствѡа...

В 1627 р. вийшло у Вильні 50 Бесід Макарія в перекладі на українську книжну мову п. н. Духовный Бесѣды сѣго ѡца нашего Макарія. (Примірник у „Національному Музеї“ у Львові.)

**№ 38.** СѢ БГОМЪ НАЧИНАЕМЪ ЇРМОЛОІ. Твэрѣніѣ, ПРПА-  
НАГО ѠЦЯ НШЕѢ ІѠАННА ДАМЯСКИННА ѡ прѡчїихъ  
Бѡдѣхновеѣныѣ Ѡцѣхъ. списѣсѣ Рѡксъ Бѣжїа аѣг, го Іѡанномъ ѡнтѡно-  
вичѡмъ Прѣвѣтерѡмъ Борїницкѡмъ. Титул у гарнім обрамованнїю (фі-  
гури св. Петра і Павла ѡ ин.). На об. титулової картки гарне зо-  
браженнѣ Ісуса Христа в обрамованнїю 4', к. 342 нум. + 2 нenum. + 2  
незаписанї (разом 346). Півустав. Гарні великі заставки цвѣтистого  
характеру ѡ ініціали; вязи. Папір без водних знаків. Оправа стара:  
дошки в шкїрі. На хребті картки з написом: Їрмолой спїсанѣ Р. аѣг,  
ї з сигнатурою: XXXI.

На титуловїй картцї: N XXXI і дальше: Сїн ѡрмолон манастира под-  
городїякого.

К. 24-34: Сєи Ірмолоу Сїа ѡ вѣтели Сѣон Подгородїкѡн Поглашннѣи мнѣ  
возлюбленнїи Сїа в Хрѣтѣ дарокала Манастирєви Подгородїкѡмѣ Сѣоглїаѡмѣ  
кѡторѣ даби(?) ѡукрѣнїа поѡписю Інокентѣ(?) Єднѣвскїи(?) Ігдмѣ Подгородїкїи.

К. 34: ѡ ꙗ по Антецєдѡрѣ моєахъ Сєи Ірмолой видѣлѣ ѡ и поѡписю, Ієрѡ:  
Ієрѡнїмѣ Дѣнаєскїи Ігдменѣ Мана Подгородїи и Литвинѡвского Тр 1721 Аѣкѣ  
Рѡку; потомѣ АѣАѢ. Рѡкѣ 1736. Аѡ: Тойже Ірмолой ѡ правнїа 1738. Рѡку:

К. 137 об. -167: рѡкѣ вѣаго ѡѣтѣго: Мїѣи Септѣрїа Видїачи, ꙗ' Нагладѡ  
Слѣѣть прихѡдїа чѣю к Чѣ Невєспечнїа Мѡрѡкого Пѡкѣтра, Кѡмѣ Кѡвѣкѣ, поѡклапѣ-  
вою запѡкѣдаю Сєи Ірмолон По Сѣти Мѡєи. Хѣо ви єго Мѣлаз ѡ... Сѣїа свѣтели  
Подгородїкѡн Єго вѣтїѣ Прѡкѣтѣ вѣди... разѣтѣ Мєнє Сѣагаѡ: Ієрѡд, Ідїрї. Кѡмѣ-  
рєѣкѣаго. Єсли тѣ Єще Глѣ вѣз даѣтѣ живї вѣти, и єсли Сохраннѣтїа Глѣ ѡ наглїа  
Слѣрѣти, вѡтї(!) Єго кѡлно гдѣ хоѣтѣти подѣтїи во за нєго даѣтѣ грошѣ, Сѣбѣмѣ...  
Єної Праѣтѣ. Кѡпїлѣ Єго Сѡѣтѣ дѣа поѣрєви Сѣоєи, И дѣа' наѣки, Идѣжѣ Слѣки

вѣщаніе... зчиниах, Гдѣ бѣдѣ Саджити, тѣже И мрмолой Бвдѣи порѣчаю, Кто вѣдетъ в Сѣи вѣбители Сѣдѣ Неухан На не<sup>а</sup> Спѣкаетъ, Хкалѣ Гдѣ бѣдѣ долже<sup>н</sup> шѣдакати, И мене Многрѣшнаго (Прошѣ) По имени ѡ Хѣтѣ брати<sup>и</sup> в Млѣтвах Сѣтих Не завѣбанте.

К. 168-189: Сѣе оубо ново пишѣ, Здравимъ Сѣшимъ Рокѣ Бжїа, іа.ѣ.сі. Мѣа авгѣта, Днѣ Первого; Сѣи<sup>а</sup> Ирмолой порѣчаю, Монаѣтирѣ Нашелѣ Подгородискомѣ; и ѡ Хѣтѣ братїа<sup>а</sup> ѡбще кѣмаз; тѣ живѣшимъ; Но аби не во іно мѣсто прене-сенъ, не вѣлаз, Но зде, вѣчинниа Чѣги; да вѣдетъ Зоставаѣ; братїа<sup>а</sup> же вѣзю-блѣснаѣ еже ѡ Хѣтѣ; (прошѣ) во Млѣтвах Сѣтихъ помѣните вѣегда; Іромонаха Ілаарїѡна; Зако<sup>а</sup>... вѣшше помѣнѣтого Монаѣтира; Рѣкою Своею Сѣе Написалемъ.

К. 189 об.-190: Іморой Сѣи еѣтѣ покторне шѣправленъ, за Стариѣ: к: Сѣ: Іерѡніма Дѣнаѣ: Ігѣмена Того<sup>а</sup> Манаѣ: Подгородиского и Дитѣиноѣ: Пѣдѣ и. Рокѣ, 1738. Ід.дѣр.

#### К. 254 півуставом XIX ст.:

Ѣхъ что<sup>а</sup> чинити маю, вѣи не згинѣлѣ вѣчнѣ.  
треба радити ѡ<sup>а</sup> Своемъ зѣбавленю конечнѣ,  
пойдѣ на теѣди а вѣложѣ иго на мою шю.  
Слезали прѣгла<sup>а</sup>каго Ігѣа ѡмню.  
Сѣи мене до ласки прїимѣ, во еѣтѣ вѣрзо добри.  
а кѣ Своемъ мѣрдю не вѣмлю<sup>а</sup>не щодры.  
Змнѣдѣга надо мною Ісѣе коуханы.  
а рачъ зѣвѣчити кѣ дшѣи мое<sup>а</sup> неправѣти раны.

Опісля йде на 2-ох сторінках зміст Ірмолая.

#### З боку скорописом XVIII-XIX ст.:

Днѣ<sup>а</sup> благовѣрнїи людїе свѣтло Празниютъ  
Во прѣчитѣвю Дѣвѣ Гонне вѣукалѣютъ  
Гди Пгаранѣ узрїли прѣчитѣиа покровъ  
вѣтнхчасъ кѣѣ стали кѣ безчѣсти и тркозѣ(?)

#### На останній картці скорописом XVIII-XIX ст.:

Їже ти вѣдѣ, на вѣздѣтѣ, Андрей Стоащѣю,  
за Хрѣтіанъ кѣѣхъ вѣга мамщѣю,  
Царю пощади, мѣогтѣвѣз вѣди<sup>а</sup> зѣаню твоюхъ Рѣкъ,  
вѣѣрныхъ Соблюди, и<sup>а</sup> вѣсководи, з пекелныхъ Срогнѣхъ мѣкъ,  
Паче Йлектра Сїающа, в прѣвѣтлоѣ Коронѣ,  
Млѣрїѣ Панно, к Небѣномъ Сїѡнѣ,  
Корнокапна, и оуѣвѣчанна шѣ Трѣцї Прѣвѣтлоѣ,  
Прѣвѣрашенна, и Прѣглавѣнна, к Слѣкѣ вѣзконѣно<sup>а</sup>,  
Покрїи налѣхъ Покрѣи Сѣмофѣромъ, іако Своемъ чада,  
Во Слѣдѣхъ неухъ не йдеа, козѣшнѣнаго гѣада,

Дажъ со Бѣтими, и́ Їзбраннѣи́и ѿдегнѣю стати́,  
 Бла҃гословенныѣ, Препроглавленныѣ, Ликомъ Сѣмѣмъ причтати,  
 Яндрею Сѣмѣи, Ты к житію работаѣмъ бѣгѣ,  
 За то ѿ него, взятъ заплатѣмъ многѣ,  
 Види Пречѣстѣ, Мѣрѣю и҃стѣ, ѿ нею помѣнѣи,  
 к Творцѣмъ Цѣлѣмъ, Мло҃титивомъ ѿ на́ причинѣи,  
 В покою житію, долгодѣтно, и́ Хвалити бѣга,  
 В часѣ смертїи нашей нехъ минетъ тревога,  
 Яг҃ла Хранитель, и́ защитїте҃ дѣлѣмъ взѣши́ к Рѣки,  
 ѿдасть Цр҃кви и́ застѣпниці, Та не пошлетъ в мѣки,

Тут, здається, кінець пісні, хоч ще повторено перший рядок останньої строфи.

**№ 39.** МЕТРИКА ІЛІЙ: Я: ІІ: КНИГА: ДѢТЕЙ КРЕЩЕННЫХЪ  
 І МІРО҃ БѢИ́ ПОМАЗАННИХЪ ВО ЦРКВѢ БѢОЙ МІРА ГОЛС-  
 БІЦКАГО. Ч. С. В. В. 4°, к. 37 нenum. Оправа нова; на хребті ч.: 520.

Містить: 1) метрику дітей 1748-1763 рр.; 2) метрику супруж 1749-1762 рр.; 3) метрику померших 1749-1764 рр.; 4) ЗІЕ ПОМИНАНІЄ Єпіскапа Рокѣ Бѣіа Я: П: Н: Мѣца Іанварїа дѣла и҃г Єпіскапа Бѣо Равѣ Божїи Димитрїи Калѣшинскїи Бакаларѣ Манаевскїи дѣла и҃г (титул в обрамованню, на об. хрест зі списою, скиптром та написами). „Уписи“ сягають 1778 р.

**№ 40.** Збірник поч. XVII ст. (без початку). 4° (20×15·5 см.), ст. 550 нenum. Півустав. Є 2 гарні різноколірові заставки-плетінки. Папір як № 37. Оправа стара: дошки в шкірі з глибокими золоченими витисками (архан. Михаїл і ин.), береги паперу золочені з витисками. На хребті оправи карточка з написом: № 35. XXXVI. Макарій. Деякі картки порожні.

Графіка. Півустав доволі дрібний, старанний, букви часто легенько нахилені в ліво. Риси букв грубші, тонші не багато різняються від них. Видно нахил до чотирикутності букв. Стовпчики букв мають часто малі тонкі черточки з ліва і дещо грубші із споду; але є стовпчики й без тих черток. Гарні вязи більш округлого характеру, тільки деколи мають тут букви острійші кінці. Ініціали видовжені, з легкими окрасами по боках і арабесково-ростинним продовженням у діл. Титули і відмічення уступів у тексті — доброю киноварю. Є й киноварні змісти тексту по боках і означення глав. Зрідка: ж. — а має глибокий вріз, а ліву частину дещо піднесену понад лінію. ... в зубчик виразний, висунений дещо поза букву. — к верхня частина менша. — д кінчики довгі, товсті й дещо зближуються до себе. — є в тексті

тільки вузке; виїмково: є. — ж верхня частина мала. — з продовжене в діл, із заокругленою серединою, поданою доволі сильно в право долішньою частиною й невеличким гачком. — с. — н поперечка йде від кінця правого стовпчика дещо в діл. — і, ї, ѡ, ѡ = ѡ + і. — к права частина подібна до вузкого і і відділена від стовпчика. — м кути острі. — н поперечка йде скісно від верха лівого стовпчика. — о, ѡ. — р горішнє заокруглення вузке. — і дещо гранчасте, на початку речень декуди кругле й більше. — т всі три стовпчики рівні, — оу, ѡ. — п ліва, дещо заокруглена частина, стоїть високо. — ю скісна поперечка дотикає верха о. — з писано на два лади: або лівий зубчик видовжений у висоту майже цілої висоти букви або з вистає дещо понад букви, а зубчик творить довшу, вигнуту в діл лінію. — ѡ, ѡ.

Надрядкових букв мало, найчастійше: і, т, ѡ, ч, х.

Надрядкові значки має майже кожне слово: ˘ на початку слів і деколи в середині слів над голосівками, ˘ на початку слів і на кінцевих голосівках, ˘ на початку слів, ˘ камора, ˘ замість ѡ, наголоси: ˘ ı.

Скорочення: ˘, ˘, ˘. Наголос: український і чужий (південно-слов'янський).

Правопис: середньо-болгарський зукраїнізований. Поміж голосівками або є йотація або її не має. Після гортанних: ѡ: хѡ, кѡ, рѡ, ѡз поміж шелестівками. з = часто о; але є й: по вѣткѡмоу 127. Дальше є й такі прояви, як: ѡзѡми — оузи 127.

Для образця мови подаю початок тої самої 27 Бесіди, що й у N. 37, бо N. 37, здається, переписано відси; заразом побачимо тут зміни, заведені переписчиком N. 37 — зверну увагу на деяку недбалість у відписуванні:

Познѡи своѣ бл҃городїѣ ѡ чл҃чѣ ѡ достоїнствѣ, кѡко чт҃енз єсѣ, вратѣх хѣѣ дрѣѣ цр҃ѣкѣ не вѣста не вѣнаго жѣниѣа. ѡже вѣзѡлѡгѣ познати достоїнствѣ своѣѣ дшѡ, сѣѡ лѡжетѣ познати сѣлоу тѡїны вѣтѣа. ѡ пѡче ѡвсѡдѣ сѡмѣрїтнѣа, понеже сѣлоу вѣтѣѡ вїднѣтѣ падѣнїѣ своѣ. но ѡмжѣ ѡвразѡ ѡнз стрѣтнѣ ѡ крѣѡ прїїде, ѡ тѡко прогласнѣа ѡ садѣ ѡдеснѣѡ ѡца.

Ст. 3 новим письмом: Сворникѣ: Макаріѡ егип. Бег҃ѣды и Григорїѡ ниг. о дѣкетѣкѣ.

Ст. 25-31 скорописом: Сна Книга рекомаѣ Макаріѡ Словет҃каго, Приналежит҃ сѣд҃жити мѡнѣтѣреки Крехоѣскомуѣ (і новим письмом), а на добѣ Львовскому св. Онуфріѡ (дальше старим скорописом) вкѣнѣ ѡ непорѣшне, котораѣ не маєт вшѣ ѡдѣлена вкѣнѣными часѣ ѡ свнѣтелѣ тоѣа;

1. григорїѡ в҃гослѡка: то҃гожде на стоуѡу пѣсѣоу; слѡво ѣ. — На стражи моѡї стѡноу рече чоуднѣѡ а҃кѣвакѣм, 3-4.

2. КАНОНЪ в Середоу Прѣтѣи бѣи, Пѣваемый в навѣнїе печали, 5-10.

3. Молитва: Бже Спїсїтелю наш, вѣговольный лозъ винограда, 11.

4. ІСЪЯНЪ ТРИТѢМІЕ ѿ црковных писателей і Бесїди Макарія Єгипетского, 17-421 як у N. 37.

5. ІЖЕ ВЪ СЪТЪХЪ ѿца нашего Григорїа ніскаго. Посланїе поучїтельно, ѿ добродѣтелно житїи ѿ дѣвствѣк, 429-542.

Підтитули: ПОСЛѢДОВАНІЕ ОЖЕ РАЗУМІЕНІА ест сіѣ — зміст 23 Бесїд Григорїа Нісського. (На 433 обор. приліплено друковане зображення прп. Теодосїя Печерського).

Титули глав (Бесїд): 1) І́ко выше похвалѣнъ естѣ дѣвствѣ; 2) І́ко сконствѣнно естѣ вѣтвзномуу, и вѣплому естествоу исправленїе дѣвствѣ; 3) Вспоминанїе соушихъ ѿ врака неоудѣвствѣх...; 4) І́ко всѣ кз житїи сѣмз вѣмѣснаа начало имоутхъ ѿ врака...; 5) І́ко предхїти достонѣ дїякномъ вѣстврѣтїю...; 6) І́ко йла іѡаѡ ѿ ѿпастѣк житїа сего прилежанїе сотворїша...; 7) І́ко ниже брахъ ѿ зазорныхъ естѣ...; 8) І́ко немощно естѣ сего разума полуочїти иже кз линогїа дшїю раздѣлашемоуа; 9) І́ко ѿвѣчай неоудѣв преложна естъ кз всѣмъ вѣ; 10) Чтѣ естѣ по истїинѣк желателное...; 11) Кѣмо можетъ быти в разума истїиннаго добра...; 12) І́ко иже севѣ ѿчїстївый, в севѣ оузрїт вѣтвзноюю довротоу...; 13) І́ко начало еже ѿ севѣ прилежанїе...; 14) І́ко дѣвствѣ прѣвѣше естѣ нагїлаа смертнаго...; 15) І́ко истїинное дѣвствѣ кз всакоу начинїи зрїтѣа...; 16) І́ко еже поелїкоу вѣѣ довродѣтелн быти равною имѣт вѣдѣ...; 17) І́ко нескрхшенз естѣ подовнѣ иже вѣѣ коїи добродѣтелн искдѣвѣаї...; 18) І́ко достойтѣ вѣвѣмъ дшїекныи гїлаа кз довродѣтелн зрїтї... 19) вспоминанїе мрїи сестры ааронокы ...; 20) І́ко невѣзможно крїпо саджїти плѣткыи салгем...; 21) І́ко достойтѣ ѿпѣсно жити прозкоалїшеш...; 22) І́ко не достѣтѣ вышше мѣры илѣтїи вхаджанїе... 23) І́ко достонѣ ѿпастѣво житїа сего навѣкноути хотѣшемоу...

**№ 41.** Збірник пол. XVIII ст. 4<sup>о</sup> (19×15,2 см.), ст. 82 + збірка стародруків. До ст. 18: ноти з півуставним дрібним письмом; від ст. 21 високий скоропис XVII ст. Деякі картки порожні. Папір жовтавий без водяних знаків. Оправа: папендеклева з сигнатурою на хребті: XLVI(?).

Ст. 1 сигнатура: № XLVIII.

1. Всеншное Папѣаѡ Квѣска — під нотами, 3-8.

2. Аччр҃҃҃҃҃҃҃ Папѣаѡ Киїобѣкого — під нотами, 11-17.

3. Прухагѣекї Гїа копїе — під нотами, 18.

4. Лица Іан҃҃҃҃҃҃҃а, во к. Дїи житїе Іже во стѣхъ ѿца нашего Зувѣстра Папи римскаго, ѿ метафраста кократѣ — Зувѣстрѣ стїи, во кѣ хомз рїалѣ рѣденз, и к стѣи вѣрѣ копїтанз, 21-52.

Серг., II, ст. 2.

5. *Мѣцѣ Декемвѣрѣмъ* вѣ кѣд. дѣнь, Памѣть, Прѣдѣнаго ѡца Нашѣго Николаѣ Монаха Іже ѡ воинохъ вѣнашаго. — Прѣдѣвѣнѣи ѡцѣхъ Николаѣи вѣтѣ перѣтѣе коєвѣода При никѣфорѣ Царѣ Грѣчѣстѣмъ, 52-55.

*Серг.*, II, ст. 393.

6. Памѣть Сѣтѣмъ Мѣчѣниці. Фомѣидѣи ѡ свѣкра Своего пострадавшиѣ Цѣломузѣриѣ раѣ Си є ѡ Чистотѣи. — *Сѣтѣ* Сѣтѣмъ мѣченица Фомѣида, рѣдѣнна ко *Млѣзѣдрѣи* ѡ родителеѣ вѣлогѣчѣвѣи, 59-64.

*Н. Петровъ*. Описаніє рукописей Церковно-Архиологическаго Музея при Кіевскоѣ Духовноѣ Академіи. Вып. II. Кієвъ, 1877, ст. 470 (з рукоп. XVII ст.); *Серг.*, II, ст. 104 під днем 13/4.

7. *Мѣцѣ* *Мѣрѣи* ко; ѣ, ѣ, Дѣ; Жѣтѣє Прѣподѣвнаго; *Сѣца* Нашѣго *Вѣтѣлѣи* Монаха. — Во днѣ Сѣтѣишаго Патрѣарха *Млѣхѣдрѣи* (!); *Мѣцѣ* *Мѣлѣтѣ*ваго, Прѣидѣ ко *Млѣзѣдрѣи*; *Мѣкѣи* ѣнокѣ, 73-81.

*Серг.*, II, ст. 118; *Др. Іларіонъ Свенціцькѣи*. Опис рукописѣв Народнаго Дому, II, у Львовѣ 1911, ст. 14 і 59 инші життєписѣ з ркп. XVI ст.

З тим рукописом оправлено такі стародруки:

1. Конєць побожноѣ книжки польсько-нѣмєцькоѣ, друкованоѣ готиком

2. *ПРѣЛОЖѣНІЄ Нѣ ПОХВѣДѣ БѣЮ КО СѣТѣВѣ ЦѣРКОВНОМѣ*, 12 карт, друк XVII ст.

3. Конєць Служѣбника(?) XVII ст. „*МѣЗВѣСТІЄ ОУЧѣТѣЛНОЄ, кѣко ДОБѣЖѣНІЄТѣ Ієрѣѣи ѣ ДѣАКОНѣ СЛѣЖѣНІЄ Кѣ ЦѣРКѣИ СѣТѣИ СОВѣРѣШѣТИ...*“, к. 186-206.

Після першого друку на окремії картці письмом XVIII(?) ст.: *VENE-DICTIO AQUAE* (латинськѣи текстъ благословєннѣя).

**№ 42.** Збѣрникъ пол. XVII ст. 8<sup>o</sup> (15×19 см.), означєний на к. 1 числом XLVII. Картокъ 344 нєнум. писанихъ рѣзнѣми рукама. Оправа книжки: дошки, покритѣ шкѣрою, з вѣтѣсками (Розпѣтѣтѣя). З дописокъ важнѣи:

Л. 21 об. скорописом XVII ст.:

Нѣтѣ хѣс з мѣртѣвѣхъ вѣстѣа ѣт,

ѣ наѣ на прикѣа ѡ вѣгѣ данѣ ѣт:

ѣ мѣтѣ з мѣртѣвѣхъ (sic!) маѣ вѣтѣти:

Іє хѣрѣтѣ вѣгѣ вѣчнѣ Крѣловѣти:

Здаѣтѣся, до того ще належитѣ:

Лежаѣ хѣс три днѣ ко грѣви:

Кокорѣ (sic!) даѣ совѣтѣ:

Прѣколѣти рѣвѣро ѣ нѣзи шѣтѣ:

Рукописъ мѣстѣи:

1. *ДѣАРѣΘΡΟΣ* Іѣѣѣѣ Сѣзѣми Сѣкрѣтѣхъ тѣѣнѣцѣ Сѣкрѣмѣтѣлѣнѣхъ ЦѣРКѣИ Сѣтѣѣ Кѣдѣтолѣчѣкѣѣ вѣстѣдѣнѣѣ Сѣѣ Сѣмаго Хрѣста Іѣѣ Гѣѣ нашѣи ѣ Сѣтѣхъ єго *Мѣпѣлѣ* на спѣсѣннѣє вѣтѣмъ *Правѣвѣтѣрнѣмъ* *Подѣанѣхъ* ѣ вѣ тожѣ Сѣтѣѣ ЦѣРКѣИ *Правѣславнѣѣ* вѣстѣдѣнѣѣ,

цале и неѡмѣне, — ѡ чогокѣ ѡпогто<sup>а</sup>кнѣ и стѣмъ бѣгонѣмъ ѡнѣ ажъ по сего вѣкѣ трикающѣмъ. ѣ в потоминыи лѣта зоставаѣ маючѣмъ, выражена и короткѣи вѣла<sup>а</sup>(sic!), к. 1-65 об. недбалого, але читкого скоропису XVII ст. Кінця нема. Текст частинно ушкоджений і пізнійше підліплений не дуже щасливо. Папір, дещо грубший, без водяних знаків. Статтю починає: Прологоменонѣ. Пре<sup>а</sup>мова, де сказано між иншим: „для лѣпшого еднакѣ неумѣлѣмъ понати ѡчасти выразити ѣ спѣдешкѣ монѣ вкоро<sup>а</sup>це на<sup>а</sup>вчити прѣ<sup>а</sup>свѣзлѣмѣ“ (к. 2). Від к. 2 об. ідуть „питання проеміальні“, від к. 8 часть I і т. д. аж до части VII — відповідно до семи св. Тайн. К. 59 об. порожня.

2. Після порожньої к. 66 маємо на подібнім папері без водяних знаків півуставом XVII ст.: **ВІЗІАНШ. ПОГРЕБНО.** Малѣмъ дѣтѣи. Після Євангелія (у перекладі на українську книжну мову) Мат. 18: Не<sup>а</sup> на<sup>а</sup>мѣ Глѣ, христѣ спѣитѣ; хр<sup>а</sup>стѣмѣ мѣлѣмѣ, з вѣлѣ ѣ оуподобана скоего..., 67-72 об., опісля:

3. **ВІЗІАНШ: НАД СѢОБИМИ;** котѣмѣ, ѣво на<sup>а</sup>гле оумирают, ѣво прѣ<sup>а</sup> на<sup>а</sup>кѣи припадо<sup>а</sup>, зхѣда<sup>а</sup> з того свѣта. Після Євангелія Марка 13: Жалогнии казѣмъ христѣмѣ ко<sup>а</sup>любленнии, котѣмѣи нѣк прѣ<sup>а</sup> ѡчѣма..., 73-81 (проповідь без кінця).

4. На иншім папері, також без водяних знаків, гарним скорописом XVII ст.:

Іже вѣ стѣмъ ѡѡца на<sup>а</sup>шего Іоана Златѣстаго. Слово ѡ ѡамѣ глаго<sup>а</sup> мои<sup>а</sup> ко гѣ вѣзѣа глаго<sup>а</sup> мои<sup>а</sup> ко гѣ помолюся. Слово ѣ. — Видиши ли, каковѣи за<sup>а</sup> сѣтѣори. ѣ ѡ мѣтѣи на<sup>а</sup>чалѣ полагает..., 82-83 об. (Кінця нема).

*Архангельській.* Твор. Отц. Цер. (Введеніє), ст. 229.

Відси аж до к. 323 картки поплутані, бо зле оправлені. Дальшим продовженням сеї частини рукопису є, здається:

5. Стаття без початку (толковання псалмів), 140-143 об.

6. Стѣо Іоанна Златаѣстаго ѡ трѣтѣи зѣно<sup>а</sup>. Слово ѣ. — Видіте ли вѣію моцѣи. Видіте ли вѣіа челоѣкѣолюби моцѣи..., 143-146 об. (без кінця).

7. К. 147-147 об. знов уривок толковання псалмів.

8. К. 148-151. Конець Слова св. Івана Золотоустого(?).

9. **ПѢРКѣ ДѢДѣ ПРОРѢНІЕ (sic!) ЗМѢТѣМИ** стѣи Іоанна Архипѣи Костантѣнна гра<sup>а</sup>а Єказаемо ѡаломѣи ѣ вѣнегда вѣзѣахѣи вѣлѣша ми вѣіи правды моєи, слѣѣѣ. — Не то<sup>а</sup>мо да покажет прѣ<sup>а</sup>ркѣ, ѣко угашана вѣ<sup>а</sup> мѣтѣи єго..., 151-153 об. (Кінця нема).

*Описаніє славян. рукоп. Московской Синодаль. Библи. II, 1, Москва 1857, ст. 75.*

10. а) Перша книга св. Ісидора Пелюсіота. Титулу нема. Заховалися глави: 1-310 (без кінця) на кк. 124-139, 84-123, 294-301.

б) КНИГА  $\bar{\epsilon}$   $\bar{\epsilon}$ ТГО  $\bar{\iota}$ СИДО $\bar{\rho}$ Я ПИЛУСИОТЯ, глави: 1-180 (без кінця), 259-261 (без початку й кінця), 301-500 (без початку й кінця) на кк. 178-185, 162-177, 286-293, 154-161, 217-254, 280-283, 284, 255-279, 302-309, 285.

в) СЪБРАЊІНІЄ ПОТРЕ'БНІТ'ШИХ ВЕЩЕИ Скорого ради ўбрътєніа вх книскъ сѣго Исидора пиласіота. По азвѣцѣ, 310-323. Але деякі картки з того спису затратились.

Подаю в цілості з II-ої книги 322-у статтю, к. 259 об.

322. ТИМОФЕЮ ЧЕТЦУ. чѣв. Шкоже нѣтъх нѣвѣтно со чѣко<sup>а</sup> скаранкы<sup>а</sup> преходити пѣтнинѣ. Сице недобно ко ненадченѣмъ словага наказаніа дкнзати. ѡвѣз во всю силѣ кѣпрійметъ в пѣтнинѣ, аще что ѡ недгозных(?) елѣх ко<sup>а</sup>глѣтѣи пѣн бодѣтѣи. ѡв же аще не вси прочиѣх не наказаніа глѣна вѣдетъ, кѣхъх вселенныа ра<sup>а</sup>сѣждаетъ, ѡ словага филологѣиѣи, ѡлх же добродѣтели любителѣ, любитъ во яко по многѣ мѣжеки Поставлѣтѣи вѣсловѣтѣе, ѡ пѣтѣ ѡвращєши  $\bar{\epsilon}$  вѣ<sup>а</sup>дѣк прѣ<sup>а</sup>тѣтѣиѣе, ниже во црѣви кромѣ него ниже гра<sup>а</sup>данствѣ, кѣк сего вѣидниш правниѣ, ѡ пѣх же нѣлаѣ ѡзобнаѣютъ, ѡ раколѣпѣе ѡвѣдѣ По державѣ понегѣ ѡвложиѣ, тѣкаже добаѣтѣвѣтѣ терпи неглѣнага, Понже сла<sup>а</sup>цѣк зносиши неглѣ<sup>а</sup>рѣ<sup>а</sup> разѣмѣ сѣ ѡ глѣк.

Є се частина листів св. Ісидора Пелюсіота. *Migne. Patrologiae cursus completus, Series graeca, t. LXXVIII* знає 5 книг листів св. Ісидора (видав їх П. Поссінус 1860 р.), де поміщено листів: 500 + 300 + 413 + 230 + 569 (разом 2012). Наш рукопис дає тільки частину тих листів; в I книзі подано 310 листів (се видно II книга грецького оригіналу, хоч там є тільки 300 листів), в II книзі подано 500 листів (се I книга грецького оригіналу); так наш рукопис подає 810 листів. Поазбучного спису грецький оригінал у Міня не має. Наведений лист до Тимотея у *Migne*, op. cit., ст. 367-380 (I, СССXXII).

11. Конєць (поучєння братії, здаєтьсѣ) статті 3-ої(?) з якогось збірника, 186-186 об.

12. ѡ чѣтѣи сѣтѣх ѡ мѣще<sup>а</sup> пѣх, 186 об.-188 об.

13. ѡ єже что єтѣ янифора, означєне як статѣ: є. — Янифора єже єтѣ ѡ сѣ дар цєрковны<sup>а</sup>..., 188 об.-189 об.

14. ѡ єже что єтѣ колєко ѡ шкѣдѣ єст сѣ. ѣ. Пѣхъз ѡво четѣро шрочѣт ѡ рода бєдєкѣа..., 190-191.

15. ѡ єже чєгого ра<sup>а</sup>н, ззаконоположиша пѣтѣи вѣнѣиа всєнѣцинаѣ со ра<sup>а</sup>дрѣ-влѣнѣ<sup>а</sup> пѣт хлѣвѣх. — Пѣнѣиа всєнѣцинаѣ ѡво ѡ вєтѣтѣмъ закѣтѣк вѣша. На боцї: з, 191 192.

16. ѡ вѣрѣк. На боцї: вѣрѣа ѡ. — Вѣра сугубѣа  $\bar{\epsilon}$ тѣ,  $\bar{\epsilon}$ тѣ во вѣра ѡ слышѣнѣа..., 192.

17. ѡ ѡконах. На боцї: ѣ. — Понже пѣтѣи на зкарѣют..., 192-195.

18. ѡ дѣкѣтѣк. — Хлѣмѣт пѣтѣтѣи чѣтѣтѣтѣ..., 195-196 об.

19. ѡ ѡцѣнѣи кодѣ на по<sup>а</sup>тѣрѣе вгѣ<sup>а</sup>влѣнѣиа. — Глѣтѣх вѣтѣвѣиѣныи Мѣзѣи новї? ѡво ѡвѣчѣа єтѣ..., 196 об.-197 об.

20. *Ů вѣсоѣскнхъ Празницѣхъ нѣже творятъ Крѣтіане вѣгоѣ.* — Не можете рече аплѣхъ причацати трапезѣ гни..., 197 об.-200 об.

21. *Стго Мазима ѡспокѣдника, ѡ празницѣхъ Хвѣхъ в кѣа дѣи Слвчишася, ко время прихода его быти. На боцѣ: дѣ вѣи.* — Быст влѣкѣщеніе прѣтѣи ѡ прѣодѣкѣ Марїи к лѣкто ѣѣѣѣ..., 200 об.-201.

22. *Сказаніе ѡ взздвѣженїи Прѣтѣа ѣже ѣстѣ панатѣ.* — Пѣтрашнемѣхъ взскрѣсенїи гни влѣдъ вси аплѣи вкѣпѣ..., 201-202.

23. *Никифора Ликийскаго, ѡ вечерѣхъ чѣхъ, како ѡ когда были свѣ.* — Вечерѣ гѣ нашого гѣ хрѣта, ѣанна быстѣ ко дому Симона..., 202-203.

24. *Григорїа папы римскаго вѣгда ѡ раї, ѡ дѣїїхъ ѡ тѣлѣ распрженїїхъ.* — Посеже в раї радостї Сгорѣшенїа прелвшанїе Сгорѣшнѣхъ правѣ..., 203-203 об. Далше, здається, пропало кілька карток, бо опісля маємо

25. більший уривок розмови між Петром і Григорієм, 204-216 об. Початку сеї розмови нема, бо в рукописі починається вона кінцем 19-ої глави. Глава 20-а має титул: *ѡще мѣчно вѣрѣд ѣти невидимї вѣщемѣ.* На недокінченїй 43-їй главі текст сего твору уривається.

26. Люцидарїй, 324-344, писаний до к. 333 півустановом, від к. 333 об. скорописом XVII ст. Текст декуди дещо ушкоджений або підліплений невміло, із шкодою для тексту. Титул вилинялий, але на останній сторінці читаємо дописку по боках кінця тексту: *КОНЕЦЪ ЛЮЦИДАРИУ РОКЪ НѢ МѢ ХѢ* (після того папір замазаний, але, здається, більше не додано нічого до сеї дати). Подаю уривок розмови на к. 325: *Оучѣ Шо воѣ найпѣкѣи Сотвориѣ. мнстрѣ Нѣбо н змѣю ѡ потомѣ ѡгган, ѡнаѣ ѣса Сотворенїа ѡ потомѣ чѣка: оучѣ ѣкѣ першнїи ѡгган Слвѣз: Мнстрѣ Люцифер тогѣ вѣхъ тѣ крайного створиѣ ѣ Стого Спышнѣѣ. Бо про вейнѣвѣ краѣдѣ помыслиѣ хотѣчїса вѣд зрѣднѣти, ѡ протѣ ѣстъ звѣрженѣз, ажъ до горѣчого пекла полѣ землїю: оучѣ ѣкѣ вѣд доѣго вѣ неѣѣ: Мнстрѣ ѣдано полѣ годїи.*

Порівн. *Франко*. Апокрїфи, IV, ст. 25 і д.

**№ 43.** *Сїїа кнїжица СѢ Чинѣ монастїрскомѣ ѡ ѡ кнїнїхъ Вѣщѣхъ належачїхъ законїиномѣ кѣ СѢбителї СѢвщежитѣчнѣи Поѣ Пѣкѣнїцѣкоѣ. Рокѣ Божїїа ѡѣдѣ. 4<sup>о</sup> (15×19,5 см.), 38 к. нenum. Деякі картки порожні. Скоропис. Папір водяного знаку: списа. Оправа, здається, новїйша.*

К. 1 сигнатура: N 32.

К. 1 об. сигнатура: 123/11 Подгорцы.

К. 2 сигнатура: XI.

1. *ЧѣСѢ ѣ МОЦѢСТИѢ* — трактат, 2-9. На к. 9: *КОНЕЦЪ ЧѢИѢСѢ.* Далше на к. 9-9 об. додано статейку: *СѢ ѡвразѣ Слвѣжѣвномѣхъ* — цитати з; Аппеллеса та Арістотеля.

2. Реєстръ Книгъ Аппаратокъ Брѣбра ѿ Пиннъ вещей ко Сѣтой Сѣвѣтан Подгорецькой зрѣвѣдованнхъ, прѣзъ велможнаго Сѣца Пакѣвскаго, Archimandryte Zydyczyskiego у Wielebneho Imci Оуца Janowskiego Namiestnika Uniowskiego. 1731 Roku. Miesiaca Wrzesnia 29 vs, 12-35 об. Спис містить книг: церковно-українських 126 (переважно друки), польсько-латинських 55 (також переважно друків). Крім того зазначено, що 2 книжки визичено. Так бібліотека мала разом 183 книги (томів більше). Підгорецький монастир був передовсім багатий у священничі одежі.

**№ 44.** **Ірмольогіон XVII ст.** без початку й кінця. 4<sup>о</sup> (13 × 17,5 см.), к. 332 нenum. Скоропис. Кілька карток незаписаних. Ініціали зразу великі й коліркові (сильно розгалужений рости́ний орнамент), опісля незручно рисовані чорнилом. Заставки рости́ного характеру; великі вязи. Оправа підновлена.

К. 1 сигнатура: N 26.

К. 2-5: Єна Книга Монаѣтира Подгорецькаго Блокємаго Пѣвнико: Храмъ: Превбражені Гдѣна: за Ігдмеѣтка вєл: Сѣца Парѣнѣа Ломѣковѣаго.

**№ 45.** **Збірник XVI-XVII ст.,** 8<sup>о</sup>, ст. 472. Оправа нова. На стор. 1 сигнатура: N 4 і N XXXVIII. Письмо й папір неоднакові.

1. **УБѢЧЕНІЕ ПОДАННОЕ** до Боворѣ дєвчєзе... (?) Спїи лѣцкѣ, наста... Потребующїхъ Ієрєшъ ѡбїи грѣхѣн до раѣвѣде... рѣшенїа Бломѣ Спїки Сзносити..., 1-20. Скоропис XVII ст.

Над титулом гарна вузка заставка з цвїтїв та листкїв.

2. Під дуже вузьенькою заставкою титул:

Грѣхѣпадєнїа тѣчѣйшаѣ. Дѣл которїхъ не маєтхъ Ієрєѣ грѣшнїхъ зараѣ сподоблѣтї. Бжѣтвенїѣ тѣнїхъ. нѣ ѡлѣчатхъ на времѣа долженхъ єстхъ. — ѡ. Найпервѣїхъ вѣдатї покїнѣ Сѣвѣннїкхъ, ѡко нїкакожѣ ѡлѣчїтї ѡмѣтхъ за грѣхѣн Повєднєвнїї..., 21-32. Півустав XVII ст.

3. Придаѣжєса Іїнаѣ глѣбѣчаѣшаѣ Раїны ѡми жѣ нї дїѣбнїї брѣгъ ѡзвѣлєтхъ..., 32-34.

4. В ѡншїхъ засѣ Сакраментѣхъ Потрєба вѣдатї ѡнаѣ Ісправленїа. — Во крїпнїї Єлїнїи ктѣ некѣрнїѣ Бѣдѣчи..., 34-36.

5. **ПУНКТИЯ З ЄИНОДѢУ, КОТРИѢ В' катедрѣ лѣцкѣ** ѡвторитѣтє Кєїѡженца Бгѣ Мѣѣ Сѣополка Четвєртѣскаго Спїа Лѣцкаго... вѣли целєбробанїє рокѣ ѡхѣ: ѡ кѣ Сєптєвїа..., 37-41. Скоропис XVII ст.

6. **Мѣтка пѣчѣа хмар невѣпєчнїхъ глѣдѣвѣхъ.** — Во ѡмѣ Сѣца ѡ Єна ѡ Сѣго Дѣа, ѡмїѣ: Іс хѣ: Прѣ Бѣца: Гдѣ Іс хѣ раѣ Пережєгнѣтї тоѣ ѡволоѣ..., 41-42. Скоропис XVII ст.



р) Блювнѣркѣ гл҃а ѿ пѣтра г҃а. Гды кѣр спечоный ѡжиах, Трѣдо<sup>о</sup> заражены были: *Damianus Epistola, 4 ad Desideriū Abbatem Callinem.*

с) Клерика блювначѣ Тѣю Сентенцію. вшемакѣи которѣма Поажиаеа, и прѣо: роздѣлючи ей быти флашикою. мѣчх яко перѣо<sup>о</sup> гдѣо егѣо провѣа: *Demianus Episk: 14 ad desideriū abbatem Cap, 6:*

т) Блювнѣркѣми мѣлѣми. Страпленѣо брата Стѣпѣя Поелѣо. тѣшиа: *Ex libro Sententiarum: pp. 553.*

у) Команднѣкѣючнѣ рознѣе Тварн: нѣкѣторѣи епѣх з ѡбвѣленѣи вжѣго видѣах: *Gotschalculus Sermon: 17: part: Estiva: lit: C.*

ф) Дѣлкоа, Дѣла<sup>а</sup> Которѣи до нѣба хотѣа аетѣти, к ѡговѣ ѡлѣрѣма. вороннѣ: *Palladius vita 27:*

х) Молнѣбы за смерельх: За матку Свою.

ц) Дѣштѣ Змерельх Гл҃с Порѣчаючи Йлѣкрот шоа Прѣа цѣкѣнар. З' макѣ келѣла<sup>а</sup> пѣдмерти ѡ дѣшх быа Приннатѣи.

ч) з Церквы кыходмѣи люа прѣа Сконченнѣм хѣбѣи вжѣо г҃а: Іѡдѣ мнѣдтнѣи кышошн и ѡнх ѿ з ныли сѣдмѣи. По правнѣа: а мао Тых цю к Церквы гадали Стрѣфокаа.

ш) до Церквы ходмѣи. Сталаа когатѣи. а егѣо сѣгѣа в томѣж ремѣлѣ працѣючи до дѣоетѣа прѣншоа:

щ) ѿ церквы Гааки Стрѣмчнѣ. Стѣннѣи видѣах ѿ дѣлкоа грѣху нѣх писаа:

є) Дакѣмѣи Змѣраючѣи Горко Паакаа ѿ богатѣа своѣи в чѣжѣи рѣки пуѣтыти мѣах:

ю) Веаце Терпанкаа Моннка Матка Явгѣу: г҃а: хотѣа Гнѣванкѣо мѣжа мѣла. Еднак нѣгда прѣа д` з нимѣ в розницѣи не вѣла:

я) Стрѣшликѣи Прикааа Которѣи быа непѣсѣушнѣи роднѣо.

9. (Молитва) за роднѣо змершнѣ. — Ежѣе кѣрѣи на<sup>а</sup> маткѣи і ѡца шанѣнаа рѣказала..., 92.

10. Цитат із Посланѣя до Галатѣв 2, стор. 92.

11. Жѣтѣи ѿ подѣизи ѿ повѣсти раа<sup>а</sup> лѣны к дѣнѣо ползѣ прочѣтаючнѣи прѣвѣнѣи ѿ вѣгонѣнѣи ѡцѣ нашиѣ Скнѣтѣкѣи ѡ патерика: — Повѣда на<sup>а</sup> нѣкѣи ѡ оцѣ гл҃а, мао шѣашѣ рече нѣкѣда ѡцѣ Данила..., 93-102. Скоропис XVI-XVII ст.

12. ѡкѣрѣа д. Повѣсть того<sup>о</sup> ѡца Данила ѡ Яндрѣнѣеи ѿ жене егѣо Яданаснѣи: — Повѣда на<sup>а</sup> ѡцѣ Данила. вѣт рече нѣкѣи мѣж ѿменѣи Яндрѣннѣи..., 102-109.

13. Повѣсть ѡ Скнѣтѣи ѿ ко Скнѣтѣи того<sup>о</sup> ѡца Данила: — Скнѣтѣи нѣкѣи живѣше ко кнѣтрѣнѣи пѣгѣи Скнѣта..., 109-112.

14. Повѣсть ДѣеПолѣзна ѡ кѣпцаа, ѿ оженѣ цѣаомѣдрѣо. — Повѣда на нѣкѣи ѡцѣ гл҃а. мао кѣпцаа рече два ѡ единѣи кѣи вѣста..., 112-114.

15. Полинѣа Послѣнѣиа своѣи, ѿ ко вѣкѣи Не Согрѣшнѣи. — Брат кѣпросн Старца гла. что Сотворю ѡче, мао Слѣщаюа ма помышленѣи..., 114-115.

16. Повѣсть ѡ нѣкоѣмѣи ѡшѣлнѣцѣи. егѣе влѣзѣннѣа Прѣлѣгнѣи хотѣа. — Стѣшѣннѣи нѣкѣи живѣше в ннѣнѣ Странѣ Стѣпта..., 115-116.

17. *Иинхъ набаденіе бѣгбскіа, ѿ ратѹемъ ѿ влѡда когочѣтѣ женитиса. — Братъ нѣкїи рѡ прїиѣ ѿ влѡданаго бѣга...*, 116 (кінця нема).

18. ПРИКЛАДЫ З РОЗНЫХЪ КНИГЪ НАВЪКЪ ВАРЪЗО ПОТРЕБНИЙ: Такий титул під заставкою ростинного характеру, поділеного на дві симетричні часті, знаходимо на стор. 125. Але сюди належить іще *Углавленіе*, що починається від стор. 117. Від стор. 125 картки нумеровані, одначе на 4-ту припадає дві картки. Стор. 129-140 сюди не належать. Так наша стаття обіймає стор. 117-128 і 141-319. Стор. 320 порожна. Скоропис XVII ст. — почерк неоднаковий; папір також неоднаковий. Мова: українська книжна.

19. Артикули Братства, без початку, починаючи 3-ім нецілим, 129-140. Скоропис XVII ст. на папері дещо синявім, без водяних знаків. Артикули кінчить: *Пѣгословеніе Іоакима Патрїарха всанкїа ѿптіуѹтїа і т. д.*

Під закінченням Артикулів дописано иншим письмом: *Ioannes Romankiewicz.*

20. Конець трактатів богословсько-моральних, 321-356. Другий трактат має титул: *У цнотахъ бѣсѣннческыхъ.* Скоропис XVII ст.

21. Збір промов на свята, весілля й ин. (дещо по польськи), 357-376.

22. ПОВѢСТЫ О ВАШЕДШИХЪ ДѢЯХЪ З СЕГО СВѢТА ДШЕПОЛЕЗНАА: СТГО ШЦА МАКАРІА АЛЕΞАНДРІТКОГО. — Повѣдалъ налѣзъ Счїнѣхъ ШЦА МАКАРІА АЛЕΞАНДРІТКОГО СІЦЕ .., 377-381.

З иншим початком гл. н. пр. *Е. И. Соколовъ.* Бібліотека Имп. Общества Истории и Древностей рос. II, Москва 1906, ст. 357.

23. ЖІТІЕ СГГО АЛЕΞАНДРА ЧЛВКА БЖІИИ писаннѣ ѿ семїѡна Метѡфрагта. Житъ роѣ гїа ѿ. — Былъ крїаѣкъ мѡжъ повожнїи — Іменѣ бѣвфїлїпїа..., 382-388.

Часте в рукп., н. пр. *І. Свенціцкій.* Опис рукописів Народного Дому, III, Львів 1911, ст. 27; *Соколовъ.* ор. сіт. ст. 320 і ин.

24. Під вузкою заставкою із цвітів та листків із маленьким зображенням св. Антонія в середині читаємо титул: ЖІТІЕ СГГО АНТОНІИ ПУСТЕДНЧКА вписаннѣ Презъ СГГО Афанасїа всанкїа: Жылъ. Аѣта гдїи тїа: — Антонїе бѣгптіанїи, вѣѹованїи 8 замнїихъ Роднѣ..., 389-398.

*Архангельскій.* Творенія Отцѡвъ Церкви въ древнерусской письменности, I-II, Казань 1889, ст. 1 і д.

25. Поучення без кінця на тему Євангелія Луки, гл. 14, стор. 398-400.

Ст. 377-400 творять окрему частину рукопису. Скоропис XVII ст.

26. Здається, різні приклади (дещо в уривках), 401-410.

27. Устав Братства без початку й кінця, 411-416.

28. Приклади богословсько-повчаючі з читаннями із св. Письма, без початку, 417-470.

29. Уривок, здається, проповіді на Чесного Хреста, 471-472.

**№ 46.** ІРМОЛО<sup>в</sup>; ВІ ЁСТЪ; СЪСМОГЛАСНИКЪ ТВОРЕНІЕ ПРѢВНУХЪ  
 ѿ ПѢНОГОНУХЪ СЪЦЪ, ІСОАННА ДАМАСКІНА, ѿ ПРѢЧІНУХЪ: СПИСАНА  
 КЪ ПѢОСПЕКАМЪ: ГРА<sup>д</sup>: ЗЛАЧЕВЪ. ВЪ ЛѢТО БѢГІТА МІРА, ЗГГ. ЁВЛОЩЕНІА: ПѢ  
 СЛОКА ЯХЧѢ; 4<sup>о</sup>, ст. 938 нenum. Півустав, що переходить у скоропис.  
 Оправа: дошка в шкірі з золоченими витисками, хребет підновлений.  
 Одна застібка (друга наднищена) шкіряна з гарними металевими при-  
 красами. Береги книги золочені з витисками. Поданий титул знахо-  
 диться на стор. 29 в обрамованню, зложенім із дуже старанно ви-  
 конаних ілюстрацій. На обор. заголовної картки також ілюстрація  
 в подібнім стилі. В тексті таких ілюстрацій більше — вони стоять  
 часто замість заставок. Про ілюстративний бік того рукопису дру-  
 кується окрема праця *Ярослава Гординського* в виданнях Української  
 Академії Наук у Києві. Ілюстрації виконав Григорій Залеський. Кино-  
 варні вязи. Після стор. 374 пропало багато карток, бо нема кінця  
 гласа 4-го, цілого 5-го і початку 6-го. Також недостає дещо після  
 стор. 544 (кінець 8-го гласа).

Ст. 1 сигнатура: № 20. Печатка Крехівського монастиря.

Ст. 375 карточка з друкованим числом: 1695.

Властивий текст Ірмольогіона обіймає стор. 29-858. Ст. 1-28 вста-  
 влені пізніше. Вони містять Службу Божу під ноти (без початку)  
 і ин. На ст. 25-28 маємо під нотами письмом, здається, XVIII ст.  
 (скоропис зближений до півустава):

ПѢ<sup>н</sup>ь За С'гоішн<sup>х</sup>

Днѣ гнѣвѣ де прегоркнх вѣд  
 Бѣже во прах мѣра всѣхъ вѣ  
 з снѣвѣаю прѣврѣ дѣдх

Колнѣ трепет ѿмѣ вѣгнѣ  
 Ёгда сздѣа хогѣ прѣчнѣ  
 всѣа поз рѣнѣ согладѣтнѣ

Трѣва днѣнѣ глѣ козгдѣнѣ  
 мѣртвнхъ вѣдѣ сокозвѣднѣ  
 на сзднѣце вѣхъ пондѣнѣ

Смѣрть ѿстѣтвѣ оуслѣннѣ  
 Ёгда статнѣ тѣвр пощнѣ  
 да сздѣнѣ ѿпраднѣ

Кнѣга ѿвертаѣ вѣкм ѿбнѣтѣ  
 кнѣга к нѣжѣ содержнѣтѣ  
 в нѣжѣ мнѣ ѿсдѣнѣ

Сздѣа во сздѣа ѿлаѣтѣ  
 ѿ тѣнѣа ѿблѣаѣтѣ  
 ннѣгоже кголіѣ процаѣтѣ

Тѣда много что рѣчѣтѣ  
 Кто зѣтѣвннѣхъ прѣзѣвѣтѣ  
 ѣдѣа во вѣа прѣзѣвѣтѣ

Трепѣтнѣа царю славі  
 вѣнѣчаѣшнѣ стѣхъ главі  
 мнѣлѣтнѣе ма нѣвѣнѣ

Їсѣе вѣагѣтѣ пѣннѣшнѣ  
 ѿко за мѣа плѣ ногннѣшнѣ  
 в днѣ ма ѿ не погдѣннѣшнѣ

Їще ма трѣнѣа сѣашѣ  
 ѿсздѣлаѣа кѣчѣ терпѣашѣ  
 погдѣвѣна нѣаѣашѣ



НѢѢ же ко Трѣци Сѣдѣ Бѣдан чѣ и Хвалла,  
 Никѣ заѣше и ко вѣки вѣко<sup>а</sup> Слава,  
 АМИНЪ;

На ст. 937 повторено дату: Ро<sup>к</sup> Но<sup>ж</sup> 147<sup>ч</sup>е.

**№ 47. Требник XVI ст.**, без початку й кінця. 4<sup>о</sup> (15,5 × 21,5 см.), ст. 264 нenum. Півустав, середньоболгарсько-українська редакція. Папір водяного знаку: кабана. Оправа підновлена.

Ст. 1 сигнатура: N XXVIII.

Ст. 264: Stanisław Połowicz kunielskiy(?).

Ст. 71 скорописом: Билак ту Миха<sup>а</sup>ло чопник Андрусъ Крискѣвъ ро<sup>д</sup> в<sup>о</sup> 147<sup>ч</sup>е, а на ст. 75 півуставом: Былак тѣ Андрусъ Крискѣвъ оучивъ ѡ алтѣрѣ третѣю кадимѣ ро<sup>д</sup> вожого перкам тѣсаціи 17<sup>ч</sup>е мѣсаца ѡктокрѣна дна ѡмогонадцати.

Тим самим письмом на ст. 108:

Хто богатъ  
 то вѣкамъ братъ  
 хто нічого не має  
 того ніхто не знаеть.

1. Конецъ Служби Божої, 1-9.
2. БЖТѢСТВЕННАЯ СЛАЖБИЯ пржедсѣнна, 9-28.
3. НАЛО ВѢРНИЙ, 28-40.
4. МАТВѢ ВѢРНИЙ, 40-45.
5. ПРОМѢНИ вечерній, 45-46.
6. МАТВѢ: СТРИЖА, 46-55 (11 молитов).
7. ПРОМѢНИ кскрѣній, 55-59.
8. СИЦЕ ГЛѢТЬ ІЄРѢЙ СѢЩЕ НА койждо днѣ, 59-65.
9. ПОСЛАДОВАНИЕ ПРОСВѢЩЕНІА СѢЩЕ ВГОМВЕНІИ, 65-79.
10. ЧИНЪ ѡмѣти моци СѢЩЕ, 79-83.
11. ПОСЛАДОВАНИЕ ѡСѢЩЕНІИ, вк. а, авроуста, 83-97.
12. ПОСЛАДОВАНИЕ СѢЩЕ ПАТІИДВАТНИЦА, 98-116.
13. ПОСЛАДОВАНИЕ БЫВАЕМОИ СЗТВОРИТ, ѡтрочати, ѡглашеніи..., 116-153.
14. ЧИ<sup>о</sup> ЛѢТОПРОВОЖЕНІЮ, 154-169.
15. ПРЯВЛО МОЛБЕНО КЪ ПРѢСѢБИ ВІИ, 169-186.
16. ЧИНЪ ПОКАДНІУ, 186-187.
17. ЧИ<sup>о</sup> ІСПОВѢДАНІА, 187-199.
18. ЧИ<sup>о</sup> ПОВМЕНИЮ ПОКАДНІА, 199-236 (з вичисленням тяжких грѣхів та кар за них).
19. ѡ постехъ великихъ и малыхъ, 236-239.
20. Канонъ за мрѣбыхъ, 239-264.
21. ЧИ<sup>о</sup> ВѢЧЯНІИ, 264 (без кінця).

**№ 48.** Збірник XVII-XVIII ст., 4<sup>о</sup> (14×17,5 см.), ст. 106 нум. Писано ріжними руками на неоднаковім папері. Оправа нова.

1. Уривок чернечого молитовника, 1-18. Півустав.

2. Уривок нотного ірмольогіона, 19-51. Півустав.

Ст. 52-53 уривки, писані ріжними руками.

3. Єта Книжица Їеромаха Ігаакіа Ігзмена Щепло-тскаго. Рокъ Бжїа ѿѿвїт мїца Фебрѿ кѿ Днѿ, ст. 54 до кінця. Титул в коліровім обрамованню. Початку нема.

Ст. 55 сигнатура: N XXXIX і низше: XII.

Містить до ст. 70 ріжні відправи й молитви (при сповїди, при відправах, Канон Пасци).

Ст. 71-76: ПРІВІДѦ ѿ СЪКВЕРНЕНІА.

Ст. 77-81: Кінець довшої молитви. Тут кінчиться Книжиця.

Ст. 83-96. Канон. Півустав XVII(?) ст.

Ст. 97-101: НАΟΥКА БЛЖЕНАГО ОЦІА ФЕВДОСА, ІГОУМЕНА СКЎТСКАГО. НАЧІДѦ ВЕРНИЦИ. Півустав XVII ст.

Ст. 121 і д.: З СВАТОГО(?). Рокъ Бжїа. ѿѿз. Їїк до монастиря вгдѿпнї(?). Є... Помінаніє Єрмонаха Гедеѿ на шїца Намѣтніка Монастиря щепл(?) і инші Поминання з 1697 р. (Ісаакія Негребецького, інока монастиря Щеплотського) і в дописці з 1739 р.

**№ 49.** ЄВНОВАНИКЪ. Мїтрѿа Подгородійського: Храма Превѣтлаго Превѣраженїа Гпднѿ. Составленъ Рокъ: Б\*: Мхчї: Мїца Іюа: к: днѿ: Бодержащѿ Прѿаз Епїпїмъ Авоско" Іїене к Бгѿ Превѣщїенномѿ Его мѿ: Гпднѿ ѿцѿ Іѿгїфѿ Шемлянскомѿ. Ігзменствѿющѿ же к прѿрече"но" Свїтели Подгородіцко" Честномѿ ѿцѿ Крїїлѿ. 4<sup>о</sup> (14×17 см.), 158 ст. нenum. Рїжні почерки. Деякі сторінки порожні.

Оправа: дошки в шкірі, хребет підновлений. Шкіра взята з иншої книжки, бо на ній видніє напис: ОВТОИХ.

Згаданий титул знаходиться на ст. 9.

Ст. 3 сигнатура: N XLVIII і XIII.

Ст. 1-5: ріжні уривки, помяник єромонахів Кошаковських і церковні пісні.

Синодник обїймає: Єтхрѿм Анти"нын Храма; Єктенїа ѿ с"гопшѿх; Млѣка за ѿпокой і поминальні списи: еп. Шумлянського і инших єпископів (Шептицьких) до 1747 р.; єромонаха Йосифа Скольського, намїсника львівської катедри, до 1705 р.; Варлаама Шептицького 1698 р. і пізн.; Кирила Теодоровича, ігумена Підгородіського монаст. з 1698 р.; Теодосїя Сичинського, ігумена Підгородіського з 1704 р.; Стефана



Лігатури рідкі: *αυ, ωρ, τβ, τρ*. Над рядками букв небагато, звичайно: *λ, μ, τ, χ*. Надрядкові значки: <sup>~</sup> <sup>~</sup> <sup>~</sup> <sup>~</sup> <sup>~</sup> <sup>~</sup> <sup>~</sup> <sup>~</sup> <sup>~</sup> <sup>~</sup> <sup>~</sup> (паерик). Наголоси часто неукраїнські.

Декуди *ь* замість *з*. — *ѣ* = часто *м* або рідше *ε*; деколи *є* *и* зам. *ѣ*. Між двома голосівками брак йоти. — *ы* після: *г, к, χ*. — *гг*. — *нг*. — *чю, шл*. Така фонема, як: *тѳпын* 14.

Грама тика. Часто нестягнені форми. *Nom. sg.*: *γεωργіε* 24, *κзгѣ*-кого 2 об.; *κзпелашігѣ* 2 об.; *пойскакшомѣ* 25 об.; *εσμѣ* 25 об.

Подаю в цілості на к. 24-26 об.: Оповідання на память св. Георгія:

Бла́вныи ѿ дѣвныи. вели́кыи лѣ́нныи геωργіε. Пѣше κз вѣмѣна дѳкантиана цѣрк. ѿ Стрѣны каппадокіскыи. рѳда нарѳчѣта ѿ свѣтла. κз трикоуѣстѣкыи коѣнѣтѣкыи вѣвь. ѿдеже пострѣаѣти хотѣше. κвалѣсь вѣше сановль. цѣрю оубо ѿже на χрѣтіаны колѣзненнѣжѣ рѣтъ поавѣншоу. ѿ покеаѣніе поустѣншоу. нѣже ѿмѣтажѣнѣга χѣ. ѿ не ѿменовакшѣнѣх. того дарѳвы ѿ чѣсти, подаѣти цѣркыи. ѿ не покарѣннѣмѣжега схмѣтнѣжѣ тѣцѣтѣж рѣдѣти. *Взѣн стѣ* (24 об.) Самъ прѣше χрѣтіанина себѣ проповѣда. ѿболкое соуѣгѣте ѿ немѳщѣ ѿвѣнчѣнѣ. ѿ оуничижиѣжѣ ѿже κз нѣх вѣроуѣжѣнѣ. ѿ ннѣ ласкѣннѣ. ннѣ ѿвѣдѣтѣн ѿ мнѳгаа твѳрѣше лѣтеле ѿколо ѣго. ѿжѣ безѣ стрѣха вѣше ѿ мнѳгаа прѣзѣражѣ. Прѣвѣ же копѣль κз жѣрѳбѣжѣ провадаѣтѣжѣ. ѿко мнѳсѣκ κрѣви ѿстѣкшѣ. ѿ прѣхѣχши же рѣнѣκ прѣвѣнѣ стѣнѣ безѣ вѣдѣа. тѣже ѿ на колѣенѣ прѣвѣзанѣ. ѿстра желѣза ѿмѣшоу. ѿ ннѣ по гѳр ѣхѣмоу поустѣнѣ ѿ нагоаѣнѣмѣ агѣлѣ- (25 об.) ѿважѣа цѣрю ѿ магнѣтѣтѣо схпрѣдѣданнѣкоу ѣго жѣрѣцинѣ. ѿ занѣже зѣрабѣ показѣа. мнѳгыи прѣтѣже κз χѣκ вѣрѣ. ѿ покеаѣнѣмѣ цѣрѣвѣмѣ вѣнѣ гѣада главы ѿмѣκкѣшѣ. прѣстѣпѣже κз χѳу цѣрѣа ѿлежѣандра. ѿ прѣκ лѣтелемѣ вѣ ѿповѣда того вѣтѣ. ѿ вѣрѣваша же κз χѣ ѿ ѿпѣн мнѳснѣ. вѣдѣкѣше стѣго невѣрѣдѣна ѿ рока карѣнаго ѿзшѣаша. ѿдеже покеаѣлѣ вѣше цѣрѣ того κзκрѣци. по сеѣмѣ санѳгыи желѣзныи гѣзѣдѣа. на нѳсѣ ѣго оковѣжѣ. (25 об.) ѿ ктомоу соухѣмыи желѣамѣи болоуѣмѣи вѣнѣ вѣ безѣ мѣтѣи. магнѣтѣе знаменѣе поѣскаѣшѣмоу. ѿще κтѳ мѳжеѣтѣ вѣκрѣсѣтѣи лежѣа κз вѣдѣннѣх гѣрѳѳѣ. ѿже ѿ житѣа прѣжѣе ѿвѣшѣнѣ. помѣшѣа стѣмоу на гѣрѳвнѣмѣ покрывалѣмѣ. ѿ κзκрѣ мѣрѣвнѣи поκалѣнѣа стѣмоу. ѿ проκлаѣнѣи вѣгѣтѣво χѣѳѣ. ѿ цѣрю κзκрѣнѣшоу. κтѳ ѣсте κыѣ. ѿ когда ѿ житѣа ѿшѣа ѣнѣ. прѣжѣе схнѣтѣа χѣѣа пожнѣѳ рѣѣ. ѿ рѣдѣ ѿже κз ѿдолѣмѣ прѣκѣѣгѣнѣ. тоаѣнѣи оубе лѣтѣи ѿгнѣѣ жегѣомѣи ѣсмѣ. ѿдеже (26) ѿ тогѣа мнѳгыи κз χѣ κѣрѣваѣнѣмѣ вѣнѣжѣ приагажѣщѣа κз вѣрѣκ. κз ѿже ѿ гнѣκрѣте ѣмоу же оубрѣκѣ вѣль ѿ κзѣвѣже ѣѳѣ стѣнѣ. тѣковомоу же чѳѳдеѣнѣи гнѣκрѣте ѣже κз χѣжѣ вѣрѣжѣ себѣ ѿзѣκѣстѣнѣ. мѣнѣю вѣнѣцѣи κзκрѣжѣтѣ. мнѳгыи оубо тогѣа κз χѳу прѣтѣчѣннѣмѣ рѣдѣи стѣго геωργіа. нѣкогда же стѣмоу κзшѣшѣ вѣ цѣрѣѳѣ ѿболѣжѣа. ѿ ѣдѣнѣмоу ѿ ѿстоуκѣннѣх прѣстѣпѣнѣи ѿ рѣѣ. тѣѣ ли ѣнѣ ѣжѣ ѿ тѣвѣκѣ ли поѣаѣтѣ κлѣнѣтѣнѣа. вѣкѣ же ѿже κз нѣмѣ пѣаѣа (26 об.) ѿ рѣдажѣ ѿвѣциѣа. ѿко ѣдѣнѣ ѣжѣ ѣ χѣѣ. ѿ ѿ томѣ сла-тошѣаѣ вѣκнѣ ѿдолѣи пѣаѣше схκрѣушѣнѣаѣ. ѿ не мѳжѣше трѣпѣтѣи слауѣга вѣκѣѳκыи. ѿжѣ ѣмѣше стѣго прѣвѣдѣшѣа κз цѣрю. ѿ скорѣе ѿκжѣнѣе на нѣ ѿκрѣтѣнѣше. цѣрю же

повелѣвшѹ. то́го и црѣжъ александрѹ мечѣ поскци. и авѣ глѣвж стѣм ѡтѣкоша. ѡна же помѡбѣшиа дхѹ поу прѣдѣ. Сзвръшаѣтже са сзвѡрь ѣго кз стѣм ѣго мѣн. Сжѣоу кз дѣвтерѣн.

Ркп. має ще сигнатуру: № 41.

Ст. 129 скорописом: Їзвѡленѣм ѡца, и сзпѡспѣшенѣм сѣна, и сзвръшенѣ стѣго дхѣ. начѣса и сзвръшиа сѣм кннга за потрѣко стѣго и слѣнаго велѣколініка и повѣдонѡгца геѡргѣ и іѡанна нѡваго. Повелѣнѣм и данѣм прѣѡсѣщеннаго мнтропѡлнта Нѹ гедѣѡ сѡчѣаго, и проиѣхѡвни ѡ стѣа монастѣр назѣваннаго сзвѣ. И даде а кз стѣа мотрополѣ сѡчѣавь. да бжѣдѣ ѣмѡ пѣмѣ кѣкы ѡмѣны: — и лѣтѡ зрѣг мѣа ѡ ѣ дѣи — И испѣаа потрѣженѣм ржѡкж многорѣшнаго ѣромонаѣ Фѣѡфѣи ѡ стѣа монастѣи неѣкокомѣ. Слава сзвръшнтѣлю кѣ нашѣ кѣкѣ ѡмѣны:

1. Мѣ ипрѣи рѣ. стѣго и слѣнаго велѣколініка геѡргѣа. тѡрѣмь вѣнѣе. и поѣмь на мѣлѣ кечѣрѣнѣн..., 1-4.

2. НА ВЕЛИЦЫѢ ВѣРНИ. бѣжѣнь мѡж..., 5-23 об.

3. Мѣа то́го, кѣ. пѣмѣ стѣго велѣколініка и повѣдонѡгца геѡргѣа, 23 об.-35.

Тут поміж піснями в честь св. Юрія є й його житіє: Слѣвниѣ и дѣвниѣ. велѣкѣи ѡмѣны геѡргѣе. Бѣше кз вѣрѣмѣна дѣѡквнтѣана црѣкѣ, 24-26 об. (подано више у цілості).

Я. И. Яцимирскій. Изъ исторіи славянскої проповѣди въ Молдавіи и Валахиѣ. 1906, ст. XXXIX з дещо иншим початком.

4. Мѣц існѣа. ѣ. Слѣвѣа стѣго іѡанна нѡваго. на мѣлѣи кѣрѣни. пѣ сѣ дѣ. и поѣмь стѣрѣхъ глѣ а..., 36-38.

5. НА ВЕЛИЦЫѢ ВѣРНИ. Пѣ сѣ. и и поѣмь стѣрѣхъ глѣ кѣ..., 38-58 об.

Яцимирскій. Изъ ист. слав. пропов., ст. LXXI і д.

6. Чѣрѣны парѣвѣи стѣму велѣколінікоу, геѡргѣю, 59-69 об.

7. Чѣрѣны парѣвѣи стѣмѣ іѡанноу нѡволоу, 70-82.

8. Мжчѣнѣѣ стѣго и слѣвнѣгѡ мѣніка и повѣдонѡгца геѡргѣа. вѣкѣи ѡ. — Сѣпа оубѡ нашего прѣвѣкѣное црѣтѣво, ниже начѣло дѣель ниже жѣзѣни конѣць илѣть, 81 об.-110 об.

Яцимирскій. Изъ ист. слав. пропов., ст. XXXIX.

9. Мжчѣнѣѣ стѣго и слѣвнѣаго мѣніка іѡанна нѡваго. иже кз кѣльградѣ мжчѣнѣагоа. Слѣпѣано григорѣель мнѣхѡмь, и презвѣтерѡмь. кз велѣкон црѣкѣи молѣдовахѣнскѣи. бѣгоаовѣи ѡчѣе. — Мнѡвѣн оубѣчѣствѣа иже доврѣѣ, и икоже вѣи лювѣзно поживѣшиѣ ѡбразѣи, 111-128 об.

Яцимирскій. Изъ ист. слав. пропов., ст. XXI і д.

К. 127 об. остала незаписана і на нѣй вписано пізнѣйше дрѣбним пѣвѣставом: Конкѡлѡзыа рѣ вѣ дѣхѣг к стѣриѣ; Подвѣзѣа ко са не сѡкѡѣ иѣа слѣвѣы, иѣ Гдѣи...

**№ 52.** Благодарственое Стрѣданій Хвѣхъ Размышленіе. Паче иныхъ Млѣтвенныхъ Правильъ Полезное, На кійждо Платокъ Фовершаемое сице, вел. 4°, ст. 96 нenum. Великий скоропис XVII-XVIII ст., українська редакція. Титули півустановом. Киноварних букв нема. Папір водяного знаку: одноголовий орел із двома булавами. Оправа: грубий папендекель у шкірі з золотим обрамованням недалеко берегів.

Ст. 1 сигнатура № XXV і дописка: Ex Bibliotheca Monasterij Leop. S<sup>e</sup> Joannis T<sup>h</sup>gi.

Се, здається, той сам ркп., про котрий згадує Е. Калужняцький під сигнатурою: № XXIII. (Е. Калужняцький. Обзоръ славяно-русскихъ памятниковъ языка и письма, находящихся въ библиотекахъ Львовскихъ. Труды третьяго археологическаго сѣзда въ Россіи. Т. II. Кіевъ 1878. Приложенія ст. 216).

1. Згадане Размышленіе. — Сѣ коль крагніи шесткѣтїа твоѣ сошедїи со небезгѣне Бжїї, 1-49. Розділено на 70 глав.

2. Млѣтва гх Йпокрѣданїемх. йнокомх Прїлїчна. — Йпокрѣданїа твѣкѣ шѣ Гдїи нѣси и зѣлїи, яко тїи за млѣдїе твое шбѣтїемх, 50-67.

3. Млѣтва кх Гдѣи нїшемѣ Гї; Хрїтѣ, Страждѣщемѣ нагх дѣлаѣ (віршами), 67-70. Подаю ту молитву в цілости:

Радѣиїа веззаятаї Гѣ Хѣа Главо,  
 Радѣиїа прекеїїа хрїстїанѣ Славо.  
 Сѣ везвожнїхъ Іудей трѣтїю вїенна,  
 ш немлѣтїиѣ кої тернїемъ поденна.  
 Радѣиїа прегѣое лїце шплебанно,  
 нагх радїи нешцетно ш крагх порвгѣно.  
 (68) Радѣиїа слезнїе Хрїтѣовїи шчеге,  
 слезамїи шчїтїагѣа грѣшникѣ оудеге.  
 Радѣиїа стїїи оутнѣ, наполенїїи,  
 шцга и прегоркою желѣш шрошенїїи.  
 Радѣиїа преславны Хѣи оушега,  
 ш крагѣ прїешїїи худлїїи словеге,  
 Радѣиїа всемлїренна Гѣока шыї  
 млногочлїнѣ вїенна неповїнна кыи.  
 Нейшцетнїе ранїи прїагѣ твое тѣло,  
 ш стопи ножной к главѣ не вѣ лѣгетѣо цѣло.  
 Радѣиїа Гдїи прегѣые рѣцѣ,  
 гвоздамїи провѣденнїи неповїннїи млѣцѣ.  
 На Собранїе вѣрнїхъ тїїжцѣ протїаженнїи,  
 ко прѣтнолїш Хрїтѣу крѣпко прїгвожденнїи.  
 Радѣиїа оутрѣво вєїа, ко стрѣгѣхъ смѣшценна,

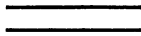
(69) Ѡ тѣжкнѣ оудареній в серѣцѣ превращенна.  
 Радѣиѣа ѣко бокъ твоѣ Ігѣ преслакнїи,  
 копѣмѣ Ѡ война зѣло раггерзаннїи.  
 Радѣиѣа многїи трѣдѣа поѣелшїи нозѣ,  
 на спѣенїе нїѣ прокоденнїи сквозѣ.  
 Радѣиѣа стѣаа плот на крѣтѣ вознесенна,  
 Нїкодїмо<sup>м</sup> снятаѣа в гробѣ положѣнна.  
 Радѣиѣа дражайшаѣа крове излїанна,  
 на квпелѣ сквернѣа грѣхобнѣа вѣрнїа зготовѣанна.  
 Й ти радѣиѣа дїѣе преданнаѣа Ѡцѣ  
 Радостнѣа возшеѣаѣа в рѣцѣа ко вѣкѣх творѣцѣ.  
 В ткоѣ зашїщенїе дѣшѣа полагаю,  
 не Ѡрїннїи даждѣа помощѣа, прїемлїи прїпадаю  
 По ксїа днїи стѣаа творѣа ища спїснїа  
 Предаю тѣао чѣвѣтка мїаю прошенїа.  
 (70) Прїемлїи дїѣѣа и серѣце и вѣа моѣа оудїи,  
 исправлїа дѣлїанїа и вѣа моѣа трѣдїи.  
 Покрїи Ѡаа братїю и блїжнїаа дрѣгїи  
 мертвїаа дарѣи Ѡрадѣа избавѣа вѣчноѣа тѣгїи.  
 Блѣсколїи сохранїаи Ѡ вѣдѣа покрївѣатїи,  
 Ѡ врагобѣа невїдїмїиѣа и вѣкѣх зачѣапатїи.  
 Нїѣа и прїно ко вѣа жїзнѣннїаа вѣкїи,  
 да сподобїмїаа жїтїи ѣа вїгїаїннїаа лїкїи.

4. Мїлѣаа кпадшѣмѣа в недѣах скорїи, хрїстїаннїнѣа, нѣже должна ѣа творїма бытїи сѣа сѣазаїи. — Гї Ісѣе Хтѣе, єдїно спѣенїе жїкнѣа, 70-74.

5. КѣаNONѣа оудїїлїеннїи кѣа прѣсвѣїтїоѣа дѣа бїцїи, 76-96.

(Продовженне буде)

д-р Я. Гордїнський



## Бібліотека львівських Василян

(Докінченне) 2

**К**РІМ обох істориків львівського університету, Фінкеля і Стажинського, стверджує ту саму правду і найновіший начерк про університетську бібліотеку, що його А. Єнджейовська помістила в збірнім виданню: „Publiczne Biblioteki Lwowskie“ (Львів 1926). Тут на 30 стор. авторка натякає на неоцінені прислуги, що їх віддала касата галицьких монастирів (не чинів!) згаданих бібліотеці. Монастирські книжкові багатства звезено до Львова, приділяючи значну їх скількість бібліотеці університету у великій мірі, на жаль, на те, щоб опісля всі дублетні примірники чотири рази виставляти на ліцитацію, або щоби вкінці поглотив їх огонь<sup>1</sup>.

Те, що було при закладах університетської бібліотеки повторилося і при основанню бібліотеки ім. Оссолінських. І тут сприяла йосифинська касата<sup>2</sup>, котра посередно пошкодила зростови львівської бібліотеки Василян, а крім неї ще й інші обставини кривдили, бо вже майже безпосередно, нашу монастирську книгозбірню. Треба повторити за д-ром В. Щуратом<sup>3</sup>, що був се час, коли Ossolipeum вважалося в нас майже за свою інституцію і до неї, якби до своєї скарбони, свої люди складали найдорожші бібліотечні, музейні й архивальні дорогоцінності. Між жертводавцями пишалися теж імена львівських Василян, В. Компаневича, М. Гриневецького, М. Максимовича, котрі дарували туди, не раз і рідкі, рукописи і друки. Дещо з того доходило до прилюдної відомости, особливо від коли бібліотека Оссолінських стала друкувати списки жертводавців<sup>4</sup>, але багато-багато закрила непамять і людська проворність.

Зокрема потерпіла василянська бібліотека від меткого організатора бібліотеки Оссолінських, С. Б. Лінде. Сей пан скрізь мав

<sup>1</sup> Між цікавішими ркп. сеї бібліотеки заслугоють на нашу увагу каталогои монастирських бібліотек, розміщені під чч. 259-265.

<sup>2</sup> Див. Publiczne Bibl. Lwowskie. 12. Pop. Literatura w Galicji. Ustęp z pamiętników Wł. Zawadzkiego. Lwów 1878. 35.

<sup>3</sup> На досвітку нової доби. Львів 1919. 56.

<sup>4</sup> Див. Czasopismo naukowe księgozbioru im. Ossolińskich.

щасте; не бракло йому щастя і при частих відвідинах львівських монастирів св. Юрія і св. Онуфрія. Кажуть, що особливо сприяла йому доля, коли між ченцями зводив мову на книги і рукописи. Тут приобіцяв за них заплатити, то знов обміняти за інші, ще частійше погоджувався позичити і — оставляв реверс. Ще нині можна оглядати в св. Онуфрейським монастирі книжковий катальог св. Юрської бібліотеки<sup>1</sup>, в яким при рукописи: Statuta Litewskiego Księstwa po Rusku pisane in fol. читаємо ось яке NB.: „Wydane są JMi Panu Linde Sekretarzowi JW. Ossolińskiego do Jego Bibliotheki do Wiednia die 4. 8-bris 1800“. В тійже василянській бібліотеці знаходимо його Revers na następujące dzieła z Bibliotheki Cerkwi mieyskiej do Bibliotheki JW<sup>o</sup> Hrabiego Ossolińskiego z obowiązkiem powrócenia tychże pozyczone: 1. w ruskim ięzyku Przyczyny odiechania z Włoch Marka Spalatenskiego Biskupa. 2. Werifikacya niewinności. 3. Sowita wina. 4. Obrona Werifikacyi. 5. Elenchus pism uszczypliwych. 6. Appendix na Examin obrony werifikacyi. 7. Apologia do narodu ruskiego. 8. Protestacya przeciwko Soborowi Knowskiemu. 9. Apollia Apollogii po rusku. 10. Antidotum przecznemu narodowi ruskiemu. 11. Paranesis. 12. Kopija Listu od Melecysza Smotrzyńskiego do Cyrilla Patryarchi Konstantinopolitanskiego pisanego. 13. Θρηνος czyli Lament Cerkwi Wschodniej 1610. (Від 1-13 вкл.) w iednym Voluminie in 4<sup>to</sup>. 14. Obronca wiary S. Katolickiej Hypacyusz Pocię 1768 w Supraslu 4. Dań w Lwowie dnia 6<sup>o</sup> Pazdziernika 1800 Roku Samuel Bogumil Linde, Sekretarz Hrabiego Jozefa Ossolińskiego.

Кілька разів управа монастиря доходила свого права і жадала звороту випозичених книжок. Один раз (1832 р. N. 121/pr.) справа та опинилася навіть у суді, але програна, як звичайно, була по стороні монастиря. Всі книжки й досі найспокійнійше прикрашують бібліотеку Оссолінських.

Крім Ліндого брали ще книжки з монастирської бібліотеки для Ossolineum Трушковський і Ю. А. Камінський, урядовці тоїж установи. Дня 24. VI. 1837 перший взяв: а) Jerzego Wenelina o charakterze narodowych piesni u Sławian z. T. 1. б) Muchanowa Katalog historycznych pomników w Rossyi. T. 1<sup>o</sup>. Другий забрав: а) О проізхожденіи Руси. М. Pogodina. Moskwa 1825. б) Trudy i Zapisky Obszczestwa Istoryi i Drewnostej Rossyiskich. Moskwa 1826. Części 6.<sup>o</sup>

<sup>1</sup> Ркп. N. 16, л. 14.

<sup>2</sup> Див. Catalogus librorum... levatorum. Ркп. бібліотеки св. Онуфрейської, ч. 269, л. 13 об.

<sup>3</sup> Тамже, л. 14 об.

Оба реверси, підписані ними власноручно, на завсіди остануть свідками клясичної звички несовісних збирачів.

Бібліотеки університетська і Оссолінських не були самотніми шкідниками книгозбору львівських Василян. Чимало потерпів він також від тих, котрі принагідно приходили його оглядати. Такі оглядини починаються першими роками минулого століття, а кінчаються відвідинами своїх і чужих учених біжучого чверть-століття. На рахунок закордонних відвідувачів (Чацький, Кукольник, Лодій, Погосин, кс. Шиманський і и.) треба покласти передусім декілька цінніших рукописів і рідких друків, по яких сьогодні й слід загинув, а котрі були власністю монастиря св. Онуфрія, як на се вказують залишені бібліотечні списки. Сюди знаменито підходять слова А. Бельовського, висказані ним колись загально про василянські бібліотеки: „Dzisiejsze bazyliańskie biblioteki są tylko bardzo drobnymi szczątkami owych naukowych bogactw dawniejszych. Głównymi ich zasobami ozdobiły się biblioteki Moskwy i Petersburga“<sup>1</sup>. Щож торкається своїх гостей, то й вони не без вини. Не вмiли чи радше вони не хотiли оцiнити довiря, яким надiлила їх управа монастиря, допускаючи густо-часто самих, без усяких свiдкiв до бiблiотеки. Вислiдом сеї наївности з одного боку, а некультурної смiливости з другого, було се, що монастирські книжковi цiнностi опинувалися в Москві, Київі, Ростові н. Д. (нпр. городиський Апостол), або ще гiрше — в бюрках приватних осiб, вiдки переходили опiсля до рук львівських антикварiв, самiж книжки i рукописи свiтять нинi повирiзуваними заставками й iнiцiялами, ба навіть доволi частими вирiзками цiлих статей.

Не красше деколи справлялися й тi, яким зовсiм правильно, за реверсами випозичувано книжки i рукописи. Розумiється, що при частих змiнах монастирських урядовцiв, нiколи як слiд не вдається припилнувати речинця й загалом вiддачi позичених книжок. Тим однак не виправдується тих, котрi мимо письмeнного зобов'язання, не додержують слова, i — що найважнiйше — не звертають книжок нiколи. Тим то не дивно, що ще тепер можна оглядати реверси Зелiнського, Малиновського, Кулачковського, Петрушевича, Калужняцького i мн. и., тiльки не книжки чи рукописи, котрих не знати вiд кого нинi домагатися.<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Див. Dziennik liter. 1852. 106.

<sup>2</sup> Мiж реверсами знаходжу й отсей характеристичний, писаний власноручно: Помяникъ Ставропигальной Успенской Церкви въ Львовѣ — изнятый изъ библіотеки монастиря Чину Св. Василя В. въ Краснойпуци — обрѣтается въ Митро-

Були випадки, і — мабуть — за часті, в яких випозичувано книжку або рукопис без реверсу, на слово, з огляду на ту чи іншу обставину, або просто з огляду на особу і становище позичаючого. Кінець такої поведінки був звичайно один — книжки не вертали до бібліотеки. Так наприклад, о. Ір. Яворський ЧСВВ. на однім місці<sup>1</sup> записав, що митр. М. Левицький випозичив рукописний текст посольства Мисаїла до папи Сикста IV в р. 1476, котрий то рукопис остав опісля в митрополичім архіві. Інший хронікар<sup>2</sup> занотував, як важко було відбирати монастирські книжки і рукописи, позичені на ставролигійську виставу 1894 р. Всякі заходи у д-ра Шараневича не довели до цілі; щойно 15. IV. 1904, при допомозі адвокатів, удалося монастиреви відібрати частину книжок, а про решту не можна навіть мріяти, бо їх нема у Львові. Слушно отже хронікар, нотуючи сю сумну приключку, зробив висновок, щоби набудуче „не жичити!“ З інших важнійших і цінних памяток, про які знаємо, що належали до монастирської бібліотеки, пропали: 1. Листи М. Гриневецького<sup>3</sup>; 2. рукопис з другої пол. XV ст., в яким м. и. були житія Константина, Варлаама і Йоасафа<sup>4</sup>; 3. рукописний життепис митр. В. Рутського, написаний Р. Корсаком<sup>5</sup>; 4. цінні рукописи Петра Коса<sup>6</sup>; 5. Льва Кишки(?): „Vitae clarorum virorum OSBas. M.“<sup>7</sup>; 6. цілий ряд рукописів і рідких стародруків, що нині знаходяться в „Бібліотеці еп. Шептицького“ в Станиславові<sup>8</sup>.

политальной библиотецѣ въ Уневѣ, переданъ до тоиже подписаннымъ. 19/IX 1864. А. Петрушевичъ, каноникъ капитули львовской гр. к. обр.

<sup>1</sup> Див. Збірник ріжних актів. Ркп. N. 16, л. 23 об. -- Текст посольства надрукований в „Н. Сборник-у“ 1869, 223 сл. Пор. С. Голубевъ. П. Могила I. 505.

<sup>2</sup> Див. История монастыря ОО. Василян у Львові, ч. IV, ст. 19.

<sup>3</sup> Див. Sammlung polnischer u. Polen angehender Münzen, Medaillen u. d. g. Lemberg 1847, 56.

<sup>4</sup> Див. Русалка Днѣстр. У Будимѣ 1837. 124, 126; Fr. Pastrnek. Dějiny slov. Arošt. Cyrilla a Methoda. V Praze 1902. 5.

<sup>5</sup> Його скопіював колись В. Калінка для А. Суєрін'а, а сей останній, після використання, копію дарував для польської бібліотеки в Парижі. Досі не вдалося мені дізнатися напевно, чи згадана копія там переховується.

<sup>6</sup> Що ті ркп. були колись власністю львівського монастиря, про се ясно свідчить Xiega hist. I, л. 9 об., 11 об., 12 об. і архивальний інвентар, а що опісля найшлися вони в посіданню А. Петрушевича, про се див. Сводная гал. р. лѣтопись съ 1700 до конца Августа 1772 г. Львовъ 1887, 316.

<sup>7</sup> Див. „Записки ЧСВВ.“ I. 117.

<sup>8</sup> Ся бібліотека виказує зінвентаризованих NN. 4793, між зкими я нарахував рукописів 22 і рідких друків 71, котрі мають монастирські сигнатури і безумовно ще до р. 1899 належали до кількох галицьких монастирів. Між ними, більша частина стародруків винята з львівської бібліотеки Василян.

За час світової війни, таки в її початках, бібліотеці грозила втрата всіх цінних пам'яток старини. Окремі відпоручники петроградського міністерства внутрішніх справ (відділ духовних діл) оглянули архивний і музейний відділ, безладно перевернули упорядковані книжки і заповіли, що вибрані ними предмети будуть вивезені до Росії. Скінчилось однак на тім, що дня 11. II. 1914 за підписаним реверсом два висші чиновники випозичили пять книжок, котрих уже, мимо письменного зобов'язання, не звернули. Тим способом пропали: 1) Русалка Дністровая (ч. бібл. 3774), 2) Скитъ Манявскій (А. Могилиницького, ч. 3619), 3) Начеркъ Истории Унии (ч. 3585), 4) Церковная Унія на Руси (Шараневича, ч. 4600), 5) Положене Русинів в Боснії (бр. Й. Гродського, ЧСВВ.)

Ось так у головних чертах представляється історія і розвиток бібліотеки львівських ОО. Василян. На тім тлі доводиться нам тепер торкнутися чергового питання про службу бібліотеки для загалу.

Між тими, що в першій мірі користувалися книжковим збором св. Онуфрейської бібліотеки, на передовім місці стоять черці сього монастиря. Вониж її закладали і для них вона служила. Вже висше згадав я, що ціллю василянського монаха є також зовнішня діяльність шляхом освічування своїх ближних та шляхом навчання як шкільного так і позашкільного. А кождому відомо, що в тім ділі без книжки не поступиться ні кроку наперед. Тим більше розуміється се про давного монаха, котрий рівночасно був учнем і учителем. Як учень сягав по книжку, котру находив у бібліотеці, або її писав чи переписував, коли такої не було в монастирі, служачи тим способом й самій бібліотеці, бо придавав для неї новий набуток. Як учитель, при помочи домашньої книгозбірні, творив нові праці, стаючись так і автором нових, а то й оригінальних творів, що опісля збогачували рідну письменність.<sup>1</sup> Так отже монастирська бібліотека посередно пособляла грамотности й літературі, себто чинникам, котрі й досі мають загальне значінне.

І справді, історія записує низку осіб, котрі живучи в св. Онуфрейській монастирі, не тільки визначувалися образованием, але й полишили по собі слід для загального вжитку. Принаймні годиться

---

<sup>1</sup> Пор. сюди статтю В. Перетца, поміщену в праськїм часописови „Slavia“ III. 336 сл., а також записку Н. Серебрянського, подану у виданню „Отчеты о засѣданіяхъ Импер. Общества люб. древней письменности въ 1903-1904 г.“ С. Петербургъ 1904. Прилож. 3 сл.

тут згадати „благочестивого инока Мину друкаря святих книг“,<sup>1</sup> Йосифа Кириловича, про якого з таким узнанням згадує С. Голубевъ<sup>2</sup> і Ө. Титовъ<sup>3</sup>, далше Вассіяна Савчака, Митрофана Прото-вича, Воніфатія Кровницького, Гавриїла Попеля, Модеста Гриневецького, Амврозія Радкевича, Варлаама Компаневича, Кліма Сарницького, Аристарха Крижанівського і и. Відріжнити також випадає такі факти, як справлюванне тутешними ченцями книжок, видаванне тихже, заосмотрюванне їх відповідними вступами, переписуванне ріжних документів для бібліотеки, уклад і постійне веденне монастирського літопису і т. п., про що находимо вісти в св. Онуфріївській хроніці.<sup>4</sup>

Повнила однак львівська бібліотека службу й для ширшого загалу поза монастирськими мурами. Не без того, що нераз в давнину ставала вона в пригоді неодному спудееви успенського брацтва, неодному з тих численних вчених, котрі стояли близько ставропигійської друкарні, тим більше, коли зважити ті тісні взаємини, які колись вязали старше ставропигіяльне брацтво Успення з молодшим ставропигіоном св. Онуфрія. Так і пізнійше не обійшлося без подібної прислуги. Й хоч не маємо потрібних тут доказів, зате можемо се спокійно заключати по тих звязках, які заістнували передусім у XVII і XVIII вв. між Львовом і Київом, між Львовом і північно-східними землями, між Львовом і південно-східними окраїнами. На се вказують між и. і ті записи, що їх зустрічаємо на рукописах і стародруках монастирської бібліотеки.

Але чи не найвиразнійше виявилася та служба на протязі більшої половини минулого століття. Склалися на се дві обставини. Найперше, в той час львівські бібліотеки ще не служили загалови так, як тепер і тому кождий потребующий книжки йшов там, де найлекше можна було нею послугуватися. Се якраз мало місце в монастирській бібліотеці. Тут бо мали великий вибір книжок, тут був поазбучно уложений катальог, тут мав вступ усякий без огляду на свої переконання і національну приналежність. Видиться,

<sup>1</sup> Пор. грамоту митр. М. Рагози, яку подають Monumenta Confrat. Stavropigi-nae Leopoliensis (edidit Dr. Wład. Milkowicz). I. Leopoli 1895. 476. На іншим місці (ст. 418) говорить про него, як про „pabożnego u w świętym piśmie uszo-pnego drukarza naszego Minę czernca“... див. також ст. 459. Див. „Галичанинъ“ 1862, 68.

<sup>2</sup> Див. Київській. Митроп. Петръ Могила и его сподвижники. I. Київ 1883. 272 (і Прил. 290); II. Київ 1898. Прилож. 88.

<sup>3</sup> Типографія Києво-Печ. Лавры. I. 137; Прилож. іис, рѣк.

<sup>4</sup> Див. Xięga Historyi... л. 20 обор., 21 сл.

що фреквенція позичаючих була досить значна, коли по р. 1824 маємо сліди<sup>1</sup> відкриття двох відділів монастирської бібліотеки, один відділ під назвою „бібліотека більша“, а другий під назвою „бібліотека менша“. Але й на тім не скінчилося. В році 1828 управа монастирської бібліотеки впроваджує окрему книгу випозичаючих, якої останні списки виказують 1842 рік.<sup>2</sup> Перебігаючи оком її сторінки, ми відразу бачимо ту замітну службу, яку василіянська бібліотека віддала загалови. Мало-що не всі випозичаючі, се завітні світочі і визначні письменники галицької землі. Поруч М. Шашкевича, І. Вагилевича, Я. Головацького чергуються між собою: Е. Коссак, Ю. Ганкевич, Ю. Іневич, І. Лучаківський, М. Малиновський, Д. Карпинський, а дальше: Півоцький, І. Ходиніцький, Л. Зелінський, І. Дунін Борковський, як рівнож Трафф, О. Бляйм, Й. Вайсенбах і много інших.

Друга сприяюча обставина для видатного користування нашою бібліотекою на початку й в першій половині ХІХ ст. се та, що в львівськiм монастирі проживали в той час люди, котрі мали найширші звязки з літературним світом. Про се свідчить залишена кореспонденція з Гриневецьким, Мацієвським, Компаневичем, Коссаком, Яворським. З одного боку вони самі часто просили книжок у інших, але й навпаки другі задля тих знакомств користувалися монастирською бібліотечною збіркою. Між замітнішими покористувателями знаходяться: Лінде, Зубрицький, Срезневський, Погодин, а опісля Дідицький, Бельовський, Гарасевич, Петрушевич, Шараневич та Калужняцький.

Доведена до верхка служба не уставала й дальше навіть, коли повставали прилюдні бібліотеки у Львові, свої й чужі, як не устає вона досі, не перестаючи бути „богатою і цінною“, як висловився д-р Ол. Колесса<sup>3</sup>, — свого рода одинокою львівською бібліотекою, головно завдяки свому рукописному й старинному відділові. Вона дальше служить загальним справам науки і письменства і се завданне сповнятиме постійно, вірна давним своїм традиціям та нашому післанництву. Тому бачимо, як і на протязі останнього п'ятидесятиліття вона стоїть на услугах усіх, хоч може про се мало

---

<sup>1</sup> Пор. рукописний *Catalogus Librorum in Bibliotheca Monasterii Leop. OSBM. ad S.-tum Onuphrium.* . (ч. 311).

<sup>2</sup> Див. *Catalogus librorum levatorum* (ч. 269)

<sup>3</sup> Див. Науковий Збірник. Прага 1925, 406.

хто знає<sup>1</sup>. З неї йдуть книжки на ставропигійську виставу, інші знова в р. 1904 випозичають на Буковину<sup>2</sup>, трохи ранше послано їх до Парижа<sup>3</sup>, за нашої памяти випозичувано рукописи львівському університетови, твори Лодія проф. Мірчукови до Берліна, а в самім монастирі користають з бібліотеки Комарницький, Бартошевський, Мільницький, Гмитрик, Котецький, Ол. Колесса, Гірняк, П. Крипякевич, Франко, Я. Гординський, Томашівський, Студинський, Щурат, М. Галущинський, І. Шпитковський, Чебан, еп. Боцян, Огієнко, Голубець і и.

Закінчім сей короткий нарис загальним оглядом теперішнього стану монастирської бібліотеки й архиву що до приміщення, упорядкування, скількості книжок і рукописів та виглядів на будуче.

Приміщенне бібліотеки як давніше так і тепер належить до найбільш пекучих недомагань монастиря. Ніде може монастирська економія не була так недоладною й безсистемною як саме в обсягу приміщення бібліотеки. Й коли ще для давніших творців монастиря находимо оправдання, то справді не маємо його для тих, що нині, в ХХ-ім столітті будують монастирі на зразок давних. Який пливе відси безнастанний клопіт, кілька заходів і трудів вяжеться з приміщенням бібліотеки в давно будованих монастирях, найкрасшим прикладом сього — львівська бібліотека. Як відомо, сам монастир давний і розміщенне його кімнат — одностайне, без окремих, просторих світлиць, котрих певна скількість необхідна для спільного монастирського життя. Тим пояснюються ті часті добудови і перебудови, що їх так много занотовано в домашній хроніці. Одна з важніших причин сеї частої перестрійки, се брак відповідного приміщення для бібліотеки. В міру її побільшування, наступали й поширення бібліотечних кімнат.

Перший раз змінено й достосовано місце для бібліотеки в р. 1816, коли заходила потреба примістити святоюрську книгозбірню.

---

<sup>1</sup> Мабуть незнанню та непоінформованости належить приписати всі словні і письмєнні виступи з критикою львівської, чи загалом монастирських бібліотек. Так між инш. д-р Б. Барвінський (див. фейлетон «Діла», ч. 110 з р. 1925), не-провіривши стану річній, легким почерком пера закинув, що по василіянських бібліотеках та архивах бутвіють цінні річи, або йдуть мишам на сніданок. І д-р І. Свенціцький не добре поінформував читачів «Бібліологічних Вістей» (Київ 1926. ч. 4, ст. 94), особливо коли порівнається його ж таки раншу записку, що її подав «Книгарь» з р. 1918, ч. 6, ст. 308.

<sup>2</sup> Іст. мон. ч. IV. ст. 41.

<sup>3</sup> Див. Xiega History I. л. 99.

Другим разом сталося се в р. 1869<sup>1</sup>, але найосновніше перестроєно бібліотечні кімнати в р. 1909. Тому, що сей стан треває досі, не від річи буде подати тут весь опис сеї перестрійки словами хроніки.<sup>2</sup> „З причини призбираня за кільканайцять літ більшого числа книжок, уставлено для їх поміщення в році 1907 більші шафи на середині бібліотеки. Се однакож оказалось небезпечним класти такий тягар на середину бібліотеки, попід котру веде перехід до монастиря і до церкви, тим більше, що по якімсь часі на склепіню під бібліотекою оказались по зложеню книжок, хоч малі але всеж небезпечні зарисованя. Щоби отже уменшити тиснене на згадане склепінє, проте постановлено ті шафи з середини бібліотеки упрятати та перенести їх разом з книжками на діл. В тій ціли зреставровано на партері за фіртою два покої; а щоби лекший був доступ до сеї части бібліотеки долішної, то вибито в першім покою горішньої бібліотеки клітку, в котрій уміщено желізні сходи“. Так одержуємо весь розклад монастирської бібліотеки, що його задержала бібліотека досі. На неї складаються дві кімнати (одна велика, друга менша) горішні, і дві малі на партері, получені між собою сходами. Крім того, в одній долішній (п'ятій з черги) приміщується архив і музей, куди входить ся через бібліотечні кімнати, сходами й окремими дверми. А що вся рукописна бібліотека ніяк не поміститься в тій одній кімнаті, весь василянський відділ зложений в чотирох великих шафах у протоігуменській кімнаті.

Більша частина (горішна) бібліотеки розложена на схід, а партерові кімнати і весь архив на захід. Через те, як бачимо, вибір місця на бібліотеку не належить до ідеальних<sup>3</sup>, а передусім коли додати се, що за мало є вікон і як слід не дасть ся переводити продувка. Тимто нема належної захорони перед вогкістю, на яку виставлений найбільше збір що від заходу. Рівнож і розміщенне книжок по таких шафах, які є тепер у бібліотеці, доволі непрактичне. Шафи маємо подвійного рода: одні звичайні, отверті, але за високі, другі криті, за склом. Застосованне високих шаф вдатне там, де є галерія, зате урядженне бібліотеки ніколи не допускає заскломих шаф, в яких дверцята засуваються й відсуваються від

---

<sup>1</sup> Див. Історіи Монастыря ЧСВВ. (Свято-Онуфрейського) Томъ II-й... ст. 23 (ч. 114).

<sup>2</sup> Див. История монастыря... ч. IV. ст. 121 сл.

<sup>3</sup> Тут як і дальше користаємо зі знаної праці Dr. A. Graesel'a, Handbuch der Bibliothekslehre. Leipzig 1902 — під відповідними розділами.

одної руки до другої. На добавок усьої непрактичності в таких шафах найскорше книжки бутвіють, покриваються плісняю і приймають червів.

Порядкування львівської бібліотеки мало також свої фази. Зі залишених свідоцтв показується, що мабуть не було часу, в яким вона була розкинута та не до вжитку. Вистарчить хіба се, що від давна бібліотека посідала взірцеві катальогові списки та, що під сим оглядом з узнаннем висловлювалися про неї ті, котрі її відвідували.<sup>1</sup> Однак не значить се, що її ніколи не переформовувано. На деяких рукописах і книжках залишена потрійна сигнатура, що вказує на доволі часті переміни в ділі катальоговання і певно довго прийшлосьби тепер глядати за книжкою чи передусім за рукописом, маючи під рукою сигнатуру Головацького, Петрушевича чи Калужняцького. Початок для основного упорядкування нинішньої бібліотеки дав о. Пл. Філяс. Він то з великим вкладом праці довів до ладу архив, зладив його інвентар і систематичний катальог, він теж переформував саму бібліотеку, оставляючи її такою, якою вона нині.<sup>2</sup> Книжковий відділ має три катальогі: інвентарійний (для *numerus surgens*), поазбучний-картковий і діловий (після матерії). Доволі не нова катальогова система не дозволює покищо як слід повести бібліотечну клясифікацію по групам інкунабулів, книг, брошур, дисертацій, періодиків, метеликів то що, всеж таки робляться старання, щоб і під тим оглядом бібліотеку змодернізувати. Для рукописного відділу ту справу щасливо вирішить печатаний д-ром Я. Гординським опис рукописів. Розуміється, що доки не впровадиться нової системи катальогової, доти важко буде говорити й про точну скількість книжок чи томів. При теперішнім уладі біжуче бібліотечне число добігає 40.000. Відділ рукописів виказує понад 600 номерів.<sup>3</sup> Дублети, як колись (див. Хієда *History I. l. 38, I*), так і тепер з правила вимінюється в бібліотеках інших монастирів.

---

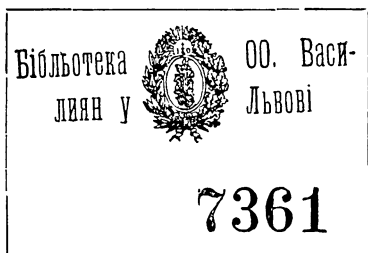
<sup>1</sup> Про катальогі була мова висше; тамже названо вже праці Дуліка, Бельовського і Карповича, в яких вони підчеркують доладне упорядкованне бібліотеки. Пор. іще свідоцтво »Славянофіла« (Ол. Терещенка) в »*Athenaeum*« V. 242.

<sup>2</sup> Див. *Diarium Monasterii ad S. Onuphrium*, під д. 22. VII. 1894; *История мон. ОО. Василіян у Львові ч. IV*, під р. 1907, ст. 75.

<sup>3</sup> Найновіший *Jahrbuch der gelehrten Welt »Minerva« XXIX (1928)*, I. 1448 виказує 30.000 томів книжок і понад 600 рукописів. Зате зовсім фальшиво інформує E. Schwalewik. *Zbiory polskie*. 1926. I. 383.

Не слід однак робити жадних ідеальних й ясно закреслених виглядів на будучність, доки бібліотека не одержить відповідного приміщення. Була колись надія, що та потреба буде заспокоєна з хвилиною, як прийде зреалізованне пляну монастиря і церкви з р. 1770 (див. „Записки ЧСВВ.“ I. 174-175), була вже кілька літ тому назад майже певність, що добудуються потрібні убікації по пляні архтекта І. Лушпинського, та обставини і висші причини відсунули справу на пізнійше. Приходиться отже ждати, хоч з усіх боків даються чути голоси про удоступлення монастирських бібліотек, хоч бібліотечний прибуток з кожним днем стає показнійший і мусить одержувати щораз провізоричне місце. Й сей, у монастирі неначе природний, прибуток — за рік, за час якийсь, колись — сам неминуче розв'яже те важке питанне і бібліотека львівських Василян щасливо продовжуватиме свою давну традицію.

*о. Й. Скрутень ЧСВВ.*



Знаки бібліотеки ОО. Василян у Львові.

## II. МАТЕРІАЛИ

### Причинки до життя і справи м. Мокрини Мечиславської, ЧСВВ. (З актів Познанського Архіву Архієпископського)

**Б**ОГАТІ збори Архієпископського Архіву в Познані, не так давно торжественно відкритого<sup>1</sup>, посідають дещо матеріалів, що відносяться до історії уніяцької Церкви в Польщі XIX століття. Розкинуті по різних зшитках давнього Архіву Архієпископського Ординаріату, матеріали ті досі лежали неторкнені, що більше, жаден з істориків унії, не вилучаючи й архієпископа Едварда Ліковського, не знав про них, ба навіть не припускав либонь, що в подалекім Познані знайде щось придатного для праць своїх. Правду кажучи, для історії не сталася ніяка велика кривда. Адже матеріали є другорядної тільки вартости. Справи унії могли хиба посередно або

---

<sup>1</sup> Користаю з нагоди, щоби подати читачам „Записок ЧСВВ.“ бодай коротку звістку про Архієпископський Архів у Познані, першу сього рода прилюдну установу духовну в Польщі. Згаданий Архів покликаний до життя декретом бл. п. кард. Едмунда Дальбора з дня 11. жовтня 1925 р., торжественно відкритий у приваті представників Єпископату, Духовенства, Уряду, Муніципії і Науки дня 27. мая 1926 р. Інституція має власну гарну домівку при вулиці Любранського ч. 1, а се давню селєдбу славної колись Академії Любранського (основаної в р. 1519), відповідно для нового приміщення перебудовану і уряджену. В тій домівці найшли своє приміщення історичні архиви Ординаріату і Архієпископської Консисторії, Митрополитальної Капітули, численні парохіяльні архиви, крім сього цінна бібліотека дієцезіяльна, а також ряд книгозборів деканальних і парохіяльних. Загально беручи дієцезіяльні збори числять около 1000 дипльомів пергаминових, 3000 рукописів архивальних, кілька тисяч зшитків (фасцикулів), 1000 рукописів бібліотечних (в тім 120 середовічних), 800 інкунабулів, врешті 100.000 томів друків. Організацію інституції перевів в роках 1923—26 автор осьього артикулу.

При Дієцезіяльній Бібліотеці построений окремий відділ літератури, що відноситься до Східної Церкви. Він повстав зі запису бл. п. архієп. Едварда Ліковського († 1915), званого історика унії, наслідком чого й називається іменем жертводавця. Знаходиться тут, попри книжки новійшої дати, цілий ряд рідких творів польських і українських XVI—XVIII століття. Пишучий отсі рядки старається по змові сей відділ побільшити та розбудувати і в сім напрямі зумів уже придбати йому значну жількість цінних творів і видавництв.

випадково відбитися в актах познанських архієпископів. Та якби там на ділі не було, вартує труду зайнятися і тими матеріялами. Відомість про них може придатися історикови, для котрого прецінь і дрібні історичні причинки не можуть бути байдужі.

В осьтім артикулі бажаю поділитися тим, що найшов я між збірками Архієпископського Архиву в Познані про життє і справу голосної м. Мокрини Мечиславської, (названої?) ігумені мінських СС. Василянок.

### **I. Перший урядовий протокол зізнань м. Мокрини Мечиславської, зладжений 14/VIII. 1845 р. архієпископським відпоручником у Познані.**

Переглядаючи архивальну спадщину після бл. п. кард. Мечислава Ледуховського, що її родина кардинала в р. 1926 зложила в Архієпископському Архиві, натрапив я на листи м. Мечиславської, писані нею до молодого ще тоді Монсінюра Ледуховського. Отся знахідка, про яку зрештою говоритиму низше, спонукала мене забратися до нових пошукувань. Знав бо я, що м. Мокрина, зявившись після втечі з Мядзьолів у Познані, тут по раз перший склала протоколярне зізнання про муки СС. Василянок і власні.<sup>1</sup> Перший сей урядовий протокол не був ніде в цілій своїй основі оголошений, а знаний був одиноко з менше або більше докладних часописних звісток, що появилися небавом по його виготовленню в пресі німецькій, французькій і польській. З огляду на видвигнену недавно о. Урбаном Т. І. квестію про віродостойність зізнань м. Мечиславської<sup>2</sup> — як відомо о. Урбан доходить до результату негативного — знахідка первісного протоколу, на мою думку, могла мати певне, хоч не рішаюче, значінне. Мої пошукування, до яких я прикладався довший час, увінчалися добрим успіхом. Я знайшов оригінал протоколу в зшитку, в котрім найменше можна було його надіятися. Скривала його вязанка паперів, затитулована: „Pisma sekretne po ś. p. Arcybiskupie L. Przyłuskim“. Акти, що творили зшиток, за життя архієпископа були переховувані в недалекім Кобилополі, в маєтності графів Мицельських, відки щойно рік по смерті о. Пшилуського († 12. III. 1865) були видані Архієпископській Курії<sup>3</sup>. Деякі проте справи о. Пшилуський таїв навіть перед найблизшим своїм окру-

<sup>1</sup> Ks. Hieronim Kajsiwicz. Pamiętnik o początkach Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego. Pisma (Poznań 1872). III. 438.

<sup>2</sup> Ks. Jan Urban T. J. Makryna Mieczysławska w świetle prawdy. Kraków 1923, сторін 149.

<sup>3</sup> Записка на титуловім листку зшитка і друга на обороті fol. 8 а.

женнем в архієпископській познанській палаті. До тих справ належала рівнож і справа м. Мокрини. Які були причини таїти акти м. Мечиславської, сьогодні важко дослідити. Спеціального приводу бути не могло, тому що події мінських Василіянок, як уже я згадав, скоро дійшли до прилюдної відомости.

М. Мокрина Мечиславська прибула до Познаня під кінець липня або на початку серпня 1845 р.<sup>1</sup> Докладної дати її приїзду не міг я ствердити на основі доступних мені жерел. Так само незнані мені пригоди, які зустрінули її в Познані і на терені Великопольщі. Знаємо лише, що замешкала в монастирі СС. Милосердя св. Вінкентія від Павла при церкві Преображення Господнього, що лежить при Вернардинській площі. Монастирська хроніка покриває цілковитою мовчанкою перебування гостя, котрий незабаром мав статися славним і розбудити спочування і симпатію цілого католицького світа. Загалом перебування м. Мечиславської в Познані сповите великою таємничістю. В ніякій газеті, ні теж у ніякім часописі познанським я не зустрів згадки про її приїзд і замешкання в городі Перемислава. Чиж у виду близького сусідства Росії побоювалася за своє життя, свою свободу або — за компромітацію? М. Мокрина в Познані довго не побула. Дня 10 вересня станула вже в Парижі.

Вістка про прибуття мучениці за св. віру без сумніву скоро передісталася до уший познанського архієпископа, котрим ледви від року був тоді, згаданий уже, о. Лев Пшилуський. Щоб одержати докладну реляцію на письмі, котру можна булоб післати до Риму, архієпископ відпоручив пароха приходства св. Войтіха в Познані, свщ. Людвика Урбановича<sup>2</sup>, який прибравши собі як свідка о. Альбіна Тінеля, капеляна СС. Милосердя<sup>3</sup>, дня 14 серпня сповнив своє завдання.

Зізнання м. Мокрини списані власноручно свщ. Урбановичем на 4 листах *in folio* (*pagina fracta*). На кінці знаходяться підписи М. Мечиславської, о. Тінеля і відпоручника — протоколянта. Їх дослівний зміст подаємо в Додатку під ч. 1.

Сам протокол не докидає нічого нового до вже знаних фактів.

<sup>1</sup> Лист архієп. Пшилуського до віденського нунція з д. 13. XII. 1845 говорить про кількатижневе перебування в місяці серпні. Пор. Додаток ч. 5.

<sup>2</sup> Свщ. Людвик Урбанович,\* 1788 † 28. IX. 1850, був видавцем і редактором часопису „*Obrota prawdy*“, котрий у першій мірі поборював відступника Івана Черського і його секту. Під його редакцією виходив теж з початку часопис „*Kościół i Szkoła*“.

<sup>3</sup> О. Альбін Тінель (Thinel), бернардин, \*1784, † 21. XI. 1865.

Однак яко перший урядовий акт зізнань, порівняний з пізнішими оповіданнями, а особливо з реляцією складеною перед римською комісією, має він велике значінне для оцінки правдомовности м. Мечиславської. Осуд, що його собі на підставі порівнань виробимо, випаде однак, уже тут упереджаю, відємно. В обидвох реляціях заходять суперечности, котрих не можна покласти на рахунок браку памяти чи освіти, суперечности тим дивнійші, що обидві реляції були складені протягом не цілого пів року (14 серпня — 6 грудня). Факт, що при виготовленню римського протоколу м. Мокрина не памятає того, що сказала і підписала дня 14 серпня, що її друга реляція урядова в многих подробицях відбігає від першої, що найменше му- сить нас у високій мірі здивувати, а саму віродостойність зізнань піддати в підозрінне. Не зайвим буде унагляднити тут зіставленнем ті рїжницї, що заходять між обидвома протоколами.

Зізнання познанські.      Зізнання римські<sup>1</sup>.

### Переслідуванне в Мінську.

В році 1837 зачалися терпіння

Дає пять місячний час до  
намислу

на молитві (перед Найсв. Тай-  
нами) закінчила житте законниця  
Онуфрія Лявданська, що  
мала около 60 літ  
до Витебська миль около 30  
— там ішли днів шість

В літі р. 1838 Семашко зачав  
наклонювати до відступства...

Семашко прощає їй іменем  
царя, котрий дає три місяці  
часу намислитися

. . . . .  
. . . . .  
та законниця називалася Розалія  
Лявшецька, що мала 57 літ  
по сімох днях прийшли до  
Витебська

### Перебуванне у Витебську.

застають чотирнайцять за-  
конниць витебських

законниця Гертруда Жон-  
сьніцька (Rzaśnicka) несучи

витебських законниць є три-  
найцять

<sup>1</sup> Не маючи під рукою польського примірника римських зізнань, покористо-  
вуюся французьким перекладом п. н. *Récit de Macrena Mieczyslawska abbesse  
des Basiliennes de Minsk...* Louvain 1846 (*Bibliothèque historique, philosophique  
et littéraire. Troisième année*). Сторін 54. Польські назвища на загал віддані тут  
поправно.

дерево впала і тим деревом була забита.

Іншій черниця головною око вилупила (Кляра Жулкевська), наслідком чого вмерла.

А дві можливо з перестуди померли.

(Умирає отже чотири сестри)

Пор. Спас

Законниця Колюмба Гурська вмирає по тілесній карі і катуванні, доконанім Михалевичем.

Баптиста Довнарівна спалена живою.

Непомукина Гротковська вмирає від удару поліном.

Після нової тілесної карі вмирають СС. Сусанна Рипинська і Колета Селява, ся остання наслідком кинення о дерево.

(тут умирає пять сестер; причина смерти инша як у реляції познанській — инші теж назвища померших сестер).

історія зі сокирою, що має місце перед церквою

смерть попа Михалевича (в р. 1840).

### Перебування в Полоцьку і Спасі.

Переслідователем є ще по-стійно Михалевич.

При будові палати для єпископа Лужинського (з приказу Семашка) чотири сестри спадають із руштовання і поносять смерть, три инші забиті на долі, а восьму забиває цебер, котрий вірвався при втяганню на гору (вісім закон-

Тим, що переслідує є протопіп Іван Веровкін.

Палату будується для Семашка.

Спадаючий цебер убиває три законниці.

ниць тратять життя „при мурованню“).

По карі тілесній умирає Розалія Заблоцька.

„припущено дяків, щоб їм відібрали невинність“. Наслідком знущань умирають дві законниці

Історія зі сокирою

Мядьоли (1843-45).

Переслідувателем є ще постійно під Михалевич

Під Михалевич умирає

Мур, що валиться, забиває дев'ять законниць.

Умирають по карі тілесній: Онуфрія Глембоцька, Маріянетта Семнишок; по збичованню умирає Василиса Голинська, по новій карі тілесній умирають три дальші сестри: Серафима Щербинська, Станіслава Довгіял, Наталія Нарбут.

. . . . .

умирають три законниці: Юстина Туро, Ліберата Кормин, Схолястика Ренто.

пор. Витебськ.

протопін Данило Скрипін.

пор. Витебськ.

Зіставивши тим способом оба тексти, стверджуємо значну розбіжність між реляціями. Є тут різниці малої ваги, котрі легко можна пояснити, але й є такі, котрих ніяк не дасться зрозуміти. До таких зачисляю в першій мірі обставину, що в познанському протоколі аж до самих Мядьолів товаришить законницям, переслідуючи їх жорстоко, під Михайлович, підчас коли після римської реляції вмирає він уже у Витебську, а його заступниками являються протопопи Іван Веровкін і Данило Скрипін. Іншим, важнішим варіантом се місце історії зі сокирою. В однім протоколі річ склалася у Витебську (протокол римський), в другім натомість у Спасі (прот. познанський). Перша реляція подає тільки чотири назвища законниць<sup>1</sup>. За виїмком одного, і то заосмотреного иншим іменем, ні одно з позісталих трох назвищ не повторяється в римським протоколі, котрий серед оповідання подає назвиська майже всіх мучених законниць. Навіть отся

<sup>1</sup> Заходять слідуочі назвиська: Онуфрія Ляуданська (в римським протоколі, при иншій нагоді, виступає Непомукіна Ляуданська), Гертруда Рвонсіцька (Rząśnicka), Кляра Жулкевська та Розалія Заблоцька.

одинок сестра, котра вмирає в Мінську, в церкві, в обох протоколах інакше називається (в познанським: Онуфрія Ляуданська, в римським: Розалія Ляушецька). Ті суперечности, будь-що-будь важні, в значній мірі ослаблюють віродостойність зізнань загалом беручи. Зазначую тут, що не наміряю зужити того аргументу, щоби заявитися за тезою о. Урбана. Справа вимагає нових і то дуже подрібних дослідів. Знайдуться безперечно на східних окраїнах нові, невизискані матеріали, що кинуть більше світла на справу, котра, мимо переконуючих вислідів згаданого автора, все таки остається ще до-сить проблематичною й неясною<sup>1</sup>.

Тепер належить ствердити, яка була доля познанського протоколу, який власть духовна зробила з него ужиток. Здається нема сумніву, що архієпископ Пшилуський у тій лише цілі поручив його виготовити, щоби бути в змозі про справу звідомити Апостольський Престол. Однак не наступило се відразу. В листі з д. 18 жовтня питається монахійський нунцій архієпископа, чи правдою є, що одна з чотирох законниць, котрі вимкнулися з рук Семашка, зложила йому автентичну реляцію про свої переживання. Рівночасно просить архієпископа о ту реляцію, наскільки вона існує<sup>2</sup>.

Відповідь архієп. Пшилуського була вислана 8 листопада. До листу, що подавав коротку відомість про м. Мокрину, був долучений протокол, перекладений на латину, з просьбою, щоби нунцій вислав його до Риму<sup>3</sup>. Дальших слідів переписки з монахійським нунцієм, котрі торкалисяб М. Мечиславської, я не найшов. Протокол,

<sup>1</sup> О. Урбан, у названій праці на стор. 114 д., зіставляє назвиська Василіянок, знані з історичних жерел, з назвиськами поданими м. Мокриною, вказуючи що жадне з них у реляціях Мечиславської не повторюється. Відома однак річ, що ті, котрі нищили унію споряджували фальшиві списи василіянських законниць, що карами змушувано законниці замовчувати скільки їх було, що монастирі, не маючи свободи при вибиранню настоятелів, доконували його потайки, віддаючи фікційно послух накиненим, що потайно відбувано новіціяти і складано обіти. Ті обставини належить узяти під увагу, оцінюючи тодішні монастирські відносини на східних областях.

<sup>2</sup> Див. Додатки ч. 2.

<sup>3</sup> Див. Додатки ч. 3. Уже після написання, а навіть після частинного видрукування отсього артикулу, попали мені в руки нові матеріали. Переймаючи дальшу партію архиваліїв бувшого Архієпископського Ординаріяту, я знайшов зшиток затитулований: „Akta Arcybiskupie Zakonnice prześladowanych z Polski“, овзначений сигнатурою: „Generalia N. 144“. В тім зшитку на першім місці (fol. 1-3) знаходиться латинський переклад познанських зізнань м. Мокрини. Сей переклад є писаний рукою свщ. Урбановича, як се виходить з порівняння з письмом польського оригіналу.

якщо післав його нунцій до Риму, дійшов там після зустрічі Мокрини з папою Григорієм XVI, себто в часі, коли римська комісія, наскільки її можна так назвати, була серед приготування нової реляції.

Монахійський нунцій звертався до архієпископа Пшилуського з уряду свого. Інакше нунцій віденський, Михайло Viale-Prela, архієп. і. р. і. Картагіни, котрий пише до Познаня на просьби самої м. Мокрини. Дня 22 листопада 1845 р. питається, чи архієп. Пшилуському не є знана доля трьох товаришок утечі М. Мечиславської, сестер Конарської, Вавжецької і Помарнацької<sup>1</sup>. М. Мокрина не має про них жадної відомости і дуже за них неспокійна. Згадані черниці мали переїжджати через познанську архієпископію. Одержані від Пшилуського вісти нунцій пішле безпосередно М. Мечиславській<sup>2</sup>. Архієпископ негайно, під днем 27 листопада, висилає відповідь. Про товаришки Мокрини, пише, нічого в Познанських не чувано. Обіцяє спитати єпископів вармінського і хелмінського, чи не є їм відоме перебування Василіянок. Одержані відповіді безпосередно перешле нунцієви<sup>3</sup>. І справді, одночасно звертається до згаданих єпископів<sup>4</sup>. На відповіді архієпископ не потребував довго ждати. Випали вони заперечуючо<sup>5</sup>.

Але й нунцій віденський зацікавився нашим протоколом. В листі з дня 3 грудня, в яким дякує за вислану йому передше відомість про м. Мокрину, виразно просить архієпископа о текст протоколу<sup>6</sup>. Вволено, очевидно, волю сеї просьби. Дня 13 грудня о. Пшилуський посилає йому латинський переклад реляції. В своїм листі висловлює побоювання, що товаришки втечі, котрі мали наспіти за м. Мокриною, і досі, після реляцій єпископів хелмінського і вармінського, не показалися на їх території, улягли якому нещасливому випадкови<sup>7</sup>.

Я згадав уже передтим, що на основі познанського протоколу, якого подробиці видиться не переховувалися в тайні, виготовлено цілий ряд артикулів, котрі протягом найблизших місяців появилися в пресі краєвій і заграничній. З них найдокладнішим, являючись літерацькою перерібкою реляції, є артикул „Gazet'и Kościeln'oi“,

<sup>1</sup> Се прізвища товаришок утечі, подані в римськiм протоколі. Див. *Récit de M. Mieczyslawska...* ст. 46.

<sup>2</sup> Див. Додатки ч. 4.

<sup>3</sup> Див. Додатки ч. 5.

<sup>4</sup> Див. Додатки ч. 6 і 7.

<sup>5</sup> Див. Додатки ч. 8 і 9.

<sup>6</sup> Див. Додатки ч. 10.

<sup>7</sup> Див. Додатки ч. 11.

що виходила що-тиждень у Познані, затитулований: „Klasztor Bazylijanek w Mińsku“, а оголошений безіменно в номері 40-ім, з дня 6 жовтня 1845 р. (річник III, стор. 318-320). Його автором є правдоподібно сам редактор часопису, о. Іван Ябчинський, канонік і познанський вікарій генеральний, котрий титулом свого уряду мав легкий доступ до актів Курії. Знаменне те, що автор артикулу ні разу не згадує м. Мокрини, з якої уст походило прецінь се, що оповідає.

Зовсім інакше поступила редакція одинокого під той час деньника, що виходив у Познані. В чч. 235-ім і 236-ім, з дня 8 і 9 жовтня 1845 р., себто у відступі двох днів по артикулі „Gazeti Kościeln'oi“, „Gazeta Wielkiego Xięstwa Poznańskiego“ оголосила у відтинку фейлетон під наголовком: „Opowiadanie Julii Mieczysławskiej, przełożonej Bazylijanek w Mińsku“. Не скриваючи абсолютно назвиська м. Мокрини, „Gazeta W. X. Pozn.“ подає її оповідання на основі артикулу „Kölnische Zeitung“. Хоч і сей артикул є опертий на познанських зізнаннях, — зустрічаємо в нім цілий ряд даних з протоколу — дає він однак значно більше відомостей. Між іншими, тут находимо більше назвищ Василянок, як їх м. Мокрина подала в познанській реляції. Зпоміж тих назвищ лише кілька знаходиться в пізнішій римській протоколі. Про решту назвищ, ані там, ані деінде, нічого вже не чувати<sup>1</sup>.

Накінець додаю, що ще в р. 1849 домаганося від архієпископа Пшилуського копій актів, котрі доторкалися М. Мечиславської. Хто їх зажадав, сього я не міг ствердити. Можна припускати, що за ними писав Рим. Тоді то архієпископ вислав два документи, а іменно свідоцтво двох познанських лікарів, д-ра Крамаркевича і д-ра Ягельського, котрі оглядали м. Мокрину і ствердили багато ран на її тілі, а також післав латинський переклад познанських зізнань. Ті

<sup>1</sup> Редактором „Gazeti W. X. Pozn.“ був тоді д-р Іван Римаркевич, професор гімназії ім. св. Марії Магдалини в Познані. Д-р Римаркевич, як учасник повстання 1830 р., дістався до російської неволі. Битий нервовою пропасницею, був він якийсь час під доглядом СС. Василянок у Мінську, в монастирі „za Świśtoczą“, якого настоятелькою була „słynna z różniejszych losów swoich Makryna Mieczysławska“. Про сю обставину з життя відомого познанського професора дізнаємося з праці Mottly'a: „Przechadzki po Mieście“ (Poznań 1891, т. V, ст. 228). Автор „Przechadzki'w“ оповідає долю й недолу свого приятеля на основі його власної реляції. Неможливо однак прийняти згадки про м. Мокрину за доказ, що в дійсності вона була ігуменею в Мінську. Видається мало правдоподібним, щоби поважно хорий молодець запам'ятав собі імя мінської настоятельки. Треба радше припустити, що професор Mottly, добре знаючи історію м. Мокрини, від себе додав ту нотатку.

документи супровожало увірительняюче письмо, підписане архієпископом, з датою 3 лютого 1849 р.<sup>1</sup> Звичайненьке і на сповід нічого незначуче письмо настільки є цікаве, що подає нам відомість про лікарські оглядини М. Мечиславської в Познані, про що досі ми нічого не знали. Самого свідощтва я не міг, на жаль, мимо дуже старанного пошукування, віднайти. Воно кинулоби значний сніп світла на справу м. Мокрини і дозволилоб усталити частинно вірогідність її зізнань, принаймні тих, що відносяться до мук і терпінь, завданих її власній особі. Попри се дізнаємося з увірительности, що архієпископ Пшилуський сам пізнав м. Мокрину в часі, коли була в Познані.

Стільки про справу М. Мечиславської з актів Архієпископського Ординаріату в Познані. Більше слідів урядового зацікавлення м. Мокриною з боку гнєзненських і познанських архієпископів, згл. з боку познанської Влади Духовної, не довелось мені віднайти.

---

## Додатки

**1. Протокол зізнань м. Мокрини Мечиславської, зложених дня 14 серпня 1845 в Познані, перед архієпископським відпоручником о. Урбановичем.**

### **Działo się w Poznaniu d 14 Sierpnia 1845.**

Podpisany przybył do mieszkania bawiącej obecnie u Sióstr Miłosierdzia Julii z zakonu Makreny Mieczysławskiej, Przełożonej klasztoru Minskiego Góry S. Trójcy (Trojeckiej) Zakonu S. Bazylego, i zapytał się jej o cierpienia, które ją spowodowały do przybycia w te strony.

Rzeczona Zakonnica opowiedziała tedy w przytomności kapelana Instytutu tutejszego ks. Albina Thinel to, co następuje.

W roku 1837 zaczęły się te cierpienia a to jedynie tem celem, aby odstąpiła od Kościoła Ś. Katolickiego a skłoniła się do Schizmy. Tam wskazał im znany światu Siemiaszko (!) podpis ręki Cesarza, jako mu dał wszelką władzę do naprowadzenia Zakonnicy jakimi bądź sposobami do takiego odstępstwa. Pięć razy tedy, bądź sam, bądź

---

<sup>1</sup> Пор. Додатки ч. 12.

przez pisma, znagłał je do odstępstwa i lubo im dał czas 5 miesięczny do namysłu przecież w 3-cim dniu wykonał wypędzenie ich z klasztoru. W klasztorze Mińskim, gdy zrana około 5 powstały ze snu Zakonnice, przybył Biskup Siemaszko do celi przełożonej, oświecając ją wraz z innemi zwołanemi Zakonnicami, aby uczyniły to, co on sam, przekonawszy się, że dotąd był w błędach, uczynił, i przeszły do staro-wiernego (schyzmatyckiego) kościoła. Gdy przełożona i wszystkie Zakonnice, których liczba wynosiła 35, stałość i wierność ku wierze katolickiej oświadczyły, kazano im ustąpić jako przeklętym od Boga i ludzi z klasztoru. Niewolno im nawet było poprawić odzienie lub cokolwiek wziąć, lecz, jak były z rana ubrane, wśród zbrojnych żołnierzy z Klasztoru ustąpić musiały. Przy furcie jeszcze raz przemówił do nich Siemaszko, lecz żadna się w wierze niezachwiała. Prosiły tylko o pozwolenie wniścia do kościoła — to gdy im pozwolono i gdy weszły drzwiami, któremi lud zwykle wchodzi, aby się polecić Jezusowi Chrystusowi, tam na modlitwie zakończyła życie Zakonnica Onufrya Laudańska, lat około 60 mająca. Z kościoła wyszedłszy, łańcuszkami po dwoje spojone, prowadzone były piechotą do Witebska mil około 30 — tam szły dni sześć — nocując po 4 lub 6 w chatach chłopskich. W Witebsku oddane były do klasztoru Czernic Ruskich. Te Czernice są jakoby gatunek Zakonnic — są to w większej części wdowy poległych na wojnie lub zmarłych kozaków. Przyprawdzone tam 34 Zakonnice Mińskie wraz z będącemi tamże 14 zakonnicami skazane były na posługę Czernic — to jest na noszenie drow i palenie im w piecu i na wszelkie roboty przy kuchni, w ogrodzie i w podwórzu i w domu. Tam jedna Zakonnica Gertruda Rząśnicka, niosąc drzewo, spadła i tem drzewem zabitą została — innej Czernia (I) głownią oko wylupiała (Klara Żółkiewska), wskutek czego umarła — dwie zaś może z przeziębienia umarły. W Witebsku trzymano je 2 lata, przez który czas Siemaszko tamże 3 razy przebywał i do odstępstwa od wiary namawiał. Gdy habity się zdarły, dano im po dwie worowe koszule i dwie spodnice, lubo na głowę miały częścią swój ubiór lub też łokieć płótna na ukos przecięty dla pokrycia głowy.

Po dwóch latach wyprowadzono Mińskich Zakonnic 30 a Witebskich 13 i zaprowadzono piechotą za Połock 3 wiostry do miejsca Spasia zwanego, gdzie Cerkiew była Biskupa Łużyńskiego, który też przyjął Schizmę, lecz względem Zakonnic był neutralnym a nawet przemawiał do Zakonnic, aby prosiły za nim Boga, i że to, co uczynił, to dla familii uczynił, by nie była nieszczęśliwa. Był on dawniej katolickim Biskupem unickim Połockim. W Spasie splantowały górę —

były mularzom pomocą przy budowaniu pałacu dla Łużyńskiego z rozkazu Siemaszki, który tam bywał i swe rozkazy nadsyłał. Tam przy fabryce tego pałacu cztery Zakonnice spadły z rusztowania, a na dole zabite trzy, a jedną ceber zabił. — Tak tedy ośm zakonnice straciło życie przy murowaniu a pięć przy kopaniu gliny gliną przywalone zostały. Prócz tego skazano je na tłuczenie kamieni dla wybrukowania dziedzinca wymienionego pałacu — lecz nie młotem lecz kamieniami (!) kamienie rozbijać musiały w ilości, jaka im była wyznaczona.

Gdy prace wszelkie i roboty im zadawane stałości złamać nie mogły, przepuszczono na nie Dziaków, aby im czystość odebrali. Żadna przecież ze Zakonnice nie uległa tej sprosności — żadna zmazana nie została — lubo im pogryziono ręce — twarze, nosy, a jedna wskutek ukąszenia ramienia opuchła i w tydzień umarła — również i ta umarła, której nos był przekąszony.

Nareszcie bicie różgami miało je skłonić do odstępstwa od wiary. Rozkazano tedy dawać każdej po 30 różg co Środę i Piątek, a dawny spowiednik Michalewicz — który po odstępstwie przezwiał się Michajłowiczem — był wykonawcą tych rozkazów i do 30 chłost dodał 20, tak iż każda z Zakonnice 50 różg odebrała. Przy drugiej chłostcie zakończyła życie Rozalja Zabłocka, około 70 lat mająca. Jenerał Magdynków, dowiedziawszy się o tych chłostach, które wzbudziły poruszenie ludu, przybył na miejsce kary i zakazał dalszego takiego postępowania Michajłowiczowi. Chłosty przeto takowe tylko miały miejsce w Środę, Piątek i drugą Środę — a czwarty raz już nie nastąpiły.

Były też i w Spasiu Czernice, którym posługiwać musiały pozostałe przy życiu Bazylianki. Zadano im tymże i takową męczarnię, iż przez 3 dni nic jeść ani pić niedano tylko codzień po połowie śledzia, jak był z beczki wzięty. Wytrzymały wszystkie te męki statecznie. Gdy wszystkie nękania pożądanego skutku nie sprawiły, przybywszy do Spasia, Siemaszko kazał kijmi napędzić Zakonnice do Cerkwi.

Dziaki tedy i dyakony, kijmi bijąc Zakonnice, napędzały one do tejże Cerkwi. Opowiadająca to miała głowę przeciętą kijmi w dwóch miejscach, od czego ma dotąd znamiona. Gdy tak przed Cerkiew spędzone zostały, przed którą stał Siemaszko, otoczony swoim duchowieństwem, jedna z zakonnice porwała od blisko tam robiących cieśli pień i rzuciła przed niego, a opowiadająca to pochwyciła topór od cieśli i rzekła: oto masz topór, ścinaj nam głowy, bo te tylko mogą być rzucone do Cerkwi, której nasze nogi progów nie przestąpią. Odrzucił Siemaszko jedną ręką topór i wytrącił jej z rąk, a ten padł na nogę jednej z Zakonnice i skaleczył ją — drugą zaś ręką uderzył

w twarz to opowiadającą tak mocno, iż jej ząb się wyłamał. Widząc Siemaszko, że próżne jego usiłowania, udał się do Cerkwi, rzuciwszy klątwę na Zakonnice, które zostały do prac zwyczajnych odprowadzone.

Dwa lata i 3 miesiące przebywszy w Spasiu, zaprowadzone zostały do miasteczka Miadzioł, wśród jezior na wyspie leżącego. Tam były skazane na pławienie. Rzecz się tak miała. Naprzód obsadzono (!) oddzielnie po kilka i kuszono one takim sposobem, że od jednych do drugich szli urzędnicy mówiąc: oto tamte już przeszły do starowieństwa — przejdzie i wy. Oto wasza Przełożona już odstąpiła, odstąpieć i wy. Lecz i to podejście nic nie pomogło. Wierne tedy swemu kościołowi i wierze Zakonnice przestraczem topienia przerazić i stałość ich osłabić usiłowano. Zadzierzgnąwszy powrozy na szyje i ubrawszy je w długie koszule, wprowadzono w jezioro. Końce zaś tych powrozów trzymali ludzie na łodziach płynącej. Wprowadzono tem sposobem Zakonnice tak głęboko we wodę, iż ledwie głowy im było widać. Zmaczane w wodzie pędzono pętem do robót, jakie im były zadane, nie dawszy sposobności do osuszenia się. — Kąpiel takową powtarzano trzy razy, i tamże trzy zakonnice wodą się zalały i zatoneły. Kto je pogrzebł, niewiadomo, to tylko mówiono, że ich ciała z miejsca, gdzie były pogrzebione, znikły. Lud, widząc je od wody prowadzone, litością zdjęty dawał im chleb i obwarzanki, lecz tych wziąć nie mogły.

W tym miejscu splantowały gruzy, po klasztorze karmelickim pozostałe, i zbudowały officyny dla apostaty Michajłowicza, lecz ten, oddawszy się pijaństwu, w śród dnia zagrzeźł w kałuży i życie zakończył.

W Miadziały (!)<sup>1</sup> trwały te męczarnie przeszło dwa lata, z których nareszcie ucieczką się ratowała Opowiadająca to a przez Żmudź tu przybyła.

Przeczytawszy to z wolna na znak przyjęcia podpisała Julia a w Zakonie Makryna Mieczysławska, mająca przeszło 60 lat życia a 36 lat życia zakonnego dnia 15 września r. b. kończąca, dotychczasowa Przełożona Zakonnice Bazylianek w Mińsku.

(—) Julia Makryna Mieczysławska

(—) X. Albin Thinel

d. j. w.

(—) X. Urbanowicz.

*Протокол списаний рукою о. Людвика Урбановича на 4 картках in folio (20 X 34 cm.) pagina fracta.*

*Познань, Архідієцезіяльний Архив, fasc. »Pisma sekretne po ś. p. Arcybiskupie Przytułskim«, folia 5-8.*

<sup>1</sup> Очевидно, має бути: в Миадзіолах

**2. Лист архієп. Карла Morichini, нунція в Монахії, до архієп. познанського Льва Шилуського, в справі зізнань М. Мечиславської.**

N. 378.

Dominatio Illma et Revma

Accepi, quod quattuor ex sanctimonialibus foeminis basilianis ritus graeci uniti, quae ab apostata episcopo Seimaska (sic!) crudeliter sunt persecutae, ut fidem linquerent, fuga sese subripuerunt. Dicitur, quod aliqua ex eis ad Te, Rev. Domine, authenticam relationem miserit de omnibus, quae acciderunt, ut S. Sedi Apostolicae illam faceres pervenire. Si ita res est, Te oro, ut quam citius relationem illam ad me mittas, si Tibi alia non praesto sit via promptior ac securior. Utaris ad responsionem, quam cito fieri potest, mihi mittendam, eodem modo, quo ego Tibi hoc trado epistolum<sup>1</sup>. Si vero relatio numquam fuit Tibi commissa, aut iam Romam missa sit, precor obtestorque (?), ut ea omnia mihi pandas, quae super hac re certa habes.

Insuper placeat Dominationi Tuae mihi indigitare (?) qua tutiori et expeditiori via, sine (?) per quas interpretes personas, nos (?) inter de religiosis negociis libere tractandum esse possit<sup>1</sup>. Me committo Tuis precibus et permaneo

Addictissimus

C. A. Archiep. Nisib.

Nuntius Apostolicus.

Monachii 18. Oct. 1845.

*Власноручний лист Преосв. Карла Людвика Morichini, архієпископа і. р. і. Нісібійського, монахійського нунція. Картка паперу з англійської фабрики Bath, розмірів 13 × 22 см, на одній стороні записана.*

*Познань, Архідієцезіяльний Архив, fasc. »Pisma sekretne...« (як вище), fol. 9.*

**3. Відповідь архієп. Льва Шилуського для нунція в Монахії, на лист з дня 18 жовтня 1845 р.**

Celsissime ac Reverendissime Domine!

Quae Celsitudo Vestra Reverendissima de sanctimonialibus ritus graeci uniti, in has oras profugis, per literas d. d. 18 Octobris a. c. mihi intimare dignata est, haec taliter acciderunt. Priorissa illarum,

<sup>1</sup> Звертає на себе увагу дивна стилізація.

nomine Mieczysławska, ipsa sola. Posnaniam venerat, illius narrationem de crudelitatibus perpessis ego protocollariter scribere feci, atque hoc ipsum protocollum, ex polonico in latinum idioma translatum, Reverendissimae Celsitudini Vestrae in appposito humiliter offero. — Illa ipsa priorissa Parisios sese contulit exindeque Romam petiit in claustra sui ordinis, ut extremum diem vitae suae claudat. Relatio ipsius ex hacce protocollari descriptione in ephemerides quidem iam transiit, ast directe ad S. Sedem Apostolicam, deficiente ad id commoditate, nondum per me delata est, quod ut fiat, Celsitudinem Vestram humiliter precor. Res foret maximae utilitatis pro Sancta Ecclesia Dei mihi quae perquam grata, si Reverendissimae Celsitudini Vestrae placuerit eadem ipsa via, cui praesentes litteras trado, mecum de negotiis spiritualibus pertractare. Hac ipse fretus atque ulteriora commissa praestolaturus, piisque precibus Celsitudinis Vestrae me commendans, maximo cum cultu ac veneratione permaneo

Celsitudini Vestrae Reverendissimae  
obsequentissimus

. . . . .

Posnaniae  $\frac{8}{11}$  45.

Ad  
Celsissimum ac Reverendissimum  
Archiepiscopum Nisibiensem  
Nuntium Apostolicum  
Monachii.

*Копія на карті форматy in folio (21 × 33 cm.).*

*Познань, Архідієцезіяльний Архив, fasc. »Pisma sekretne«... fol. 1.*

**4. Віденський нунцій, Михайло Viale - Prela, архієп. і р. і. Картагіни, запитує архієпископа Пшилуського, чи в архідієцезії познанській перебувають товаришки втечі м. Мокрини, сс. Конарська, Вавжецька і Помарнацька.**

№ 47.

Excellentissime Domine!

Cum Monialis Macrina Mieczysławska, quae monasterio S. Basilii Minskae in Polonia provincia jam praefuit, ac in praesens Romae degens prorsus ignoret ubi modo morentur tres aliae Moniales praedicti Monasterii, quarum nomina haec sunt Konarska, Wawrzecka, et Pomarnacka, quae etiam fugam arripuerunt persecutionum causa, vehe-

menter de earum sorte anxia est, ac propterea summo flagrat desiderio aliquid de suis sororibus percipiendi.

Quare cum ex publica fama acceperim praefatas tres Moniales per Diaecesim istam Posnaniensem transivisse, rogo Excellentissimam Dominationem Suam ut mihi significare velit, quid nam ipsa hac super re vel sciat, vel audiverit eo fine ut ipse praefatae superioris anxietatem temperare possim.

Interim perfectissimo existimationis sensu permaneo

Excellentissimae Dominationis Tuae

Obsequentissimus Servus

† IM

Archiepiscopus Carthag. N. Ap.

Vindobonae die 22 9bris 1845.

Excellentissimo Domino

Domino Pryłuski (sic!)

Archiepiscopo Posnaniensi Posnaniam.

*Лист писаний рукою секретаря, розмірів 21 × 29 см. До Познаня наспів дня 26. 11. 45 (канцелярійна записка).*

*Познань, Архідієцез. Архив, fasc. »Akta Arcybiskupie Zakonnice prześladowanych z Polski. Gen. N. 144.«, fol. 4.*

**5. Відповідь архієп. Пшилуського на лист нунція віденського з д. 22 листопада (висше ч. 4).**

Ad

Excellentissimum ac Reverendissimum

N N

Archiepiscopum Carthaginum

Nuntium S Sedis Apostolicae

Vindobonae.

Excellentissime ac Reverendissime Domine!

Ad Literas Excellentiae Vestrae Reverendissimae, die 22 hujus datas heri vero acceptas, ratione ulterioris sortis trium sociarum monialis Macrinae Mieczysławska ad praesens Romae degentis, qua par veneratione, respondeo: illam equidem dum mihi mense Augusto a. c. persecutiones passionesque suas enarraret, jam tunc spem habuisse, quod tres illae aerumnarum et fugae ejusdem sociae, feliciter limites regni Borussici transgressae fuerint moxque Posnaniam sint venturae; ast hactenus altum de iis apud nos silentium. — Nihilominus petii ego hodie Praesules Varmiensem et Culmensem, quatenus si illis de sorte harum monialium quaequam notitia obvenerit eam mecum.

communicent; ego autem Excellentiae Vestrae Reverendissimae mox libentissime ac humiliter omnia referam.

Maxime autem grata atque exoptata, est mihi, quaevis opportunitas communicandi cum Excellentia Vestra Reverendissima de rebus religionis et Ecclesiae S. negotiis; atque idcirco omnia mihi commissa sollicito exsequi curabo.

Excellentiae Vestrae Reverendissimae piis me orationibus recommendans summo cum Cultu ac Veneratione permaneo

Excellentiae Vestrae Reverendissimae  
obsequentissimus

Posnaniae 27/11 45. . . . .

*Бруліон листу написаний як і ч. 6 і 7 Додатків на карті in folio (20 × 32 см.).*

*Познань, Архідієц. Архив, fasc. »Akta Arcyb. Zakonnice...« (як при ч. 4), fol. 8.*

**6. Архієпископ Пшилуський питає єпископа вармінського, Йосифа Geritz'a, чи не є йому знана судьба трьох товаришок утечі М. Мечиславської.**

An Seine Bischöfliche Gnaden  
den Herrn Geritz  
Bischof von Ermeland  
zu Frauenburg.

Die Basilianer Nonnen Vorsteherin Macrine Mieczysławska, welche aus Russland hier gekommen und gegenwärtig in Rom befindlich ist, erzählte mir von der Huld und Gnade, mit welcher dieselbe von Euer Bischöflichen Gnaden aufgenommen wurde; sie hegte aber auch die Hoffnung, dass die drei Gefährtinnen ihrer Flucht ebenfalls Basilianer Nonnen Konarska, Wawrzecka und Pomarnacka ihr bald nachfolgen dürften. Demohngeachtet herrscht hier über das Schicksal dieser Nonnen ein tiefes Stillschweigen und weshalb Eure Bischöflichen Gnaden ich ganz ergebenst ersuche im Fall Hochdieselben etwaige Nachrichten über dieselben besitzen mir gefälligst solche mittheilen zu wollen.

Hochderselben frommen Gebeten mich empfehlend . . . . .  
. . . . . Euer Bischöflichen Gnaden ganz ergebenster

. . . . .

*Бруліон листу; див. примітка до ч. 5 Додатків.*

**7. Архієпископ Пшилуський питається єпископа хелмінського Анастазія Sedlag'a, чи товаришки втечі м. Мокрини не перебувають у його дієцезії.**

Do  
JW. Biskupa Dr. Sedlaga  
Biskupa Chełmińskiego

w Pelplinie.

JW. Biskupie!

Przejeżdżając tędy zakonnica Makryna Mieczysławska w Sierpniu r. b. sławiła gościnność i dobroć JW<sup>o</sup> Biskupa z jaką ją przyjąć raczyłeś, a opowiadając swe cierpienia które ją do ucieczki i przejścia do Prus spowodowały cieszyła się nadzieją że trzy zakonnice towarzyski jej ucieczki Konarska, Wawrzecka i Pomarnacka niedługo za nią tu przybędą. Temczasem gdy o ich losie zupełnie u nas dotąd panuje milczenie upraszam przeto JW<sup>o</sup> Biskupa uniżenie aby był łaskaw udzielić mi jakowej o nich wiadomości jeśliby się w Dyecezji chełmińskiej znajdowały.

Polecając mnie świętym Jego modlitwom jestem z wysokiem uszanowaniem

JW<sup>o</sup> Biskupa  
uniżony sługa

27/11.

*Бруліон листу; див. приписку до ч. 5 Додатків.*

**8. Відповідь Йосифа Geritz'a, єпископа вармінського, на запитаннє архієп. Пшилуського в справі трьох товаришок утечі м. Мокрини.**

Eurer Erzbischöflichen Gnaden beehre ich mich auf das hochgeschätzte Schreiben vom 27-ten v. M. ganz ergebenst zu erwiedern, daß mir über das Schicksal der von Euler Erzbischöflichen Gnaden bezeichneten Basilianer - Ordensschwwestern Konarska, Wawrzecka und Pomarnacka bisher keine Kunde zugekommen ist. Sollte ich über selbige irgend etwas erfahren, so werde ich es als meine Pflicht erachten, Eure Erzbischöfliche Gnaden sofort darüber in Kenntniß zu setzen, inzwischen aber bitte ich die Versicherung der hochachtungsvollsten Ergebenheit zu genehmigen, mit der ich stets bin

Eurer Erzbischöflichen Gnaden  
ergebenster Diener

Frauenberg den 4-ten

J. Geritz

Dezember 1845.

Bischof von Ermland.

*Лист писаний рукою секретаря (контрасигнований »С«), формату*

*in folio (20 × 34 cm.). Письмо напіло до Познаня д. 9. 12 1845 (L. 1563 P. J.) До актів зложеноє д. 15. 12. 45.*

*Познань, Архідієц. Архив, fasc. »Akta Arcyb. Zakonníc...« fol. 6.*

**9. Відповідь єпископа хелмінського Анастазія Седляга на запитаннє в справах товаришок М. Мечиславської.**

Jaśnie Wielmożny Mości Księżę  
Arcybiskupie!

Na bardzo szanowne zapytanie J. W-go JMc Xiędza Arcybiskupa z dnia 27<sup>o</sup> Listopada r. b. mam honor uniżenie odpowiadać: iż o towarzyszkach uciezki zakonnicy Makryny Mieczysławskiej, od niej się spodziewanych, dotąd bynajmniej nic nie słyszałem, a z tego powodu wcale wątpić muszę, iżby się w tutejszej Dyeceziji znajdowały.

Polecając się modlitwom Jego świętym jestem z wielkim uszanowaniem

Jaśnie Wielmożnego JMć Xiędza Arcybiskupa  
uniżony sługa  
† Anastazy

w Pelplinie 3<sup>o</sup> grudnia 1845.

*Лист писаний рукою секретаря, розмірів in folio (21 × 34 cm.). Письмо напіло до архієпископської канцелярії д. 8. 12. 1845 (L. 1564. P. J.) Зложеноє до актів д. 15. 12. 45.*

*Познань, Архідієц. Архив, fasc. »Akta Arcyb. Zakonníc...« fol. 7.*

**10. Лист архієп. Михайла Viale - Prela, нунція у Відні, до архієп. гнєзн. і познанського Льва Пшилуського в справі зізнань М. Мечиславської.**

Nr. 56.

Excellentissime Dne.

Litteras Exclmae Dnis Tuae die 27 9-bris ad me datas rite accēpi, et gratias Eidem ago pro iis, quae Ipsa mihi circa monialium superiorissam quae ex Poloniae regionibus, quae Russorum imperio subsunt, aufugit, nunciavit. Liceat insuper mihi hanc circa rem aliquid aliud ab Exclma Dne Tua exquirere.

Ex fama publica, nec non ex relationibus in lucem editis accēpi memoratam Macrinam Mieczysławska, dum ipsa Posnaniae morabatur, omnia Exclmae Dni Tuae revelasse, quae ipsi et aliis ejus sororibus acciderant. Asseritur etiam ejus depositionem Exclmam Dnem Tuam accurate in actis excepisse, ac postea Romam misisse. Cum usque

modo nihil hoc circa negotium Roma perceperim, gratum mihi foret si Exclma Dtio Tua me de rei veritate certiozem faceret, et in casu quod res ita se haberet, uti narrata fuit, etiam atque etiam rogo Exclmam Dnem Tuam, ut exemplar dictae depositionis ad me mittere velit.

Interim perfectissimo existimationis sensu permaneo

Exclmae Dnis Tuae

Vindobonae die 3 Decembris 1845

Obsequentissimus servus

†M. Archiepus Carthag. N. Ap.

Exclmo Domino

Dno Leoni Przyluski

Archiepiscopo Posnaniensi

Posnaniam.

*Лист писаний секретарем, підписаний віденським нунцієм, о. Михайлом Viale-Prela, архієпископом і. р. і. Картагінни. Карта паперу, формату 21 × 30 см., на обох сторонах записана.*

*Познань, Архідієцезіяльний Архив, fasc. »Pisma sekretne...« fol. 2.*

**11. Відповідь архієп. Льва Пшилуського для нунція віденського, на лист з дня 3 грудня 1845 р.**

Excellentissime ac Reverendissime Domine!

Ad Literas humanissimas Reverendissimae Excellentiae Vestrae de die 3 hujus obsequentissime respondeo: Superiorissam monialium ordinis s. Basilii, ritus graeci uniti, Macrinam Mieczysławska, dum ex Lithuania profuga per aliquot septimanas in mense Augusto a. c. Posnaniae commorabatur, angustias equidem ac tormenta, quae unacum sociis suis ob religionem passa fuerat, nuntiasse; ast cum ipsamet Romae ad praesens vitam degat, arbitrabar ego, Sanctitatem Suam jam de his omnibus notitiam accepisse, — nihilominus copiam protocolli, cum ipsa conscripti et in linguam latinam e polona translati, Excellentiae Vestrae in apposito humiliter offero.

Dicta monialis, in tuto posita, secure nunc in Urbe vivit; ast quanam sit sors fugae ipsius sociarum? hactenus rescire non valeo. Sperabat ipsa, eas in regnum borussicum migraturas, ego etiam ex Praesulibus Varmiensi et Culmensi aliquam desuper expetivi notitiam. Verumtamen, uti ex literis ipsorum Praesulum, nuper ad me datis, accepi, nihil prorsus illis constat de hisce monialibus, ideoque dubitandum eas limites regni borussici feliciter attigisse, forsque sortem illarum miretorem adhucdum effectam.

Haec si placuerit, Sanctitati Suae referre, Excellentiam Vestram obsequentissime precor, cujus piis precibus me recommendans plenissimo cum Cultu ac Veneratione permaneo

Reverendissimae Excellentiae Vestrae  
obsequentissimus

13.12.45.

*Копія на карті формату in folio (21 × 33 см.).*

*Познань, Архідієцезіяльний Архив, fasc. »Pisma sekretne...« fol. 3.*

**12. Архієпископ Шилюський д. 3 лютого 1849 р. увірительноє свідоцтво лікарське, виставлене м. Мокрині двома познанськими лікарями, як також латинський переклад її познанських зізнань.**

Praesentibus literis omnibus, quorum interest, notum facimus, adpositum hisce testimonium Doctorum Medicinae civitatis nostrae Posnaniensis: Kramarkiewiczii et Jagielscii, vere ab iisdem scriptum et subscriptum esse, atque in illa, qua extraditum est, forma prout illud etiam ex parte Magistratus nostri civilis contestatum est, omnem omnino mereri fidem, nullumque superesse dubium, cum quoad personam ipsam, tum quoad conditionem vulnerati corporis ejusdem, quod inibi describitur. Insimul testamur, eandem Macrinam de stirpe Mieczysławska, Priorissam Conventus montis Sanctissimae Trinitatis, regulae S. Basilii, in oppido Mińsk, in Regno Poloniae siti, nobis ipsis, cum per aliquod tempus, suscepto Romam itinere, hic Posnaniae commorabatur, notam fuisse, quam etiam sub die 14 Augusti 1845 anni per Deputatum nostrum, adhibito teste, stricto, tam de identitate ejusdem, quam de vestigiis vulnerum, sibi prout contendebat, a favente schismati episcopo Siemiaszko, ut eidem schismati simul cum caeteris monialibus assentiret, illatorum, subjecimus examini. Susceptum super hisce omnibus protocollum, lingua polonica scriptum, in linguam latinam versum, hisce literis adnectere mandavimus.

Dabamus Posnaniae die 3 Februarii 1849.

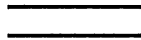
Archiepiscopus Gnesnensis et Posnaniensis

*На карті in folio (20 × 33 см.).*

*Познань, Архідієцезіяльний Архив, fasc. »Akta Arcybiskupie Zakonnic przesładowanych z Polski. Gen. N. 144«, fol. 8.*

(Докінчення буде)

свщ. Е. Майковський



## Дневник протоігумена Г. Пазина, ЧСВВ.

ПАЗИН Гедеон уродився в Стропкові<sup>1</sup>, що належить тепер до пражівської епархії. До монастиря вступив окола 1722 р.,<sup>2</sup> а в 1730 р. єпископ Геннадій Бізандій, який одночасно був начальним настоятелем Чину оо. Василян, вислав його з мукачівського монастиря до малоберезнецького за ігумена. Новий настоятель працював тут рівно і з успіхом, доповоджуючи до ладу монастирські справи та будуючи з твердого матеріалу монастир (опісля вимуровано й церкву й другу часть монастиря). В р. 1743 справував іще в М. Березнім уряд учителя новиків. 1744 р. вибрано його ігуменом мукачівського монастиря, а заразом протоігуменом Чину. На тім становищі остав до своєї смерти, що наступила 17. II 1754 р. Похоронений на Чернечій Горі, біля Мукачева.

О. Пазин не одержав, що правда, висшої шкільної освіти, однак завжди відзначався бистрим, практичним розумом. Аскетичне життя стояло в нього на першій місці. По словам життєписця, був се богомолець, постник, сильний оборонець прав і маєтностей монастирських. Головно його старанням треба завдячити, що мукачівський монастир і його маєтки остави при василянських ченцях, не передаючи нічого з них, як дотацію, мукачівським єпископам. Як монах, строгий був для себе і вимагаючий для інших. Привертаючи карність чернечого життя, протоігумен о. Пазин виховував притім безпосередно чи й посередно найвизначніших черців-Василян другої половини XVIII століття на Мадярщині<sup>3</sup>. За його стараннями відбувся монаший Собор у 1749 р. (див. „Записки ЧСВВ.“ I. 273), він теж посітив і списав своє посіщення марамороських монастирів (див. „Записки ЧСВВ.“ II. 105). Спадщиною по нім являється і залишений „Дневник“, обіймаючий дві части.

Перша частина, списана на 20 сторінках паперу іп 4<sup>о</sup> з р. 1747, починається днем 22. VI, а кінчиться 14. X. Для зрозуміння в тім місці тексту отсього записника слід зазначити, що саме тоді між о. Пазиним і єп. Мануїлом Ольшавським заіснували напружені відносини. Єпископ заходився біля свого, щоби монастир з маєтками одержати для себе, на резиденцію, ченці ж, під проводом о. Гедеона, боронилися... Та попри вістки на тему відносин до єпископа, маємо в „Дневнику“ ще й інші цінні уваги, а саме, змальовуються тут відносини до урядників, при чім ідуть записки про хабарі та податки, а далі є дані про господарські справи, про панщину, опісля списувач торкається життя ченців, селян і т. д.

Друга часть обнимає час від 2. XII. 1752 до 31. I. 1753 р. Вона списана на 5 сторонах аркушевого паперу, зложеного в двое наздовж, по краях збугвілого. Початку в тій части недостає. Відносини до єпископа в той час уже злагідніли. Автор більше уваги присвячує економічним справам, хоч не брак цікавих причинків для побутового життя.

### Ч. I.

[Стор. 1] *ѡѡмз мѡа Юнѡа 22. Памнатное. с. в.*

*Ієромї: Геркаїи з Мѡкачоꝛскої шбители на Березницкѡи ѡишолз немощи ради своєї: втѡ чає и часѡчникѡи и з собою вѡмалз, по*

<sup>1</sup> Див. А. Коцак, ЧСВВ. Каталог... отець и братий монаховъ Чина св. Василя В. въ земли Оугорской. (Ркп. бібліотеки на Чернечій Горі).

<sup>2</sup> Див. йогож „Дневник“, р. 1747, 17. VIII.

<sup>3</sup> Пор. Basilovits. Brevis Notitia. P. III. 89-93.



Перша сторінка «Дневника» о. Г.  
Пазина, ЧСВВ.

небоцинкѸ па" фере"цѸ зосталимъ, а при смѣрти ѿ Еппа Блажо"скаго та" порѸченый.

Die 23.

Іермъ Інаній южъ ѿ трипезы вбщей до Еппа на вѣдѣхъ зазванъ. ѿ то" де" Іермъ. Староста приспѣхъ и" Метичова.

Die 25.

Іермъ. ВенедиктѸ до Еппа на вѣдѣхъ зѣа".

NB. Вто" де" ѿцѸ Лев"тію Староста, дана ѿ Еппа комнісія на свѣцкихъ дѣвнѣхъ, в котро" дознавшисѧ, повѣдѣлѣ" смѸ, ижъ не належитъ свѣцкиѣмъ дѣвнѣмъ в манастири инквизицію чинити, и тяжко може" важна быти. Стѣмъ ѿнѣзъ во"врати"шисѧ до Еппа и взнаймилѸ мои слова. На то Па" ЕппѸзъ дае" ми зара" заволати, и пришѣшѸ ми предъ него, ни покло" дал ми оучинити, точію велегла"но рекъ, што! ро"сказѸю ти по" запрѣщеніемъ, же-

би̇ нишлоз завтра до Истичока и инквизицію оучинилз, а ежели ни, то наоучѣти. **Ѹповидѣа̇**, то ја могѣ оучинити, аще би̇ не былз инчерегованы, моглобиса шбомз страна̇ нелюбити: но радши з Бере̇ного и Красногѣродѣ забзвати, бо свѣцки̇ не могло ш ти̇ знати. **Епѣз** мовит̇, пишиже по них̇, бо ты все бѣдовз ходиш̇, чиниш̇ са свѣти̇, а втовѣ Сама злост̇ и задрюст̇, знаю то добрѣ, ижз коли ма видиш̇, як̇ быти нюш̇ до сер̇ца бито. Пато ја шповниаз, пріймаюса на все сиа. **Ѹповидѣаз**, и тоє самое зо злости повидаш̇, шповидѣа̇ ижз такз є̇. як̇ великомжност̇ вша сѣднатз. **Мовит̇**, про тебе мѣстага зако̇нници розѣти, як и тогда, коли гроши мали взяти. **Ѹви̇**, Пана великжнѣ, ја тѣ бчи̇ є̇ забинилз, нех̇ ма караютз, [ст. 2] ја не шнимаюса. **Междѣ** пакз многи̇ крикѣ и бѣѣдами ро̇ними, мовитз **Епѣз**, поа керты шверѣ. **Ѹви̇**, ја недопѣцѣ, шверѣ; не допѣцѣ. **Епѣз** то знай, же завтра и манастирз шверѣ, бо ја тѣ старши. Признаю за прелата, но не за притомного (:seu immediatum) настоятеля, а такз не подѣцѣ манастирз, поки и<sup>з</sup> **Егрѣ** детерминація не прійде̇т. **Ѹ** ја **Егрѣ** не слѣхаю и шта̇ жѣнд̇ депе̇де̇цію не маю, толико ш Царици, **Ѹви̇**, а прошто антецесорке шта̇ слѣхали, а и вша великжнѣ на вѣкаріюжетко та̇ пригѣтали.

**Епѣз**: шписалѣ̇ и Антецесоро̇, порох̇ их̇ рѣшаєш̇. **Ѹповидѣа̇** ја зато рѣшаю, абы са все не рѣшали, жебы южз коли коли томѣ конецз былз.

**Епѣз**: Гне̇т̇ южз ш триста роко̇ тѣ **Епѣ** бываю̇т, а ти мене хочешз вирѣшити. **Ѹнови̇**, ажз тѣ бывали штоже справили, **Епѣз**, справили церко̇, шви̇, не **Епѣ** но князь Молдавски Ко̇ста̇ти̇". **Епѣз**, мѣрз ва̇ поставили, шви̇, **Епѣз** Бизанци втѣ час̇ як̇ старши, и<sup>з</sup> манастиро̇ єдна єкономіа была. Повѣда̇ мѣ, анде Бере̇не, зласки Бжѣй̇ як̇ во̇ходи̇т, хочай **Епѣ** ничего не даю̇т (а тѣт̇ много шбицѣю̇т)<sup>1</sup>. **Епѣз** (ожз ва̇ обѣцѣю̇т, чи̇те не брали)<sup>1</sup>. Много ва̇ тѣ **Епѣ** обіцѣвали. **Ѹви̇**, нех̇ рача̇т и ваша великжнѣ спамятати, як̇ шбицѣвали на Бере̇ни̇ прѣа̇ швразѣ̇. Но **Гдѣ** **Гѣз** спомане̇т коли̇ коли̇ чїи̇ слова, и фѣдаторз, прѣ̇ **Май-**

<sup>1</sup> Перечеркнено.

статомъ Бѣжимъ Сникоторима вѣдѣтсѧ правокати. Поиѧ еѣпѣз па-рохѣ Березаскомѣ казалъ во" вѣти, а Лев"ти тѣ зосталъ.

Паки стала вѣдѣта ѡ инквизиціи, на котрѣ та покидаѣ аще та" канонна вѣдѣт inquisitia, то ѡцѣ Лев"ти не што бы в Мисти-чови, но ни во оугорско" странѣ не зостанѣт, на што та" инквизиціи, антецесоре знали, вѣща велѣм: знают и та знаю штога водило и водит. Инѣи пакъ люде не чѣдѣют томѣ, штога водит, но чѣдѣютсѧ, ижъ сѧ не западѣт. Ктомѣ еѣще еѣпѣз [ст. 3] вѣ печеню берете, а та токмо роже". НВ. Блажо"скѣи, хочай ѡ вѣ што и бралъ, але вѣ и кѣ столѣ бралъ, вкѣпѣсте ѣли. Ѣвѣи, хоча" котрѣи и ѣлаъ, seu etiamsi comedit, но ѡбанѣи, или не еѣго ин"те"цію завше слѣдили. ѣ проч.

Die 26.

Младенецъ Рѣникъ |:которѣи прѣтѣи желаніе малъ, оу нѣ га-битъ во"прѣати, но нѣи прелаты радилѣ мѣ свѣцкѣи быти, не жичачи нѣ человека:| которѣи и" вѣнна пришолъ для во"прѣатіѧ га-битѣ, для страни Брдѣско", и" жичливости своѣи мовѣ ми, ижъ жадномѣсѧ не треба звѣрити, поки ко"вѣкъ чѣлвкъ жичли-во"ст чѣю и"кѣсно не познаѣт. Не всѧкомѣ дѣхѣ вѣрѣи, и проч.

Die 27.

Іеромѣ: Моде"ст до еѣпа зѣва" на ѡвѣдѣз, которомѣ еѣпѣз вино казалъ пити, а ѡ прѣ не пѣвалъ: и па"тофли мѣ далъ. Тойже Моде"ст нѣ ѡвѣце при вечерѣи мовѣ, ижъ еѣпѣз мѣ повѣдалъ, же бы мѣ и кажды де" по марѣашѣ давалъ, коли бы иѣ иѣменови не ѡдавалъ, бо рѣ мѣ далъ два марѣаши, и тѣи мнѣ принѣсѣ.

Тогожѣ дня, вѣи именованѣи Рѣникъ, вѣиѣши до кѣртѣ, мовѣ ми, ижъ сѧ натѣи велми чѣдѣѣт, иѣ еѣпѣз притѣгаѣт кѣкѣ по е"ного зако"ника на ѡвѣдѣз и всѧ ѡхотѣ и" прооуказѣѣт. Ѣповѣдаю емѣ, здавнасѧ то тѣт такъ дѣяло. Іѣ знаю, кѣды тѣи ѡвѣды тягнѣт, але мене (:при Божѣи помощи:) сими не прелстичи.

Die 28.

Па" еѣпѣз мене изъ Моде"стѣ далъ зѣвати на ѡвѣдѣз, при ко-

гр<sup>о</sup> жа<sup>н</sup>ой пекно бесѣды не было, точію на ко<sup>н</sup>ціѣ Стола  
interrogat, quid significat sedulitas.

Die 29.

Єп<sup>п</sup>з Сл<sup>ж</sup>и<sup>а</sup> и<sup>з</sup> трома н<sup>ш</sup>и братами, и є<sup>а</sup>ного з Марамор-  
риша Ск<sup>и</sup>атилз, д<sup>і</sup>акона ко презвѣтер<sup>с</sup>ѣко.

[ст. 4] Die 30.

Па<sup>н</sup> єп<sup>п</sup>з пре<sup>а</sup> марамороск<sup>і</sup> чловеко<sup>м</sup> повѣдалз, ижъ вѣѣ заго-  
ро<sup>н</sup>ы рѣчи, циѣвлю, петр<sup>ш</sup>к<sup>л</sup> и проч: м<sup>в</sup>ситз за гроши к<sup>л</sup>по-  
кати. Той пакз ч<sup>л</sup>векз, при новозц<sup>і</sup>еніи вчира<sup>н</sup>ѣмз іерей, мнѣ  
повѣдалз: Іѣ пакз довидова<sup>с</sup>я ѿ кертиса, цили бола што на  
к<sup>л</sup>гню єп<sup>п</sup>ск<sup>л</sup> и<sup>з</sup> кертти бер<sup>д</sup>т; на то мнѣ в<sup>н</sup>з ѿповидѣлз, же  
и в<sup>п</sup>атерако болше до єп<sup>п</sup>а, іа<sup>к</sup> законико<sup>м</sup> бер<sup>д</sup>тз; (а што болше,  
же и покрадомо бер<sup>д</sup>т, іа покра<sup>о</sup>мо не казалз брати, а што  
ѣ. іакно казалѣ давати),<sup>1</sup> в т<sup>ѣ</sup>мъ к<sup>л</sup>х<sup>р</sup>ц и ежтакз зозналз.  
І што єп<sup>п</sup>з повѣдалз же за гроши к<sup>л</sup>п<sup>д</sup>ѣт: на то ми покидѣли,  
ижъ іа знаю єп<sup>п</sup>ск<sup>л</sup> над<sup>д</sup>р<sup>л</sup>г[і], и такз прото гваритз.

Міцз Юліѣ. Die prima.

Привезено тертицъ д<sup>л</sup>б<sup>о</sup>кы<sup>х</sup> 45 и двѣ гр<sup>л</sup>б<sup>ы</sup>х, ко мѣсто п<sup>л</sup>-  
то<sup>х</sup>, itaque summa asserum seu numerus 50. котрїи в<sup>л</sup>горо<sup>н</sup>ы  
па<sup>н</sup> Рацз Деметерз, и<sup>з</sup> Іw<sup>с</sup>гаг<sup>л</sup> Каролекого Спиль Шала<sup>н</sup>ск<sup>о</sup> Бга  
ради | іа<sup>к</sup> плени<sup>о</sup>тенціа<sup>р</sup> | пор<sup>л</sup>чилз.

Дне<sup>с</sup> ми рѣ<sup>н</sup>икз повѣдалз, ижъ клерикз Ш<sup>л</sup>стай пре<sup>а</sup> ни<sup>м</sup> мо-  
вилз, жем<sup>л</sup>са любит чи<sup>н</sup> законическы. ѿповидѣлм<sup>л</sup> рѣ<sup>н</sup>икз, то  
зоста<sup>т</sup>е, ожьса любитз. Ш<sup>л</sup>стай мовит, не можь, єп<sup>п</sup>з не по-  
зколи<sup>т</sup>, а што мовилз и Запа<sup>л</sup>ском<sup>л</sup> зато. Є<sup>а</sup>накоже в<sup>н</sup> по тро<sup>х</sup>  
роко<sup>х</sup> в<sup>л</sup>дѣ<sup>т</sup> зако<sup>н</sup>ико<sup>м</sup>, іа<sup>к</sup> висл<sup>л</sup>ж<sup>л</sup> три роки, коле<sup>н</sup> в<sup>л</sup>д<sup>л</sup>.

Die 2da.

Ѹишолѣ до Бововицз. І то<sup>д</sup> де<sup>н</sup> и Соли т<sup>а</sup> марзѣ поглалѣ.

Die 3tia.

І Бововицо<sup>х</sup> мѣ<sup>р</sup>лалѣ зерно мѣ<sup>р</sup>очнин<sup>л</sup> во м<sup>л</sup>инѣ, и та<sup>м</sup> вишло  
на пере<sup>а</sup>, ижъ дворокы<sup>л</sup> пота<sup>е</sup>н<sup>л</sup>ѣ зерна далз мирочнины жидови  
Бововском<sup>л</sup> за пале<sup>н</sup>к<sup>л</sup>, што билз напилз. І той де<sup>н</sup> Соли є<sup>м</sup>

<sup>1</sup> На маргінесі.

вѣцамъ давалъ. Паки и то вишло, ижь дворовыи ни половинѣ соли то, прѣатыи даючи шнѣ вѣцамъ, далъ, а здомѣ еднакога соли дало. Вопроѣ где ей подѣлалъ. [ст. 5] Тогожь пекѣнѣ ѣ дѣхѣнѣ провѣ оучинилъ. И той дѣнѣ еппъ Іермі: Ананію |: me absente:| на вѣдѣлъ зазывалъ, и по многыхъ вѣсѣдахъ казалъ мѣ што написати, што и дмачого, не могъ емъ сѣ дознати.

Die 4ta.

Возвѣстилемъ дворовомѣ в соли, гдееса подѣлаа, абы ей пѣт далъ, и прити побидѣлаемъ емѣ, же боше за дворового не хоцѣ го мати, бо и кокачѣ, колгса мѣ канци врдкахъ роѣпекѣт, то ихъ завержеѣ прѣчѣ, абы рѣци не шкодило. Тогожь шѣцъ Мелетїи и з Бережного приспѣлъ, принеѣши рыскѣ и лиѣтѣ шѣ шѣца Прокопїа.

Die 5ta.

Димитрій Кочовичѣ, подманастырскаѣ карга в малженскїи стан вѣнчаѣ ѣ.

Die 6ta.

Пѣнѣ еппѣ носилемъ гроши вернѣти, котрїи былъ далъ Мѣнѣ кач варошѣ для виплачинїа гаѣвоѣ(?) числомъ 4. нѣмецкїи: стыхъ прихѣдило на пѣманастырсци fl: R. 2. на шбитель fl: R. 1. а четвѣрты золотыи на Пѣна еппа. Тотїи пакъ з fl: R шѣ мене не взѣа, токмо литѣрѣги за пѣна Девпоѣда Надажды, нинѣшнаго каѣцеларїа цѣркаго казалъ сдѣжити.

И той дѣнѣ ми паѣ еппъ strony рахѣнѣкоѣ мѣвиѣ небошїика Іѣношѣ Дїака, а мѣнастырскаго за гѣ. лѣта дворового, жебымъ прѣтеѣзїю положиѣ: нашто шѣповидѣлаемъ, же сѣа не знаю, но фишѣкога сѣа довѣдаемъ, на то приколиѣ: и в тѣи ѣа до вароша ходиѣ: но тамъ ми побидѣли, же ѣа прѣтеѣзїю не могѣ дати, поки рахѣнки не вѣдадѣтѣ мѣѣ до рѣкѣ небошїикѣскїи Іѣношѣ Дїака. [ст. 6]. И той дѣнѣ прѣ: шѣцъ Дѣшко Скоѣскриѣцїи, а клерикъ Гавриловичѣ Скошницѣ зо школы, вкѣпѣкѣ приспѣли.

Die 7ma.

Пѣнѣ виценшпанѣ, id est D. S. Jacobo Herkaly ѣѣно порога поглаемъ для заколѣнїа seu pro asasura(?).

Die 8va.

Іерлі: Мелетій бо<sup>3</sup>вратилса до шкителі Березницькой, понеже зостати мѢ в МѢкачовѣк неѢдиѢ, для оубарованія Собла<sup>3</sup>ны, в чѣ<sup>м</sup> и ѡцѢ Прокопію писахъ.

Die 9na.

Погла<sup>х</sup> свѣтлѣ до Биганѣ: Си<sup>м</sup> чино<sup>м</sup>: Стары вепѣ 1. Стары<sup>х</sup> Самиць 12. ло<sup>н</sup>ски<sup>х</sup> вепѣ 20. ло<sup>н</sup>ски<sup>х</sup> Самиць 17. Сегодочны<sup>х</sup> веприча<sup>т</sup> 33. Самичок 22. Summa ex toto 105. а єди<sup>н</sup> веперъ Стары<sup>х</sup> дома вкормникѢ зосталъ.

Die 10ma.

В Роговѣговѣ єдна хижа вночи и<sup>3</sup>горѣла.

Die 11ma.

Привезено и<sup>3</sup> Биганѣ дощокъ теланы<sup>х</sup> дѢбокы<sup>х</sup> 45. котрѣи телалъ кми<sup>т</sup> Волкъ, за па<sup>н</sup>шинѢ, єще кроѢ 1746. а гди бѣрѣши домашнѣи возомъ и<sup>3</sup> двома лабоцкими возы привезли тѣи дощки, в<sup>3</sup>наймали ми, ижъ дворовы<sup>х</sup> в Биганѣ травѢ на лѢка<sup>х</sup> продалъ и дѣжмѢ пропилаъ, а Пѣѣи Гюргейци полъ мѣрки сыра шѣцалъ, в котри<sup>м</sup> іага велми диковаалъ.

Die 12-da.

Ѣца Прокопіа ѡпи<sup>с</sup> бо<sup>3</sup>приа<sup>х</sup> на мо<sup>л</sup> ли<sup>ѣ</sup>, вкатором пише<sup>т</sup>, ижъ Ся велми бо<sup>3</sup>вращенію ѡца Мелетіа чѢдѢѢ<sup>т</sup>, и проч. — Вто дѣ<sup>н</sup> Швирдика Ивана з Лавокъ постави<sup>х</sup> (для пробы) на гайни<sup>т</sup>-ство или кице га<sup>3</sup>дѢ.

Die 13tia.

Почато жати на Борнамисово<sup>м</sup> снѣгочѣ, гдѣ<sup>м</sup> и Самъ виходилъ, но зерно покалеено и барзо погибло. [стор. 7] В той дѣ<sup>н</sup> посла<sup>лѣ</sup> по вечерни зара<sup>3</sup> ѡца Інаніа и Ісаафата пѣѢ вице ишпанови (D: Ясобо Неркалу) ви<sup>н</sup>човати патрона, то є<sup>т</sup> ѣ. Айгола Іикова и 4. АвѢргѣи шфировати. КтомѢ, авы зашли до плебана и просили благословеніє на чоежъ стѣ жати, понеже на поли варокомъ стѣянна было. Они пакъ та<sup>к</sup> ходили, же ажъ вночи звароша пришли, и то напити. По приходѣ пакъ, гнѣ<sup>а</sup> до полѢноци оу ѡца Венедикта Сѣборице мали,

Die 14 ta.

По оутрени зара<sup>3</sup> положила<sup>м</sup> ѿца Ананію три дни молчаніе и ѿлчченіе (кромѣ трапезы absque vino) ѿ братіи: на што ми ѿпови<sup>а</sup>, ижь онъ съ ѿлччи<sup>т</sup> и съ<sup>м</sup> да по 4. днѣхъ, а ѿца Iwacaфатъ и молчаніе и ѿ трапезы ѿлчченіе поты, поки съ не виправи<sup>т</sup> стого, што чини<sup>а</sup> ѣ шбители Мисти<sup>ч</sup>о<sup>в</sup>ско<sup>в</sup> и<sup>3</sup> ѿце<sup>м</sup> Дев<sup>н</sup>тїе<sup>м</sup> тамошнѣмъ иг<sup>д</sup>меномъ, якъ съ бивали, галасы чинили, и проч. недостатно повѣсти.

Втоже де<sup>н</sup> ходиле<sup>м</sup> къ же<sup>н</sup>цо<sup>м</sup>, вси<sup>х</sup> было 35. Казалемъ имъ сыра на полд<sup>н</sup>е и на вечеръ дати.

Вто<sup>д</sup> де<sup>н</sup>, пн<sup>д</sup> еп<sup>п</sup>д женици винецъ спола принесли.

Die 16<sup>ta</sup>.

И<sup>3</sup> ѣтръ декретъ пришолъ, стро[ны] состояніа монастырскаго.

Die 17 ma.

ѿца Ананію послала<sup>м</sup> по ѿца Прокопіа и Iwanікіа иг<sup>д</sup>мена Кра[новродскаго].

Die 18 va.

ѿцъ Софрони по вина приходилъ изъ діакон<sup>м</sup> Мартініано<sup>м</sup> и колымази а<sup>т</sup>тала<sup>к</sup> прики<sup>3</sup> in fl. S. 4. три гордовы взя<sup>а</sup> а ї зогтали.

Die 19.

Посила<sup>х</sup> Васила до Беганѣ строны дѣжмы, всей нашлоси три мѣрки. вто<sup>д</sup> день и дворокаго ѿправено et 17 fuit exolutus.

Die 20 ma.

Братъ Трифо<sup>н</sup> діаконство во<sup>3</sup>пріа<sup>а</sup>: а Гаврилови<sup>ч</sup> сїїенство.

Die 21 ma.

ѿцъ Софрони и<sup>3</sup> вини ѿшолъ, а діаконъ зогталъ. Ізже випровадивши его повернулемъ до пана Борнемиши, тойже вто<sup>д</sup> день до еп<sup>п</sup>а зва<sup>н</sup> былъ на вѣдъ.

Die 22 da.

ѿцъ Моде<sup>ст</sup> на мое намѣреніе сдѣжи<sup>а</sup>: ради съа проти<sup>н</sup>аго.

Die 23 tia.

Привезено сыра зъ Цовокицъ Бѣцко<sup>м</sup> грѣдъ шчи<sup>х</sup> 78.

Die 24 ta.

Єпѣз просилъ, вы мѸ дати Спола помочи повозити: и єдино втой день монастырское збожа дожали дано имъ 5 галкы пале<sup>н</sup>ки. Втої день и гать почали правити ви<sup>ш</sup>ше монастыра нѣмци. [стор. 8] Die 25 ta.

Єнѣ день по заходѣ Сло<sup>н</sup>ца, ѿцъ Іваникій иг<sup>у</sup>менъ Краснобродскій и ѿцъ Прокопій з Березного, до шбители МѸкачо[вскої] доспили.

Die 26 ta.

Вчера прише<sup>л</sup>ши ѿцове, висл<sup>х</sup>а<sup>л</sup>ши читан<sup>н</sup>е Авт<sup>р</sup>г<sup>і</sup>ю; по<sup>ч</sup>а<sup>л</sup> пакъ спикан<sup>н</sup>е пошли на поклоненіе Пан<sup>н</sup> Єпѣз и ѿдавши поклонъ, межд<sup>у</sup> иними бесѣдами, ѿ Пана Єпѣа слишали, ижъ ѿ Герского<sup>1</sup> не сл<sup>х</sup>а<sup>л</sup>т, и єм<sup>л</sup> Геръ не розкажетъ, но сам<sup>о</sup> царици хо<sup>ц</sup>е<sup>т</sup> сл<sup>х</sup>ати и Арх<sup>і</sup>єпѣа, а Герском<sup>л</sup> не б<sup>д</sup>е<sup>т</sup> за гайдка, ижъ ра<sup>ш</sup>ше єпѣство резиг<sup>н</sup>де<sup>т</sup> и до монастыра поиде<sup>т</sup>, понеже є<sup>с</sup> профез.

Die 27 ta.

Па<sup>н</sup> єпѣз втрапезѣ н<sup>ш</sup>ей Герски при братіи чита<sup>л</sup> и по нашем<sup>л</sup> викладалъ. Гдижъ я повидѣлъ |: и<sup>з</sup> препрошеніемъ |: ижъ зникоторихъ п<sup>д</sup>нкто<sup>с</sup> хо<sup>ц</sup>е<sup>м</sup>оса вчитити |: которіи Па<sup>н</sup> Єпѣз веплици на н<sup>ш</sup>и п<sup>д</sup>нкта далъ |: а Па<sup>н</sup> Єпѣз ѿповидѣлъ, ижъ ми оуета запр<sup>е</sup>т, на то я ѿповидѣлъ, ижъ я того и Са<sup>м</sup> жадаю, дабы токмо Б<sup>г</sup>ъ |: аще вола єго |: сподобилъ ма того. Межд<sup>у</sup> пакъ иними бесѣдами моки<sup>т</sup> па<sup>н</sup> єпѣз, ижъ ѿ каноника не б<sup>д</sup>е<sup>т</sup> чекати, понеже во<sup>л</sup>ши п<sup>д</sup>бличны працы має<sup>т</sup>, на то иг<sup>у</sup>менъ Краснобр[одский]: вшакже ми болши<sup>х</sup> не маємо ѿ н<sup>ш</sup>ихъ д<sup>л</sup>шъ, а такъ хо<sup>ц</sup>е<sup>м</sup>о порядокъ вола яки мати.

Die 28 va.

Юноша Ре<sup>л</sup>никъ навидалъ п<sup>н</sup>а єпѣа внемощи зостающаго пре<sup>л</sup> котри<sup>м</sup> такожде повѣдалъ, ижъ ѿ Гер<sup>л</sup> не сл<sup>х</sup>а<sup>л</sup>е<sup>т</sup>.

Die 29 na.

Є телек<sup>л</sup> Чинаг<sup>і</sup>ѣювского Слободного, ѿ п<sup>н</sup>а Цегледіа при см<sup>р</sup>ти монастыреви пор<sup>л</sup>че<sup>н</sup>ного, пришо<sup>л</sup> человекъ, ижъ мѸ бир<sup>с</sup>

<sup>1</sup> Себто: епископа латинського обряду.

тамошні нѣмци на ежкѣцію положи<sup>а</sup>, |: понеже по<sup>а</sup> ча<sup>с</sup> ко<sup>н</sup>скри<sup>п</sup>-  
ціи межи село записали єго:| а понеже южъ нѣбча<sup>с</sup> было пѣти  
до мисто<sup>р</sup> того ради тѣ члѣвкѣ в мана[стѣри] переночовалъ.

Die 30 ma.

Сты<sup>м</sup>же чавек<sup>м</sup> ѿидохъ до пріце<sup>н</sup>тора, который |: до дашей диспо-  
зиціи:| далъ комисію, жебы биро<sup>р</sup> sub pena, ѿ него взя<sup>а</sup> нѣмци  
и абы ничего не взяа ѿ него нѣмецъ, сирѣчѣ ѿ нѣшого чавека.

[На маргінесі]: Cum scitu D. Illmi Erri ambulavi.

[ст. 9] По семахъ мови<sup>т</sup> ми пріце<sup>н</sup>торъ, ижъ ш<sup>н</sup> вти<sup>м</sup> не мо-  
же<sup>т</sup> болше помочи, но жебы<sup>м</sup> ишолъ до вице Ишпана, іакоже  
и сотвори<sup>х</sup>. Прише<sup>а</sup>ш<sup>л</sup> ми до пѣна вице Ишпана |: а южъ на пе-  
ре<sup>т</sup> поглале<sup>м</sup> мѣ краены сыр, гѣме<sup>н</sup>скихъ шкрдѣлако<sup>р</sup>:| гне<sup>т</sup> ми за  
сырь подіаковаалъ. Потомѣ ш<sup>н</sup> наймиле<sup>м</sup> рѣчѣ, стороны тогожъ те-  
лека, ш<sup>н</sup> пакъ привбица<sup>л</sup>ста вти<sup>м</sup> слѣжити. Ктомѣ пре<sup>а</sup>ложи<sup>е</sup>м<sup>м</sup>  
мѣ, стороны Бобю<sup>н</sup>скихъ каветій, ижъ вармед<sup>а</sup> на нѣ велики тяжалъ  
порціи положила, пре<sup>а</sup>ти<sup>м</sup> мали quantum prouti fl. 127 et ali-  
quod x geros. а теперъ fl. Rs. 200 x 36. Такожде и Ла<sup>а</sup>чане  
пре<sup>а</sup>ти<sup>м</sup> fl. Rs. 60 а теперъ 154. x 54. а такъ побидаю пѣѣ вице  
Ишпанови, нѣ рача<sup>т</sup> позрѣти на Бѣа и на манастир хѣдобнѣ,  
ежелн кола іакѣ полеготѣ и<sup>м</sup> не оучини<sup>а</sup>т, то ни вармед<sup>а</sup>кѣ знихъ  
хоена не бѣде<sup>т</sup>, ни манастироби: што розважи<sup>н</sup>ши вице Ишпан  
мовитъ, ижъ на сѣмлиню залежи<sup>т</sup>, гдѣ видіат тяготѣ, повин-  
нство шблегчати, того ради, каза<sup>а</sup> ми бши<sup>т</sup>ко до инста<sup>н</sup>ціи по-  
ложити, же ш<sup>н</sup> са<sup>м</sup> на вармед<sup>а</sup>кѣ ш<sup>н</sup> ти<sup>м</sup> бѣде<sup>т</sup> працювати.

Вто<sup>ж</sup>е де<sup>н</sup> мнѣ ходіащ<sup>л</sup> по панѣхъ стороны пре<sup>а</sup>шписан<sup>н</sup>ихъ при-  
чи<sup>н</sup>, а игѣменъ Красно[бродский] и<sup>з</sup> Прокопїе<sup>м</sup> были оу пѣна єпѣа,  
пре<sup>а</sup> которыма тоє мови<sup>а</sup>, што и дна сurrentis 26. ктомѣ,  
ижъ ш<sup>н</sup> понде<sup>т</sup> до царици и та<sup>м</sup> бѣде<sup>т</sup> рѣчи справовати, понеже  
ємѣ царица єпѣство дала, а не Бгеръ, а такъ іакъ ся та<sup>м</sup> до-  
кончи<sup>т</sup>, тогда на<sup>м</sup> оуста запха<sup>е</sup>т, а ми |: мови<sup>т</sup>:| ни<sup>ч</sup> Бгеръ не  
рокаже<sup>т</sup>, а такъ и того іа не слѣхаю, id est декретѣ, сѣжъ при-  
иде<sup>т</sup> каноникъ, што ш<sup>н</sup> до нѣшого навоже<sup>н</sup>ства знае<sup>т</sup>, показати  
мѣ наши типики. Іѣ єго тѣт не бѣдѣ чекати, поидѣ до По<sup>в</sup>чи,  
а с По<sup>в</sup>чи до Ви<sup>н</sup>на.

В то́ ча<sup>с</sup> Споминали мѸ, ижь Ꙗца Венедикта и Ананіа до Красного БродѸ хотѣа<sup>т</sup> взяти, на што ѡ<sup>н</sup> повидѣлѸ, можно быти, сжь такъ сѸдите, токмо жебы было на добро. Ꙗще же ихъ сѸоцете взяти, то нехъ до мене на пере<sup>а</sup> прїйдѸт.

Die 31<sup>ma</sup>.

Па<sup>н</sup> Борне<sup>м</sup>пеа погла<sup>а</sup>ми формѸлѸ инста<sup>н</sup>ціи на варме<sup>а</sup> |: ѡ котрѸ<sup>м</sup> прося<sup>а</sup> |: Стронны кметїи, котрамисѧ не май<sup>а</sup> любила, ѡ котрѸ жаде<sup>н</sup> не зналѸ. Ꙗ гди на мови<sup>а</sup> Стронны инстанціи и<sup>з</sup> прв. Ꙗце<sup>м</sup> Аудиторо<sup>м</sup>,<sup>1</sup> ижь бы писати, на то ми ран<sup>а</sup>, ижь бы<sup>м</sup> пїа БорнемисѸ просялѸ. [стор. 10] Гди пакъ южь є<sup>м</sup>сѧ пѸети<sup>а</sup> до кароша, стрити<sup>а</sup>ми па<sup>н</sup> Аудиторь, и звѣда<sup>а</sup>сѧ где идѸ, Ꙗповидаю, ижь Стронны инста<sup>н</sup>ціи до кароша, на што мови<sup>т</sup>, правда, ижь Секретарь до<sup>ст</sup> писанїа має<sup>т</sup>, но вернитесѧ, ачеѣ ѡ<sup>н</sup> и тоє справи<sup>т</sup>, такоже и Совѣ<sup>ст</sup>сѧ.

АвгѸта — Die прима.

Прв. ꙖцѸ Алезей Годермарски, имене<sup>м</sup> пїа Вицenisпана писалѸ, дабы<sup>м</sup> єдного зако<sup>н</sup>ника |: недели ради:| погла<sup>а</sup> мѸ сѸжити барзо рано до цркви рѸекѸ, понеже на СтолицѸ, или вармедѸ ꙖходилѸ.

Die 2<sup>da</sup>.

ꙖцѸ Проконїй, догн<sup>т</sup> рано для сѸжнина Вицenisпановки до вароша пошо<sup>а</sup>, за котри<sup>м</sup> ѡ погла<sup>б</sup>жде, гди на кѸ цркви а Вицenisпа<sup>н</sup> южъ по АвтѸргїи Ꙗ цркви, и подякова<sup>н</sup>ши ми за АвтѸргїю, зкидалсѧ ѡ инста<sup>н</sup>ціи, котрѸ є<sup>м</sup> мѸ оуказа<sup>а</sup>, atque non in rigo, цнии можетъ такъ быти, тѸю прочита<sup>н</sup>ши, мови<sup>т</sup>, ижъ є<sup>т</sup> добрѣ, нехъ та<sup>к</sup>сѧ спише<sup>т</sup>, ѡ которы<sup>м</sup> дѣли єго паки сѣло оупроша<sup>х</sup>, и вина єди<sup>н</sup> гордо<sup>с</sup> з великой виници ємѸ є<sup>м</sup> вбицалѸ. Понеже тогди и Стронны По<sup>а</sup>манастырци informationem, то є<sup>т</sup> ин<sup>ф</sup>ормацію вармедѸ мала дати на царски декрѣт, вармедѸ бо порцію хсѣтѣла положити на Подманастырци. В тоѣ де<sup>н</sup> па<sup>н</sup> СекретарѸ, инста<sup>н</sup>цію списа<sup>н</sup>ши, и со собою взиа<sup>н</sup>ши, ꙖишолѸ на вармедѸ до Берексѧ<sup>т</sup>.

<sup>1</sup> О. Данило Гаврилович 1764 р. вступив до Чина, помер 1782 на Чернецій Горі (пор. Vasilovits. Brevis Notitia. — P. III. 85).

Die 3<sup>tia</sup>.

Євѣцѣ и Гѣме<sup>н</sup> Краснобродски ѿишолѣ, взѣ<sup>в</sup>ши зо собою іерм. Бенедикта и Ананіа, а ѿцѣ Прокопій позосталѣ, поки ѿцѣ Макарій прійде<sup>т</sup> з Березного для потребы Мѣкачо<sup>в</sup>скѣ ѿбители.

Die 4<sup>ta</sup>.

На пеле<sup>н</sup>кѣ для хлѣба первы ра<sup>з</sup> вѣтали sub. 3. metretae 2. жита. В той де<sup>н</sup> гайдѣка Василиа братъ взѣ<sup>в</sup>а до Лаво<sup>к</sup> хорого возо<sup>м</sup>. Втѣ де<sup>н</sup> привезено Кѣшн<sup>к</sup>ра За<sup>м</sup>боріа и<sup>з</sup> Оу<sup>н</sup>гвара для читана ѿ злого дѣа, Скотры<sup>м</sup> на бегѣдова<sup>а</sup> дѣвно и по лѣтѣр-гій ѿцѣ Модестови розказалѣ на<sup>а</sup> ни<sup>м</sup> читати.

Die 5<sup>ta</sup>.

Паки с пеле<sup>н</sup>кѣ жита sub. 13 и по<sup>а</sup> дрѣгѣ мѣрки: Сіе жито є<sup>ѣ</sup> и<sup>з</sup> вѣраш<sup>н</sup>ѣмѣ и<sup>з</sup> дѣжми Розѣгю<sup>в</sup>скѣ, всего чини<sup>т</sup> sub. 16. мѣрки 3. et media metreta. [стор. 11] Такожде и пшеници пришло стоїже дѣжмы Розѣгю<sup>в</sup>скѣ sub. pro 5. и мѣрки 3. то є<sup>ѣ</sup> три in simul triticum cum siligine faciunt sub. 22. mē-treta 2.1/2.

Die 6<sup>ta</sup>.

Горо<sup>а</sup>цки капа<sup>а</sup> до ѿбители приходи<sup>а</sup> и репликѣ єп<sup>с</sup>копскѣ, на ншій Гравимина в ІїГрѣ да<sup>н</sup>нѣ, чита<sup>в</sup>ши кѣ<sup>л</sup>миса чѣдова<sup>л</sup>, и мобилѣ, ижъ га<sup>м</sup> хоце<sup>т</sup> оу[ст]нѣ в приходѣ каноника єгерского правѣдѣ визнати и проти<sup>в</sup>ко той реплики ѿповидати на некоторій пѣнкта sciendo de negotio.

Die 8<sup>va</sup>.

Прого в Жюзешо<sup>х</sup>[?] жали, но недожали.

Die 10<sup>ma</sup>.

Євѣдо<sup>х</sup> рано до Бовбекицѣ, (понеже биро<sup>в</sup> на<sup>н</sup>цинѣ не мого<sup>а</sup> вигнати), та<sup>м</sup>же ѿвѣтши Ско<sup>а</sup>ко же<sup>н</sup>ци на нѣбахѣ и ѿходачи ѿ нѣх, Слѣша<sup>х</sup> бировѣ гласацаго, абы ишли жати, межн ти<sup>м</sup> стрѣтаю дѣти идѣщи<sup>х</sup> жати, то є<sup>ѣ</sup> малѣ чела<sup>т</sup>, и Чечѣрового хлѣ<sup>н</sup>ца ра<sup>з</sup> корбичо<sup>м</sup> оударивши, наза<sup>а</sup> возвратилѣ, ко мѣсто пакѣ того, мати вишла жати. Прише<sup>а</sup>ши до села, оубида<sup>х</sup> ѿ бировѣ, которій сѣ<sup>т</sup> прелѣшны или непогѣшны, потомѣ зара<sup>з</sup> призвати да<sup>х</sup> Василиа Лазори<sup>к</sup> и до колоды положити, а женѣ

мѢ роказахъ, абы жати ишла, котра во мѣсто себе шного же"ца поглала. И втѣ де" было же"ци про 20. Но вечерѣ, на про"вѣдъ многихъ вишдце" сколоды вишъ шписа". Приказахъ быреки, абы вѣхъхъ заказалъ на дрѣггій де", ци желат", (нѣжды ради) цианъ вдовица и проч.

Die 11<sup>ma</sup>.

Не потреба южь было кричати бироби рано, абы же"ци вишодили, самнбо ш себе" вишли про 35. и до полѣдня на Мочаркахъ 26 колю" нажали. Роказахъ бироби, абы челят" ро"дѣлан" сице. Б"нѣ ча[сть] шбеез дожати, дрѣгъ конопли вибрати, третѣ сашѣ на покритіа косити, четвертѣ ча" рыбы и раки лапати и непо"нишати. Шбса нажато колювхъ 37. жита 7.

Die 12<sup>ma</sup>.

З Бобовицѣ идѣчи рано, навидѣле"мъ гайдѣка Василиа немоцнаго в Лавкахъ, и спре"шписан"ныхъ рыбъ дахъ емѣ. Втѣ ча" лакоцки жид скарѣдъ пре"ложилъ, ижь мѣ качки побиты, тоѣ порѣчиши бироби, абы вигладалъ: кто, и шидохъ.

[стор. 12]. Приспи"шѣ ми до шбители, шкрѣтохъ резолюцію ш вармегѣ (на инста"цію 2<sup>da</sup> curentis дан"дїю) панѣ секретарови оптитѣлова"нѣ, вкотре" резолюціи шнѣщено до дрѣгѣ ко"скри"ціи Бобю"цѣ"мъ fl. Rs. 30. Лавчано"мъ fl. Rs. 37. и Чинадѣвского человека, на манастырски"мъ телекѣ, межѣ такшаши вишнато.

За котро добродѣйство ходиле"мъ пополѣни пнѣ виценишпанови благодарити, при котро"мъ пакѣ повидѣлъ, ижь гордо" вина шбѣцан"нѣ радо[ст]но да"мъ звеликой вишици.

Втѣ де" ключаръ Петро на Скою женѣ, а манаст. втѣ ча" г. 3-диню, положилъ скарѣдъ, ижь ни его не слѣхаетъ, ни тежъ мамастыр. си належацихъ вѣщей доврѣ" недозираетъ.

Die 13<sup>tia</sup>.

По"манасты"рки Рѣси"ки"ю Юрко скарѣдъ положи" на старшого своего брата женѣ Тацю, ижь мѣ и" головы волога скѣбла. По испитаніи пакѣ свѣдѣтелѣ доста" корвачи 12, а братокалѣ 20 и зара" мѣсилиса помирити.

Втѣ де" и ключарѣ по" корвачи такожде положено. НВ. котра

повидѣла, ижь хочай еи бити, хочай рѣзати, хочай до огни пхати, а она сердце свое не премѣнитъ, на то ей ѿповижено: ижь сродн конѣ бываюу, а еце оупокорити мѣстѣа, тако и ты, зна то добрѣ, ижь сѣ оупокориш, и тое тобѣ проукажеуа.

Вто де" прого миряно, sub. 7 metreate 3. ѿ вганіана se. 4. metr.

Die 14<sup>ta</sup>.

Пнѣ Вицеишпанови (з малых щено<sup>а</sup>) мало грѣшокъ и сливокъ кляучаро<sup>а</sup> посла<sup>а</sup>но, котрїи вѣдично прїлаз.

Вто де" сомвати пеца бѣсѣиѣ справи<sup>а</sup> и покрита е̄.

В то день, ѿцъ Макарий до вбители, во мѣсто Янанїа при-спѣлаз, для сожителства братїи мѣкачов<sup>а</sup>скѣ.

Die 16<sup>ta</sup>.

Кѣплено жита в мѣкачовѣ для сѣяна 17. мѣрокъ, кожда по гї. гроши, понеже домашна, ни пшеница, ни жито, способна е̄ на сѣяна, про много горошцѣ, кѣколю а стоклолы. Прото мѣстѣа все наѣна кѣповати.

[стор. 13]. Die 17<sup>ma</sup>.

Бѣсѣдѣюциѣ ми и<sup>з</sup> прв. ѿцемъ Аудиторо<sup>а</sup>, южь по заходѣ сло<sup>а</sup>ца, надїшолъ и Андрей Влаша<sup>а</sup>ски, и продолжїхо<sup>а</sup> бѣсѣдѣ Аудиторѣ ѿше<sup>а</sup>шѣ, начах и<sup>з</sup> Влаша<sup>а</sup>ски<sup>а</sup> в манастирскїх дѣла<sup>а</sup>х бѣсѣдовати, и якѣю репликѣ па<sup>а</sup> епїсх на наши гравамїна дааз, междѣ инїми, повѣдаю, цїанто красна рѣчь, коли положили то, ижь зако<sup>а</sup>ници печат злады здерли вѣкарїюжкѣ (котра николи та<sup>а</sup> не была) и листы, як манастирскї такъ и епїскї забрали, што нїгда неговани того докѣчїти, понеже самъ епїсх, власнїми сконми рѣками на<sup>а</sup> дааз листы манастирскї до рѣкъ нашїх, а теперѣ повѣдаеу, ижь есмо ладѣ ро<sup>а</sup>бнїа, оузрѣть тое бїгѣ. Такожде и в иншїх рѣчях бѣсѣдовано. Гды пакъ южь ажъ до живого (но красно и тихѣ, кромѣ всїакого порѣшїна) пришло победа<sup>а</sup> мѣ, ижь я не гадаю, хочайми мочанїе паложатъ я<sup>а</sup> и вѣцѣюу, ижь был николи нема<sup>а</sup> глага меже братїю, точїю братїа нех маєт вола яки порядѣ междѣ собою. Цїанто не великое дѣло е̄, же южь 25 рокъ кончаю в законѣ, а еце

и ра<sup>3</sup> не было собраніе зако<sup>н</sup>ное для оутверженія добродѣтели а искорененія злы<sup>х</sup>. В аки<sup>м</sup> колбекз силци громада сіа вкѣпѣ или ко єдино собирає<sup>т</sup> и свои рѣчи ко<sup>н</sup>читз, а мы к законѣ не можемо мати аки бысмо южь зовем<sup>м</sup> поврѣжены были и кровію Х<sup>к</sup>ою не исплнены: ежели та<sup>к</sup>, то лѣшше на<sup>м</sup> заказати и не пріймати. Саншачи тоє Влашавски мови<sup>т</sup> ми *justum habet, justum, sed dicetne ista alibi, ѡповида<sup>м</sup>, гото<sup>к</sup> цили пре<sup>а</sup> царицѣ, цили пре<sup>а</sup> ки<sup>м</sup> колбекз: ожь зави<sup>н</sup>ню, не<sup>х</sup> миа караю<sup>т</sup> (лѣшше мы на ты<sup>м</sup> свѣтѣ ѡбыты не<sup>ж</sup> вѣчнѣ) ожь ли правдѣ маю и жадаю, не<sup>х</sup> испо<sup>а</sup>на<sup>т</sup>. Влашавски мови<sup>т</sup>, ожь такз, w то и ia meum sentimentum do, faciat si incepit et eudat. excudet aliquid, бо мови<sup>т</sup> злеса дѣєт, кожды по своей коли чинитз.*

Die 18<sup>va</sup>.

Пѣдѣцѣ ми вкѣрти и<sup>3</sup> ѡцѣмз Инудиторомз копроин<sup>х</sup> єго, цили коли што Андрей Влашавски не споминалз w вчерашней бесѣдѣ. Ѣповидѣлз, ижь споминалз *dicendo P. Gedeon rectum habet.* Инудитор мѣ аки бы ѡповидѣлз: Вшакже іа ка<sup>м</sup> повидаю, але ми не вирѣєте. Посе<sup>м</sup>, мови<sup>т</sup> ми, ижь вчѣра и<sup>3</sup> Влашавски<sup>м</sup> єпѣпѣ ажь до сѣр<sup>а</sup>ца мовили: и тоє, ижь Гедѣо<sup>н</sup> на Бѣга сіа канчєт или колаєтз. [стор. 14] Паки прѣ. ѡцѣ Инудиторз мови<sup>т</sup> ми, ижь єпѣпѣ скон<sup>м</sup> имене<sup>м</sup> каза<sup>л</sup> ми повнсти, же бы<sup>м</sup> котрого колбекз вистѣного брата по заслѣзѣ карає, котомѣ, прошто іа ємѣ писме<sup>н</sup>ѣ недака<sup>л</sup> вистѣпки зако<sup>н</sup>ническїи, а такз w<sup>н</sup> бы былз карає; ѡповида<sup>м</sup>, нашто писме<sup>н</sup>ѣ, гди<sup>м</sup> оу<sup>н</sup>ѣ повѣдалз, но пѣ ты<sup>м</sup> што тѣ и<sup>н</sup>шого види<sup>т</sup>єлз, а такз, николи писме<sup>н</sup>но іа неда<sup>м</sup>, коли можно оу<sup>н</sup>ѣ сказати. Ктомѣ повидѣ<sup>м</sup>, ижь многїи южь тѣ диспозиціи чинено, а Бѣгѣ тоє все инакз wбертає<sup>т</sup>. Коли самз сей єпѣпѣ, по своего брата смєрти повидѣлз Бѣ<sup>а</sup>кови, ижь такєл малз манасты<sup>р</sup> задчити и<sup>3</sup> єпѣпїю, же николи южь была бы<sup>л</sup> нерозлѣчилз, понеже и w Архиепѣпи што<sup>с</sup> мислили, ижь бы былз на Мѣкачєвѣ. Нато ми Инудиторз, и не треба тоє вѣрити, хтожьбы таковы<sup>м</sup> былз, же бы фѣдацію хтѣлз ѡдавити. Ѣповида<sup>м</sup>, ба вѣрѣйте, же та<sup>к</sup> є<sup>т</sup>. Инудито<sup>р</sup>, правда є<sup>т</sup> правда, ижь сего бра<sup>т</sup> хтѣлз тоє, абы и<sup>3</sup> законѣ єпѣпѣ не былз. Ѣповѣда<sup>м</sup>,

а пакъ же бы былъ тѣхъ зоставаля, понеже на<sup>к</sup> зако<sup>н</sup>никъ, допминае<sup>т</sup>ся части еѣпъ в манастири мати: а гди бы выль зо скѣцко-го, позритеже, кады тое идеть.

Втой де<sup>н</sup> ѡцъ Прокопій ѡишо<sup>а</sup> до Бере<sup>з</sup>ного, вкѣпѣ и ѡцъ Макарій до Оунгварѣ для скѣпованя зѣна на сѣваня, понеже тамса гармаркъ притрафилъ быти.

Die 21<sup>ma</sup>.

На поли Росвѣгю<sup>е</sup>ско<sup>м</sup> ввекъ дѣжмовани, ѡцѣмъ Івагафато<sup>м</sup> и Илѣмъ Марчишекъ, пре<sup>а</sup> ты<sup>м</sup> ключаро<sup>м</sup> еѣпски<sup>м</sup>, ѣнѣ пакъ по<sup>а</sup>-манастиреки<sup>м</sup> вбикателемъ.

Die 22<sup>da</sup>.

Идзмоничію принесено strony Ки<sup>ш</sup> Бѣдѣли<sup>ш</sup>ки и Штолецъ фалкъ, и телека Пѣгоря<sup>н</sup>ского и Сентъ Ингал<sup>ш</sup>кого, да<sup>н</sup>наго вбители Цѣгледы Матіашомъ.

Die 23.

Два іездвити пришли R. P. Antonius Harer (?) et Frater, котри<sup>м</sup> аудитор имене<sup>м</sup> еѣпскопски<sup>м</sup> господѣ прои<sup>а</sup>, и да<sup>н</sup>на е<sup>ѣ</sup>, ли<sup>ѣ</sup> вистѣпикѣ на ноць. Втѣ де<sup>н</sup> и Качи<sup>н</sup>ски допнилъ по заходѣ сло<sup>н</sup>ца до вбители.

[ст. 15] Die 24<sup>ta</sup>.

Іеромонахѣ два, Іваннкій Лавро<sup>е</sup>скій, Гавріилъ Доброми<sup>а</sup>скій до ѣна еѣпа приходили для по<sup>н</sup>писѣ листа погалшанія. Втѣ де<sup>н</sup> сѣно почато и<sup>з</sup> фюзеши<sup>е</sup> козити.

Die 25<sup>ta</sup>.

Пре<sup>а</sup>ѡишаніи іездвите и іеромонахѣ по<sup>а</sup>ски ѡишли. Втѣ де<sup>н</sup> вечеръ ключара е<sup>ѣ</sup> заста<sup>а</sup> вино точити в пивници и добрѣ впилого, в<sup>н</sup>же взавшися ѡишолъ.

Еще вчера<sup>ш</sup>него дня іеродіаконѣ Мартініанѣ, про неполадшенство и оупорчивост<sup>т</sup> противко старшого, не хотіацаго покѣтѣ и<sup>з</sup>полити, ѣ. поклоно<sup>е</sup>, надана мѣ ина покѣта, сѣрич і. дни ѡадченіе ѡ братіи, котѣ хлѣбъ и вода. — Сѣно такожде и днѣ<sup>с</sup> вожено.

Die 26<sup>ta</sup>.

Про неполадше<sup>н</sup>ство Бобю<sup>ч</sup>ан принѣжде<sup>н</sup> бм<sup>х</sup> тамѣ по<sup>н</sup>ти и при-

ше<sup>а</sup>ш<sup>л</sup> ми, да<sup>х</sup> зазвати Головачко Василиа и пре<sup>а</sup>ложи<sup>х</sup> м<sup>л</sup>, процо сего лѣта и ра<sup>з</sup> не коги<sup>а</sup> манастир<sup>л</sup>, то<sup>а</sup>ко с<sup>л</sup>ло<sup>ц</sup>о<sup>о</sup> збиваетъ, ш<sup>н</sup>же ѿповидаючи подвижема ко во<sup>з</sup>движенію р<sup>л</sup>ки моея на него и колко кра<sup>т</sup> оудари<sup>х</sup> его и до колоды побелѣх<sup>л</sup> его забити даже до четвѣртаго дне для приклад<sup>л</sup> прочіимъ. Во ко<sup>з</sup>бращеніи изыдо<sup>х</sup> на лазы тамошнѣ, ш<sup>р</sup>ѣто<sup>х</sup> г. кюци на лазѣ копицако<sup>с</sup>комъ (которы чичинна требе<sup>н</sup>), та<sup>а</sup> со<sup>к</sup>ко Федюр Скарг<sup>л</sup> пре<sup>а</sup>ложи<sup>а</sup>, ижъ м<sup>л</sup> свѣнѣ Лазорникъ Василиа те<sup>г</sup>герни<sup>л</sup> загубили. На тоє приказ<sup>х</sup> бироби, аби го напомним<sup>а</sup>, а пото<sup>а</sup> ажъ к<sup>ш</sup>кода<sup>т</sup> сы найд<sup>т</sup>, оубити треба.

Втой де<sup>н</sup> мала<sup>р</sup> Ски<sup>т</sup>ски пров<sup>л</sup> прила<sup>а</sup> свои<sup>м</sup> човекомъ, залицаячица для малованна н<sup>ш</sup>ых<sup>л</sup> ш<sup>р</sup>азо<sup>а</sup>.

Die 27<sup>ma</sup>.

Строны Бобю<sup>в</sup>ци до Улша<sup>р</sup>ского Андреа ходил<sup>а</sup>, ѿ та<sup>а</sup> до п<sup>н</sup>а Борнемици ш<sup>р</sup>орад<sup>л</sup> Строны адмониціи. Межи иними повида<sup>а</sup> ми, ижъ зозна<sup>а</sup> оу него пред<sup>ш</sup>писа<sup>н</sup>ны<sup>и</sup> Андрѣ quod Religiosi justum habent, ш<sup>т</sup>ы што и дна 17. т. тек<sup>л</sup>щ. ѿ та<sup>а</sup> ко<sup>з</sup>вратившица, Бачи<sup>н</sup>ски вѣкарій Марамор. правѣ ш<sup>р</sup>хожда<sup>а</sup>, да<sup>н</sup>но м<sup>л</sup> 4. фла<sup>ш</sup>ки вина. Вто<sup>о</sup> де<sup>н</sup> и оу п<sup>н</sup>а еп<sup>п</sup>а емъ бы<sup>а</sup> Строны адмониціи и тоє ко<sup>з</sup>вѣсти<sup>х</sup>, ижъ фи<sup>ш</sup>к<sup>л</sup>шь [ст. 16] не прійде<sup>т</sup> (ш<sup>к</sup>отро<sup>м</sup> или котром<sup>л</sup> самъ еп<sup>п</sup>з пис<sup>а</sup>) понеже з Певчи ш<sup>и</sup>шо<sup>а</sup>. На то пакъ еп<sup>п</sup>з много а и чѣно бег<sup>л</sup>дова<sup>а</sup> и не казал<sup>а</sup> Старати. При тым<sup>и</sup> и Строны маларисмо бег<sup>л</sup>довали, и оуважа<sup>а</sup> робот<sup>л</sup> якъ Ски<sup>т</sup>ского малара, так и варокого, которы на то ч<sup>а</sup> пришо<sup>а</sup> бы<sup>а</sup> до М<sup>л</sup>качова, вола ш<sup>р</sup> Калс, и е<sup>н</sup>д<sup>л</sup> ікон<sup>л</sup> змалова<sup>а</sup> п. Борн<sup>н</sup>сови.

Die 28<sup>va</sup>.

ѿцъ Макарій доспилъ и<sup>з</sup> Оунгвара до ш<sup>в</sup>ители по заходѣ сло<sup>н</sup>ца.

Die 29.

Клерикъ ѿцъ Даніа<sup>а</sup> Гавриловичъ в н<sup>ш</sup>ей ш<sup>в</sup>ители приміцію или перш<sup>л</sup> Авт<sup>л</sup>ргію с<sup>л</sup>джилаъ, том<sup>л</sup> асистокали іер<sup>м</sup>си Юасафат, Макарій и діако<sup>н</sup> Мартініа<sup>н</sup>, а прѣв. ѿцъ Ауудиторъ наставникъ былъ.

В то<sup>о</sup> де<sup>н</sup> писал<sup>а</sup> Строны ш<sup>р</sup>ендара бобю<sup>в</sup>ского жид<sup>а</sup>, оунгварском<sup>л</sup> вицейшпанови и п<sup>н</sup>д<sup>л</sup> Т<sup>л</sup>р<sup>л</sup>зови etiam qua vicesotario, жебы

мѢ на помощи былъ, иако иишъ давнѣй добрый прїятель, Стронъ палѣнчиного горца ѿ него оукраденого, за котрїи тѣ злодѣи Сидѣлъ Быстриа<sup>ски</sup> Гаврила С ТѢри.

Die 30.

Еппъ Ялезена ШѢстај на дїако<sup>ство</sup> Святїлѣ. Ктѣ де<sup>н</sup> вечерѣхъ Инудиторѣ дѣже проти<sup>н</sup> законѣ иишего, или его власти, то е<sup>сть</sup> зако<sup>ной</sup>, противи<sup>а</sup> Рѣ<sup>н</sup>икови, который такожде при законѣ крѣпко стои<sup>а</sup>, ижь зако<sup>н</sup> иишъ вла<sup>ст</sup> маєт иако сповидати так проповидати слово Бжїе и проч. цитова<sup>а</sup> Василїа, ГѢра, Кападополи, но не во<sup>хотѣ</sup>ша разѢмѣти.

NB. По роходѣ бѣѣды мови<sup>т</sup> ли Инудиторѣ, ижь онѣ не ѿ сѣрца повѣдалъ: ѿповидѣхъ: ничего то, ничего.

Die 31.

Сегодня Скитского малара посланецъ во<sup>братил</sup>ся.

Септекрїи. Die 1<sup>ма</sup>.

Еппъ паки на презвѣтерство ШѢстаи Святїлѣ.

Ктѣ де<sup>н</sup> первѣ ра<sup>з</sup> по<sup>а</sup> сѣбїани почали врати, и к лѣсѣ пиши пошли дѣби колоти. Тое пакѣ все про неполадше<sup>ство</sup> гла<sup>ных</sup> кметїи, такѣ барзо оупоздылося. Лѣчше бы и не знати зако<sup>н</sup>никѣ кметїи, иако с нимисѣ баламѣтити, ѿ велико зло.

[стор. 17] Die 2<sup>да</sup>.

Па<sup>н</sup> еппъ до вароша ходилѣ пише, позералѣ школы, и до пїна виценишпана ходи<sup>а</sup>, | и Подѣша[?] иако хорого навидѣлъ: | и на дрѣгїи де<sup>н</sup> на вѣѣдѣ его прогилѣ.

Die 3<sup>тя</sup>.

Первѣ ра<sup>з</sup> заѣѣвано: Ктѣ де<sup>н</sup> и зерно з Ѣнгварѣ прибѣзено, котрое тѣ дѣла сѣбїани кѢповано. Пшеници всемѣ коблико<sup>в</sup>, кожда мѣрка по два маринаши а пови<sup>ше</sup>: е<sup>сть</sup> мѣрки оупали за 28 гроши. Жита 9 коблико<sup>в</sup>, и е<sup>сть</sup> мѣрки, кожда мѣрка по десѣтѣ гроши 10.

Ктѣ де<sup>н</sup> па<sup>н</sup> вицениша<sup>н</sup> идѣчи до пїна еппа на вѣѣдѣ притрафїло Сїа ми во стрѣты прїйти на воротахъ его мѣти, и по привитаню, мови<sup>т</sup> ми, ижь стронъ По<sup>а</sup>манасты<sup>р</sup>ци *favorabilem informationem ad excellsum consilium dederint, quam solus concinnavit, et quod nec potuissent favorabilius dare, quoniam*

ipsorum iudicio submiserunt: на шета<sup>т</sup>кѡ моки<sup>т</sup>, et credo, quod ex hoc nihil erit: паки моки<sup>т</sup> ми comedunt ne jam carnes, dico quod non, item dicit |:non scit ex quo motivo:| et quando inchoabunt, rēpono, in eternitate(!).

И тѡ де<sup>н</sup> вече<sup>р</sup> идо<sup>х</sup> кѡ ѿцѡ Аудиторѡ, и mezi иними бегѣдами зашлисмо и Стронны манастирски<sup>х</sup>: повѣдаю цянто не кривда на<sup>м</sup>, коли б реплицы па<sup>н</sup> Еппѡ положи<sup>а</sup>, ижь Бѡлко fl. 709. шбернѡ на манастирски потребы, а писмо Блажовско<sup>го</sup> свичи<sup>т</sup> инако, же не на манастирски; ктомѡ же іаковы печат<sup>з</sup> закон<sup>н</sup>ици заерли, и листи, штвори<sup>в</sup>ши ладѡ, забрали, што то не є̇ |:повидамы:| правда. Аудиторѡ моки<sup>т</sup> ми, конферѡ те дора<sup>з</sup> иѡ Еппо<sup>м</sup>, жебыса вызнало гдѣ похиба, ѿповѣдамы: што за хо<sup>т</sup>е<sup>н</sup>, такѡ стого ничѣ не вѡдетѡ, іа чекаю ижь каноникѡ прійде<sup>т</sup>, то тогда бы са болша што докнчило: ѿповидае<sup>т</sup> Аудиторѡ, ани бы то не гадайте, бо стого ничѣ не вѡде<sup>т</sup>, инакѡ тосіа шбернетѡ хтѡ вѡдетѡ же и емѡ рѡскажетѡ. Еппѡ до ви<sup>н</sup>ни поидетѡ.

[стор. 18] Die 4<sup>ta</sup>.

Па<sup>н</sup> Еппѡ иѡ Аудиторѡ<sup>м</sup>, кѡноже и сомною пополѡдни ходилѡ до Пна Иншпектора, Стронны адмоници<sup>и</sup>, ш нейже положила die 22. Augusti. И тамо прѣложи Иншпекторѡки, ижь Киш Боболишки не є̇, а прити<sup>а</sup> aetori incumbit proba. Иншпекторѡ взіа<sup>в</sup>ши резигнацию и прочитавши ей, не знашолѡ: Потомѡ взіа<sup>в</sup>ши Urbarium anni 1701, тамѡ находилѡ Киш и наг Боболишкѡ, но понеже фѡндаци<sup>а</sup> давнѣйше є̇ писана, іакѡ оурбаріѡ<sup>м</sup>, того ради болша вѣра дае<sup>т</sup>са ей и є̇.

Пнѡ Еппѡ Иншпектѡ мобилѡ, порозѡмѣхѡ, ижь вша велко<sup>ст</sup> хотіа<sup>т</sup>са тѡт<sup>т</sup> правити, на фѡндаши Со<sup>м</sup>батіеко<sup>м</sup>(?), ѿповидаѡз Еппѡ, и вше<sup>н</sup>, аще бы можно, и цянбы двіѡ не противіасіа томѡ. Иншпектѡ, прошто, томѡ не вѡде<sup>т</sup>са противити. Еппѡ цилибы можно было винати єго иѡ по<sup>а</sup>дати seu a censu Dominali, reponit Inspector, omnino potest esse et quod etiam solus vĕlit in hoc servire libenter, и випровадйши на<sup>н</sup> чере<sup>с</sup> кер<sup>т</sup>-кѡ цркви: ѿидохѡ<sup>м</sup> воєвоіасіи.

Die 5ta.

Панз Єп̄пз рогофорз Рє^никиви |:дла Брдилл:| да^, ини Са^м  
пострѣгалз, со братїєю.

Die 7ma.

Па^ Єп̄пз да^шими закликати, и прише^шдми, устрима сло-  
вами мѧ вѣтає^т, мовѧчи, цили ѧ та^м маю за вами ходити,  
цили вы |:то є Братїѧ:| комнѣ маєте прїйти: Ѱповидаю, не  
знаю Строны чоґо, и в ѧкѣ матерїи: Ѱповидає^т, Строны вїшнх  
прете^зїѧ, ижъ все кола што глѧдате: ктомд, по своемд звы-  
чаю много бесѣдова^, и Аудитора далз закликати. Тогда пакъ  
кале^дари виглѧдоваалз Блажоекого, же южъ манастирд все выпла-  
чено, але такѧ не нашло, ѧ^ѧ южъ намови^, тогда ѧ Ѱпови-  
даю, Пнє велѧмжнѧ, цили нѧ то не кри^да, ижъ вреплици поло-  
жено, ижъ Бдлоко на манастирски потреби ске^това^ fl. 709 Би-  
за^цїевых, штоѧ не найде^т, ктомд, же сто три конѣ Блажов-  
екого sua auctoritate кзѧли, мови^т ми, не є та^ та^к положено,  
[стор. 19] Ѱповѣдамз, ба та^ є. Ктомд положено, жемо ладд  
Ѱтворили, и печат здекли, на котрѧ жа^нѧ печати не было,  
и ладд не Ѱтворили, ни листи не брали, повидѧ, вшакже вїша  
велѧмжно^ добрѣ знаю^т, ижъ мнѣ а^де, на семз мѣсци и^з Сконх  
рдкз листи дали: Ѱповидає^т ми |:при Аудиторѣ и Илѧши  
Марчишек (?):| и ѧсѧ мдѧлз кола такъ воронити. Ѱповидѧ, нашто  
Ѱповидали, коли тїи пднкта проти^ко велк: вїшеѧ не были. Ѱпо-  
вѣда^т ѧ, debuј, quia fuissem convictus. NB. Єще на по-  
чаткд мовѧлз єп̄пз, ижъ жаде^н єґо члѣвкз такъ не морти-  
фикова^ ѧ^ ѧ: Ѱповидѧ вчї^ Пнє велк. паки положено вреплици,  
ижъ поля плебана Бдлокови дано fl: 300 до рдкз, а и то не  
є. Ѱповѣдає^т, плебанова дшѧ за то нех Ѱповѣдає^т: ктомд,  
Строны кї. колю^, (Стых 4 вєрнено а инїи в мѣсто швецз порѧ-  
ховано) повчинеких, зерна, ижъ Бдлоко не сѧ зо себе оучини^,  
но и^з совѣто^, ѧ^ Симеѧна Ушавски, такъ и Блажоекого:  
Ѱповѣдає^т ми, можетз и то быты: ктомд ижъ 28. коблико^  
пшенициґо взѧли по смерти єп̄па Стефана, Ѱповѣдає^т взѧли-  
сте; Ѱповѣдамз, хочай и кола што взѧли, но не своєю властїю,

але зрозказъ Блажо<sup>в</sup>ского, и тоє призналъ, та<sup>к</sup> и вкале<sup>н</sup>дари нашо<sup>а</sup>. Вшитко не можно вписати: нако(не)ць оутиши<sup>н</sup>шига ѿдалми рах<sup>у</sup>рки Блакови, и мобилъ, ижъ шкоды манастиреви не жадаєт, но хоце<sup>т</sup> оучинити болше на<sup>к</sup> иншіи єппи |: але того много раз такъ вѣцовано, а нич<sup>е</sup> не дано: | при<sup>з</sup>на<sup>н</sup>га, ижъ 5. vasa vini Блажо<sup>в</sup>ского взн<sup>а</sup>, стых<sup>х</sup> єди<sup>н</sup> манастир<sup>ск</sup>и, de his in replica rosuerat, quod sileamus vel silemus: Паки, по<sup>а</sup>гема гордова in anno 1739 вина, што Блажо<sup>в</sup>ски взн<sup>а</sup>, а не заплати<sup>а</sup>, є<sup>н</sup>нак<sup>о</sup> до тєттамє<sup>н</sup>т<sup>у</sup> положилъ, ижъ не заплачено, а креплици положено, же южъ вє выплачено. И на<sup>к</sup> є<sup>н</sup> м<sup>у</sup> пре<sup>а</sup>ложи<sup>а</sup>, и тоє призналъ: id est modernus Ер<sup>р</sup>rus. и прочага вєга, шкоколвєк<sup>к</sup> [!] протн<sup>е</sup>ного положи<sup>а</sup> креплици, вє є<sup>н</sup> єм<sup>у</sup> пре<sup>а</sup>ложи<sup>а</sup>: наконецъ и тоє призналъ, ижъ манастир<sup>у</sup> є<sup>н</sup> оукрибжен<sup>ы</sup>.

Die 8va.

Па<sup>н</sup> єпп<sup>з</sup> с<sup>а</sup>д<sup>ж</sup>и<sup>а</sup>, а жа<sup>н</sup>ого не святил<sup>а</sup>.

Die 9na.

Па<sup>н</sup> Єпп<sup>з</sup> Строны адмониціи дѣлао фик<sup>у</sup>шови залици<sup>н</sup>ши мови<sup>а</sup> ми тихо: Потерпи<sup>т</sup> мя, и вєга в<sup>а</sup> ко<sup>з</sup>д<sup>а</sup> albo и бо<sup>л</sup>ше. Mutuo levaverat in anno 1743 a monast: fl: Rs: 300. проч. Биза<sup>н</sup>цієко [стор. 20] што Блажовски вина<sup>а</sup> злад<sup>ы</sup> Биза<sup>н</sup>цієвой.

Die 10ma.

Па<sup>н</sup> Єпп<sup>з</sup> и<sup>з</sup> вбители ѿишолъ до По<sup>в</sup>чи, и при ѿходѣ залицалъ братїи, авы с<sup>я</sup> добрѣ справовали. Ктом<sup>у</sup> и Яданагіа Ре<sup>н</sup>ника залицалъ, и жебы знами трапєз<sup>у</sup> малъ. Правда, мисли<sup>н</sup>є<sup>н</sup> го не прїати, но не х<sup>т</sup>ѣлем<sup>ы</sup> Єппа ра<sup>з</sup>дражнити на ѿходѣ, и тогороди прїнал<sup>є</sup> го. Подобаєт во на<sup>н</sup>, благи<sup>н</sup> злоє побѣждати.

Die 14.

Пн<sup>у</sup> Геркалеви, тако вицеишпанови, прежде вѣцан<sup>ы</sup> гордо<sup>в</sup> вина препосла<sup>л</sup>є<sup>н</sup>.

Die 24.

Каріт<sup>у</sup>дю молод<sup>у</sup>, пре<sup>а</sup> порто<sup>в</sup> по<sup>а</sup> корбачи Стіагнено, котра свою свєкро<sup>в</sup> за вологы торгала; того ради и ей торгано корбачами.

Октовриа Die 4<sup>та</sup>.

Бѣска чела<sup>т</sup> вночи портѸ штворала, то є̇ коло<sup>т</sup>кѸ, и Іунаша и<sup>з</sup> ѿцемз ШѸстай<sup>а</sup> днѸ пѸстали.

Die 5<sup>та</sup>.

Ѳ Ке<sup>а</sup>дере<sup>ш</sup>ци дѣжмовалѣ, дѣжми было 13 галбы вина.

Die 9<sup>на</sup>.

Дѣжмовано на Горѣ Чернекз.

Die 12.

Ѳ Лавцкѡ Горѣ дѣжмовалѣ. НВ. Нѣмци розоврали были вина, ѿ котри<sup>х</sup> є̇ три гордови ѿни<sup>а</sup> прочее положи<sup>т</sup>ся при дѣжмѣ на своѣ мѣци.

Die 14.

На Губов<sup>с</sup>кѡ Горѣ дѣжмилиемз.

## Ч. II.

Мѣца Декерѣа є̇. [1752].

Такожде и до пѣна Рацз Деметра поготовано: Прише<sup>а</sup>шѸ бо пѣнѸ Борнѣиса и вса прозрившѸ писмена, и на конець еще по<sup>а</sup>скри<sup>т</sup>та полѡшѸ и поскладшѸ вса и запечата<sup>а</sup>шѸ, которого ради дѣла, южь далеко наноциз ѿиде вѡ<sup>д</sup> Скон.

(17.)

Ѹ.

По полноци в первѡ чагѣ начато набожен<sup>с</sup>т<sup>к</sup>о (а пре<sup>а</sup> того тройче<sup>а</sup> в трапезѣ ѿправле<sup>а</sup>, вѣмз тѸ сѡци<sup>а</sup> братѣ<sup>а</sup>) ко<sup>а</sup>даки со ікогы АкафистѸ с. Николаю, пре<sup>а</sup> тогожь ввразѡ читаны и со мѣткою: Посѣ<sup>а</sup> АвтѸргѣи читаны и спѣвана. Росвѣгювци по ско<sup>а</sup>чанѣи оу нихъ ї. АвтѸргѣи, по древнемѸ звычайю пришли и<sup>з</sup> процѣю, котрѸ ѿцз Іуасаф припровадилз южз правѣ на израднѣ<sup>а</sup>. Казана Прв. ѿцз Архидѣако<sup>а</sup> Алезей ШѸстай повѣдалз Pr. Parochus Munkacs. по казаню ввхожденіе ї. цркви, раздаваніе АнтидорѸ и намазаніе елеѣ. По сихъ трапеза Бѣгоданнѣи гостемз мѣшѣи и волшѣи, вѣдѣ<sup>а</sup> и вѣѣ, то є̇. на маю<sup>а</sup>нѣ. Па<sup>а</sup>. Борнемиса не пришолз, пекныхъ ради дѣлаз, точію своєго пизара.

<sup>1</sup> на „Достойно“.

погла<sup>а</sup> вмѣсто себе. Процесію Роквѣгубекѣ выпроважено, вѣѣ чѣно, какъ пришли, такъ и ѡишли.

НВ. Ёще пре<sup>а</sup> спѣвано<sup>в</sup> Автѣргіе<sup>в</sup> пѣѣ Ракъ Деметрѣ писма препосланныи сѣт, Маттѣѣ, которій пре<sup>а</sup> тѣ<sup>а</sup> по<sup>а</sup> манастырѣ<sup>ѣ</sup> бывалъ, но и то по<sup>а</sup> великою тайною погла<sup>а</sup> є<sup>ѣ</sup>.

(18.)

ѣ.

Пола<sup>а</sup>ского сѣѣ ѡиде си вѣѣ, дано мѣ ѡвчнѣ кожей ше<sup>ѣ</sup> невыправнѣ, южѣ и да<sup>а</sup>нѣ. Братѣи бы<sup>ѣ</sup> оутѣшеніе почести ради с. Ник(олаа). Молодомѣ Горшанію доравѣ... оу варош загнано стравы, хлѣба, вина.

(19.)

и.

Пакн Лавчане строны ро<sup>ѣ</sup>рѣзаніа порціи приходили, но неск<sup>ѣ</sup>числа ради послѣдѣющихъ причин<sup>а</sup>: 1<sup>ѣ</sup> Преѣ. ѡцѣ Шѣстай пришолѣ и<sup>ѣ</sup> новоѣщенѣ с По<sup>ѣ</sup>чи, котрій ѡ ѡца Игѣмена ли<sup>ѣ</sup> донесе. 2<sup>ѣ</sup> на тѣх и фишкѣш Мико приспѣлѣ и даже до вечера быша.

(20)

ѣ.

Лавчане пре<sup>ѣ</sup> свѣтѣ<sup>ѣ</sup> пришли, же и<sup>ѣ</sup> вѣѣхѣ комисѣ для грофа на ловы жене<sup>ѣ</sup>. А понеже є<sup>ѣ</sup> фюишпанѣ, того ради покелѣхѣ шестѣ или вѣмѣ ити. По трапезѣ и<sup>ѣ</sup> ѡцѣ. Иннокентіе<sup>ѣ</sup> послѣтихъ 1<sup>ѣ</sup> преце<sup>ѣ</sup>тора, ѡ котрого порозѣмѣлѣ, же точно домина<sup>а</sup>нѣ<sup>ѣ</sup> кметѣ рока<sup>ѣ</sup> є<sup>ѣ</sup> на лови ити. 2<sup>ѣ</sup> Івнашкѣ (alias Влагѣ Гюрінхѣ) южѣ ѡ давна волацѣю. 3<sup>ѣ</sup> пѣа Со<sup>а</sup>ного 4<sup>ѣ</sup> Борнемисѣ, котрого прогнѣ концептѣ оучинити до грофа Веглевичѣ.

(21)

ѣ.

Ѣхѣдѣшли изѣ ѡцѣмѣ Иларіѡно<sup>ѣ</sup> до Бововицѣ порѣчнѣ ѡцѣ Иннокентію, строны певнѣ дѣлѣ до пѣа Иншпектора ити. Ктомѣ, какъ чѣ прійде<sup>ѣ</sup>, жебы ишолѣ со дрѣгѣ свѣта ви<sup>ѣ</sup>човати: вице-ишпанѣ: Борнемисѣ, пѣѣ Солнѣ, Иншпекторови, Канце<sup>ѣ</sup>истови, Пріце<sup>ѣ</sup>пторови, Рационистови, фишкѣшѣ, плебанѣ Скапа(аном) и проч. комѣ належитѣ.

[ст. 2] Такожѣ порѣчнѣ ѡцѣ Иннокентію, абы во<sup>ѣ</sup>пріа<sup>ѣ</sup>и карѣтѣи, которіи билисѣ в Коштановици, когда по молодицѣ хѣдѣли, вѣтажчиномѣ Синѣ Мигалю, котрѣ<sup>ѣ</sup> вѣ<sup>ѣ</sup> рока<sup>ѣ</sup> подѣ карою

м. палиць, абы чесно ходили, а жадніи баламѣтки не чинили: а понеже, нѣкоторіи тоє прѣстѣпили, а найпаче Волкз Димитрій, того ради ѥ карѣ вопрііали, но не іако ѥ вѣш wpisана, понеже многіи в них прогнали, и тѣхъ ради на мѣше пѣщено, Сирѣчь, Волкови палиць 20. а тріѣ по 15.

NB. В котрих и Андрій (Влашскій) прогналъ, при котрѣ прошенію показѣ лица Гавриловича, вкаторѣ писалъ мѣ, абы ма напомиаѣ, жебы кары тяжкїи закоуникѣ не давалъ [на маргінесі: котрое самъ никогдаже творитъ], (Вле чдеси! Мірскїи д(8)х(о)внѣ а ктомѣ ѥ мірскїи человекѣ закоу напоминаетъ, до котрого, іакъ кѣра до пива, толико знаѣт. NB. Стото напомиаїа любѣ така находитася, абы братію влюбѣ привела: в котрѣ законѣ разоренїи, южъ ѣ многїхъ време нѣкоторїи оуемлютася, но Гдѣ Бгъ, по желанію ихъ не даѣт ѥ. — Сдѣте, чдѣши сїа, ащебы права любѣ была, то ѥ право бы дхнѣ томѣ писала, кто согрѣши, по еѣгаскѣ вблнчи междѣ тобою и тѣмъ, но никакоже томѣ, тоїю мірскомѣ, почто? ради того, дабы мірѣ браждовалъ на стѣню.

Прѣ заходѣ слоуца приспѣхомъ до Бобовицъ.

22. аї.

Мли" позерахѣ. Втой ча" мнюци(?) и югасови ѣномѣ по на хлѣбъ по мѣрци дано, а нѣкомѣ югасови ѣ. ктомѣ мѣркѣ пшеници и мѣр. жита дано ѥ для варїного: ѣ перѣого пакъ іандрїа по двѣ мѣрки, ѥ вкождѣ мѣцѣ, во перѣмъ де" выдавати ѥ належитъ, а не такъ іа" си брали по 4. тиж"юхъ.

23. вї.

Экономію Списовахъ и ко"ко крестовъ Скотрого наѣша было, или всей іарини. Стыхъ пакъ ко"ко кобликовъ, мѣрокъ и проч.: тоє все ко инѣ писанїи списаса. — Нѣкоторїи Скар҃ги клали, ѣніи проти"ко дрѣгїхъ и проти"ко Катанскої Пѣво"ници, кѣтрѣ, при"ваши ксебѣ и прѣложиши ѣй доча(ст)ннѣ живѣт ѥ вѣчнѣ ѥ прогючи ѣй, авыса впамятала, что слышачи втой ча" вѣѣщася покаати; но во"ра[е]ше тернїе подавивши сѣма благоѣ, возвратиса на свої пѣть паки и невѣрѣтася ктомѣ в Бобовицѣхъ.

[На маргінесі]: **Ї** комисара Папз Шигала лист возпріах.  
24. гї.

Лутѣргисах ѿ ко людѣ Слобо глаголах. Некѣстѣ Чечѣровѣ при- дано, же Кааѣничане свѣдѣнїю сней смали. Тѣю пакз самѣ испи- тахъ, прошто бы<sup>ст</sup> се: на што якъ хотѣла такъ и ѿповѣдала. Дла лѣпшаго пакз вызнанїа, приказахъ Лазорикъ Василїю а и<sup>з</sup> дрѣгїѣ, ш тїса дозна<sup>а</sup> в Кааѣникѣ лѣтше.

[стор. 3].

25. дї.

**Ї**. Іларїѣ лутѣргисова<sup>а</sup> като<sup>н</sup> рады. Тїиже не приходили: а вчера были.

Пополѣдни Собраєа в їдино громада и прѣ всеѣми скарги свѣтз доконченїи и конїѣ писанїа разположены и начертанїи.

Бирѣство жаде<sup>н</sup> не хотѣлаз во<sup>з</sup>прѣяти, наконецъ аки со нѣж- дею Лазорикъ Василь мѣѣлаз зостати |: котрїѣ дрѣгїѣ день и здомѣ зышо<sup>а</sup> бы<sup>а</sup>, за цю мало палици не доста<sup>а</sup>:|

Нѣкоторїи до борожили ходили, за што повѣжено парохѣ, абы их ѿ цѣкви ѿлѣчили. Дождь бе<sup>а</sup>ми лѣташеєа, Скотрого ѿ вода велика.

26. еї.

При бл҃годати Бжїеѣ ѿдохѣ<sup>а</sup> з Бобовицѣз и цаєлико доспѣ- хѣ<sup>а</sup> во с. шбитель.

27. сї.

Праздникъ ѿуспенїа праз<sup>а</sup>новано перв[ий] ра<sup>з</sup> всеѣ шбители, котрїи празднѣютъ шбители Перезницака ѿ рокѣ аѣлѣ. а Красно- брѣека ѿ рокѣ аѣмѣ. И всеѣ шбители прызд[новано] втайнѣ до сего рокѣ: а ннѣ южь явнѣ.

**Ї** Пна Рацз Деметра прїата е<sup>ѣ</sup> ѿп[ис] на препосла<sup>н</sup>їи ємѣ документа Благо... такожде и ѿ Саплю<sup>н</sup>цини Криштофа, вко- тримста шѣѣлаз долѣво [?] заплатити.

Тїи листи препосла<sup>х</sup> Пнѣ Борнемеєа.

28. зї.

Єнидох до Мѣкачова до Пна Прѣце<sup>н</sup>тора, котромѣ прѣло- жихъ, оутѣ<sup>с</sup>енїє манастырєкиѣ кметїѣ ѿ комисарїа, на тоже самое

пришешъ и комисаръ |: именовъ Папъ Мигаль:|. Емъже прѣложи Прѣцѣторъ его выстѣнки, на што и азъ зболѣзны срѣца во хитиха и штрыми словеси кнемъ и зрѣкохъ како шкорѣляєтъ ншихъ людий ежкѣцїями, работами и проч. во енници компанїемъ.

Посемъ погѣтихъ Пна Борнѣисъ. Прев. ѿца Шѣста и ходящихъ Бобюци до борожили, абы ихъ добрѣ наказа<sup>а</sup> и поучилъ.  
29. нѣ.

Керитове забравши Сокири и<sup>з</sup> лѣса ѿ панцаниковъ, на роказъ пакъ Пна Инспектора, сами ихъ до шбители принесли: до которого ѿцъ Инокѣтїй ходилъ ш<sup>з</sup>наймити.

30. дѣ.  
Молотники молодѣв докочили. ѿцъ Іларїонъ реверѣда крапана.. Клерыкъ Терновскїй на прозѣвъ Цѣрко на свою прїмнїцію запрошалъ.

31. нѣ.  
Іунашка |: или Влагъ Гюрїка:| болюща желаючи законника для спокѣди, в котрого сѣ Іунаш писемно прогилъ. Стѣ же и азъ на примнїцію Снидохъ до вароша. По лутѣгїи взявши Архди. Шѣста и дѣйствѣющаго до шбители и тако вкѣпѣ трапезовахъ. По сѣ сними кѣпно погѣтихомъ вишъ шписа<sup>н</sup>дю Іунашкѣ и ѿтѣ во<sup>з</sup>вратихомъ.

1753. 1. Јануарїй кѣ.  
Тойже Іунашци послано медъ и крѣп татарчинъ, в што сама прогила.

[стор. 4]. Лавчанѣ розраховано по<sup>р</sup>цїю, елико бы<sup>т</sup> можно раздѣдите<sup>н</sup>ѣйше, кромѣ всякаго лицезрѣнїа и бедлѣхъ тѣ рокаш[?] и<sup>н</sup> видано, или новомъ бирѣки до рѣкы приданы.

Прев. ѿцемъ Игѣменъ Почанскомъ и Аудиторъ: Гавриловичъ шписалъ на тѣ ли котры<sup>н</sup> далъ Андраш Влашскїй вишъ дня і. далъ ма напоминати в жестокоети. Тамъ шписѣ парїа зогтала междъ инїи вписана тогоже дня и мѣа: хотящи може<sup>т</sup> прочести.  
2. кѣ.

Погѣтихъ Прѣцѣтора оу негоже шврѣтохъ и комисара Теревеши, Скоторї слово бы<sup>т</sup> в притрафѣн<sup>к</sup> вишъ дня зї. но и нѣ зѣ-

знали выстѣпки Па<sup>н</sup> Мишкови, рѣхъ Прецепторови, аще быхъ бы<sup>а</sup> вбразилъ ва<sup>с</sup> простите ми, шнхъ же ѿвѣща: Никакоже ч. ѿче. Но и Теревеши рече, мѣст<sup>т</sup> тоего направити, ш чѣ<sup>ѣ</sup> га са<sup>а</sup> | мо-ви<sup>т</sup>: | ажъ до сѣ<sup>р</sup>ца Па<sup>н</sup> Мишкови возглаголю. Ѹходящ<sup>ѣ</sup> ми Прец<sup>п</sup>торь таблокъ прогилъ. По возвращенїи препосла<sup>х</sup> таблока и грѣш<sup>ки</sup>.

3.

кѣ.

Приходили Роговѣгювци подаковати за ласкѣ, что ѿ зако<sup>н</sup>-ници | по ѿходѣ ихъ пароха: | вислѣдѣвали, понеже южь и<sup>а</sup> нада<sup>н</sup>нѣ ѣ<sup>ѣ</sup> парохъ. Такожде ш<sup>з</sup>наймили, же южь грофска нѣкотораи чела<sup>а</sup> днѣ<sup>ѣ</sup> надышла.

4.

кѣ.

Ѹцъ Манасїа зъ Березного приспѣлъ и листи принѣлъ, такъ ѿ Березницкого Иг<sup>г</sup>мена такъ и ѿ Краснобр<sup>о</sup>скаго.

Капла<sup>н</sup> мѣкачовскїй Па<sup>н</sup> Борнѣиса, Па<sup>н</sup> Пювежди [?] приходили свята ви<sup>ч</sup>овати. Панѣ Борнемиска колачи послала. Ты<sup>м</sup> посла<sup>н</sup>-цо<sup>м</sup> Па<sup>н</sup> Со<sup>л</sup>нѣ |: родакъ Борнемисци: | далъ свята ви<sup>ч</sup>овати. Заколочки посла<sup>н</sup>но таблѣки, гро<sup>з</sup>на в колач<sup>ѣ</sup>.

5.

кѣ.

Звзефъ [?]: Со мною до Пожонѣ їѣдаци: | ви<sup>ч</sup>овалъ свята, но и со дарами, или колачами.

6.

кѣ.

Посланъ ли<sup>ѣ</sup> грофѣ Кеглеви<sup>ѣ</sup>, да бы съа оу Архи Еп<sup>п</sup>а при<sup>ч</sup>инилъ ш<sup>д</sup>лѣѣ монастыр<sup>ѣ</sup>кѣ, такожде и Пнѣ<sup>ѣ</sup> ....., до Пожонѣ ш<sup>б</sup>омъ.

7.

кѣ.

Ѹцъ Іwасафатъ препосла<sup>н</sup> до Краснобр<sup>о</sup>дѣ, и ты<sup>м</sup>, на листы ви<sup>ш</sup> шписаны<sup>м</sup> Иг<sup>г</sup>мено<sup>м</sup> ѿповидь ѿшлана ѣ<sup>ѣ</sup>.

Ѹцъ Инокентїй, и<sup>з</sup> сѣдо<sup>м</sup> прочїихъ, вина<sup>а</sup> и<sup>з</sup> виса<sup>х</sup> вещи ѿцѣ Іwасафатѣ, котрїи не належали ѿноситиса, а котмѣ и ключикъ. за котрїѣ знайдено вещи на проти<sup>ѣ</sup> Ретѣлъ с. Васиїа: шо<sup>ѣ</sup>ковы 2 х<sup>ѣ</sup>стки червены, 3. рыбы една и бѣлїи шматїа, пла<sup>х</sup>ты 2, рѣч<sup>н</sup>ики 8. и инїи непотребнїи, токмо стра<sup>ѣ</sup> родящїи.

Пан Со<sup>л</sup>нѣ погѣти<sup>а</sup> на<sup>ѣ</sup>, Скоторы<sup>ѣ</sup> идо<sup>х</sup> до Архидїакона Шѣ-

стаіа Свіата ви<sup>н</sup>чювати, и ѿта<sup>м</sup> паки єго пог<sup>н</sup>тих и мол<sup>н</sup>ѣхъ, дабы з Борне<sup>н</sup>исѡ<sup>м</sup> добре жили, іако и з<sup>н</sup>ятѣ<sup>м</sup> Свои<sup>м</sup>, в чѣ<sup>м</sup> пакъ и Сами просили, кїи<sup>м</sup> бы можно спогобоз.

8.

кї.

Бюбю<sup>в</sup>ска громада и з<sup>н</sup> новы<sup>м</sup> рокашо<sup>м</sup> приходили и вс<sup>н</sup>ѣхъ бы-  
сл<sup>н</sup>хано, на што ком<sup>н</sup>...

[ст. 5] Снидо<sup>х</sup> до кароша и иска<sup>х</sup> спогоб<sup>н</sup> | : нег<sup>н</sup>щ<sup>н</sup> дома Бор-  
не<sup>н</sup>исѣ : | каковы пре<sup>н</sup>шписаны<sup>х</sup> к<sup>н</sup>ѣно зл<sup>н</sup>чити, пог<sup>н</sup> и писа<sup>х</sup> Бор-  
не<sup>н</sup>исѣ запрошаючи на за<sup>н</sup>тра на вѣ<sup>н</sup>дъ а и То<sup>н</sup>тови в<sup>н</sup>найм<sup>н</sup>ѣхъ,  
абы такожде пришлоз, аще Борне<sup>н</sup>иса прїидѣт.

9.

кѣ.

Пакн рано писахъ, пог<sup>н</sup> и Са<sup>м</sup> Снѣдо<sup>х</sup> и прог<sup>н</sup> | : ничтоже  
знающ<sup>н</sup> ем<sup>н</sup> чєо ради : | и тако Стяжкостїю прїиде Со мною,  
имѣвши такожде оу себе солгавнироковъ на правѣ и зоставаив  
их. Пришѣш<sup>н</sup> на<sup>м</sup> до шбители и советѣдющ<sup>н</sup> в вещьхъ тыхъ, ко-  
торыхъ ради єго аки бы до себе зазыка<sup>х</sup>, на то прїидѣт То<sup>н</sup>тз,  
или єго тѣ<sup>н</sup> и з<sup>н</sup> Своевз. Что оузрѣвши Борне<sup>н</sup>иса велми оуди-  
висіа и з ласки Бжїей в мирь прїдогта, погемъ Борне<sup>н</sup>иса и по  
Свою послаав и прїиде Со вхотою, добрѣ во знала в дѣлѣ,  
и по чѣно<sup>м</sup> трапезованїи и советѣдованїи мирно<sup>м</sup> ѿидоша вк<sup>н</sup>пѣ.  
Бг<sup>н</sup> благодаренїє.

Ѹцъ Мелетїй зо Мстичока надышо<sup>н</sup> и советѣдовахо<sup>м</sup> в ихъ  
та<sup>м</sup> состоіанїи.

Пре<sup>н</sup> вечеро<sup>м</sup> ѿц<sup>н</sup> Инокѣ<sup>н</sup>тїю, ѿц<sup>н</sup> Манасїи, ѿ. Иларїи<sup>н</sup> и Іє-  
родїакон<sup>н</sup> Ген<sup>н</sup>адїю сказока<sup>х</sup> нѣкоторїи вещи в шбители сей М<sup>н</sup>-  
качевской дабы памятали и оучилиса єи ѿ проти<sup>н</sup>нико<sup>н</sup> хра-  
[ни]ти Своими часы понеже человекъ смѣ<sup>н</sup>ти по<sup>н</sup>лежит. Того ради  
за жикота моего желалъ быхъ нѣкторы<sup>м</sup> п<sup>н</sup>т оуказати, котры<sup>м</sup>  
и Реплик<sup>н</sup> Бп<sup>н</sup>ск<sup>н</sup> да<sup>х</sup> к<sup>н</sup> прочитаню, дабы познали, каковѣ жи-  
чливо<sup>н</sup> маю<sup>т</sup> к<sup>н</sup> Закон<sup>н</sup> ѿши сдѣ<sup>н</sup>де или и прелаты, и ихъ по-  
добнїи.

10.

л.

Бюбю<sup>в</sup>ци и з<sup>н</sup>питовано шесто<sup>х</sup>, іакъ котрїи в котро<sup>м</sup> сдид<sup>т</sup> по<sup>н</sup>-  
цїю давати, но каждого шгобъ, для лѣпшаго выроз<sup>н</sup>мѣнїа прѣ-

вписанаго вирока ново избраннаго, наддѣлности ради низложено, и во мѣсто него старого потвѣржено.

11.

лѣ.

Прѣложихъ братїи во состоянїи монастырей и во приходѣхъ и ѿходѣхъ келчикѣхъ, како то до порядкѣхъ или чинѣхъ подобаетъ взяти. Такожде для какой причины собраны сѣхъ братїи къ вынаученїю ихже знати подобаетъ. Тымъ пакъ поставленъ еѣ ѿцзъ Инокентїи за учителя.

Гдѣхъ Бгѣхъ благодаренїе.

Подалъ: о. Глѣбъ Кунахъ ЧСВВ.



# Catalogus Archivi Procuratoris Generalis Ecclesiae Ruthenae in Urbe

(Continuatio)

3

## Volumen IV.

Titulus, manu P. Ignatii Wołodzko: „Tomus quartus, continens decreta Sacrae Congregationis, Brevia Summorum Pontificum, memorialia et litteras in varia materia et desideriis Ruthenorum ac Ordinis S. Basilii Magni, praesentata Sacrae Congregationi, Summis Pontificibus, Eminentissimis Cardinalibus, divisus in partes: 1. Decreta et Brevia, 2. et 3. Litterae et memorialia ab anno 1620 ad annum 1624, deinde ab anno 1736. Cura et studio Patris Ignatii Wołodzko dicti Ordinis Procuratoris Generalis, 1763. Collectus, copiatu et in unum redactus cum indice sequenti et intra ac ad finem adiecto. Decreta“. Alia manu: „Desideratur tamen exactior Index circa materias et scripta quae in toto Codice reperiuntur“. Sunt autem duo volumina diversi generis, ut e praesenti Indice patebit, ligati in unum cum numeratione diversa pro una et altera parte. Idcirco mihi visum est etiam Indicem in duas dividere partes.

## Pars prima.

*Foll. 1-4.* — Instrumentum pensionis 600 florenorum polonicarum servandae ab Elia Morochowski, Episcopo Vladimiriensi et Josepho Rutki, Episcopo Haliciensi. 9 augusti anni 1613.

*Foll. 5-8.* — Decretum S. C. Rituum de praecedentia Metropolitanae Kijoviensis supra Suffraganeum Latinum Vilmensem, 22 augusti 1620, et Breve Gregorii PP. XV „Exponi Nobis nuper“, 20 martii 1623, de eodem argumento.

*Foll. 8-9.* — Decretum S. C. de Propaganda Fide diei 23 maii 1623 de Seminario pro Ruthenis erigendo et de duobus Ruthenis in Collegio Graecorum admittendis. Sequitur epistola S. C. ad Nuntium Poloniae diei 27 maii 1623, cuius initium: „Alle istanze fatte dall'Arcivescovo Chioviense di erigere un Collegio...“

*Fol. 10.* — Decretum S. C. de Propaganda Fide diei 22 ianuarii anni 1624, de scribendis litteris pro Unitis.

*Foll. 10-11.* — Decretum idem, diei 7 februarii 1624, de transitu Ruthenorum ad ritum latinum.

*Foll. 11-12.* — Rescriptum Urbani VIII in Congregatione de Propaganda Fide habita die 7 februarii 1624, de Calendario et ieiuniis Ruthenorum.

*Fol. 12.* — Rescriptum eiusdem, eiusdem diei, de litteris scribendis Regi Poloniae, de morte Archiepiscopi Polocensis.

*Foll. 12-13.* — Decretum S. C. de Propaganda Fide diei 30 aprilis 1624, de duobus saecularibus Ruthenis Romam mittendis, emanatum autem die 4 maii 1624, sequitur Summa Decreti, ut habetur in Actis S. C.

*Fol. 14.* — Decretum idem, diei 19 aprilis 1624, de Patribus Carmelitanis in adiumentum Metropolitanae Russiae mittendis.

*Foll. 14-15.* — Decretum idem, 30 aprilis 1624, de scribendis litteris Episcopo Vilenensi circa Seminarium Ruthenorum.

*Fol. 15.* — Decretum 30 aprilis 1624, eiusdem Congregationis de privilegiis Clericorum Ruthenorum.

*Foll. 15-16.* — Rescriptum eiusdem diei, de morte B. Iosaphat.

*Foll. 16-17.* — Rescriptum Urbani VIII in Congregatione de Propaganda Fide habita die 31 maii 1624, de Patribus Carmelitanis Metropolitanae Russiae mittendis.

*Fol. 17.* — Rescriptum idem, 31 maii 1624, de supplicatione sigillanda super morte Archiepiscopi Polocensis.

*Fol. 17vo.* — Decretum idem, 7 iulii 1624, de coadjutore a Metropolita assumendo. — Aliud, eiusdem diei, de transitu Ruthenorum ad ritum latinum.

Et sic usque ad paginam 62 refertur collectio Rescriptorum et decretorum S. C. de Propaganda Fide ab anno 1623 usque ad annum 1645. Cum haec omnia iam nota sint, hic tantum referam documenta praestantioris momenti mixta Decretis et Rescriptis in codice originali.

*Foll. 20-21.* — Breve Urbani VIII, „In supremo Apostolatus“, 31 augusti 1624, quo conceditur monachis Ruthenis Declaratio, quod comprehensi sunt in litteris Pauli V, 23 maii 1606, super concessione gratiarum Ordinibus religiosis. — Aliud Breve eiusdem Pontificis, „Monachos Ruthenos“, 13 augusti 1624, quo iisdem conceduntur variae indulgentiae.

*Foll. 26-30.* — Facultates a SSmo D. Urbano PP. VIII concessae R-mo Patri Raphaëli Korsak Metropolitanae Ruthenorum.

*Foll. 31-32.* — Breve eiusdem, „Omnium saluti“, 4 augusti 1638, de altaribus privilegiatis Ruthenorum ad decennium.

*Foll. 32-33.* — Breve eiusdem, „Ad augendam“, 26 ianuarii 1639, quo conceduntur Indulgentiae plenariae sanctuario Żyrovicensi.

*Foll. 33-34.* — Breve eiusdem, „Ad augendam“, 12 martii 1639, quo conceduntur aliae indulgentiae Ecclesiae Żyrovicensi. Sequitur aliud Breve eiusdem diei et eiusdem argumenti.

*Foll. 36-37.* — Breve eiusdem, „Universis et dilectis“, 15 iunii 1639, quo conceduntur Indulgentiae Ecclesiae Żyrovicensi.

*Foll. 63-169.* — „Memorialia ad diversos data ab anno 1623“, necnon diversae relationes et informationes. En omnium catalogus.

*Foll. 63-64.* — Anni 1623. Cardinali Bandino Protectori Russiae, de scribendis litteris ad Senatores Poloniae. „Metropolita Russiae cum Ecclesia catholica unitus cum suis Episcopis humillime Dominationi Suae...“

*Foll. 64-65.* — Domino Ciampoli Secretario Sanctitatis Suae. De eodem argumento. „Archiepiscopus totius Russiae Unitus cum Ecclesia catholica expertus est magnas difficultates...“

*Foll. 65-73.* — „Relatio de Pseudo-Episcopis consecratis a Patriarcha Hierosolymitano in Russia, iisdem simul ac Memorialia oblata“. In margine: „Summa rerum gestarum ex parte Unionis in Russia et in Comitibus Regni Poloniae anno 1621, mensibus Augusti et Septembri, oblata ill-mo Cardinali Bandino Protectori Russiae anno 1622, 1-o ianuarii“. Anonyma, sed magni momenti ut coeva.

*Foll. 73-74.* — „Cardinalibus S. Officii, 1 februarii. De transitu Ruthenorum ad ritum latinum prohibendo. — Metropolita Russiae cum Ecclesia catholica unitus, cui magna pars nationis Ruthenicae et nunc adhaeret...“

*Fol. 74.* — R-mo Patri Generali Societatis Iesu. De indulgentia pro Congregatione Vilnensi.

*Fol. 75.* — Ill-mo Cardinali Barberino Protectori Graeciae. De pensione Episcopi Luceoriensis pro Ill-mo Metropolita. Aprilis. „Hieronymus Poczapowski Luceoriensis Ruthenorum Episcopus, ad sublevandam indigentiam...“

*Foll. 75-76.* — Eidem Ill-mo Bandino Cardinali. — Martii. Desuscipiendis duobus Ruthenis in Collegio Graecorum. „Metropolita Russiae, cum magnopere cupiat propter instantes necessitates augere numerum...“

*Foll. 76-79.* — Cardinali Bandino Protectori Russiae. Maii. De Seminario pro Ruthenis et de duobus pro Collegio Graeco Ruthenis.

„Metropolita Russiae cum omnibus suis Episcopis unitis magnopere cupiens propter magnas necessitates augere...“

*Foll. 79-82.* — Cardinalibus de Propaganda Fide. Maii. De eodem argumento. „Il Metropolita di Russia con tutti i suoi Vescovi, desiderando grandemente...“ Est ad litteram versio italica praecedentis.

*Foll. 82-85.* — „Breve P. Istruzione della Russia data agl' illustrissimi Cardinali“. — „Primo nel Regno della Russia sono sette Vescovi di rito Greco, e l'ottavo l'Arcivescovo Metropolitano, tutti uniti colla Chiesa Romana...“

*Foll. 85-87.* — Cardinali Bandino Protectori. Iunii. In causa transitus de ritu ad ritum. „Metropolita Russiae cum Ecclesia catholica unitus, cui magna pars nationis Ruthenae...“ Non idem ac foll. 73-74.

*Foll. 87-90.* — Summo Pontifici Urbano VIII Barberini. Anni 1624. De scribendis litteris in causa Unionis. „Metropolita... humillime Beatitudini Vestrae exponit, quod in Comititiis...“

*Foll. 90-94.* — „Relatio de Moscovia oblata Domino Ingoli Secretario Sacrae Congregationis de Propaganda Fide, februarii 1-o — anni, ut videtur, 1625. — „Moscoviae tanta est vastitas et diversitas populorum et linguarum in ea...“

*Foll. 94-97.* — „An prohiberi debeat transitus Ruthenorum Unitorum ad ritum latinum?“ Oblatum Cardinalibus de Propaganda Fide, 1 Februarii. „Prima facie videtur non esse hic transitus prohibendus, quia rituum uniformitas...“

*Foll. 98-100.* — Patri Generali PP. Discalceatorum Carmelitarum. Februarii, pro adiuvanda Russia. „Praedecessor Paternitatis Vestrae Reverendissimae et Generalis sui Ordinis felicitis memoriae Pater Petrus initio Pontificatus Pauli V...“

*Foll. 101-102.* — Illustrissimo Cardinali Bandino Protectori Russiae 1 februarii. De transitu prohibito a ritu graeco ad latinum. „Metropolita... exponit quod frequenter illi occurrant difficultates dum eos cum schismaticos dimicantes...“

*Fol. 102.* — Summo Pontifici Barberini Urbano VIII. Februarii. De eodem transitu. „Metropolita... propter varia incommoda quae illa Ecclesia patitur...“

*Foll 102-104.* — Eidem. De privilegiis clericorum Ruthenorum. Februarii 6. „Metropolita... exponit Sanctitati Vestrae gravissima incommoda quae Unitis Ruthenis a multis catholicis...“

*Fol. 104.* — Eidem. Februarii 6. De assumendo Coadiutore Metropolitae Russiae. „Metropolita Russiae catholicus supplicat humillime Vestrae Sanctitati ut illi facultatem...“

*Foll. 104-105.* — Eidem. Februarii. De indulgentia pro Congregatione Vilnensi. „Metropolita Russiae, ad promovendam devotionem in Ruthenos...“

*Foll. 105-112.* — „Relatio de Valachia“. — Oblata Ill-mo Card. Zollerem. Protectori Valachiae, februarii 17. — Valachia et Moldavia duo sunt Principatus maximi et abundantissimi...“

*Fol. 112.* — Ill-mo D. Vulpio. Martii. Copia privilegiorum Clementis VIII. Metropolita Russiae catholicus, ad explicandum per decretum Summi Pontificis quaedam dubia...“

*Foll. 112-113.* — R-mo D. Ingoli Secretario S. C. de Propaganda Fide. Martii 16. De scribendis litteris ad Regem Poloniae de indigno facinore occisionis Archiepiscopi Polocensis Rutheni. „Archiepiscopus Polocensis natione Ruthenus, pietate in Deum...“

*Fol. 113.* — Cardinali Bandini. — Aprilis. De privilegiis Cleri Rutheni. „Metropolita Russiae cum Episcopis exposuit SS-mo D-no Nostro gravissima incommoda...“

*Foll. 114-128.* — „Relatio de Ruthenis Unitis, et quae patiatur Clerus eorum“. „Eadem quae oblata D. Fagnani Secretario Concilii. „Ruthenorum populi sive Rutheni vastissimo tractu in longum latumque se extendunt...“

*Fol. 128.* — Rmo D. Ingoli Secretario S. C. de Propaganda Fide. De scribendis litteris ad Nuntium Poloniae in causa Seminarii Rutheni. „Cum promissio foundationis Seminarii Ruthenorum facta a Summo Pontifice felicitis recordationis Gregorii XV...“

*Fol. 129.* — Illustrissimo Cardinali Bandino. Aprilis 1. De transmittendis litteris per postam papalem in Polonia. „Metropolita Russiae propter intimam cum Sede Apostolica et Romana Curia Unionem cuperet saepe saepius...“

*Foll. 130-142.* — All' Ill-mi Cardinali di Propaganda Fide. Aprilis 12. Pro adiuvanda Russia per Patres Carmelitas. „Rappresentando con vive ragioni il frutto, che farebbero i Monaci di S. Basilio nella Russia, Valachia...“

*Fol. 142.* — R-mo D. Ingoli Secretario Congregationis de Propaganda Fide. De licentia pro duobus saecularibus Ruthenis ad Collegium Graecum mittendis. „Cum anno proxime elapso maii 23 Sacra Congregatio de Propaganda Fide locum pro duobus aliis Ruthenis ultra illos...“

*Fol. 143.* — Eidem Secretario. Aprilis penultima. Ut litteras scribat ad Episcopum Vilnensem nomine Sacrae Congregationis exhortando illum ut faveat Ruthenis Unitis. „Quoniam S. C. de Propaganda Fide statuit ne litterae...“

*Foll. 143-144.* — Ill-mo Cardinali Barberini. Maii 8. Pro altare privilegiato Vilnae. „Monachi S. Basilii Rutheni catholici monasterii Vilnensis...“

*Foll. 144-145.* — Eidem. De copia Bullarum et Brevium Pauli V pro Ruthenis. „Metropolita Russiae ad obtinendas quasdam gratias a SS-mo D-no Nostro...“

*Fol. 145.* — Ill-mis Cardinalibus S. C. de Propaganda Fide. Iulii 1<sup>o</sup>, 1624. De coadiutore Metropolitae assumendo. „Il Metropolita di Russia supplica, che si dia facoltà...“

*Foll. 145-153.* — Relatio Russiae. Iulii 1. Oblata R-mo D-no Monti Iudici S. C. de Propaganda Fide. „Rutheni sive Russi vastissimo tractu in longum latumque sese extendunt...“ Differt a foll. 114-128.

*Foll. 153-157.* — Quae Nuntio Poloniae scribenda essent de Seminario Ruthenorum. Sequitur foll. 157-160: Quae ill-mo Cardinali Bandini proponenda essent de transitu Ruthenorum ad Ritum latinum. Iulii 11. Oblatum R-mo Ingoli Secretario S. C. de Propaganda Fide. „Primo, ut dictus Nuntius agat cum successoribus Ducum ab Ostrog...“ — „Primo dicendum ipsi — Cardinali Bandino — quod Rex Poloniae, uti piissimus...“ Sequitur, fol. 160: Quae R-mo D-no Ciampoli observanda essent circa litteras ad Pseudoepiscopos Ruthenos. „Primo, ut nullam faciat in litteris...“

*Foll. 161-162.* — R-mo D. Ingoli Secretario S. C. de Propaganda Fide. Iulii 1-o. Ut Monachi Rutheni admittantur ad Indulgentias Latinorum. „Cum felicis memoriae Paulus V Pontificatus sui anno 1 ediderit Breve Indulgentiarum...“

*Foll. 162-166.* — Instructio pro Concilio Provinciali Ruthenorum Unitorum. Oblata S. C. de Propaganda Fide. Augusti I. „Primo sciendum est S. C. de Propaganda Fide quod ad promovendam...“ Sequitur foll. 166-168: „Eadem Instructio italice reddita ab ipso D. Ingoli Secretario &.“ — „Il Metropolitanato conoscendo l'utilità de' Concilii provinciali, e vedendo il danno...“ Differt, non quoad sensum, sed quoad verba, ab exemplari latino, porrecto, ut videtur, a Patre Borovicz.

*Foll. 168-169.* — SS-mo D-no Nostro Urbano VIII Pontifici Maximo. Augusti 1-a. Ut breve detur super decreta S. C. de Propaganda Fide. — Agitur de Indulgentiis et de litteris Pauli V ut supra. — „Quoniam S. C. de Propaganda Fide decreto suo declaravit...“

*Fol. 169.* — Eidem 1-a augusti, de eodem. Breve „Monachi Rutheni catholici supplicant...“

*Foll. 170-310.* — „Tertia pars: Litterae Ill-mi et R-mi Domini D. Iosephi Velamin Rutski ad diversos, datae ab anno 1619, et aliorum in causa eiusdem Metropolitanæ totius Russiæ“. En elenchus istorum pretiosissimorum documentorum, quorum maior pars hodie est deperdita in originali, et non invenitur etiam in Archivo S. C. de Propaganda Fide.

*Foll. 170-173.* — Iosephus Rutski ad Cardinalem Burghesium Pauli V nepotem, Novogrodeci, 12 octobris 1619, in causa præcedentiae super Suffraganeum latinum Vilmensem. „R-mus Stanislaus Kiszka modernus Episcopus Samogitiæ desiderabat ut assistentem consecrationis ipsius...“ Sequitur, fol. 174, rescriptum S. C. Rituum et epistola S. C. de Propaganda ad Nuntium de argumento, 20 septembris 1620.

*Foll. 175-177.* — Rutski ad Patrem Georgium Mayr S. I., Rectorem Collegii Augustani. Vilnae, 25 iulii 1622. De morte Archipresbyteri Rutheni Saragoviae (Šarogród?) occisi a schismaticis. „Ante octiduum scripsi R. Paternitati Vestrae per Cognatum meum...“

*Foll. 177-180.* — Rutski Cardinali Ludovisio, Novogrodeci, 28 iulii anni 1622. De prohibendo transitu a ritu Rutheno ad latinum. „Frequentes nobis occurrunt difficultates dum nos in acie aperto Marte contra hostes...“

*Foll. 180-183.* — Rutski Petro Arcudio. Novogrodeci, 23 iulii 1622. Status Ecclesiae Ruthenae, ubi conqueritur de Latinis parvum Ruthenos unitos iuvantibus. „Litterae Reverendae Dominationis Vestrae lacrymas copiosas eduxerunt...“

*Foll. 183-185.* — Rutski Patri Hadriano Podbereski. Novogrodeci, 28 iulii 1627. De variis rebus, quae occurrerunt ex parte Unionis. „Proficiscitur in Urbem R. P. Gruzerowski intimus noster et vobis optime notus, electus Procurator Provinciae Lithuaniae...“

*Foll. 186-192.* — Rutski eodem Patri Adriano Podbereski. Rutae, 14 octobris 1622. De morte Archipresbyteri et quattuor Religiosorum, de litteris scribendis ad Episcopos Latinos et de Brevis contra Suffraganeum Vilmensem. „Quaecumque Deus O. M. hoc tempore, quo discessistis a nobis, operatus est in nobis, significo vobis...“

*Foll. 192-194.* — Gregorius XV Sigismundo III Regi Poloniae. Breve „Genimina viperarum“, 28 ianuarii 1623, commendatorium pro Metropolitana Iosepho Rutski.

*Foll. 194-195.* — Breve „Sacerdotum... et templorum“ eiusdem Pontificis, eiusdem diei, Archiepiscopo Gnesnensi Gembicki, de eodem argumento.

*Foll. 195-196.* — Breve „Sacerdotum Catholicorum fugam“, idem, idem, Siszowicki Episcopo Cracoviensi.

*Foll. 196-197* — Breve „Catholica religio in Russia“, idem, idem, Episcopo Luceoriensi Regni Poloniae Cancellario.

*Foll. 197-198.* — Cardinalis Ludovisius Nuntio Poloniae, 4 februarii 1623, de eodem argumento. „Colla presente riceverà Vostra Signoria una lettera per l'Arcivescovo Chioviense insieme con quattro Brevi...“

*Foll. 198-200.* — Rutki Patri Andreae Gudaemo S. I., Rectori Collegii Graeci. Varsaviae, 15 februarii 1623. Gratulatur de Collegio Graeco curae PP. Societatis demandato, et rogat locum pro duobus Ruthenis. „Benedictus sit Dominus Deus, quod Collegium nostrum tandem aliquando postliminio...“

*Foll. 200-209.* — Rutki P. Adriano Podbereski, Varsaviae, 24 februarii 1623. De statu Comitiorum ex parte Unionis, et de religiosis quattuor, de quibus fama erat, quod essent occisi a Cosacis restitutis, de morte parentum Patris Adriani, de loco pro duobus in Collegio Graeco Ruthenis impetrar.do. „Ex Comitiiis Varsaviensibus vobis scribo, ideoque quid agatur Varsaviae...“ Sequitur, foll. 209-211: „Modus promovendi Unionem in Russia, missus cum litteris praecedentibus“, et, ut videtur, eiusdem Rutki. „Primo sciendum est in Regno Poloniae et provinciis adiacentibus, quae amplissimae sunt, contineri...“

*Foll. 211-213.* -- Rutki Patri Hadriano Podbereski, Varsavia 8 martii 1623. De fine Comitiorum, de morte cuiusdam primarii schismaticorum et laus Regis Sigismundi III. „De initio et progressu horum Comitiorum scripsi vobis ante tres septimanas...“

*Foll. 213-215.* — S. C. de Propaganda Fide Nuntio Poloniae, 29 martii 1623, de causa praecedentiae cum Suffraganeo Vilenensi. „Avendo la S. C. dei Riti fatto un decreto...“

*Foll. 215-217.* — Rutki Patri Hadriano Podbereski, Vilnae, 8 iunii 1623. Status Ecclesiae Ruthenae, et de morbo suo paralyseos, etc. „Dominus Deus vos tempore opportuno voluit esse in tali loco...“

*Fol. 218.* — Epistola sine die et anno, et non magni momenti, cuiusdam Patris Cypriani Rudnicki Monachi Basiliani.

*Foll. 218-219.* — Rutki ad Summum Pontificem Urbanum VIII Barberinum. 17 octobris 16... Gratulatur de electione illius ad Summum Pontificatum. „Tacere non possum dum Beatitudinem Vestram ad Summi Pontificatus apicem...“

*Foll. 219-220.* — Rutski ad Cardinalem Bandinum, sine die et anno. Gratias agit de eius affectu erga Ruthenos. „Accepi litteras Illustrissimae ac Reverendissimae Dominationis Vestrae in quibus paternam erga Ruthenos sollicitudinem...“

*Foll. 220-221.* — Rutski ad Cardinalem Ludovisium. Sine die et anno. De eodem argumento. „Gratitudo benefactoribus iure naturali debita praeter multa alia motiva...“

*Foll. 221-223.* — Rutski ad Patrem Andream S. I., Collegii Graeci Rectorem. Novogrodeci, 17 octobris 1623. Rogat pro Patre Adriano et pro aliis. „Sanitatem nostri Patris Adriani esse curae Rev. Paternitatis Vestrae gratias ago maximas...“

*Foll. 224-228.* — Rutski ad Patrem Adrianum Podbereski, sine die et anno. Dolet de morbo ipsius, et reditum in patriam iubet. „Litterae vestrae et charissimi fratris Raphaelis de tali infirmitate vestra quanto moerore nos repleverint...“

*Foll. 228-229* — Rutski ad Cardinalem Ludovisium, Varsaviae 26 februarii 1622. Describit statum Unitorum. „Nos in generalibus huius Regni comitiis cum schismaticis Ruthenis...“

*Foll. 230-231.* — „Ex litteris Patris Michaelis Ginhieovicz (!) S. I., ad Patrem Matthaeum eiusdem Societatis“. 7 ianuarii 1624. De miraculis et morte Archiepiscopi Polocensis. „Illud quod Vitepsci in Russia accidit, luctuosum licet, non omittam. Episcopus Polocensis Iosaphat...“

*Foll. 231-232.* — Nuntius Poloniae Illmo Cardinali Barberino. Di Varsavia, 7 dicembre 1623, nuntiat de martyrio Archiepiscopi Polocensis Iosaphat. „Il Metropolita Chioviense m'avvisa con una sua del 25 del passato, che l'Arcivescovo Polocense Ruteno, persona esemplare...“

*Foll. 232-234.* — Cardinalis Ludovisius Nuntio Poloniae Lancelloto. 10 februarii 1624. Commendat Ruthenos. „Essendo Nostro Signore per gravissime ed urgentissime cause risoluto di aiutare li Ruteni Uniti...“

*Foll. 234-235.* — Cardinalis Ludovisius Metropolitanae Iosepho Rutski. 13 februarii 1624. Explicat affectus S. Romanae Ecclesiae in Ruthenos. „Quae pro tuenda conservandaque Ruthenarum Ecclesiarum Unione Amplitudo Tua...“

*Foll. 235-236.* — Breve Urbani VIII, „Inimici Nostri non dormiunt“, 10 februarii 1624, Sigismundo III Regi Poloniae. Ut tollentur Pseudoepiscopi schismatici in Russia.

*Foll. 237-238.* — Breve eiusdem, „Multa Fraternalitati Tuae“. 10

decembris 1624, Eustachio Wołłowicz Episcopo Vilmensi. In eadem Ruthenorum Unitorum causa.

*Foll. 238-239.* — Breve eiusdem, „Turbo ac tempestas“, 12 februarii 1624, Episcopo Luceoriensi latino. De eodem argumento.

*Foll. 239-240.* — Breve eiusdem, „Cosacorum viribus“, 10 februarii 1624, de eodem argumento, Episcopo Praemisiensi latino.

*Foll. 240-241.* — Breve eiusdem, „Evaginaverunt gladium“, Episcopo Chelmensi, 10 februarii 1624, de eadem causa.

*Foll. 241-242.* — Breve eiusdem, „Si vere accipimus“, eiusdem diei et de eodem argumento, Episcopo Camenecensi latino.

*Foll. 242-243.* — Breve eiusdem, „Russiae calamitatis“, Episcopo latino Chioviensi, de eodem argumento.

*Foll. 243-244.* — Breve eiusdem, „Arces quas armatus“, eiusdem diei, Duci Gregorio Zbarawski Castellano Cracoviensi.

*Foll. 244-245.* — Breve eiusdem, „Religio Regnorum custos“, eiusdem diei, Duci Christophoro Zbarawski, Regii stabuli praefectorum Principi, de eodem argumento.

*Foll. 245-246.* — Breve eiusdem, „Quis dabit oculis“, eiusdem diei, Sigismundo III Regi Poloniae, de paenis sumendis ab occisoribus Archiepiscopi Polocensis Rutheni.

*Foll. 247-248.* — Cardinalis Octavius Bandinus Episcopo Vilmensi. 4 maii 1624. Ut adiuvet Ruthenos in Seminario erigendo. „Cuperet Sacra Congregatio de Propaganda Fide Ruthenis Ecclesiae unitis per erectionem Collegii in Russia...“

*Fol. 248.* — Cardinalis Bandinus Nuntio Poloniae. 4 maii 1624. Ut Clerum Ruthenum defendat. „Essendosi riferiti nella S. C. de Propaganda Fide i dubij, che V. S. vedrà notati...“

*Foll. 248-249.* — Idem Generali Carmelitarum Discalceatorum. 10 iunii 1624. Ut quattuor monachos suos mittat ad Metropolitam Russiae. „Per aiutar la riforma dei monaci di S. Basilio, che sono nella Russia...“

*Foll. 249-254.* — Rutski Patri Adriano Podbereski, Vilnae, 7 maii 1624. De diversis argumentis. „Optatissimae litterae vestrae datae aliae in ianuario, aliae in februario, aliae martio...“

*Fol. 254.* — Cardinalis Bandinus Nuntio Poloniae, 17 augusti 1624. Mandat relationem pro informatione, „Mando a V. S. qui inclusa una relatione della Moscovia...“

*Foll. 254-255.* — Eiusdem ad eundem, 17 augusti 1624. Mittit memoriale Metropolitanae Russiae de Synodo provinciali oblatum S,

C. „Questa Sacra Congregazione di Propaganda Fide ha ordinato, che io mandi a V. S. l'incluso memoriale...“

*Foll. 255-256.* — Eiusdem ad eundem, 3 iulii 1624. — Agit de transitu Ruthenorum ad ritum latinum et de dispensatione in ieiuniis cum Ruthenis. „Nella S. C. di Propaganda Fide tenuta innanti a Nostro Signore è stata riferita la lettera.“

*Foll. 256-257.* — Eiusdem ad eundem, 13 iulii 1624. De coadiutore Metropolitae. „Dal decreto, che mando qui incluso...“

*Foll. 257-258.* — Eiusdem ad eundem, 13 iulii 1624. Monet, ut agat de seminario cum illis, qui ad illud erigendum iuvare possunt. „Premendo grandemente a Nostro Signore ed a questa Sacra Congregazione...“

*Foll. 258-259.* — Eiusdem ad eundem, 7 septembris 1624. — Ut Episcopi Rutheni veniant ad Comitia Generalia. „Desiderando il Metropolitanano di Russia, che Nostro Signore...“

*Foll. 259-260.* — Rutski ad Summum Pontificem Urbanum VIII, Novogrodeci, 19 iunii 1624. De Seminario Rutheno. „Unio sancta apud Ruthenos ad libitum pro libitu ex ritu graeco ad latinum transitu marcescere iam caeperat...“

*Foll. 260-261.* — Rutski ad Cardinales S. C. de Propaganda Fide, 19 iulii 1624. De eodem Seminario. „Quam divinum, immensum, et Reipublicae christianae salutare sint Seminaria...“

*Foll. 261-263.* — Rutski ad Cardinalem Bandinum, Protectorem Russiae, 19 iunii 1624. De eodem Seminario. „Post acceptas ab Illma et Rma dominatione Vestra litteras de data 5 iunii...“

*Foll. 263-264.* — Rutski ad Cardinalem Zollerem., Protectorem Valachiae. Patrocinium illius sollicitat pro Seminario. Novogrodeci, 19 iunii 1624. „Significarunt mihi fratres mei Monachi Rutheni Ordinis S. Basilii Magni Collegii Graecorum alumni...“

*Foll. 264-265.* — Rutski ad Cardinalem Franciscum Boncompagni protectorem Collegii Graecorum. 26 iunii 1624. De Ruthenis in Collegio Graeco admittendis. „Mitto quinque Fratres Ordinis S. Basilii Monachos...“

*Foll. 265-266.* — Rutski Cardinali de Torres, Protectori Poloniae. De Seminario Rutheno. 26 iunii 1624. „Eundem animum erga res nostras Illma ac Rma Dominatio Vestra habere nunc...“

*Foll. 266-267.* — Rutski ad Cardinalem Barberinum, nepotem SS. D. N. Urbani VIII. 26 iunii 1624. Gratulatur de eius promotione. „Postquam intellexi Illmam ac Rmam Dominationem Vestram a SSmo Dno Nostro ad participationem...“

*Foll. 267-268.* — Rutki ad Franciscum Ingoli, Secretarium S. C. de Propaganda Fide. 26 iunii 1624. Gratias agit pro affectu erga Ruthenos. „Notus est mihi affectus Rmae Dominationis Vestrae, quo fertur in res nostras...“

*Foll. 268-269.* — Rutki ad R. P. F. Barberinum Fratrem SSmi Dni Urbani VIII. 26 iunii 1624. De Seminario Rutheno. „Ordo se-raphicus S. Francisci plurimos ardentis amore Dei et proximi...“

*Fol. 269.* — Rutki ad R. P. Ferravanti S. I., Confessorem SSmi Dni N. Urbani VIII. 26 iunii 1624 De Seminario Rutheno. „Reverenda Paternitas Vestra multis seriis occupationibus...“

*Foll. 270-276.* — Rutki ad PP. Adrianum et Raphaelem Ordinis S. Basilii Magni. Novogrodeci, 24 iunii 1624. De variis Ecclesiae Ruthenae negotiis. „Hae litterae quae ibunt per postam nihil continent de fratribus quos mitto...“

*Fol. 277.* — Rutki ad eosdem. 26 iunii 1624. De quodam saeculari Romae educando. „Praeter illos Fratres, et unum saecularem vobis bene notum, Polybitinski...“

*Foll. 278-282.* — Rutki ad eosdem. Varsaviae, 16 septembris 1624. De erectione Seminarii et variis argumentis. „Accipiendo toties litteras vestras, quod S. C. de Propaganda Fide expectet informationem a Nuntio Apostolico...“

*Foll. 282-283.* — Breve Urbani VIII, „Mallemus quidem rationibus“, 11 martii 1624. Sigismundo III Regi Poloniae. De occisione S. Iosaphat Polocensis.

*Foll. 284-287.* — Rutki Cardinali Bandino Protectori Russiae. Novogrodeci, 24 ianuarii 1624. Relatio occisionis B. Iosaphat. „In Regno christiano sub Rege catholico schismatici tantum facinus perpetrare ausi sunt, ut Vitepsci Pastorem suum... “

*Foll. 287-288.* — Cardinalis Antonius Barberinus, nomine S. C. de Propaganda Fide, ad Nuntium Poloniae, 21 martii 1642. De monitione facienda tam Episcopo latino, quam Capitulo item latino Chelmensibus, molestantibus Episcopum et Clerum Ruthenum ob aperitionem scholarum Ruthenarum. „Inculcando i sacri Canonis l'erezione di scuole cattoliche alli Vescovi in ogni luogo...“

*Fol. 288.* — S. C. de Propaganda Fide Nuntio Poloniae, 22 martii 1642. De sede episcopali Ruthena Leopoliensi ab Archiepiscopo Latino cuid am schismatico collata. „Dolendosi Monsignor Metropolita di Russia, che Mons. Arcivescovo Latino di Leopoli...“

*Fol. 289.* — Cardinalis Antonius Barberini, nomine S. C., ad Nuntium Poloniae, 22 martii 1642. Quod non debent alienari bona

Ecclesiarum Ruthenarum, tam immobilia quam mobilia. „Si manda a V. S. l'aggiunta posizione col decreto di questa S. C....“

*Foll. 289-300.* — (sic) at sunt tantum paginae 289, 290, 300. Nuntius Poloniae S. C., Varsaviae, 9 maii 1642. De eodem argumento informationem mandat. „E vero il disordine stato, e che continua tra gli Ecclesiastici Ruteni....“

*Foll. 300-302.* — Metropolita Gabriel Kolenda ad Cardinales S. C. de Propaganda Fide. Vilnae, 2 martii 1648. De Antonio Terlecki Episcopo Praemisliensi catholico a sede pulso et a schismaticis variis in modis vexato. „Bene semper consultum Russiae fuit quando Eminentissimae Celsitudines....“

*Foll. 302-303.* — Fragmentum epistolae sine die et anno, quod etiam apostillum praecedentis esse poterit. „Eam alii Religiosi non possunt convertere, nisi praedicti Patres ...“

*Fol. 303.* — Fragmentum cuiusdam epistolae italica lingua exaratae, de canonizatione B. Iosaphat. Romae, 12 aprilis 1669. „Per la canonizzazione del B. Martire Giosafat il Papa ha una ottima disposizione....“

*Fol. 304.* — Fragmentum, aut apostillum praecedentis (?), firmatum: „M., Cardinale Santacroce“, de eodem argumento.

*Fol. 304.* — Memoriale nullius momenti cuiusdam Poloni pentis „Agnus Dei“.

*Foll. 304-308.* — Metropolita Gabriel Kolenda — amanuensis scripsit Kolziz — ad Cardinales S. C. de Propaganda Fide. Supraslii, 29 novembris 1672. De abrogatione decretorum Nuntii Apostolici, in causa, ut videtur, litis cum Episcopis Pinscen. et Vladimiriens. „Inhaerendo meis supplicationibus, quibus pluries compellavi Emittentias Vestras annulationem decretorum....“

*Foll. 308-309.* — Epistola sine die et anno cuiusdam Ioannis Voraschi (Voranski?) pro suo filio, religioso Dominicano, qui transitum ad Basilianos petiverat. „Annus iam et medius volvitur ex quo ad meas epistolas...“

*Foll. 309-310.* — „Copia di lettera scritta dall'Emo Cardinale Altieri a Mons. Nunzio di Polonia a' 21 aprile 1674“. Agitur de quibusdam ecclesiasticis, qui sese indebite a iurisdictione Metropolitanae, Ordinarii sui, eximebant. „Non puo aver bisogno presso V. S. d'alcun uffizio Monsignor Metropolitanano della Russia, perciocchè la sua prudenza...“

*Fol. 310.* — Nota quae sic se habet: „Anno 1674, feria sexta, die 9 augusti, obtinimus a Sacra Congregatione S. Officii facultates

Metropolitanas pro Illmo Dno Dno Cypriano Zochowski Archiepiscopo Metropolitano totius Russiae ad septennium“.

*Foll. 311-320.* — Indices huius primae partis voluminis quarti, ab amanuense documentorum, non a P. Wołodźko, compilati.

*Foll. 321-322.* — Memoriale Procuratoris Generalis Ruthenorum pro admissione unius Religiosi in Collegio Graeco. Sententia Rectoris Collegii affirmativa, et Rescriptum Cardinalium Protectorum Petra et Gentili, diei 22 maii 1738.

### Pars altera.

*Foll. 1-56.* — Chronica a Procuratore conscripta, ab anno 1736 usque ad annum 1740, ubi omnia quae fecit narrat, transcribendo etiam documenta, quorum hic pro maiori commoditate studiosorum refertur Index iuxta ordinem ipsorum, omissis autem iis, quae aut non dantur per extensum, aut sunt minoris momenti, v. g. dispensationes pro particularibus, etc.

*Foll. 4-5.* — Breve Clementis XII, „Ad augendam“, 13 aprilis 1737, quo conceditur Indulgentia Ecclesiae Żyrovicensi pro certis diebus festis B. M. V.

*Foll. 8-16.* — Documenta circa dependentiam Archimandritarum localium a Protoarchimandrita totius Ordinis. Praestantior est Memoriale Procuratoris, cuius initium: „Il Procuratore Generale della Religione Basiliana Rutena, Oratore umilissimo delle Eminenze Vostre, a nome di tutta la sua Religione, l'espone come li PP. Archimandriti del suo Ordine ingiustamente pretendono la precedenza sopra il Protoarchimandrita...“

*Foll. 16-20.* — Observationes eiusdem Procuratoris de erectione novae Provinciae in Volhynia, de non dividendis Monasteriis antiquae provinciae, de recitatione divini Officii, et de testamentis Episcoporum. Consideratione dignae.

*Foll. 20-22.* — „Memoriale porrectum S. C. de Propaganda Fide in negotiis supranominatis, ni fallor, per P. Trulewicz“. Initium: „Procuratore Generale... rappresenta, come la santa memoria di Urbano VIII, in occasione d'approvare le Costituzioni dell' Ordine, tra le altre cose stabili...“

*Foll. 22-24.* — „Summarium“. Primum documentum est quoddam memoriale Metropolitanae Rutski pro deductione Monachorum suorum in Congregationem, cuius initium: „Metropolita Russiae cum suis Episcopis, cupientes monachos S. Basilii Congregationis SS. Trinitatis Vilensis, cum S. R. Ecclesia unitos, in dies maioribus

stimulis provocare...“ Sequitur percelebre Decretum S. C. de Propaganda Fide diei 4 octobris 1624 de eadem erectione, et fragmentum Actorum Synodi Zamoscensis anni 1720, de eodem argumento. Incipit: „Cum experientia compertum sit, et SS. Consiliorum statutis comprobatum, nullum ad instaurandam et conservandam regularem observantiam...“

*Fol. 24.* — Breve Clementis XII, „Ad augendam“, 9 octobris 1737, quo conceduntur Indulgentiae pro exercitio XL horarum in Ecclesia Żyrovicensi.

*Foll. 29-30.* — Breve Clementis XII, „Cum, sicut accepimus“, 12 martii 1738, pro Confraternitate SS. Cordis Iesu in ecclesia monasterii Minscensis erecta.

*Fol. 31.* — Breve eiusdem, „Omnium saluti“, 12 martii 1738, quo Altare eiusdem Confraternitatis privilegium declaratur.

*Foll. 32-33.* — Apographum cuiusdam epistolae Metropolitanæ Athanasii Szeptycki, Unioviae, 19... 1738, Procuratori scripta de visitatione Archimandriae Mielescensis. Incipit: „Doniesiono mi że klasztor Milecki in disciplina regulari vacillat...“ Est partim latine, partim polonice scripta.

*Foll. 33.* — Apographum epistolae Protoarchimandritæ Basilii Polatyło S. C. de Propaganda Fide, Berezveciis, 10 aprilis 1738, pro admissione unius Religiosi in Collegio Urbano aut saltem in Collegio Graeco. „Quam anteriori anno in exordio...“

*Fol. 34.* — Alia eiusdem Cardinali Secretario Status, Beresveciis, 10 aprilis 1738, de eodem argumento. „Toto errarem caelo, si caelo derivatam...“ Sequitur alia ad D. Uslenghi, minimi momenti.

*Foll. 35-36.* — Alia eiusdem S. C. de Propaganda Fide, pro manutenendis quattuor locis favore Basilianorum in Collegio Pontificio Vilmensi. Sine die. Anni, ut videtur, 1738. „Iam secundus labit annus, ex quo indulgendo...“ Tergo, rescriptum: „Manuteneantur Monachi Basiliani Rutheni in possessione quattuor locorum in Alumnatu Vilmensi postquam fuerit dictum Collegium reparatum“.

*Foll. 36-37.* — Idem ac in prima parte Codicis, foll. 321-322.

*Foll. 47-48.* — Litterae Protoarchimandritæ Basilii Polatyło ad S. C., de erectione novae Provinciae in Volhynia, Vladimiriæ, 8 octobris 1739. „Etsi de noviter erecta Volhynensi provincia aliunde innotuisse...“

*Foll. 48-50.* — Memoriale Congregationis Lithuanæ adversus erectionem novae Provinciae in Volhynia. Porrectum die 23 decembris 1739. „Monachi Basiliani Rutheni Congregationis SSmae Trini-

tatis... exponunt... qualiter, postquam ipsi accesserunt ad unionem cum S. Romana Ecclesia....“

*Foll. 50-51.* — Documenta circa coronationem Imaginis B. M. V. in Ecclesia Chelmensi existentis. Decretum Capituli Basilicae S. Petri, 30 Novembris 1739: „Singularis devotionis affectus, quo magnates ac universus equestris Ordo...“, et Epistola eiusdem Capituli ad Episcopum Chelmensem, Nonis decembris 1739: „Cum pietatem ac vota magnatum...“

*Foll. 52-53.* — Memoriale Metropolitae adversus transitum ad ritum latinum, porrectum die 7 ianuarii 1740: „Metropolitanus... considerando gravia incommoda, quae Ecclesia patitur ex transitu Ruthenorum unitorum ad ritum latinum...“

*Foll. 53-56.* — Memoriale Metropolitanani adversus Archiepiscopum Latinum Leopoliensem, pro libero campanarum pulsu, pro libera celebratione festarum, et de usu collari telae albae pro clero Rutheno titulo Doctoris insignito, reluctantante eodem Archiepiscopo. „Metropolitanus Russiae cum toto Collegio Episcoporum... exponunt... qualiter Illmus D. Archiepiscopus Leopoliensis latinus non cesset perturbare fideles Ruthenos...“ Sine die et anno, et amplius deest finis, non tantum Memorialis, sed etiam ipsius Chronicae.

*Foll. 57-67.* — Nihil.

*Foll. 68-70.* — „Li motivi per li quali sono tenuti gli Archimandriti dell' Ordine di S. Basilio Magno obedire al Protoarchimandrita, o Generale, chi sia, sono i seguenti...“ Cfr. foll. 8-16 huius secundae partis; idem est ac foll. 12-14.

*Foll. 72-75.* — Memoriale lingua latina exaratum de eodem argumento, saepe saepius triturato.

*Foll. 76-284.* — „Pars adiuncta in materia de transitu“. Est enim collectio documentorum circa quaestionem transitus Ruthenorum ad ritum Latinum anno 1757 et seqq. agitatum, quae omnia, ni fallor, etiam in Archivo S. C. de Propaganda Fide asservantur. En ipsorum elenchus locupletissimus.

1. Nuntius ad S. C., Varsaviae, 9 martii 1757. „Fra le memorie degli affari pendenti...“ *Fol. 80.*

2. Idem. Dresdae, 6 decembris 1751. „Ho esaminato attentissimamente l'articolo della lettera...“ *Foll. 82 84.*

3. Idem. Dresdae, 3 aprilis 1752. „In sequela dell'ordine che V. S. Ill-ma restò servita...“ *Fol. 86.*

4. „Restrictus litterarum Nuntii super transitu, et super responso Pro-Cancellarii Regni. 1752“. „La santa memoria di Urbano VIII, in una Congregazione particolare di Propaganda sopra gl'affari dei Ruteni tenuta alla sua presenza..“ *Foll. 88-90.*

5. Nuntius ad S. C. Dresdae, 17 aprilis 1752. „Il signor Vice-Cancelliere della Corona mi ha poi mandata....“ *Foll. 94-95.*

6. „Procancellarius Regni Poloniae Exc-mo D-no Nuntio Apostolico reverenter exponit... Datum Dresdae, die 10 aprilis anno Domini 1752. M. Wodzicki, Procancellarius Regni Poloniae.“ *Foll. 96-97.*

7. „Litterae a Regni Primale nomine Episcoporum Latinorum SS-mo D-no datae pro Ruthenorum transitu, die 29 novembris 1752“. Incipit: „Communicatum nobis ab Ill-mo Regni Procancellario sub tempus generalium Regni Comitiorum....“ *Foll. 100-102.*

8. „Litterae Regis Poloniae Cardinali Albano Protectori Regni contra Ruthenos et favore Latinorum datae, 11 decembris 1752“. Incipit: „Augustus tertius ... Illmo... Nuper retulit Nobis communicato sibi ab Apostolico Nuntio quodam memoriali, Regni Nostri Procancellarius....“ *Foll. 102-105.*

9. „Similes Litterae Regis SS-mo D-no datae, 11 decembris 1752“. Incipit: „Sanctissime.... Post oscula... Nuper exponi mihi fecit Sanctitatis Vestrae in Regno meo Nuntius Sanctitatis Vestrae ad iteratas....“ *Foll. 105-108.*

10. „Puncta Episcoporum Latinorum contra Ruthenos, anno 1752, 20 octobris, collegialiter congregati Grodnae in Comitibus Regni, alii per se, alii per Delegatos...“ Incipit: „Puncta a Collegio Episcoporum Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae Ritus Latini Grodnae congregatorum..... Collegialiter congregati in unum Nos aadamus, Ignatius Komorowski, Archiepiscopus Gnesnensis Legatus natus Regni Poloniae, et Magni Ducatus Lithuaniae Primas....“ *Foll. 112-161.*

11. „Memoriale Ill-mi Nuntii Ill-mo Procancellario porrectum“. Incipit: „Saepe saepius Episcopi Graeci Ritus, qui in Polonia versantur, apud Sanctam Sedem conquesti sunt.... Dresdae, 28 martii 1752. Archiepiscopus Nicaenus, Nuntius Apostolicus“. *Foll. 161-163.*

12. „Testes graeci ritus, coram Iosepho Kuszczynski Canonico Camenecensi Notario Apostolico, instante Fiscali Curiae Camenecensis, deposuerunt, Ruthenos magno numero visitare Kijoviam causa devotionis, ibique operam studiis navare“. Incipit: „Depositiones iuratae transmissae ab Illmo Episcopo Camenecensi in nomine Domini. Amen. Praesenti publico instrumento.... anno 1752 ... die vero 29 mensis septembris.... Venerabilis Fiscalis Curia episcopalis Camenecensis induxit testes Laboriosos Nazarium Physki et Damianum Kowalew Graeco-Unitos..... Aliae depositiones duratae ab eodem Ill-mo Episcopo transmissae. In nomine Domini. Amen Praesenti publico instrumento.. anno..... 1752... 28 die mensis februarii. . . Fiscalis.... induxit in testes Perillustres admodum Reverendum Franciscum Szczepanskiewicz Iudicem surrogatum ..... Tertia depositio ab eodem Ill-mo Episcopo Camenecensi transmissa. In nomine .. Praesenti.... anno.... 1752 .. die vero 30 mensis septembris.... Fiscalis.... in omnem meliorem finem et eventum, quo melius firmiter et validius facere potuit ac debuit, induxit testes Perillustrem admodum Reverendum Stephanum Starzynski ..... Plures libelli supplices porrecti sunt Episcopo Praemisiensi a diversis hominibus Latini Ritus et praecipue a Parochianis Ecclesiae collegatae Jaroslaviensis ..... Gregorius Kamienski in suo supplici libello exposuit, quod ille existens in ritu latino ..... Agnes Eliae Saramanowicz uxor illidem exposuit, quod illa ex utroque parente Ritus Latinum profitentibus et sequentibus progenita..... Basilius Szczebloski pariter exposuit, quod ipse in ritu Graeco-Unito existens..... Aliorum in simili et pari materia supplices libellos.... Excerptum Epistolae Admodum Reverendi Gregorii Przedzynski C. M., Domus Brzozo-

vien. Superioris missionem cum sociis exercenti ad Episcopum Praemisliensem die 27 iulii 1747 scriptae.... Responsoriae Reverendissimi Metropolitani Ritus Graeci Decimae sunt debitaе operariis, iuxta illud... Observationes R-mi Lascaris Episcopi Zenopolitani Romae conscriptae et ad Sacram Congregationem de Propaganda Fide porrectae. ex italico in latinum fideliter traductae. Hoc dubium meretur attentionem Sacrae Congregationis, cum possit per eius recollationem.....“ Est summarium ad praecedentia Puncta Episcoporum Latinorum compilatum. *Foll. 163-199.*

13. „Nuntius Apostolicus S. C. significat, quod omnes super negotio transi-tum informationem relinquet suo successori, qui commodius poterit Regi communi-care ultimum super transitu planum. 1754, 29 aprilis“. Incipit: „Dal venerato foglio di V. E. in data dei 6 del cadente ho rilevato l'espedito“... *Foll. 201-202.*

14. „Sacra Congregatio, ex mandato Pontificis iniungit Nuntio, ut agat cum Rege super transitu, inhibendo iis saltem Ruthenis qui in curiis suorum Ordina-riorum sunt sub processu. 1754, 6 aprilis“. Incipit: „Non cessano i Vescovi Ruteni d'insistere con sempre maggior calore appresso la Santa Sede.....“ *Foll. 205-209.*

15. „Comes de Brühl, primus Saxoniae Minister. Cardinali Protectori Regni, nomine Regio commendavit omnimodam curam ne in Urbe obtineant Rutheni con-tra Episcoporum Latinorum iura, ipsumque Pontificem hac super re seducant. 5 augusti 1754“ Incipit: „Essendosi la Maesta del Re in tempo della passata dieta di Grodno fortemente interessata...“ *Foll. 210-211.*

16. „Ordinationes Ill-mi et R-mi D-ni Ioannis Skarbek Archiepiscopi Latini Leopoliensis sub die 14 iunii 1714 emanatae, ac per totam Dioecesim promulgatae, ex libro Polonico „Obrona“ dicto, fol. 65, excerptae“. Incipit: „I-o. Ecclesiastici Rutheni, Diaconi, Presbyteri, Monachi, omnesque, qui in obsequiis ecclesiasticis.....“ *Foll. 213-215*

17. Decretum S. C. de Propaganda Fide 2 aprilis 1669, prohibens Armenis Poloniae ritum ad ritum Latinum. Incipit: „Ad conservandam pacem inter Armenos Unitos Regni Poloniae....“ *Fol. 215.*

18. Episcopus Vilmensis, 16 iulii 1745 anni, mandat suis commissariis, ut Ru-theni e ritu latino redeant ad suum ritum, nec amplius recipiantur ad ritum Latinum. Incipit: „Illustribus.... Venientes huc Novogrodeco Admodum Reverendi Commissa-rii Illustrissimi D-ni Metropolitae, detulerunt Nobis, quod Dominationes Vestrae ....“ *Foll. 215-216.*

19. Episcopus Camenecensis Latini Ritus instat apud Pontificem, ut liberum sit laicis transire ad ritum Latinum, utque Constitutio pro Italo-Graecis emanata extendatur ad Regnum Poloniae. 1756, 28 novembris. Incipit: „Inter deplorabiles calamitates, quibus Dioecesis Camenecensis laceratur, maxima mihi videtur nego-tium duorum rituum Graeci et Latini... Nicolaus Dembowski, Episcopus Latinus Camenecensis Podoliae“. *Foll. 217-222.*

20. „Pro-Memoria“. Idem ac N-o. 11, foll. 161-163. *Foll 225-226.* Sequitur, fol. 226: „Responsio Episcopi Praemisliensis Latini Ritus ad memoriale Serenissimo Poloniae Regi porrectum per Ill-mum Nuntium Apostolicum. Dresdae, 28 martii anni 1752“. Incipit: „Ratione transitus Ruthenorum ad ritum Latinum maxima admi-ratione quaerulantes apud Sanctam Sedem Episcopo Ritus Graeci accepi, ac si Episcopi Ritus Latini....“ *Foll 226 235.*

21. „Replicatio reflexionum ad Memoriale Ill-mi Exc-mi ac R-mi D-ni D. Nuncii Apostolici anno praesenti peractum 1752 a quodam confectarum“. Favet ritui graeco, et est consideratione digna. Incipit: „Quemadmodum bonae me-

moriae Urbanus VIII ad supplicationem Episcoporum Ritus Graeci.....“ *Foll.* 235-251.

22. Augustus III Rex Poloniae declarat suam mentem, ut Rutheni gaudeant iis libertatibus, quibus gaudent Latini Ecclesiastici, utque in Urbe ipsorum privilegia, iura, consuetudines manteneantur. 1744, 19 novembris. Incipit: „SSme ac B-me Pater... Post oscula... Paternam Ruthenae Gentis non mei constituentis a Sanctitate Vestra .....“ *Foll.* 253-254.

23. Parochus Rozanensis missionis Ruthenae S. C. de Propaganda Fide super transitu Ruthenorum. 12 martii 1746. Incipit: „Praevia demissione, et flexo poplite et lachrymis supplicat Suis Eminentiss. Residentia nostra Rosanensis...“ *Foll.* 254-262.

24. Episcopus Vilnensis S. C. de Propaganda Fide super transitu. 24 augusti 1745. Incipit: „Non ignotum puto Eminentiss. Vestris, quo din hisce partibus nostris, pluribus in locis.....“ *Foll.* 262-267.

25. Georgius Lascaris Episcopus Zenopolitanus informat S. C. de Propaganda Fide super litteris Episcoporum Russiae. 15 martii 1754. Incipit: „Ho considerato tutte le lettere di Monsignor Metropolita, e degl'altri Vescovi Ruteni scritte in ottobre e novembre dell'anno scorso...“ *Foll.* 267-274

26. Memoriale ad Sacram Congregationem S. Officii porrectum ab Ill-mo et R-mo Episcopo Praemisiensi, pro inhibendo transitu ad ritum latinum. Incipit: „Dubium: An Ruthenis liceat transire de ritu graeco ad latinum ob ingressum in Religionem alicuius Ordinis, etc. Ecclesiam catholicam rituum diversitate pulchriorem esse, seu Sponsam circumdatam varietate...“ *Foll.* 275-284

Sic desinit series documentorum circa hanc quaestionem de transitu ad ritum latinum, et prosequitur Catalogus noster.

*Foll.* 285-288. — Breve: „Quemadmodum omnium Christifidelium“, Benedicti XIV, ad Regem Poloniae Augusto III, diei 20 martii 1754, quo Regem exhortat, ut protectione sua fulciatur Monasterium Ruthenum Polomerecense, nuper ad fidem catholicam conversum.

*Foll.* 293-295 — Breve eiusdem: „Tibi, Venerabilis Frater, notiora“, 20 martii 1754, Archiepiscopo Gnesnensi, de eodem argumento.

*Fol.* 297. — Cardinalis Valenti Christophoro Szembeck Archiepiscopo Gnesnensi, de invasione Eparchiae Mohiloviensis a Berlo schismatico. Romae, 24 septembris 1740. Incipit: „Cum Berlus quidam Ruthenus Pseudoepiscopus, Illme et Rme Domine, in Mihiloviensem (!) irriens Dioecesim.....“

*Foll.* 301-303. — Breve Benedicti XIV: „Nihil profecto magis“ 20 martii 1754, Cancellario Magni Ducatus Lithuaniae, pro Monasterio Polomerecense, ut supra.

*Foll.* 205-307. — Breve eiusdem, eiusdem diei, Pro - Cancellario Magni Ducatus Lithuaniae, de eodem argumento.

*Fol.* 309. — Cardinalis Valenti Comiti Sapieha, Venatori Magni Ducatus Lithuaniae, in negotio Episcopatus Mohiloviensis et Berlo

schismatici, 24 septembris 1740. Incipit: „Tanta est, Illme et Excme Dne, tuae pietatis, et in catholicam fidem studii celebratio, ut Te Pontifex Maximus...”

*Foll. 313.* — Breve Clementis XIII: „Ad augendam“, 23 novembris 1764, quo variae indulgentiae conceduntur Ecclesiis Ordinis S. Basilii Magni Ruthenorum.

*Foll. 313-314.* — „Informatione dei luoghi liberi per gli Alunni in Collegio di Propaganda, secondo le fundazioni dei Benefatori di questo Collegio“. Manu, ut videtur, Patris Wołodźko, qui scripsit ad calcem: „Si lasci questa informazione l'anno 1772“.

## Volumen V.

Titulus, manu Patris Wołodźko: „Codex variarum scripturærum quae agitata sunt inter provincias, de erectione Congregationis ex duabus Nationibus et de pertinentia Monasteriorum, quae sparsim in foliis reperiebantur, a R. P. Ignatio Wołodźko, Ordinis S. Basilii Magni Procuratore Generali in unum collectae, et in hunc codicem, reductae, anno 1764.“

*Foll. 1-9.* — Restrictus positionis pro uniendis duabus Congregationibus, id est, SSmae Trinitatis et Protectionis B.M.V., in unam, cum expositione, triplici ordine columnarum rationum, quae militant aut pro. aut contra, et etiam animadversiones Secretarii S. Congregationis de Propaganda Fide. Sine die et anno. Incipit: „Prestatasi per Decreto del Sinodo dei Ruteni, tenuto l'anno 1594, l'ubbidienza al Pontefice Clemente VIII, con che si gettarono i fondamenti della tanto desiderata unione....“ Sequitur, fol. 10, citatio Synodi Zamoscensis de argumento.

*Foll. 14-19.* — „Informatio in negotio Admodum RR. PP. Basilianorum in Regno Poloniae existentium, ad effectum ut monasteria Dioecesium Vladimiriensium, Luceorien., Praemisliensium, Leopoliensium, et Chelmen. in unam redigantur Congregationem ad obloquentiam legis synodalis Zamoscensis“. Sine die, anno et nomine, sed mihi videtur esse Georgii Lascaris, Episcopi Zenopolitani.

*Foll. 20-51.* — „Interpretata varia documenta“, omnia maximi momenti, quorum elenchus sequitur.

*Foll. 20-21<sup>vo</sup>.* — Actum diei 25 decembris 1586, quo Gedeoni Bałaban, Episcopo Leopoliensi, confertur Archimandria Żydyczynensis.

*Foll. 21<sup>vo</sup>.-25<sup>vo</sup>.* — Actum anni 1589. diei 5 iunii, ubi refertur per extensum Privilegium Sigismundi III Regis, 23 aprilis 1589, tempore Metropolitae Kijoviensis Nicephori Piotrowicz emanatum, ne Thesaurarii post obitum Metropolitae, Episcopi seu Archimandritae se ingerant in occupandis bonis Monasteriorum et Ecclesiarum.

*Foll. 25<sup>vo</sup>-27.* — Litterae Regiae 24 decembris 1596 Alexandro Siemaszko, Castellano Bractaviensi, pro restitutione Monasterii Żydyczynensis ad castrum Luceoriense.

*Foll. 27-33.* — Litterae Regiae 21 februarii 1598, circa abdicationem Gregorii Bałaban laic' ab Archimandria Żydyczynensi, et traditionem eiusdem Archimandriae Cyrillo Terlecki, Episcopo Luceoriensi.

*Foll. 33<sup>vo</sup>-35<sup>vo</sup>.* — Diploma Constantini Konstantinowicz Principis Ostrogien-sis, 5 iulii 1602, quo erigitur Monasterium Dermanense cum potestate eligendi sibi, Archimandritam de medio sui monasterii existentis in eparchia Vladimiriensi.

*Foll. 36-37<sup>vo</sup>.* — Diploma eiusdem Constantini Konstantinowicz, 24 maii 1597, pro confirmatione iuris et foundationis Monasterii Dermanensis.

*Foll. 37<sup>vo</sup>-40.* — Actum diei 13 aprilis 1633, quo Alexandro Principi Puzyna, electo Episcopo Luceoriensi, traditur Archimandria Żydyczynensis.

*Foll. 40-40<sup>vo</sup>.* — Protestatio Principis Gregorii Swiatopółk Czetwertyński Succamerarii Luceoriensis, diei 2 iunii 1644 (?) de nullitate privilegii obtenti a Nicephoro Łossowski, Episcopo Vitebscensi et Mscislaviensi, super Archimandriam Żydyczynensem.

*Foll. 41-43.* — Diploma Ioannis III Regis, diei 11 ianuarii 1650, quo confertur Archimandria Żydyczynensis cum incorporatione Archimandriae Owrucensis, Alexandro Mokosiey Deniska, Archimandritae Owrucensi non catholico.

*Foll. 43-44<sup>vo</sup>.* — Intromissio ad Archimandriam Żydyczynensem cum traditione praedicto Alexandro Deniska. 15 februarii 1650.

*Foll. 44<sup>vo</sup>-45<sup>vo</sup>.* — Approbatio, die 8 ianuarii 1678, foundationis monasterii et Archimandriae Dorohobuscensis, factae a Comite Stanislaw Koniecpolski.

*Foll. 46-51.* — Tenor mediationis inter Clerum Russiae et Delegatos Ioannis III Regis stipulatae, quae causam dedit unioni universae Russiae cum S. Romana Ecclesia. 18 martii 1681. Incipit: „Nos infrascripti a Serenissimo Ioanne III. ad hunc actum delegati declaramus, quod quamvis sit ipsius Providentiae divinae opus dirigere corda hominum, illa spiritu veritatis illuminare..... Actum Varsoviae, die 18 martii, sub tempus Comitiorum Generalium ordinariorum Varsoviae celebratorum anno 1681. Ioannes Stanislaus Witwicki, Episcopus Kijoviensis, ad hunc actum a Serenissimo Rege delegatus ...“ Et sequuntur perplures aliae firmae.

*Foll. 52-83<sup>vo</sup>.* — Amplissima dissertatio latina pro parte provinciae Lithuaniae S. C. de Propaganda, ut videtur, praesentata. Sine die et anno. Incipit: „Indefessa Apostolicae Sedis cura et sollicitudo circa salutem universi, Ruthenam quoque gentem benigniori respexit oculo...“

*Foll. 84-145.* — „Summarium primum ex documentis originalibus in libris conventualibus collectis, et seorsim in Archivo Ordinis repertis, et ex actis authenticis Capitulorum Generalium Ordinis, necnon ex Constitutionibus Regni servientibus ad causam de monasteriis per provinciam SSmae Trinitatis hactenus possessis, a Provincia vero Polona tituli Protectionis B. M. V. praetensis confectum“, foll. 84-145. „Summarium secundum, continens Actus Visitationum canonicarum super monasteria in Volhynia per Provinciam Lithuanam SSmae Trinitatis possessa, a Provincia neoerecta tituli Protectionis

B. M. V. praetensa“, foll. 145-157. „Summarium tertium, continens documenta pro monasteriis Mielecensi, Zahoroviensi, Zimnensi, Owru- censi, et Kremenecensi, ac aliis Provinciae SSmae Trinitatis Lithuaniae debitis, per Provinciam vero neoerectam tituli Protectionis B. M. V. usurpatis cum subiunctione nonnullorum contra usurpatos titulos Archi- mandriarum“, foll. 152-163<sup>vo</sup>. En elenchus eorum, quae per extensum referuntur.

*Foll. 84-85.* — Breve Urbani VIII „Exponi Nobis nuper“, diei 20 augusti 1631, de erectione Monachorum Ruthenorum in Congregationem tempore Rutschii.

*Foll. 85-86<sup>vo</sup>.* — Degradatio et destitutio Nicodemi Mokosiey Szybiński, Archimandritae Żydyczynensis, a Metropolita Iosepho Rutki pronuntiata, die 24 octobris 1625. Huius documenti refertur pars tantum, sed valde insignis.

*Foll. 88-89.* — Notabilis pars Diplomatis Regis Ioannis Casimiri, 20 martii 1652, quo Archimandria Żydyczynensis traditur Nathanaeli Zozowiecki catholico.

*Foll. 91<sup>vo</sup>-92<sup>vo</sup>.* — Notabilis pars Diplomatis Constantini Ducis Ostrogiensis, 18 decembris 1592, quo confirmatur fundatio monasterii SSmi Salvatoris Dubnensis.

*Foll. 92<sup>vo</sup>-94.* — Notabilis pars Diplomatis foundationis monasterii Dermanensis a Constantino Constantynowicz Ducis Ostrogiensis, Ostrogii, 5 Iulii 1602.

*Foll. 94<sup>vo</sup>-96<sup>vo</sup>.* — Sententia condemnationis contra invasores schismaticos Archimandriae Dubnensis et oppressores Archimandritae Cassiani Sakowicz, die 9 augusti 1653, Dubnae.

*Foll. 97<sup>vo</sup>-98.* — Pars Diplomatis Annae Ducissae Ostrogiensis. anni, ut vide- tur, 1628, quo Meletio Smotrycki conceditur Archimandria Dermanensis.

*Foll. 98<sup>vo</sup>-99<sup>vo</sup>.* — Diploma Iosephi Rutschii, 22 ianuarii 1629, quo canonica institutio Meletio Smotrycki (sic!) a Ducissa de Oslog praesentato pro Archiman- dria Dermanensi conceditur.

*Foll. 100-102.* — Diploma Iosephi Rutschii Metropolitanae, sine die et mense, sed anni 1634, quo P. Ioannes Dubowicz Superior monasterii Dermanensis post mortem Meletii Smotriscii renuntiat.

*Foll. 104-105.* — Notificatio Wladislai Dominici Ducis Ostrogiensis, quo Me- tropolitae Raphaeli Korsak praesentatur ut Archimandrita monasterii SSmi Salvatoris Dubnensis P. Procopius Chmielowski, 5 octobris 1659

*Foll. 105<sup>vo</sup>-106<sup>vo</sup>.* Actum Procopii Chmielowski Episcopi Praemisliensis, Archimandritae Dubnensis, quo electionem P. Benedicti Terlecki in Provincialem monasteriorum Lithuaniae recognoscit. 17 decembris 1661.

*Foll. 109<sup>vo</sup>-110<sup>vo</sup>.* — Notificatio Theophilae Ludovicae Ducissae Ostrogiensis, qua Metropolitae Leoni Załęski praesentatur in Archimandritam et Hegumenum Dermanen. et Dubnen. Antonius Żółkiewski nominatus Episcopus Pinscensis. 1 au- gusti 1696.

*Foll. 121<sup>vo</sup>-124<sup>vo</sup>.* — Diploma Iacobi Susza Episcopi Chelmensis. diei 2 februarii 1654, confirmatorium fundationum antecessorum suorum pro Monasterio Chelmensi.

*Foll. 129-132<sup>vo</sup>.* — Diploma foundationis Monasterii Buczacensis a Comite Stephano Potocki, diei 7 decembris 1712.

*Foll. 149<sup>vo</sup>-150<sup>vo</sup>.* — Notificatio Leonis Kiszka tunc Protoarchimandritae, Vla- dimiriae, 31 ianuarii 1705, qua Hieromonacho Martiano Maskiewicz committitur cura visitandi monasteria Dermanen, Dubnen., Dorohobuscen., et Żydyczynen.

*Foll. 151-151<sup>vo</sup>* — Alia notificatio eiusdem generis, Protoarchimandritae Si-  
meonis Ohurcewicz pro Hieromonacho Gedeone Woyna Orański, diei 1 iunii 1692,  
ul nomine suo visitaret monasteria Eparchiarum Vladimiriens., Belzen. et Luceorien.

*Fo'l. 158-159.* - Epistola totius communitatis Archimandriae Mielecensis ad Proto-  
archimandritam, diei 19 iunii 1708, pro incorporatione monasterii Provinciae Lithuaniae.

*Foll. 159-160<sup>vo</sup>.* — Alia eiusdem communitatis, confirmatoria praecedentis,  
cum additione quarundam conditionum, diei 19 februarii 1710.

*Foll. 160<sup>vo</sup>-162.* — Litterae Protoarchimandritae Leonis Kiszka, 4 martii 1710,  
de sua acceptatione huius incorporationis.

Notandum est autem, quod tertium Summarium est mancum in codice, ut videri  
potest ad calcem folii 163<sup>vo</sup>. Referla sunt in hoc elencho illa tantum documenta,  
quae transcripta sunt per extensum, aut illa, quae maioris sunt momenti, utpote a viris  
praestantissimis, v. g. Rutscio, Susza aliisque, conscripta vel roborata. Adsunt vero  
multa alia fragmenta, quae, eliam manca et incompleta, historiam rei monasticae  
inter Ruthenos valde illustrant, et ideo ad enucleandam Chronotaxim Archimandri-  
tarum, vel aliorum Superiorum, consideranda essent.

*Foll. 164-185.* — „Informatio de iurisdictione Generalitia super  
Abbatibus Ordinis S. Basilii Magni Congregationis Ruthenorum coram  
S. Sede Apostolica in controversiam vocata, Rmo Patri Basilio  
Boschovich eiusdem Congregationis Procuratori Generali in Urbe  
ad effectum tuendae iurisdictionis Generalitiae super praefatos Ab-  
bates data, et simul eiusmodi informationi adiunctae solutiones  
objectionum Illmi Dni Metropolitanis, qui nullo sibi caeteroquin patro-  
cinante vero iure, contendit suam super Abbatibus evincere iurisdictionem,  
illosque sibi dumtaxat subjici debere“. Incipit: „Notandum  
primo, quod Metropolitanus tam in Orientali quam in Occidentali  
Ecclesia...“ Desinit: „Commendamus igitur Rmo Boschi Boschovich,  
Procuratori Generali in Urbe quatenus his, aliisque in Residentia  
Romana reperibilibus rationibus, ardentique studio curet adiudicare  
iurisdictionem super Abbatibus Protoarchimandritae. Atque pro maiori  
fide ac robore, hanc informationem penes sigillum Protoarchimandri-  
tale manibus propriis subscribimus. Datum in Residentia Torokanecen.,  
die 25 decembris 1753. Heraclius Lisanski, Ordinis S. Basilii Magni  
Congregationis Ruthenorum Protoarchimandrita, manu propria, ...“ Se-  
quuntur aliae subscriptiones. Apographum.

*Foll. 186-223.* — „Informatione dell' Abate Mateo Caraman Spala-  
fino, che fu poi Vescovo di Ossero in Dalmazia e quindi Arcivescovo  
di Zara, fatta a Benedetto PP. XIV in causa della erezione de  
nuova Congregazione“. Incipit: „Avendo Vladimir il Grande, Dispo-  
tico Sovrano delle Russie, verso la fine del X-o secolo, ricevuto dai  
Greci il Battesimo...“ Codex est aliquando mancus: post folium  
210-vo deest unum vel duo folia, ut videtur ex sensu interrupto. Fol.

210-vo — „§ XXI. A Leone successe nel 1728 il moderno Metropolita nella.... — Fol. 211 — ..... che gli prestasse qualunque altro Abbate de' Monasterj ridotti in Congregatione, imperocchè e gl' Abbatì, e li Monasterj ipso facto che sono stati ridotti in Congregazione,....“ at semper in corpore eiusdem § XXI. Deest etiam in fine huius Informationis, finis § XXXIII., fol. 220-vo: en ultima verba: „Altre poi considerazioni sono: che la Congregazione degl' Uniti ha Monasteri nelle Diocesi di Luceoria e di Leopoli, scorporandosi questi dall' antica Congregazione, si toglie alla medesima Congregazione quod suum est, incorporandosi questi alla nuova Congregazione passano dalla Congregazione perfetta alla meno perfetta, se pure in due....“ Et sic desinit Codex ipse.

## Volumen VI.

Titulus, manu Patris Wołodźko: „Copiae variorum documentorum, memorialium, litterarum, causarum, ad Ordinem nostrum spectantium, et ad provincias atque ad Monasteria in particulari. Cum variis aliis notitiis, olim sparsim in minutis foliis conservatae, tandem a R. P. Ignatio Wołodźko Procuratore Generali Ordinis in formam publicam copiatæ, et in Codicem reductæ anno 1766, atque applicatæ pro Archivio (sic!) Residentiæ S. Mariæ Pasculi Ordinis S. Basilii Magni Ruthenorum“. Et sequenti folio, manu eiusdem Patris Wołodźko: „Tomus N°... (sic!), in quo continetur Processus monasterii nostri Lublinski cum suis documentis, Privilegiis, contra Curatum Latini ritus Lublinski, tam in causa pertinentiarum quam iurium parochialium ex diversitate ritus provenientium“.

*Foll. 1-13<sup>vo</sup>.* — „Summarium Privilegiorum, iurium et variorum documentorum Ecclesiae S. Salvatoris Lublinski ritus graeci Munimentorum Ordinis divi Basilii Magni servientium, e originalibus desumptum, et aliqua documenta ex Graeco-Rutheno et Polonico idiomate in latinum idioma transposita sequuntur...“ Omnia documenta huius Summarii polonica lingua sunt exarata, primo tantum excepto.

*Foll. 14-77<sup>vo</sup>.* — „Actum Lublini in monasterio Religiosorum Patrum Ordinis Divi Basilii ad aedes Transfigurationis Christi Domini sito, feria quarta in crastino festi sancti Petri in Vinculis, id est secunda mensis augusti 1724. In praesentia generosorum nobilium Ioannis Wolski... tum Ministerialis Providi Simeonis Rudkowski actus praesentis Apparitoris“. Est totus processus, cum transcriptione variorum documentorum ad Monasterium Lublinsense pertinentium, citatio et auditio testium, etc

*Foll. 78-91.* — Prosecutio actorum Processus, annorum 1726-1727.

*Foll. 92-93<sup>vo</sup>.* — „Signatura iustitiae. R. P. D. de Rubeis. Lublinen. Bonorum. Pro Venerabili Monasterio S. Salvatoris Ordinis Divi Basilii Magni Ritus Graeci uniti, ac R. P. Augustino illius Superiori, et litis etc., contra R. D. Casimirum Druzycki Parochum S. Nicolai in suburbio Lublinen. Facti. Proponam die Iovis 18 decembris 1727. F. de Rubeis. Typis Giannini et Mainardi, 1727“.

*Foll 94-95<sup>vo</sup>.* — Sententia adversus Capitulum latinum Chelmensem, favore Hieronymi Piasecki, Vicarii monasterii Verchratensis OSBM., diei 12 novembris 1755.

*Foll. 96-97<sup>vo</sup>.* — Sententia Camilli Paulucci Archiepiscopi Ico-nensis et in Polonia Nuntii, qua Marianna Królikowska, in ritu graeco nata, sed deinde ad latinum transita, eundem ritum latinum profiteri tenetur, ex eo quod Latinum virum in matrimonium duxisset, et propterea ad ritum latinum transierat. 12 iunii 1731.

*Foll. 97<sup>vo</sup>-99.* — Diploma Metropolitanae Floriani Hrebnicki, diei 6 februarii 1751, quo Archimandria Owrucensis P. Sylvestro Lubiński Rudnicki traditur.

*Foll. 99-101.* — Privilegium Augusti III Regis, confirmatorium alterum Augusti II Regis, diei 12 novembris 1705, quo monasterio S. Spiritus Minscensi, OSBM., omnia iura et possessiones conservantur. Varsaviae, 16 novembris 1754. Sequuntur, foll. 101<sup>vo</sup>-102, alia documenta minoris momenti ad monasterium Minscense pertinentia.

*Foll. 102<sup>vo</sup>-108<sup>vo</sup>.* — Apographum diplomatis confirmationis fundationis monasterii Czerejensis olim a Misael Episcopo Smolenscensi factae, deinde ab eius haerede Leone Sapieha anno 1599, ianuarii 20, confirmatae.

*Foll. 109-150<sup>vo</sup>.* — „Copiae documentorum ad Abbatiam Owrucensem pertinentium“.

*Foll. 151-154.* — Confirmatio a Constantino Duce Ostrogiensi, die 18 decembris 1592, fundationis monasterii Dubnensis ab antecessoribus factae.

*Foll. 155-157.* — Diploma Metropolitanae Leonis Kiszka, die 8 aprilis 1728, quo ecclesia cum insula Onuphriowszczyzna Seminario Vladimiriensi applicatur.

*Foll. 158-162.* — Sententia Auditoris Nuntiaturae Apostolicae in causa monasterii Onuphriensis et successionis Antonini Tomiłowicz Archiepiscopi Rutheni Smolenscensis, nuper defuncti, lata die 15 iunii 1746.

*Foll. 163-173<sup>vo</sup>.* — Apographum variorum documentorum circa dissensiones inter provincias Lithuanam et Polonam Ordinis S. Basilii

Magni, et publicam manifestationem Patris Oziemkiewicz nomine provinciae Polonae. Praestantiora sunt epistolae Nuntii Poloniae de hac manifestatione, quarum en elenchus: 1. Nuntius ad Protoarchimandritam, Dresdae, 14 iulii 1753, cuius initium: „Allora che m'aspettavo di sentir gia ritirata dagli atti pubblici...“, fol. 166; 2. Nuntius ad eundem, Dresdae, 22 iulii 1753, cuius initium: „Quod attinet ad manifestationem in Actis Luceoriensibus...“, fol. 168; 3. Nuntius ad eundem, Dresdae, 12 augusti 1753, cuius initium: „Mirandum profecto est Patri Provinciali Poloniae semper in promptu esse...“, necnon „Submissio Provinciae Polonae in causa monasteriorum adiudicatorum Provinciae Lithuaniae a SSmo D. N. Benedicto XIV, facta Rmo Abbati Generali Ordinis“, foll. 169-171<sup>vo</sup>.

*Foll. 174-180<sup>vo</sup>.* — Memoriale Procuratoris ad Secretarium Congregationis Consistorialis, adversus instantiam Athanasii Szeptycki, Episcopi Leopoliensis, retinendi post assumptionem ad Episcopatum Archimandriam Mielecensem.

*Foll. 182-186.* — Summarium praecedenti memoriali adnexum, in quo sequentia documenta relata sunt:

*Fol. 182.* — Nuntius ad S. C., Dresdae, 2 iunii 1749. Incipit: „E qualche tempo, che dalla S. C. di Propaganda ricevei l'ordine di trattare con questa Corte...“

*Fol. 183.* — „Transumptum ex epistola Rmi Sacrae Nuntiaturae Apostolicae Auditore ad Rmum Patrem Protoarchimandritam OSBM. Congregationis Ruthenorum... Postremis epistolis ad me datis sub die 31 maii proxime praeteriti...“

*Fol. 184.* — „Transumptum ex epistola Excmi, Illmi et Rmi Dni Alberici ex Comitibus de Archinto Archiepiscopi Nicaeni, Sanctae Sedis Apostolicae in Regno Poloniae Nuntii Apostolici ad eundem Rmum Patrem Protoarchimandritam Ordinis S. Basilii Magni. Rme Pater. Muneris mei partes erant curare, ut Abbatia Mielecensis per promotionem...“

*Foll. 185-186.* — „Transumptum ex secunda epistola Rmi Auditoris Sacrae Nuntiaturae Apostolicae ad eundem Rmum Patrem Protoarchimandritam Ordinis S. Basilii Magni Congregationis Ruthenorum. Rme Pater. Etsi gravissimis pluribus distentus negotiis citius non valuerim...“

*Foll. 187-189.* — Memoriale Procuratoris, italica lingua exaratum, eodem Secretario S. C. Consistorialis, ut fiat visitatio canonica Archimandriae Mielecensis.

*Foll. 190-193<sup>vo</sup>.* — „Copia concordiae factae inter monachos et Abbatem Commendatarium Mielecen. Ordinis S. Basilii Magni. Ex Secretaria Consistoriali ad Palatium Quirinale anno 1763 datum, mensis martii 10“. Id est, inter Leonem Szeptycki, Episcopum Leopoliensem, et Georgium Hubicki, monasterii Mielecensis superiorem, Mielecii, die 24 novembris 1751.

*Foll. 194-200<sup>vo</sup>.* — „Transumptum ex extractu authentico Decreti

visitatorialis per Commissarium Apostolicum intro specificandum in Monasterio Mielecensi lati et promulgati“. Commissarius Apostolicus, de quo agitur, erat Alexander de Wyhow Wyhowski, Episcopus Luceoriensis, et haec visitatio perfecta est die 17 maii 1709.

*Foll. 201-233.* — Series apographorum documentorum circa relationes inter provinciam Lithuanam et provinciam Polonam, et publicam manifestationem Patris Oziemkiewicz, quorum ecce elenchus:

*Foll. 201-202<sup>vo</sup>.* — Nuntius ad Protoarchimandritam, Dresdae, 4 septembris 1751, cuius initium: „Uno eodemque tempore, quo Rmae Paternitati Vestrae probavi decretam a se...“

*Foll. 202<sup>vo</sup>-203<sup>vo</sup>.* — Protoarchimandrita Heraclius Lisański ad Pontificem Torokaniis 20 aprilis 1752. Initium: „SSme ac Bme Pater.... Augustissimo, ac aeternam felicitatem praesferenti Beatitudinis Vestrae imperio unitate fidei...“

*Foll. 203<sup>vo</sup>-204<sup>vo</sup>.* — Idem ad Cardinalem. ..., Torokaniis, 20 aprilis 1752. Incipit: „Non dedignaberis, Eme Princeps, ut etiam ad auctori (?) exporrectarum mundi partium incolae regulam S. Patris Basilii Magni in Ccngregatione Ruthenorum...“

*Foll. 204-207.* — Protoarchimandrita ad Nuntium, ut videtur, Poczaioviae, 11 decembris 1752. Incipit: „Ut primum innotuere nobis Illmae Excellentiae Suae litterae 15 novembris anno currenti Varsavia ad Illustrem Confratrem Leopoliensem...“

*Foll. 207<sup>vo</sup>-208.* — Nuntius ad Protoarchimandritam, Dresdae, 10 martii 1753. Initium: „Oltre le notizie, che mi da Vostra Paternita Rma intorno al Congresso tenuto...“

*Foll. 208-209.* — Idem ad eundem, Dresdae, 14 martii 1753. Incipit: „Si duole Mons. Vescovo di Lepoli, che essendo venuto in pensiero al Signor Principe di Radziwill...“

*Foll. 209-210<sup>vo</sup>.* — Protoarchimandrita ad Nuntium, Torokaniis, 2 aprilis 1753. Incipit: „Subito, che ho ricevuto il Sovrano comando di Vostra Eccza Illma riguardo al Monastero di Zolkiew, non ho mancato...“

*Foll. 210<sup>vo</sup>-214.* — Protoarchimandrita et Consultorium ad Nuntium, Torokaniis, 24 decembris 1753. Incipit: „Non minus pro insignissimis ab Excellentia Vestra Rma ante hac Congregationi nostrae Ruthenorum...“

*Fol. 214.* — Nuntius ad Protoarchimandritam, Dresdae, 16 ianuarii 1754. Incipit: „Rme Pater. Quod controversiam inter Rmos locorum Ordinarios et Patrem Provinciale Poloniae exortam circa minores residentias...“

*Fol. 215.* — Nuntius ad Protoarchimandritam, Dresdae, 1. decembris 1753. Incipit: „Etsi valde mihi probantur, quae Rma Paternitas Vestra copiose sapienterque disserit...“

*Foll. 215<sup>vo</sup>-216<sup>vo</sup>.* — „Submissio Provinciae Polonae decreto SSmi Dni Nostri de monasteriis controversis lato. — Omnibus et singulis quibus interest, et in futurum intererit praesenti authentico declarationis nostrae scripto...“ Poczaioviae, 22. novembris 1753. Longius habetur foll. 169-171<sup>vo</sup>, ut supra, at est forsitan altera redactio, quia praesens subscriptiones Consultorii continet.

*Foll. 216<sup>vo</sup>-218<sup>vo</sup>.* — Nuntius ad Protoarchimandritam Dresdae, 23 februarii 1754. Incipit: „Rme Pater. Pergratum mihi accidit, quod Rma Paternitas Vestra nunciat...“

*Foll. 218<sup>vo</sup>-219<sup>vo</sup>.* — Nuntius ad Protoarchimandritam, Dresdae, 27 februarii

1754. Incipit: „Quod proximis litteris Rmae Paternitati Vestrae promiseram, hisce praesto...“

*Foll. 219<sup>vo</sup>-220<sup>vo</sup>.* — Nuntius ad Protoarchimandritam, Dresdae, 27 martii 1754.

Incipit: „Proposita SSmo Dno Nostro per organum S. C. Propagandae Fidei quaestione illa...“

*Foll. 220<sup>vo</sup>-221<sup>vo</sup>.* — Nuntius ad Protoarchimandritam, Dresdae, 3 aprilis 1754.

Incipit: „Apographum authenticum actus submissionis a Patre Provinciali...“

*Foll. 221<sup>vo</sup>-223.* — Nuntius ad Protoarchimandritam, Dresdae, 10 aprilis 1754.

Incipit: „Insertum litteris Rmae Paternitati Vestrae datis 25 elapsi mensis recipio...“

*Foll. 223-224.* — Nuntius ad Protoarchimandritam, Dresdae, 25 maii 1754.

Incipit: Godo d'intendere, che V. P. Rma abbia ricevuti i Brevi Pontificii per la difesa...“

*Foll. 224-225.* — Nuntius ad Protoarchimandritam, Dresdae, 5 iunii 1754.

Incipit: „Non so con qual fronte il Padre Provinciale di Polonia abbia potuto allegare a V. P. Rma...“

*Foll. 225-228<sup>vo</sup>.* — „Copia retractationis. In nomine Domini. Amen. Praesentii..... anno... 1754. ... die vero lunae 6 mensis maii... comparens personaliter... Pater Moyses Bohaczuski... monasterii Vicinensis Superior... inhaerendo commisso et specialibus litteris...“

*Foll. 228<sup>vo</sup>-229.* — „Copia expurgationis factae et datae a R. P. Bonifacio Gowałewski OSBM.“ — „Datum in monasterio Bytenensi, anno 1754, mensis iunii die 11“.

*Foll. 229<sup>vo</sup>-230<sup>vo</sup>.* — „Copia litterarum ad illum Excmm Nuntium in Regno Poloniae a me datarum. Illme ... Cum eo potentissimum intendam animum meum, ut in perficiendis Congregationis meae singulis negotiis...“ Est, ut patet, epistola Protoarchimandritae ad Nuntium. Sed deest finis, fol. 230<sup>vo</sup>: „...quatenus pro suprema sua auctoritate facultates mihi impertiri dignetur ad praedictum Monachum in Provinciam Polonam remittendum, secus quippe.....“

*Fol. 233.* — Finis alicuius epistolae Nuntii ad Protoarchimandritam, Dresdae, 1 februarii 1755. „..... firmiter censeo ratus nonnihil ab hominibus tentari, cum eorum sive immoderata benevolentia, sive ambitio..“

*Fol. 234<sup>vo</sup>.* — „Extractum ex Capitulo provinciali Poczaioviensi sub praesidentia Perillustris Rmi Patris Heraclii Lissanski OSBM. die 28 augusti secundum Gregorianum, anno 1755 in monasterio Poczaioviensi celebrato. Epistola ab Illmo et Excmo Nuntio Apostolico in Regno Poloniae, etc., ad Rmum Patrem Protoarchimandritam. Rme Pater. Parendo SSmi Dni Nostri mandatis mihi per epistolam S. C. de Propaganda Fide sub data diei 3 cadentis mensis directis... Varsoviae, 31 augusti 1754.“

*Foll. 235-238<sup>vo</sup>.* — Memoriale ad Pontificem, pro obtinenda quacumque dilatione ad exsequendum decretalem „Inter plures.“ In principio, manu P. Wołodźko: „Questo memoriale ed il decreto, con l'informazione che segue, non si trovano in Archivio di Sacra Congregazione, di ciò sono informatissimo, e per tal motivo faccio questo avvertimento“. Incipit: „Bmo Padre. La Santità Vostra, colla sua sapientissima Decretale, che incomincia „Inter plures“, pubblicata l'anno 1744, commise al Metropolitano di Russia...“ Tergo: „Alla Santità di

Nostro Signore Papa Benedetto XIV, per il Padre Generale dell'Ordine di S. Basilio della Congregazione de' Ruteni“. Alia manu: „Udienza di Nostro Signore, 30 giugno 1754. Sua Santità, a petizione del Padre Generale dei Basiliani Ruteni, e secondo il voto di Mons. Vescovo di Zenopoli, concede ad tempus, a sotto alcune condizioni, varie moderazioni circa la soppressione dei piccoli monasteri nella provincia di Polonia, prescritta nella Decretale „Inter plures“.

*Foll. 239-240<sup>vo</sup>.* — „Osservazioni sopra il memoriale della Congregazione Basiliiana degli Uniti, riguardo alla soppressione de' piccoli monasterj“. Incipit: „Due sono le petizioni del P. Protoarchimandrita, e del Consultorio Generale della Congregazione Basiliiana degli Uniti di Polonia...“ Est, ut videtur, Votum Georgii Lascaris, Episcopi Zenopolitani. Tergo, alia manu: „Ex audientia SSmi habita die 30 iunii anni 1754. SSmus approbavit votum R. P. D. Episcopi Zenopolitani, non obstante epistola decretali Sanctitatis Suae, quae incipit: „Inter plures.“ N., Archiepiscopus Rhodiensis, Secretarius.“

*Foll. 241-248.* — „Cathalogus Monasteriorum et Personarum Provinciae Protectionis Bmae V. Mariae, Ordinis S. Basilii Magni, anni 1754“. Dat nomina omnium Monachorum.

*Foll. 249-250.* — Protoarchimandrita ad Nuntium, Torokaniis, 16 decembris 1754. Incipit: „Cum universae Congregationis Ruthenorum felicitas, Excellentia Vestra Rma, polissimum in acceptis...“ Apographum.

*Fol. 251.* — Theophilus Godebski, Episcopus Vladimiriensis ad Pontificem, id est, Benedictum XIV. Vladimiriæ, 20 novembris 1753. Incipit: „Exposuit mihi Celsissimus Dux in Kłowan et Zukow Czartoryski, Supremus Magni Ducatus Lithuaniae Cancellarius...“ Apographum.

*Foll. 252-253<sup>vo</sup>.* — Memoriale Friderici Michaelis Czartoryski, Magni Ducatus Lithuaniae Cancellarii, ad Pontificem, de erectione monasterii in pago Wołczyn. Sine die et anno.

*Foll. 254-284<sup>vo</sup>.* — Apographa cuiusdam commercii epistolaris inter Nuntium et Protoarchimandritam Heraclium Lisański, eiusdem generis quam primum supra memoratum foll. 201-233. En elenchns:

*Foll. 254-257.* — Protoarchimandrita ad Nuntium, Torokaniis, die 18 iunii 1753. Initium: „Maxima, qua par est, veneratione accepi colendissimas, tum S. C. de Propaganda Fide, tum Excellentiae Vestrae Rmae epistolas...“

*Foll. 257-258.* — Protoarchimandrita ad Nuntium, Vladimiriæ, 13 augusti 1753. Incipit: „Nihil mihi in vita carius, nihilque optabilius accidere potuit...“

*Foll. 258<sup>vo</sup>-261.* — Princeps Czartoryski ad Cardinalem... In residentia Wołczynensi, 4 decembris 1753. Incipit: „Inter publicas magistratus, quo in Republica fungor curas, privatam etiam non abigo sollicitudinem efficaciter succurrendi animabus, plebis dominio meo...“

*Foll. 261-262.* — Procancellarius Regni ad Cardinalem Protectorem Poloniae, sine die et anno. De iurisdictione Protoarchimandritae in Archimandritas. Incipit: „Mirari satis non valet S. Regia Maiestas Poloniarum, Dominus meus clementissimus, quo iuris legitimi colore...”

*Foll. 262-264<sup>vo</sup>.* — Protoarchimandrita et Consultorium Cardinalibus S. C. de Propaganda Fide, Torokaniis, 17 decembris 1753. „Cum Deus ter Optimus Maximus, nedum rebus Propagandae, verum etiam tuendae in universo terrarum orbe...”

*Foll. 264<sup>vo</sup>-270.* — Protoarchimandrita et Consultorium ad eosdem, Torokaniis, 24 decembris 1753. Incipit: „Si caetera Eminentiarum Vestrarum beneficia, eaque prope innumera in nos et universam Congregationem Ruthenorum liberalissime profusa.”

*Foll. 270-271.* — Iidem ad eosdem, Torokaniis, 16 decembris 1754. Incipit: „Quemadmodum nihil nobis carius est, quam singula SSmi Dni Nostri Dni Clementissimi, et Emarum Vestrarum imperia sacrosancte excipere....”

*Foll. 271-275.* — Protoarchimandrita et Consultorium Secretario S. C., Torokaniis, 18 februarii 1754. Incipit: „Etsi lapsos retro annos, ab aera stabilitae unionis in Russia ad strictum revocavimus paculum, et licet domesticos Ordinis...”

*Foll. 275-277<sup>vo</sup>.* — Protoarchimandrita, ut videtur, ad Nuntium, Torokaniis, 16 decembris 1754. Incipit: „Ea Excellentiae Vestrae uberrima beneficia, quibus cum gloriosissime Vicariali Summi Pontificis in universo Regno....”

*Foll. 277<sup>vo</sup>-281<sup>vo</sup>.* — Protoarchimandrita et Consultorium ad Nuntium, Torokaniis, 11 februarii 1754. Incipit: „Quamquam datis iam antierius ad Excellentiam Vestram sub die 24 decembris anni proxime elapsi supplicibus nostris...”

*Foll. 281<sup>vo</sup>-283.* — Nuntius ad Confraternitatem Stavropigiacam Leopopolitanam, Varsaviae, 15 novembris 1752. Incipit: „Multum profecto temporis effluxit ex quo scissis hinc inde studiis disceptari inter vos coeptum est...”

*Foll. 283-284.* — Nuntius ad Provincialem Lithuanae, 11 iunii 1755. Incipit: „Litteras admodum Reverendae Paternitatis Vestrae, PP. Provinciae suae Consultorum ad me datas 15 elapsi mensis maii legi valde deligenter....”

*Foll. 284<sup>vo</sup>-286<sup>vo</sup>.* — Nuntius ad Provincialem, ut videtur, Poloniae, Varsaviae, 31 augusti 1754. Incipit: „Parendo SSmi Dni Nostri mandatis, mihi per epistolam S. C. de Propaganda Fide sub datum 3 cadentis mensis directis....” Idem ac fol. 234<sup>vo</sup>.

(Continuabitur)

# „СВНОПСИСЪ“

## пліснесько - підгорецького монастиря

(Продовження) 4

Помене<sup>1</sup>ниже<sup>1</sup> Іг<sup>2</sup>ме<sup>3</sup> со всею братією владежа - | вши по блг<sup>4</sup>ти Бжой та-  
ковцю ласк<sup>5</sup> Его Коро<sup>6</sup>: Мл<sup>7</sup>ти, | блг<sup>8</sup>риша Бг<sup>9</sup>д и Прч<sup>10</sup>той дѣѣ Бго М<sup>11</sup>три,  
и Ст.: І<sup>12</sup>ва<sup>13</sup>н<sup>14</sup>ш | Кр<sup>15</sup>тлю, лко с<sup>16</sup>л<sup>17</sup> Ст: Ш<sup>18</sup>витель<sup>19</sup> многую помозц<sup>20</sup> кз ѿмно-  
женію Славы и хвалы Бжой к<sup>21</sup> себѣ имѣetz и ш<sup>22</sup>раду; | Рок<sup>23</sup>у ш со<sup>24</sup>коренія  
скѣт<sup>25</sup>а зр<sup>26</sup>чс, а ш<sup>27</sup> Рож<sup>28</sup>ества Х<sup>29</sup>ка з<sup>30</sup>х<sup>31</sup>пи. | М<sup>32</sup>ца Февр<sup>33</sup>д<sup>34</sup>арія дн<sup>35</sup>я кѣ к<sup>36</sup> Чет-  
верток<sup>37</sup>з сир<sup>38</sup>ний, прише<sup>39</sup>- | <sup>40</sup>а ше ве<sup>41</sup>возможн<sup>42</sup>и Яг<sup>43</sup>рлане к<sup>44</sup> Покѣт<sup>45</sup>з Бро<sup>46</sup>ск<sup>47</sup>и, и І<sup>48</sup>ни<sup>49</sup>  
Град<sup>50</sup>у, | Цр<sup>51</sup>к<sup>52</sup>и Бж<sup>53</sup>и и Сел<sup>54</sup>а ш<sup>55</sup>гне<sup>56</sup> сожегош<sup>57</sup>а, и людей ве<sup>58</sup>числе<sup>59</sup>ное мно-  
жево ко плѣн<sup>60</sup>и к<sup>61</sup>зіаш<sup>62</sup>а; тогож<sup>63</sup> часу и с<sup>64</sup>ію Ст<sup>65</sup> Ш<sup>66</sup>вытел<sup>67</sup> | немало и<sup>68</sup> бл<sup>69</sup>н<sup>70</sup>а ш<sup>71</sup>кр<sup>72</sup>жиша;  
Но Бж<sup>73</sup>и<sup>74</sup> и Пр<sup>75</sup>т<sup>76</sup>а его Бг<sup>77</sup>о- | М<sup>78</sup>тре за<sup>79</sup>ст<sup>80</sup>д<sup>81</sup>плече<sup>82</sup>м, ни ед<sup>83</sup>инз приб<sup>84</sup>жити<sup>85</sup>с<sup>86</sup>я  
ко Ст. ш<sup>87</sup>вите- | ли<sup>88</sup> ко<sup>89</sup>може, ш<sup>90</sup>віати во выш<sup>91</sup>а вел<sup>92</sup>и<sup>93</sup>м<sup>94</sup> Страх<sup>95</sup>ом, и скоро вѣ-  
жа- | ш<sup>96</sup>а нѣком<sup>97</sup>ш же и<sup>98</sup> гон<sup>99</sup>иш<sup>100</sup>д. блг<sup>101</sup>т<sup>102</sup>ію же Бж<sup>103</sup>ією, іако и<sup>104</sup> вра- | т<sup>105</sup>и, тако  
и<sup>106</sup> посл<sup>107</sup>ш<sup>108</sup>ников<sup>109</sup> и к<sup>110</sup>ѣц<sup>111</sup>ѣ Монасти<sup>112</sup>рски<sup>113</sup>х, ничтоже | креж<sup>114</sup>ено выг<sup>115</sup>т, но к<sup>116</sup>лі<sup>117</sup>  
сѣ<sup>118</sup>ло сох<sup>119</sup>ране<sup>120</sup>на выш<sup>121</sup>а. Рок<sup>122</sup>ш | з<sup>123</sup> з<sup>124</sup>х<sup>125</sup>пд: Помене<sup>126</sup>наго Парден<sup>127</sup>ія Іг<sup>128</sup>д<sup>129</sup>мен<sup>130</sup>а Ст.  
ш<sup>131</sup>выте- | ли<sup>132</sup> сел<sup>133</sup>а, Бг<sup>134</sup>олюб<sup>135</sup>и: Ш<sup>136</sup>п<sup>137</sup>з 'Лковск<sup>138</sup>и Я<sup>139</sup>рхиді<sup>140</sup>акона своего ки- | прани<sup>141</sup>  
к<sup>142</sup> Велик<sup>143</sup>ій Цар<sup>144</sup>ств<sup>145</sup>ю<sup>146</sup>щ<sup>147</sup>ій<sup>148</sup> Град<sup>149</sup> М<sup>150</sup>оск<sup>151</sup>к<sup>152</sup>ш, до Прев<sup>153</sup>к<sup>154</sup>т<sup>155</sup>л<sup>156</sup>н<sup>157</sup>- | ш<sup>158</sup>и<sup>159</sup> и Велик<sup>160</sup>оде<sup>161</sup>  
жав<sup>162</sup>н<sup>163</sup>ш<sup>164</sup>и<sup>165</sup> блг<sup>166</sup>ч<sup>167</sup>иви<sup>168</sup>х Цр<sup>169</sup>ей, к<sup>170</sup> т<sup>171</sup>о вре<sup>172</sup>м<sup>173</sup>я бл<sup>174</sup>го- | пол<sup>175</sup>чно цр<sup>176</sup>т<sup>177</sup>в<sup>178</sup>ю<sup>179</sup>щи<sup>180</sup> І<sup>181</sup>ва<sup>182</sup>н<sup>183</sup>а  
и Петра Я<sup>184</sup>л<sup>185</sup>з<sup>186</sup>бек<sup>187</sup>оч<sup>188</sup>к<sup>189</sup>з, и Прев<sup>190</sup>к<sup>191</sup>- | т<sup>192</sup>ло<sup>193</sup>й Цр<sup>194</sup>евни со<sup>195</sup>ц<sup>196</sup>т<sup>197</sup>в<sup>198</sup>ую<sup>199</sup>щей и<sup>200</sup>з Со<sup>201</sup>ф<sup>202</sup>т<sup>203</sup>  
Я<sup>204</sup>л<sup>205</sup>з<sup>206</sup>бек<sup>207</sup>ни, тамо- | ж<sup>208</sup>ѣ и до Ст<sup>209</sup>ѣш<sup>210</sup>аго К<sup>211</sup>у<sup>212</sup>: І<sup>213</sup>ва<sup>214</sup>н<sup>215</sup>м<sup>216</sup>а М<sup>217</sup>осков<sup>218</sup>скаго, и к<sup>219</sup>с<sup>220</sup>я  
Ро<sup>221</sup>с<sup>222</sup>ій, | и к<sup>223</sup>ск<sup>224</sup> сѣ<sup>225</sup>вер<sup>226</sup>ни<sup>227</sup>х стра<sup>228</sup>н Пат<sup>229</sup>рі<sup>230</sup>а<sup>231</sup>р<sup>232</sup>х<sup>233</sup>и, з<sup>234</sup> сво<sup>235</sup>и Я<sup>236</sup>р<sup>237</sup>х<sup>238</sup>і<sup>239</sup>ер<sup>240</sup>ск<sup>241</sup>и<sup>242</sup> пис<sup>243</sup>ан<sup>244</sup>і<sup>245</sup>ѣз. |  
Ш<sup>246</sup>н<sup>247</sup>з же со т<sup>248</sup>ц<sup>249</sup>ан<sup>250</sup>і<sup>251</sup>ѣ<sup>252</sup>м<sup>253</sup>з с<sup>254</sup>іѣ посл<sup>255</sup>ш<sup>256</sup>аніѣ пр<sup>257</sup>іѣз, пр<sup>258</sup>і<sup>259</sup>лежно м<sup>260</sup>ай<sup>261</sup>нт<sup>262</sup>з (ст. 34)  
Прев<sup>263</sup>і<sup>264</sup>ц<sup>265</sup>е<sup>266</sup>н<sup>267</sup>и<sup>268</sup>х Ш<sup>269</sup>п<sup>270</sup>ок<sup>271</sup>з Л<sup>272</sup>ковскаго и Л<sup>273</sup>д<sup>274</sup>ца<sup>275</sup>го, дабы к<sup>276</sup>в<sup>277</sup>с<sup>278</sup>л<sup>279</sup>к<sup>280</sup>о<sup>281</sup>з | сво<sup>282</sup>ѣ попеч<sup>283</sup>ен<sup>284</sup>і<sup>285</sup>

<sup>1</sup> Початкова буква в обох ркп. — червонилом

<sup>2</sup> На полях: Тат<sup>2</sup>ре Ма | сн<sup>2</sup>ици в' Чет<sup>2</sup>вер | т<sup>2</sup>ок<sup>2</sup>з, з<sup>2</sup>х<sup>2</sup>пи.

<sup>3</sup> На полях: Іг<sup>3</sup>д<sup>3</sup>мен<sup>3</sup>з на - | М<sup>3</sup>оск<sup>3</sup>к<sup>3</sup>ш в<sup>3</sup>с<sup>3</sup>ла- | н<sup>3</sup>и<sup>3</sup>и:

<sup>4</sup> Стор. 30 ркп-у Б. кінчиться: Цар<sup>4</sup>ств<sup>4</sup>ш (ст. 31) і<sup>4</sup>щ<sup>4</sup>и

Пастирскѡ Сію ѡбыте<sup>л</sup> и братію кней | зогтаючую і мѣли. Ѡдобравши те дї  
 бѣженіе кз пѣтї, | прывыбаєт до С<sup>т</sup>. Ѡвытеіи, и совракъ братію ѡповѣдаєтз |  
 ѡныи пѣтїшествіе свое, ѡниже вси єдинѣлии устїи ѡвѣще- | ваху: бо іа Гдїа да  
 вѣде: и распорядивши цю належитї, | сокѣтова<sup>к</sup> иъ и сіа, да нѣверѣт себѣ  
 Намѣстника, и иныа | Началникїи порїадѣ и по чїнѣ Монастирскому, и  
 избраша со- | вѣрне кїа братїи помїанѣтих ѡцѣкз Варсонофїа Перето<sup>н</sup>- | кого  
 Намѣстникѡм, Варсофїа Бенедиктовича Єконоіо<sup>м</sup>, кото- | ромѣ Соборне  
 Спослашанїа С<sup>т</sup>: побелѣша житїи к Монастир- | ско<sup>м</sup> фол<sup>н</sup>барку к Голѣвїци,  
 при Цркви Ржѣва Пѣ Гїца. Умоли<sup>л</sup> - | же Ігуме<sup>н</sup> велевнаго старца а ѡца  
 своего Дѣокного Мака- | рїа Васїлевича Ігумена Монастиря на<sup>к</sup>ва<sup>н</sup>ого вѣ-  
 лѣ Дереве- | вѣнскои, давы до его вѣраженїа намѣлз С<sup>т</sup>. Ѡвыте<sup>л</sup> и братію  
 | ко свое<sup>м</sup> ѡцескѡ прирѣкнїи и братолюбнѡ попечѣнїи; са<sup>м</sup> вѣхуз | цѣлока<sup>л</sup>  
 ловзанїемъ С<sup>т</sup>и ѡиде вопѣтї, взїаже со совою врата | Геромонаха<sup>н</sup> Февѣдоїа  
 и иїне послушники. Днїа ѿ Маїа | ахїд к четвертокз; Млѣвами<sup>1</sup> Пречѣтой  
 Бїци, и С<sup>т</sup>и<sup>х</sup> Уго<sup>н</sup>ни- | ковъ Бїжїи<sup>х</sup>, достиже Царствующїаго велеіакого Грѣда  
 Мѡсквы, | и кїа иісправникъ вѣратиса ко своїа Сїи. Вѣратикшѣсїа<sup>н</sup> | емѣ  
 ѣ пѣтїи к ѡвыте<sup>л</sup> Сію днїа кѣ Дека<sup>м</sup>врїа, воспѣша вра- | 2 тїа Слѣвѣ  
 Бїжїю, и мѣлєвныа пѣнїа, влѣраще Гдѣ и Прѣдїю | Дѣв ѡ вѣгополчно<sup>м</sup> вѣ-  
 раженїи Ігумена своего: Посемз | ѡхѡдїа ко Спїтѣ ѡ негоже посла<sup>н</sup> бї,  
 даде нѣкїїа кѣщїи кз у- | крашенїю Цркви Бїжїи, і ѡвигелїи С<sup>т</sup>. такоже  
 и братїа нѣжнїа. | По совѣтѣ ѡго его<sup>с</sup> начаша вратїа прилежно трѣжа- |  
 тнїа, и дрекѣ на Црковз и на Кѣїїи уготовлїати. Бїѣл по<sup>н</sup>вигшу | вѣго-  
 честїивн<sup>х</sup> Хрїтіанз и Ктїторѣ ѡвїтелїи сеїа ѡвсїодѣ, да- | юци<sup>х</sup> на со<sup>з</sup>данїе  
 ѡвытеіи С<sup>т</sup>. и на вѣкѣ потребы Монастир- | (ст. 35) скїи. Межѣ тѣмїи  
 наставленз Бїѣл, вѣгочестїивнїи Рѣвз Бїжїи | Мїхїанлз Дѣковичз Мѣлникз ре-  
 мѣлѣѣ з села Схѡдѣл | 4 з Повѣтѣл Бро<sup>н</sup>зкого дарокѣ дерекѣ на Црковкз  
 Прѣтой Бїци | чїслѣ триста, по<sup>с</sup>е<sup>м</sup> Ремесникѣ на звѣдованїа ѡной ѣ- | іднїалз,  
 давы Црковкз Прѣтой Бїци Чѣтнаго и Слѣвнаго Сїа | Блѣговѣщенїа<sup>н</sup> ѣстроє<sup>н</sup>нѣ  
 была. Ігуме<sup>н</sup> же со братїєю же- | лѣмое Сїе полѣчнѣше дѣло, по<sup>к</sup>валїша Бїа  
 и Прѣтѣдїю | Бїѣл. При Сѣ ѣсокѣтоваша вѣкѣ єдногласно, давы при | Крїнїци

<sup>1</sup> В ркп. Б. се місце має малу рїкницю: ...днѣ, ѿ. Млѣа, Млѣа, ахїд. в' Чет-  
 вѣтѣкз, и млѣвнїи...

<sup>2</sup> На полях: Вѣратиса | з' Мѡсквы, | ахїд.

<sup>3</sup> Кїнчитєся стор. 31 ркп-у Б.

<sup>4</sup> На полях: Ктїторз | Мїхїанлз | Мѣлникз,

Црковъ сїю сохрѣжила, и не то́кмо Црковѣ но- | и кѣе Монастирѣ, а то  
ра́дїи да́леко<sup>1</sup> ѿ ко́дїи ра́сто́я́нїя, | по́нѣже сѣ мнѡгїи трѣдо́ ко́дѣ не то́кмо  
но́сїти, но и ко́зи- | тїи бѣа́ше<sup>2</sup>. И́ та́ко про́сїи́и нѣмъ вѣгѣнїа Ѹ Преѡ- |  
сїѣнѣаго Еѡпа, дабы на сѣ нѣѣшнѡ мѣстѣ ѿ ѿбытеа | Еѡѡю со́здаа. Еѡпѣ  
со ра́достїю на́ дѣла сїе по́вагѣнїа<sup>2</sup>, | и пи́санїе<sup>1</sup> скоѡ утвѣрдиах. Которое  
пи́санїе дла́ | вѣчно Па́мїати́ сло́во к сло́во за́дѣ пи́ше<sup>1</sup> сїа. |

**А. АНАСІЙ ШУМЛИНСКИИ**. Млѣтїею Бжїею | Православнїи  
Еѡпѣ Аѡцїи и ѿстро́жкїи, | ПротоТро́нїк Метро́полїи Кїевскої. |  
вѣдомо<sup>3</sup> чїнїи кому бы належало прїи вѣгѣнїи нѣше<sup>1</sup> | Мрхїе́рїско<sup>4</sup>;  
и́жх на́ по́вожно́е про́шенїе велебнаго Еѡѡа | Парденїа Мо́нѣво́вско́го Мрхї-  
дїако́на Еѡпа ѿ Лѡво́к: | а́ Иг̀мѣнїа́ Мо́насти́ра По́дгоре́цко́го Па́всннѣко́го сло- |  
ве́мого, и́ кѣкъ Зако́ннїко́вѣ то́го Мо́насти́ра по́мене<sup>4</sup> но́го, по́звонїа́ймо  
и́ по́вагѣ́вїи Цркѣи двѣ, еди́нѣ Па́го- | вѣщенїа Прѣѡѡи́ Бѣи, а́ дрѣдрѣѡ дрѣк-  
но́вѣнїа Чтїи́а | Гла́кїи Еѡ. Гѡва́на Врѣ́ла, на́ но́воѣ фѡда́ме<sup>4</sup>тѣ по́старнѣ |  
Мо́насти́ре<sup>4</sup> Преѡбра́женїа Гѣ́нїа вѣдо́ва́тїи; та́коже | и́ Кїліїи и́ всѡѡ ѿгра́дѣ  
Мо́насти́реки́ належачѣѡ, а́го | ра́дїи да́леко́го ра́сто́я́нїа́ ста́ро́го Мо́насти́ра  
ѿ ко́дїи, (стор. 36) ти́мъ еди́нїкѣ спѡсо́бо<sup>4</sup>, а́вїи по́мене<sup>4</sup>на́я Црковѣ Пре-  
ѡбра́же- | нїа Хѣа, ко́торїа́ ро́кѣ ѡ́рп. ѿ Кнїа́ннїкѣ Елены́ звѣ- | до́кана́я,  
и́ до́ ти́мъ мѣ́тѣ Еѡѡмъ храни́ма́я зо́стае́тѣ, вше- | ли́кїи до́зѡрѣ ѡ́коло се́бе  
мѣ́ла, и́ же бы хѣ́ла́ Бжїа́и кнѣ | не́става́ла, пи́не ви́шѣ по́мене<sup>4</sup>ни́мъ за-  
ко́ннїко́мъ за́лї- | це́м, и́ Па́стри́ско́го<sup>6</sup> прїи́казѣ<sup>4</sup>мъ. И́звѣстнї́шаго же ра́дїи |  
дрѣѣренїа́ прїи́ звикло́й Печѣ́ти ро́коѡ вѣ́сною́ сїе пн- | гмо́ по́пїсе́мъ. Да́  
кѣ Ро́жица<sup>7</sup>, днѣ́ кїи Мїѡ́а Юліа́, | Ро́ку Бжїа́и ѡ́хѣаго. А́дана́ей Еѡпѣ ро́коѡ  
вѣ́сною́. Мѣ́ще печѣ́ти. Но́ по́нѣже сїе мѣ́сто вѣ́сто і де- | ре́камїи не-  
пѡ́лнїи́мъ зарѡ́глое́ на́нѣже вѣ́мѣ́нїа вѣ́гѣнїе | Па́стри́ско́е, и́ на́нѣ сѣ. ѿбы́теа  
сїа́ со́зда́нїа, врѣ́тїа́ самїи | зѣ́ Нача́лнїко́мъ сво́нѣмъ кнѣ́кѡша мѣ́сѣ, и́ мѣ́сѣце  
у́го́то́ва́ше | Ро́ку ѡ́хѣа<sup>8</sup>. ѡ́но́ва́ша Црковѣ вѣ́го́вѣщенїа́ Прѣ́ Бѣи. | <sup>9</sup> Мїѡ́а

<sup>1</sup> Ркп. Б.: да́леко́го

<sup>2</sup> Ркп. Б.: бѣ́ло,

<sup>3</sup> Початковѣ „В“ в обох ркп. — червонїло́м.

<sup>4</sup> На полях: Блѣ́ненїе ѿ Еѡпа | на́нѡво́е Мѣ́сѣце | Мо́насти́ра.

<sup>5</sup> Кїнець стор. 32 в ркп. Б.

<sup>6</sup> Ркп. Б.: и́ Па́стри́ско́

<sup>7</sup> Ркп. Б.: в' Ро́жица<sup>х</sup>,

<sup>8</sup> Ркп. Б.: ѡ́хѣа.

<sup>9</sup> На полях: ѡ́спѡванїе | Цркѣи Бѣ́говѣ́нїе | нѣа Прѣ́ Бѣи:

Юніа́ Дня́ д. тѣмъ кремені ко̀буди Бгъ влго- | честѣаго Рава Скоеа  
 Екстафіа́ во̀на́кевича зъ братіа- | мй его Стефано́мъ ꙗ́ Мѣхайло́мъ зъ села  
 Бѣзца́, ꙗ́ дарока́ дрѣ- | ва на Црѣковъ Сѣ. Іоана́на Крѣла ꙗ́ на Трапезѣ.  
 Поне- | <sup>1</sup> мно́гнѣ же лѣтеѣ; Си ѣ лѣта ѡ́ воплощеніа́ Бѣа Слова | ꙗ́хчд.  
 Мѣа́ Марта. помѣандтѣ сѣовалѣи Ктѣторъ | пролакаѣ ѡ́вѣтѣ Сѣ. азконо́мъ ко  
 слава́ Хрѣта ѡ́писеала́ дра- | жашаго паче злата ꙗ́ сребра́. Тойже помене́-  
 ны Еустафій | еше мѣнець вѣдѣчнѣ, ꙗ́повѣда вѣсѣмъ братіа́мъ своимъ, ꙗ́ про- |  
 чѣмъ люде́мъ мно́гимъ, ꙗ́пачеже ѡ́цѣ Ігдменѣ ꙗ́ вѣсѣ ѡ́ Хрѣтѣ | братіѣ прише́вши  
 ко Монасти́р, каа́ткою закла́т себе | прѣ́а Пѣомъ, ꙗ́ко поѣсти́нѣ, рече, гла́ Сѣа  
 Слова́: | <sup>2</sup> вѣдѣле́мъ ко Снѣ Сѣ Сѣ. Монасти́р ꙗ́ Црѣковъ тако́у ꙗ́ко ѣ теперѣ  
 Блговѣщеніа́ Прѣ́а Бѣи. [еше во неосѣрѣ- | же́на на вѣ́ к то́ часъ] ꙗ́ Самѣю Пѣа  
 ꙗ́ земли Црѣцѣ | Прѣ́ую Аку Бѣцѣ, ꙗ́хоро́мъ Ангѣли́мъ пѣсѣни сла́кѣе во- (ст.  
 37) спѣваюци́мъ, ꙗ́козду́хѣ вѣшше Црѣкѣи Стоа́ицѣю, ѡ́ не́ же | мнѣкѣ нѣкѣи  
 два чѣтнѣи мѣжѣ вѣнѣ́ еѣ Стоа́ицѣи ко̀вѣстиша. | Сѣе́ многочѣстнѣ́ Екста-  
 фій коснѣ́ вѣдѣчнѣ, ꙗ́спросѣ вѣг- | веніа ѡ́ Ігдменѣ ꙗ́ братіѣи, да поставѣтѣ  
 Ікону́ Прѣ́а Дѣи | <sup>3</sup> ꙗ́ мѣстѣцѣ Намѣсно́мъ, еже ꙗ́ вѣ́; ꙗ́ скра́си Іконою́ Прѣ́а  
 Бѣи Црѣковъ; Посѣ́мъ ѡ́снока́на вѣ́ Црѣковъ втора́а Сѣ. | Іоана́на Крѣла, ꙗ́ при  
 не́ трапеза, ꙗ́ и́нѣе Кеа́и. | Мѣа́ Маѣ́, Дня́ ꙗ́. Року ꙗ́хчд. во Црѣкѣи  
 же влго- | вѣщеніа́ Прѣ́а Бѣи перша́а А́втурѣа́ Дня́ ѣ. А́вгу- | <sup>4</sup> ста со-  
 борне, ꙗ́ к Црѣкѣи Трапезнѣ́ Сѣго́ Іоана́на Крѣла | ꙗ́ самѣи́ днѣ́ Чѣнниа́ Глаки́а  
 его ѡ́сѣкновеніа́. Мѣа́ А́в- | густа д. кад. Року́ Сѣго́ ѡ́правока́лѣа, мно́го  
 трѣ- | жа́люци́ма братіа́мъ к стрѣбѣи́ ꙗ́ созидані́и ѡ́вѣтеа́и | Сѣ. Недѣстѣтѣ́  
 же ꙗ́ Сѣе́ умо́чати ѡ́ Црѣкѣи тако́жѣ ста- | <sup>5</sup> рожи́нѣ́ Голубицкѣ́ вѣшш по-  
 мене́нѣ́, ѡ́ которой жа́дноа́ | памя́тника нѣ́, ктобы и ќ которо́е вре́мѣа́ еѣ  
 соѡ́рѣжнѣа, | Но ѡ́ старожитѣ́ни́х люде́ повѣ́стѣ тако́ва́а ѣ́, же з́гото- | ва́-  
 ное было́ дѣреко́ на будова́нѣа то́ѣ Црѣкѣи на ꙗ́шо́мъ мѣ- | стѣцѣу, то ѣ́ на  
 дрѣго́ стра́нѣ́ стабу́, которо́е ќ е́ди́ну | но́циз днѣ́ни́мъ смотрені́емъ Пѣи́и́мъ не-  
 видѣ́мо прене́се́- | но вѣ́, ꙗ́ ѡ́вѣрѣте́а на се́мъ мѣстѣцѣ́, ꙗ́деже ны́нѣ́ стои́т |  
 Црѣковъ. вѣдѣ́вше уво́ люде́ чуда́ Сѣе́ прѣ́сла́вное, ꙗ́ | сто́мъ мѣстѣцѣ́ соз-

<sup>1</sup> На полях: Бѣдѣрѣи Ктѣторъ | зъ села Бѣлѣца,

<sup>2</sup> На полях: вѣдѣнѣе коснѣ́ | ѡ́ Црѣкѣи Прѣ́а: Бѣи

<sup>3</sup> На боках: ѡ́ Іконѣ́ Прѣ́а | сѣго́ Бѣи

<sup>4</sup> На полях: Пѣрѣа́а А́втурѣа́ | ѡ́правока́лѣа | ꙗ́хчд.

<sup>5</sup> Кінець стор. 33 ркп. Б.

<sup>6</sup> На полях: ѡ́ Црѣкѣи | Голубицкѣ́,

даша црѣковъ, во славѣ Пречітїи Бїци | чтїнаго ѿ славного ея Рожества. По  
мнозкѣ вре́мени | зѣ множенїе грѣхѣхъ нїшїхъ поспети Гдѣ къ залѣтѣнїе не  
то́кмо Црѣковъ, но ѿ всїоу кѣ Голубицѣ, та́къ, ижъ зъ | ѿвбытелѣ тоєї вєсїї  
залѣдо еденъ ѿста́ прєꝫ враговъ | Крѣта Стго. Собракшеже сѣя лю́дїе, ѿ е҃го  
Мѣ Пнѣ Станїславъ | <sup>1</sup> Дїтєнєцкїй Державца къ то вре́мїа Сєлѣ Голубицї  
при- | зва чтїнїхъ ѿцѣвъ Ст ѿвбытелї нїшѣ Подгорецькой Пѣвнїцкѣ, (ст. 38)  
ѣвѣ къ помене́ннѣ Црѣкви Слѣжѣвї бїжїи, ѿ належїтѣе наво- | же́ство ѿпра-  
ковѣн, вратїи́а убо сговѣтовавше послѣ- | ша́ зъ межѣ́ себе нѣкѣторїхъ за-  
ко́нниковъ, дмѣ ѿпракованїа | навоже́ства, по҃емъ рекоша еиѣ, сотворїи любовкѣ;  
напи- | ши лїи ко Преѿцѣи: Спїсѣ Лѣбок: да пода́ намъ бл҃гвенїе: | [їбо сїѣ<sup>2</sup>  
црѣковъ до епархїї Лѣвѣкѣ]. Не́може́мъ во мѣ ѿ | Монастирѣ нїшїхъ мїрєкѣ црѣкви  
кромѣ бл҃гвенїа Спїскаго | де́ржати; ꙗко сѣвїдѣвшї помене́ннї Пнѣхъ Дете-  
нєцкїй, по- | сїлае́тъ пїсанїе свое ко Спїсѣ, Смирє́но про҃сѣчи е҃го, ѣвѣ | <sup>3</sup>  
далѣ бл҃гвенїе ѿцѣмъ Монастира нїшего Пѣвнїцкого, ѿ | ѣвѣ помене́наѣ  
црѣковъ вѣчнїи мї чѣси до монастирїѣ | нїшего належа́ла; по҃еже ѿ кїѣвѣде-  
сїѣ лѣтѣхъ пѣста | вєꝫ жадного навоже́ства зоста́ла. Прида́тѣ же ѿ тоє |  
къ свое́мъ лїстѣ, ижъ е́ тоє мѣсѣце чудовное, та́къ ꙗ́ко҃҃҃ | <sup>4</sup> бїжѣ налѣнїлао;  
ї то при́наѣ же многїи лю́де вїдѣ- | лїѣ<sup>5</sup> по҃кнїѣка раꝫ свѣци горѣщїе къ то  
црѣкви невиднїю | запале́нїе; ѿ дознавали лѣкїи Пнѣ на то́мъ Стѣомъ мѣсѣцѣ; |  
ѿговѣнїе ꙗ́ мѣкнї Сѣмъ дознаме́; вѣдѣчїи къ та́жѣкоу хорѣ- | вѣ, вїдѣле́мъ вїдѣ-  
нїе пречѣдно ко Снѣ на то́мъ Стѣомъ мѣсѣцѣ, і | <sup>6</sup> ѿудившїсѣ ка́зале́сѣ до црѣкви  
ѿнѣо вєꝫтї, ѿ Скоро мѣ | та́мъ при́кѣзлї; Стале́мъ здороковѣ, ѿ ѿ того́ чагу ке́їю  
лю- | бѣвѣ ѿ попечєнїе ѿ ней ѿмѣѣ. зъ Мнѣскїхъ ко Дѣковнїхъ | ради недоста-  
ковъ, ѿ частого нашѣвїѣ ка́вѣрєкаго не- | можаху зде́ быти; но прошу́ глѣ Стї-  
те́ства тѣо҃го, | да пода́тѣ бл҃гвенїе свое Прѣхѣрє́скѣ на пїемѣ чтїѣмѣ | ѿцѣ  
Грѣмену ѿ вратїи́а Монастирїѣ Пѣвнїцкого; | дабы ко свое́мъ попечєнїи ѿ стро-  
єнїи помене́ннїю црѣкѣ | мѣнї, недокре́мени, но на вє҃гда поки Пнѣ ѿзѣолїтѣ,  
ѿ а- | вї та́їаже Голубицаѣа црѣковъ со кѣлїи належїцилїи | с҃годнїи

<sup>1</sup> З боків: Детенєцкїй | державца Голу | бїци,

<sup>2</sup> Ркп. Б.: ꙗ́ко вѣше сїѣ...

<sup>3</sup> На полях: Лнѣ Пнѣскїй | до Спѣла,

<sup>4</sup> На полях: Чѣдо вїдѣнїе | вѣ Црѣкви,

<sup>5</sup> В ркп. Б. кїнець стор. 34.

<sup>6</sup> На боках: Вїдѣнїе держ- | жѣкѣвѣ вєснѣ | вєснѣлїе,

<sup>7</sup> Ркп. Б. має: с҃годнїи

і прихóдами до помнунотоґо Монастиря (ст. 39) По<sup>г</sup>горецького вѣчно належааѣ вѣз вѣакоѣ нѣ в<sup>т</sup>кого перепó- | ній; ѡ цю ѡ и ѡ уснѣне булуаѣ Старати, у короли вґо Мл: | Пна моего Млѣникого, ави на тоє позколениѣ прако да<sup>т</sup>з. | Нацю Превѣще<sup>н</sup>ний вґпзз јако Пастыр любаици<sup>х</sup> влґолѣпїє | Дому вґого, лѣткоста Склонївнїи, даєт влґословенїє своє | вґрхїерѣское на Пїсма, которое зде для вѣчнои памяти | слоко в слоко вписуєтса.

І ѡсифъ Шума<sup>н</sup>скїи Млѣю вѣїєю Правоглавнїи | вґпзз Лков: Гали<sup>н</sup>: и Камє<sup>н</sup>: Подол: Метрополїи Кїевскò | и вґпїи Мцкò Адмінѣстратор. вґрхима<sup>н</sup>: Печєрскїи. |

вѣдомо<sup>1</sup> чиним, комѡ вї належало, ѡсловилє є<sup>т</sup>накз | <sup>2</sup> Прєчтному Намєстникови Ншòму Золочовскому, нїѣшне- | му влєзандровкїи влґчковкїи, і на пото<sup>м</sup> по нє<sup>м</sup> будѡчомѡ, | та<sup>к</sup>же и рекѣзоровз ншїм и влґм вґцїє<sup>н</sup>- | ником к Намєстникѣ | Золочовском, и Громадѣ села Голубицѣ, тера<sup>3</sup> и на поти<sup>м</sup> | вудучим, при влґвєнїи ншòм вґрхїерѣском, ижз на и<sup>н</sup>ста<sup>н</sup>цию | вґо Мл П. Станѣлава Дитгени<sup>н</sup>кого, дєржавци село Голу- | бици к добра<sup>х</sup> дѣдични<sup>х</sup> вґо Королев. Млѣи Пана Моєго | Млѣникого в ключи Золочов- | ском по<sup>з</sup>волає<sup>м</sup> і влґвєає<sup>м</sup>, | ави вєл. вґцз Гуме<sup>н</sup> и Зако<sup>н</sup>никїи<sup>3</sup> Мона- | стирїа По<sup>г</sup>горец: | Плѣницкого, к влїзкостї того села Голубици рєзидую- | чїи, к црѣви Рожѣства П<sup>р</sup> вґци, тогò села Голубици | вшєлакоє навожє<sup>н</sup>- | ство в<sup>т</sup>правокали і Сакраме<sup>н</sup>та вґтїє | Парохїаном тамєши<sup>м</sup> Адмінѣстрокали, Грѡтѡвз до | црѣви належаи<sup>х</sup> заживали: з<sup>т</sup> ти єднакз докладом єжє- | ли вґо Королевскїа Мл. П мò Млѣвї позколити | рачи<sup>т</sup>, ѡ тоє мѣю<sup>т</sup> по- | менє<sup>н</sup>нїи Зако<sup>н</sup>никїи пнѣне са ста- | рати, за и<sup>н</sup>ста<sup>н</sup>циєю вґо Мл П. Ди- | тєницкого; понекажз | таа Црѣковз в<sup>т</sup> многи<sup>х</sup> лѣтз пугта зостає<sup>т</sup>, и вґцїє<sup>н</sup>- | никз | для спустошенїа сєлѡ и заросли<sup>х</sup> Грѡтѡвз та<sup>м</sup> при нє (ст. 40) | жїтї не трафїлса. Прєчтнїи за<sup>ч</sup> Намєстник Ншїз Золочов- | скїи, сє коли ншò доєи<sup>т</sup> чиниачїи, побинє<sup>н</sup> тую црѣковз Рожѣ: | П<sup>р</sup> вґци к сєлѣ Голу- | бици Прєрече<sup>н</sup>ному Монастирєви Плѣс- | ницкому за ѡдєбранїє<sup>м</sup> и показанє<sup>м</sup> сєго писма Ншєго | зара<sup>3</sup> в<sup>т</sup>дати; и в<sup>т</sup>того часу, такз вєлєб: в<sup>т</sup>. Намєстник | Золочевскїи, јако тѣ и з<sup>т</sup> рекѣзоровз ншїх нѣх<sup>т</sup>о нивчє<sup>м</sup> | ави не важїлса поменє<sup>н</sup>нїи Зако<sup>н</sup>ником прєшказати, под нє- | влґвєнїє<sup>м</sup> Ншїм вґрхїерѣским,

<sup>1</sup> Початкове „В“ в обох ркп. червонилем.

<sup>2</sup> На полях: влґвєнїє Пастыр | своє на Црѣковз | Голубицкую;

<sup>3</sup> Ркп. Б. кїнець стор. 35: Зѡкон (ст. 36) ници

и кнати воіоу Єтихъ шѣцѣ; що для лѣпшого увѣренія, прикнкло печати Ншю  
 Єпѣкоу | рѣкою власною пошпѣсуеть: Даъ къ катѣрѣ Єт. Великомъ: | Геврѣіа,  
 Лѣковскѣ. Дня ѣе Мѣца Априліа. Року Бжїта 4413. | Іуенфз Єпѣ: и про:  
 рѣкою власною. Мѣсце печати: | Іуанз Мокричїи Писар Коустиотрскїи Лѣков-  
 скїи на томъ писмѣ | на долѣ пошписанїи. Єицекоє Пастирскоє ўдобриши бра- |  
 тїа блѣвнїе, шѣ того време не начаша осилати братїю | зъ Монастирїа для  
 шѣправокана натожеуства къ поменитѣ црѣви, | погемъ начаша прогнати Єго  
 Мѣ. П. Дѣтницкаго, даби | нмз скоу іако Дѣржацїа далъ коуемъ; шѣже  
 любезно прї- | емъ и шѣ прошенїе, и зволїлъ нмз сїе дати писанїе котороє- | га  
 кпѣсуеть слѣво къ слѣво іако є.

Maiąc ia dożywocie na Hołubicy od Naiasnieyszego | Krola a P.  
 mego Miłwe° y1 Dob: aże Hołubica przez | 2 Ordę spustoszała, a Cer-  
 kiew została niespalona, wkto- | rey kilka razy swicę widzianą zapo-  
 lonę, do ktorey | Cerkwi S. starałemsię o Duchownego, nataką pusty-  
 nią | nie mogłem żadną miarą zaciągnąć aby się chwala | Boża odpra-  
 wowała; musiałem posyłać do Iasnie | w Bogu Przewielebnego Imci  
 Oycа Episkopa Lwo- | wskiego, aby tey Cerkwi dał Duchownego. Ktory  
 Imc | z chęcią pozwolił, ykazał Monasteryowi Podhoreckiemu (ст. 41) aby  
 tamsię chwala Boża odprawowała za nasze, y za | Naiasnieyszego Krola  
 iako Pana y Dobrodz. Mego Miłwe° | zdrowie. Według takowey Łaski Imci  
 Xiędza Episkopa | pozwoliłem w tey daninie moiey od Naiasnieysze°  
 Krola | P. Me° Miłwe° Dworzyszczе gdzie przedtym mieszkał Du- |  
 chowny ze wszytkiemi należytosciami tego | Dworzyszczа, azosobna  
 Ich Mcio° Wielebnym Oycom do te- | goż Monastera Podhoreckiego  
 Plesnickiego pozwoliłem | sianożęci na kosarżow Dwadziescia y Pola  
 Łanek, kto- | ry się nazywa Ostry; Sad Kalenikowski Pusty wkoło |  
 okopany, ieszcze zosobna Pola Łanek do orania na | zboczy po końcu  
 ogroda. Co dla pewnieyszey wiary | ręką moią własną podpisuję. Dzia-  
 ło się w Hołubi- | cy d. 24 Junij w Roku 1687. Stanisław Detynicki. |  
 Которї Коуемъ, а шѣво Прако поменеунаго Дѣржакаго | 3 Пшя, Намаснѣши  
 Іуан Третїи Короу Польскїи, и Дѣдичнїи | Панз добрз тиъ къ вышъ поме-  
 неуноу прѣкѣ Монастирскоу | шѣ себе4 даномъ ў кѣкѣ мѣйцаа тогѣ грѣн-  
 таъ, полаъ и сѣ- | ножатеъ, іако выже прежѣ шѣписанїа, коуфѣрмокаъ и по- |

<sup>1</sup> Кінець стор. 36 в ркп. Б.

<sup>2</sup> На полях: Пїсемо прївѣ | дѣлїню и шѣгра | ничїню грѣнтов | дано в' Голубїци

<sup>3</sup> По боках: Коуемъ, Єго | Млѣти Пана | Дѣтницкаго | Дѣржацїи Го- | лубїцко  
 го: | 4413:

<sup>4</sup> Кінець стор. 37 ркп. Б.

твердилъ, и въ тогѣ часу не называетъ сѣя црѣковъ таіа Ми<sup>р</sup>- | скою, но  
 Монасти<sup>р</sup>скою, по ѡбдѣжаніюже црѣкви ѡной, ни- | чтоже сѣя ѡбрътѣ кнѣ  
 зъ книгъ, ѡппаратокъ, соудокъ, | аиѣ жанаіа вецъ, но токмо ѡбразокъ  
 Намѣстни<sup>х</sup> Старо- | кѣчны<sup>х</sup> вѣтх<sup>и</sup>х<sup>и</sup> килка, межѣ которимѣ еде<sup>н</sup> ѡбра<sup>з</sup> сѣло |  
 стародѣвнѣ Прѣ. Бѣци Намѣстни<sup>х</sup>, ѡ не<sup>м</sup>же здѣ писати на- | чинаетъ сѣа. Року  
 въ Созданіѣ мира<sup>х</sup> зѣ. а<sup>а</sup> въ Рождѣства Х<sup>в</sup>а | <sup>1</sup> ах<sup>ч</sup>в. к<sup>т</sup>о<sup>м</sup>же селѣ Голѣвци  
 к<sup>ѣ</sup> Прѣки виш<sup>и</sup> поменѣ<sup>н</sup>ной | Рождѣства Прѣтой Бѣци, ѡбра<sup>з</sup> Прѣтой Дѣи слезы  
 испустит<sup>и</sup>, | <sup>2</sup> і на<sup>з</sup>вничѣ рѣкне плакалъ, въ кѣ ѡприлѣа, наче<sup>н</sup> по<sup>д</sup>часъ |  
 въпракована часо<sup>в</sup> чре<sup>з</sup> много днѣи іакога к<sup>ѣ</sup> Історіѣ ѡго- (ст. 42) влѣкѣ  
 ѡпѣсало, даже до днѣа кѣ Септѣм<sup>б</sup>рѣа. Гдѣ рожнѣи чуда | при то<sup>м</sup> С<sup>т</sup>о<sup>м</sup>  
 Іконѣ Ставал<sup>н</sup>, и скѣци никѣже вжгаем<sup>и</sup> по | килка кро<sup>т</sup> зажигах<sup>д</sup>сѣа,  
 при чом<sup>н</sup> множество народа вѣ | Стану Дѣховного, Шлахецкого, и прости<sup>х</sup>  
 люде<sup>н</sup> ѡ все<sup>м</sup>то<sup>м</sup> | свѣдѣтел<sup>с</sup>твующи<sup>х</sup>; ѡгованеже ти<sup>х</sup>, которѣи со вѣрою |  
 прихождаху ко ѡбразу; и по своему прошенію въ ра<sup>з</sup>- | лични<sup>х</sup> недѣговъ,  
 и стѣте<sup>н</sup> и сѣклакаючи<sup>х</sup> сѣа; въ дѣховъ во | зан<sup>н</sup> стражуци<sup>и</sup> сквож<sup>а</sup>ху сѣа,  
 и недужнѣи и сѣвленѣа прѣ- | емлаху; по црѣковному пѣсанію; никтоже при-  
 тѣка<sup>н</sup> (?) | ко ѡбразу Твоему Прѣ Бѣце тощѣ ѡходи<sup>т</sup>, но прога<sup>н</sup> и- | сѣт-  
 ленѣа прѣмае<sup>т</sup> даръ на по<sup>д</sup>зѣ прошенѣа. Сѣи же чу- | да творях<sup>д</sup> сѣа въ Г<sup>н</sup>кони  
 Прѣ. Бѣци при помануто<sup>м</sup> Г<sup>н</sup>- | гуме<sup>н</sup>ѣ Парденіѣ, и при все<sup>н</sup> братѣи кѣто  
 времѣа вѣду- | ци<sup>х</sup>, иже іменѣа ниже<sup>н</sup> написаша сѣа; ѡбаче ко вѣчни<sup>х</sup> | жи-  
 kota вѣнаго книга<sup>х</sup> су<sup>т</sup> написана<sup>н</sup>. Поманути<sup>н</sup> же | вѣаронофѣи вѣнедикто-  
 вичъ, въ преди поманутого часу | не въдале<sup>н</sup> вѣше и<sup>н</sup>ши<sup>м</sup> послушаніем<sup>н</sup>, но  
 при помануто<sup>м</sup> | црѣки Рождѣства Прѣ Бѣци, зъ братѣамѣи и послушни- | камѣ  
 ему кѣ послушаніе пода<sup>н</sup>нимѣи живѣше<sup>н</sup>. Въ то- | е<sup>н</sup>дѣ С<sup>т</sup>а<sup>м</sup> братѣи рѣно по-  
 манути<sup>н</sup> Старѣ<sup>н</sup> Созо<sup>н</sup>т<sup>а</sup> ПроІ- | гуме<sup>н</sup> кѣ послушаніи С<sup>т</sup>ом<sup>н</sup> вѣвши, прѣста-  
 ки<sup>н</sup> Сомиро<sup>м</sup> ко Г<sup>н</sup>ду, | е<sup>н</sup>гоже ко<sup>н</sup>любѣи. Мѣа Іану<sup>р</sup>. днѣа кѣ ах<sup>ч</sup>г<sup>н</sup> Року. |

<sup>1</sup> На полях: Стародѣвнѣи | ѡбрѣзъ Чудо<sup>в</sup>нѣн<sup>н</sup>;

<sup>2</sup> На полях: Чѣда Прѣст: Бѣци, | ѡ ѡбразѣ Старо | дѣвнаго:

<sup>3</sup> До описаної тут події ркп. Б. подає на бiчнiм полi поздовж i иншоу рукою виготовлену записку: Cud w tuteyszey Cerkwi y w poznieyszym czasie stał się oczewisty (?) względem Warsonufiego | Zakonnika tuteyszego Malarza, który gdy chciał na twarzy N. Maryi Panny zamalować | bliźnę, wziąwszy penzel w ręce, ani głową ani rękoma nie mógł ruszyć, ale | iakoby paraliżem zdał się zarazy, a pol przespiewaniu | Под твою милость, znowu przyszedł do zdrowia. Testator est visus (?) RP Lampius (?) Wolanowski. Ejus (?) Monastji (!) Religiosus 1772. 24 Augusti vs.

<sup>4</sup> В ркп. Б. кінець стор. 38.

Тѣло его ко при<sup>т</sup>корѣ привудока<sup>н</sup>о<sup>м</sup> при Старо<sup>у</sup> церкѣ | Превображеніа  
 Гдѣна, на лѣво<sup>у</sup> Странѣ, ко ке х<sup>о</sup>м<sup>у</sup> Монасти- | рѣ ван<sup>у</sup> рѣно бжѣ<sup>н</sup>аго Старца  
 Іаїї<sup>1</sup>, Ігумена ѿ Стро- | ителиа сѣа ѿбителиа С<sup>т</sup>. положѣ<sup>н</sup>о вы<sup>ѣ</sup>; ккѣпѣ во |  
 начаша труж<sup>д</sup>атиса на сѣ<sup>а</sup> с<sup>т</sup>ом<sup>л</sup>з мѣстцу, закупѣ ѿ | телега и<sup>х</sup> почиста ѿ  
 Гдѣ; закупѣ ѿ дшами да прійму<sup>т</sup> | кѣне<sup>н</sup> неукѣдаемі<sup>и</sup> Слави кѣчнїа, гаже  
 уготока Гдѣ любїащїм<sup>и</sup> его. У<sup>о</sup>с<sup>о</sup>вр<sup>д</sup>женїи<sup>и</sup> Новаго Монастиря (ст. 43)  
 вишз менока<sup>н</sup>аго ѿ ксѣ<sup>а</sup> ѿгради его. Сгда со<sup>о</sup>вр<sup>д</sup>жиса Цр<sup>к</sup>ов<sup>ь</sup> | Бл<sup>г</sup>о<sup>в</sup>ѣще-  
 нїа Пр<sup>ѣ</sup> Б<sup>ѣ</sup>ци, ѿ др<sup>д</sup>гага зсѣк<sup>н</sup>обенїа Ч<sup>т</sup>нїа Глаки | С<sup>т</sup> Іо<sup>а</sup>на Кр<sup>т</sup>ла Гдѣна,  
 ѿ при нѣ трапеза ѿ и<sup>н</sup>їи келїи ѿ града, по елико мощно Монастирскага,  
 прене- | сенїе з<sup>а</sup> ксѣ<sup>а</sup>хаго Монастиря к<sup>ѣ</sup> новїи ннѣшнїи<sup>и</sup> со<sup>т</sup>вориша бра- | тїа,  
 днїа кї Мїа Септебрїа року Бжїа 74<sup>х</sup>ч<sup>г</sup> | к<sup>ѣ</sup> днѣ С<sup>т</sup>о Мнїка Автонома,  
 на ш<sup>д</sup>анїе Пра<sup>д</sup>аника | Рож<sup>д</sup>ества Пр<sup>ѣ</sup> Б<sup>ѣ</sup>ци з<sup>а</sup> наложїти<sup>и</sup> пѣнїе<sup>и</sup> ѿ ѿцїенїе  
 кодѣ | со<sup>т</sup>корикше, такоже келїи, ѿ ксѣ<sup>а</sup> ѿгради монастирскїи<sup>и</sup> | ѿс<sup>т</sup>икше, ко  
 цр<sup>к</sup>ѣи Бл<sup>г</sup>о<sup>в</sup>ѣще<sup>н</sup> Пр<sup>ѣ</sup> Б<sup>ѣ</sup>ци со<sup>в</sup>орне Служ<sup>б</sup>у | Бжюю, ѿ м<sup>л</sup>евнїа пѣнїа коспѣша.  
 Началствуїа<sup>а</sup> кѣ | Пре<sup>к</sup>еле<sup>б</sup> ш<sup>ц</sup>з Макарій Василевичз Ігуме<sup>н</sup> Монасти- | рїа  
 Деревїа<sup>н</sup>ск<sup>о</sup> колѣ, ш<sup>ц</sup>з ксѣ<sup>а</sup> братїи Д<sup>х</sup>овнїи<sup>и</sup>, Сїе- | же ксѣ<sup>а</sup> за бл<sup>г</sup>ословенїе<sup>м</sup>  
 помїанути<sup>и</sup> Пастирѣ<sup>а</sup><sup>2</sup> со<sup>д</sup>ѣла- | сїа, ѿ Праз<sup>д</sup>нїкз со<sup>с</sup>тавикше слава<sup>х</sup>у ки  
 Б<sup>г</sup>а ѿ Пр<sup>ѣ</sup> | М<sup>т</sup>рз, ѿ С<sup>т</sup>го Іо<sup>а</sup>на Пр<sup>д</sup>чу Кр<sup>т</sup>ла Гдѣна, ѿ ксѣ<sup>а</sup> С<sup>т</sup>їх. | По  
 сѣ<sup>м</sup> Мел<sup>н</sup>ицѣ, ѿ ксїа потребнага Монастиреви Стро- | ма<sup>х</sup>, братїа же ксї  
 ѿбще ко ксѣ<sup>м</sup> труж<sup>д</sup>ах<sup>д</sup>їа, Гдѣ | и<sup>м</sup> поспѣшѣв<sup>ѣ</sup>уюш<sup>д</sup>. Прилага<sup>т</sup>їа ѿ Сїе, гак<sup>о</sup>  
 по пренесенїи | брат<sup>к</sup>ом до новїа ѿбителїа, кетхїи Монастир, аще ѿ ксѣ<sup>а</sup> |  
 множе<sup>н</sup>а жител<sup>ст</sup>вующїи<sup>и</sup> ѿстага, ѿваче дабы прелову- | тага ѿ Стародавнага  
 Превображенїа Гдѣна цр<sup>к</sup>овз ксѣ<sup>а</sup> | всегдашного Мл<sup>т</sup>котворенїа, ѿ ксѣ<sup>а</sup> кровнїа  
 жер<sup>т</sup>квїа<sup>а</sup> при- | ношенїа непошла к<sup>ѣ</sup> запомнѣнїе, но даби подакному ѿ- |  
 бикно- | бенїю хвала Бжїа кнѣ<sup>а</sup> ра<sup>з</sup>ширалага, ус<sup>о</sup>кѣто- | ваху братїа з<sup>а</sup> прѣ<sup>к</sup>одителе<sup>м</sup>  
 скон<sup>м</sup>, да тое ксѣ<sup>а</sup>хаго | Монастирїа мѣсто скїтїком<sup>о</sup> прозїнаемо будѣ<sup>т</sup>, ѿ М<sup>л</sup>-  
 тургїа Бж<sup>т</sup>вѣ<sup>н</sup>аїа, к<sup>ѣ</sup>жд<sup>о</sup> Сѣ<sup>м</sup>ици<sup>и</sup> к<sup>ѣ</sup>к<sup>о</sup> либо днѣ со<sup>в</sup>е<sup>р</sup>- | ша<sup>т</sup>їа; Сже на  
 всегда хранимо ѿ непо<sup>к</sup>вижно, ѿ ш<sup>т</sup> ксѣ<sup>а</sup> | тако ш<sup>т</sup> ннѣшнїи<sup>и</sup> гак<sup>о</sup> ѿ напо<sup>т</sup>ом  
 наступующїи<sup>и</sup> братїи непре- (ст. 44) ступно да будѣ<sup>т</sup>, со<sup>в</sup>орне уткѣ<sup>р</sup>ж<sup>д</sup>ѣ<sup>н</sup>-  
 но ѿ по<sup>д</sup> клат<sup>к</sup>ої С<sup>т</sup>їх ѿ П<sup>г</sup>о- | ногнїи<sup>и</sup> ш<sup>ц</sup>з узаконѣ<sup>н</sup>о ѿ покел<sup>ѣ</sup>но ест<sup>з</sup>.  
 (Продовженне буде)

<sup>1</sup> Ркп. Б. має ще додано: Гостислѣвскаго

<sup>2</sup> В ркп. Б.: поманѣтаго Пастїра

<sup>3</sup> Кїнець стор. 39 ркп. Б. (жїр<sup>т</sup>- (ст. 40) твѣ)

## Матеріяли до катальогу василіянських монастирів у Галичині

**У** ІІ. ТОМІ „Записок ЧСВВ.“ (ст. 70-104 + карта) помістив д-р І. Крипякевич цінну працю про „Середньовічні монастирі Галичини“, в яку, крім монастирів, що могли виказатися безсумнівною середньовічною ерекцією (57 монастирів), увійшов виказ монастирів пізнішої ерекції (289); цілість праці, обнявши 346 монастирів, утворила фундаментальний зруб під повний катальог галицьких монастирів Чину св. Василя Великого. Автор, маючи на увазі в першу чергу середньовічні монастирі, які згідно з заголовком стали вихідною й підставовою частиною його праці, старався тут власне досягти можливої повноти і треба признати, що, за кількома ледви пропусками, зусилля автора покриваються з осягненими результатами. Друга частина, обіймаюча монастирі пізнішої ерекції, була вже самим автором потрактована як додаткова і як така з гори уже була засуджена на умовну тільки повноту.

Нам одначе здається, що одним з підставових дезидератів студій над ролею Василіян в історії нашого краю, є повна інвентаризація монастирських середовищ, без огляду на час їхніх ерекцій, тимпаче, що більшість монастирів пізнішої ерекції звязана з середньовічем традицією, якої рішуче легковажити не можна.

І тому ми вважаємо потрібним повести ширше закроену акцію в напрямі доведення підставового катальогу д-ра Крипякевича до можливо ідеальної повноти.

На сьому місці започатковуємо сю акцію з тим, що закидуємо введений д-ром Крипякевичем поділ монастирів на середньовічні й пізніші; для повного катальогу, який є нашою наконечною метою, усі вони однаково важні і цінні. Крім поданої при кожному з монастирів літератури, ми користувалися ще дописами на маргінесах авторського примірника „Шематизму Провинції св. Спасителя ЧСВВ въ Галициі“. Львів 1867, який зберігається в бібліотеці св. Онуфрійського монастиря. Дописи сі переважно поро-

блені самим автором, Михайлом Коссаком, цитуватимемо як „Косса-  
сак, ркп.“

### ПОВ. БІБРКА

**1. Будьків.** Будьківська церква Чесного Хреста, деревляна, з 1781 р., є дочерною для парохії Підмонастир. Під церквою є три кам'яні намогильники львівських міщан Альвізих, що померли тут на морову язву в 1625 р. (Свод. Лѣт. 1874. 62-63).

**2. Шоломия.** На території парохії є повасиліяньська, богослужебна каплиця Богоявлення, в якій двічі в рік, на св. Іллі й Різдво Пр. Діви відбуваються відпусти. В каплиці є чудотворна ікона Богородиці. В Шоломії існував монастир, оснований дня 13 червня 1596 р. князем Константином Острозьким. (Шем. 1905).

### ПОВ. БРОДИ

**3. Голубиця.** До 1687 р. управляли парохією світські духовники. Підчас татарщини й козаччини погоріло село разом з ерекційними документами. Польський король Ян III. відновив і поширив фундацію грамотою з дня 15 листопада 1687 р. з тим, що управу парохії мають перейняти монахи підгорецького монастиря. Королевич Яків додав монахам „Dworzysko cum attinentiis“. (Шем. льв. еп. 1905; Свод. Лѣт. 1874, 216; Коссак, ркп. 139 19а і 20а; „Записки ЧСВВ.“ III. 161).

**4. Гутисько брідське.** Дочерна парохії Боратин. В селі є повасиліяньська каплиця, донедавна спільна для греко-католиків і латинників, тепер занята латинниками. (Шем. льв. еп. 1905; Шем. 1927).

### ПОВ. БУЧАЧ

**5. Березівка.** Дочерна Монастириськ. (Коссак, ркп. 136 4а).

### ПОВ. ГОРЛИЦІ

**6. Крива.** Тут був монастир. („Львовянинъ“ 1862. 89).

### ПОВ. ГОРОДОК

**7. Янів.** Про тутешний монастир згадує щеплотський помяник. (Коссак, ркп. 194 104а).

### ПОВ. ДОБРОМИЛЬ

**8. Городисько.** (Свод. Лѣт. 1874. 475; „Галичанинъ“ 1865. 267).

**ПОВ. ДОЛИНА**

**9. Струтин.** Місце, де стояв монастир, зветься ще нині „монастир“. (Коссак, ркп. 169 113а).

**ПОВ. ЖИДАЧІВ**

**10. Жидачів.** В жидачівській парохіяльній церкві Воскресення Христового зберігається найстарша в Галичині ікона Воплочення, яку малював у 1406 р. єромонах Венямин. Після місцевої традиції перенесено ікону з Успенської церкви василіянського монастиря, що стояв над старим коритом Стрия, під горою, на „Безеївці“. (Свод. Лѣт. 1874. 566; 1887. 204, 205, 296; Ibid., 1891. 35-36; В. Цурат. Маринський культ. Львів 1910. 8; І. Свенціцький. Галицько-руське церковне малярство).

**11. Київець.** Повасиліянська церква Воскресення з 1690 р. (Свод. Лѣт. 1887. 78).

**ПОВ. ЗБОРІВ**

**12. Розгадів.** 1665. Erectio Monasterii Rozhadow. (Свод. Лѣт. 1874. 145).

**ПОВ КАЛУШ**

**13. Кропивник.** (Коссак, ркп. 145 48а).

**КАМІНКА СТРУМИЛОВА**

**14. Буськ.** Легенда, переповіджена літописцем впевняє, що князь Давид Ігоревич збудував город Буськ, на місці старого василіянського монастиря (В. М. Площанській. Бускѣ. „Литер. Сборникъ“ 1871).

**ПОВ. КОЛОМИЯ**

**15. Товмачик.** Монастир закладено в пол. XVII в. як експозитуру скитського. (Галятовський. Небо Новое. Львів 1665, л. 90; Свод. Лѣт. 1874. 529-30; 1887. 117; Наук. Сборникъ 1868. 158; Целевич. Скит Манявський).

**ПОВ. КОСІВ**

**16. Москалівка.** Парохіяльна церква св. Василя В. Монастир стояв у лісі „Хоминське“ над потоком Волицею. (Св. Лѣт. 1896. 232).

**17. Пістинь.** (Свод. Лѣт. 1887. 182).

## ПОВ. ЛІСКО

18. **Журавин.** Тутешний монастир був приналежний добромильському. (Cathalogus Monasteriorum; Коссак, ркп. 183 37а).

19. **Лицовате.** Про тутешний монастир згадує щеплотський помяник. (Коссак, ркп. 186 52а).

## ПОВ. ЛЬВІВ

20. **Зашків.** Про сей монастир згадує крехівський помяник. (Коссак, 144).

21. **Львів. Середньовічний монастир св. Івана.** 1371 р. Ян староста руський, надає село Годовичі „ecclesiae sti Joannis in suburbio civitatis Limburgensis et monasterio sti Basilii“. („Rozmaitości“. Львів 1858, ч. 9). „Ecclesia S. Joannis. Haec quoque ecclesia vetustissima est, quam circa annum 1250 nescio qui eremitaе s. Basilii erexerunt, postea decanatus ibidem, sed uti in se antiquissima nescitur, qua ratione institutus fuit, atque hic deinceps, ubi supra exacte relatam est, capitulo annexus et incorporatus extitit.“ (С. J. Haeck. Thomae Pirawski „Relatio“. Leopoli 1893. 115). „Церква і монастир Василян св. Івана Хрестителя.., що находилась при дворі князя Льва і мабуть в тому місці, де тепер стоїть костел св. Яна, під Високим Замком....“ (К. Chodynicki. Historya m. Lwowa. Lwów 1829. 349).

22. **Підтемене.** (Dzieduszycki. Kronika domu Dzieduszyckich. Lwów 1865; Коссак, ркп. 158 70 б).

## ПОВ. МОСТИСКА

23. **Гусаків.** (Коссак, ркп. 205 7 а).

24. **Мостиска.** Монастир в Мостиськах згадує грамота Ягайла, вінуюча перемицьке владиттво в 1407 р. (Про Мостище біля Перемишля див. „Перемьшлянинъ“ 1854, 30).

## ПОВ. НАДВІРНА

25. **Ланчин.** (Коссак, ркп. 147 54 а).

## ПОВ. НІСКО

26. **Улянів.** В цьому монастирі помер в 1758 р. Гервасій Лозович. (Cathalogus alphabeticus; Краєва Табуля N. 2421 ex Junio 1781; Dom. 58 р. 24, Dom. 123 р. 145; Коссак, ркп. 191 94 б).

**ПОВ. РАВА РУСЬКА**

**27. Улицько.** В 1694 р. ігумен улицького монастиря був на соборі в Перемишлі. (Коссак, ркп. 191 94а).

**ПОВ. РОГАТИН**

**28. Данильче.** Поблизу жовчівського двора. Був тут василіянський монастир, в якому, мабуть, похоронено в 1641 р. львівського владика Тисаровського (Наук. Сборникъ 1868. 74, прим).

**29. Жовчів.** (Szejder. Encyklop. krajozn. Galicyi. Львів 1871).

**30. Перенівка.** Тут був монастир, з якого в 1520 р. перенесено іконостас до церкви св. Духа в Рогатині(?) („Дѣло“ 1884, ч. 87).

**31. Рогатин.** В Рогатині було два дівочі монастирі: 1) під лісом Вознесенський і 2) на передмісті Преображенський. (Свод. Лѣт. 1874. 68).

**32. Серники Долішні.** Печерний монастир (?) (M. Potocki. Sprawozdanie. „Bibl. Ossolineum“ 1866).

**ПОВ. САМБІР**

**33. Чуків.** Був тут василіянський монастир, по якого зруйнованні черці перенеслися до Лаврова. (Шематизм перемиської єпархії з 1836. 87).

**ПОВ. СКОЛЕ**

**34. Головецько.** В лісах є гора „Манастир“, на якій зберіглися фундаменти церкви й монастиря. В парохіяльній церкві є рукописне Євангеліє, писане в юсиптицькому монастирі й подароване до Головецька за короля Баторія (Шем. 1905).

**ПОВ. СНЯТИН**

**35. Снятин.** Про цей монастир згадує молдавський воевода Олександр в листі до львівської Ставропигії з 1559 р.

**36. Хлібичин пільний.** В околиці є урочище „Монастирсько“ з капличкою. (Коссак, ркп. 172 123 а).

**ПОВ. СОКАЛЬ**

**37. Городище.** Без сумніву середньовічний монастир. (О. Коллеса. Південно-волинське городище і городиські рукописні пам'ятники XII-XVI в. Прага 1923; Йогож. Городиське Євангеліє XII-XIII в. Прага 1925).

**ПОВ. СТРИЙ**

**38. Гірне** (Гурне). (Коссак, ркп. 140 26 а).

**39. Стрий.** 25. XI. 1696 р. складають стрийські міщани присягу в жидачівському городі, що... м. и. вилив Стрия зніс монастир. (F. Bostel. Z przeszłości m. Struja).

**ПОВ. ТЕРНОПІЛЬ**

**40. Буднів.** В 1744 р. побудував тут для Василіян муровану церкву староста Андрій Шумлянський. Церква збереглася до нині як парохіяльна. Один з красших зразків барока в тесаному камені. („Львовянинъ“ 1862, 90; S. Barącz. Cudowne Obrazy. 39-40; ks. A. Friedrich. Historje cud. obrazów. II).

**41. Чернихів.** („Правда“. Львів 1868, чч. 9-11).

**ПОВ. ТОВМАЧ**

**42. Гостів.** Церква св. Юра з 1778 р. після переказу давна колегіята (?) Ч. св. Василя В., деревляна. (Шематизм станиславівської епархії. 1912 р.).

**43. Хотимир.** (Коссак, ркп. 173 123 а).

**ПОВ. ТУРКА**

**44. Рипяна.** Дівочий монастир. (Свод. Лѣт. 1874. 225).

**ПОВ. ЯВОРІВ**

**45. Великі Очі.** В любачівській м. церкві є іконостас, який, після переказу, перенесено сюди з василіянської церкви в Великих Очах. (В. Чарнецькій. М. Любачѡвъ. „Книжочка миссійна“ 1897, ч. 7).

**46. Грушовичі.** Жигмонт I, привілеєм з 1531 р. потвердив перемиському владці Лаврентієви м. и. монастир в Грушовичах.

**ПОВ. ЯРОСЛАВ**

**47. Ярослав.** Тутешний монастир згадує щеплотський помяник. (Коссак, ркп. 194 106 а).

*М. Голубець*

---

### III. MISCELLANEA

## Боярин чи ігумен?

(Причинок до питання про особу митрополита Петра Акеровича)

**В** РОСІЙСЬКІЙ розвідці про Рим і Русь у Х-ХІІІ вв., що появилася в берлінській публікації «Ex Oriente» (1927), знаходжу відгук моєї студії «Предтеча Ісидора», уміщеної в ІІ-ім томі «Записок Чина св. Василя В.» Автор зазначеної вгорі розвідки, проф. бар. М. А. Таубе, приймає мою характеристику князя Михайла Всеволодича († 1246) як прихильника церковної єдності з Римом (у німецькім тексті тієї-ж праці сього не сказано), даючи внизу (ст. 193) таку приписку:

Ср. краткій очеркъ его международной политики (которой слѣдуетъ затѣмъ его врагъ, Даниилъ Романовичъ Галицкій) въ VII-ой главѣ интересной работы о заграничномъ русскомъ архіепископѣ Петрѣ («archiepiscopus de Ruscia Petrus nomine»), который согласно Матѳею Парижскому и Annales Burtonienses, принималъ участіе въ Ліонскомъ Вселенскомъ Соборѣ 1245 г. С. *Томашівський*, Предтеча Ісидора, Петро, незнаний митрополит руській (1241-1245) въ «Записках Чина св. Василя Великого», т. II, стр. 221-313 (Жовква 1926). Авторъ думаетъ, что этотъ «архіепископъ Петръ» могъ быть (неизвѣстнымъ доселѣ) митрополитомъ кievскимъ въ періодъ 1241-1245 гг. и что онъ то же лицо, что и упомянутый в Лавр. лѣтописи подъ 1231 г. кievскій игуменъ Петръ Спасскій (т. е. Спаса на Берестовѣ), что вполне возможно. Напротивъ, дальнѣйшее отождествленіе игумена Петра съ упомянутымъ еще въ 1230 г. «Петромъ Акеровичемъ» основано уже на крупномъ недоразумѣніи, и г. Томашівський совершенно напрасно старается придумать (стр. 281 і сл.), почему монастырскій игуменъ совершенно необычнымъ образомъ именуется здѣсь «по отчеству», какъ бояринъ! Дѣло объясняется просто — досаднымъ недосмотромъ автора, что въ приведенномъ имъ текстѣ Суздальской лѣтописи подъ 1230 г. передъ именемъ «Петръ Акеровичъ» непременно должна стоять *запятая*, и что такимъ образомъ игуменъ Спасскій (здѣсь безъ имени) и Петръ Акеровичъ — два разныхъ лица. Это до очевидности ясно и изъ всего контекста («Петръ Акеровичъ и *инъ мужъ Володимерь* Гюргий, стольникъ его» — слѣдовательно два боярина), и изъ непосредственнаго продолженія: «си 3-е приходиша съ митрополитомъ, прося мира» и пр., — а не двое, какъ выходило бы по комбинаціи автора!

З отсеї повно наведеної замітки виходить, що проф. Таубе приймає і мою догадку, що руський митрополит Петро, учасник ліонського Собору 1245, й ігумен монастиря св. Спаса на Берестовім Петро з 1230-1231 то правдоподібно одна й та сама особа; натомість шан. автор заперечує моє твердження, що той ігумен Петро по батьку називався Акерович. На його думку, згаданий у Суздальськім літописі під р. 1230 Петро Акерович — то світська людина, боярин, який разом з ігуменом св. Спаса (також Петром, одначе в тім випадку по імені

не названім) ходив в посольстві до суздальських князів; значить, ігумен і Акерович не одна особа, тільки дві окремі. Мій противний погляд, що оба Петра ідентичні, називає автор »великим непорозумінням« і вислідом »прикрого недогляду« з мого боку; я, мовляв, пропустив припинку (кóму) перед іменем Петра Акеровича і наслідком сього перероченя збився з дороги. Виходить отже, що в маленькім знаку припинювання ключ вірного розуміння відносного місця в літописі...

Признаюся, що поданий у моїй студії (ст. 280) цитат із Суздальського літопису під р. 1230 зправди не має такої припинки; признаюся і до того, що я добре бачив сей знак у давніших виданнях сього літопису (по т. зв. Лаврентієвському кодексу, 1846 і 1897), одначе пропустив його з усею свідомістю, а не з недогляду; скажу більше: я цілком ясно видів і те, що давні видавці літопису мали берестівського ігумена й Петра Акеровича за окремі особи та зазначували се в показчиках імен, де при імені Петра Акеровича стоїть слово »боярин«, а ігумен Петро (поіменно згаданий при иншій нагоді під р. 1231) не має батьківства. Все те я докладно знав, одначе все те свідомо зігнував та відносне реченє цитував ось так: »Приде-же с нима игумень пречестнаго манастыря святаго Спаса Киевѣ на Берестовѣмь Петрѣ Акеровичѣ и инѣ мужѣ Володимерь Гюргий, столникѣ его«. А відступив я від тих поглядів давніших видавців літопису з от сих поважних мотивів:

I. У старинних творах знаки припинювання (інтерпункція) не мали значіння, подібно як прим. сьгодні в листах малограмотних людей. Якщо взагалі уживано тогді знаків, то лише як графічних, декоративних, а не логічних. Певно, старі письменники також дбали про те, щоб їхні думки були висловлені, по спроможі, ясно і щоб тексти їхніх творів не спричиняли двозначностей; до сеї ціли служили їм одначе не новочасні знаки припинювання, тільки — як і сьгодні в живій бесіді — сама доцільна будова думок, складня, та особливо такі язикові частиці як »и«, »а«, »бо«, »же« і т. ин. Старші видання Суздальського літопису мають, що-правда, богату інтерпункцію, одначе вона не оригінальна, а походить від видавців-редакторів; вона має влегчити читачам орієнтацію в думках літописця, а в дійсности є лише ілюстрацією того, як ті видавці-редактори самі його думки розуміють. Що таке толкування може бути дуже суб'єктивне і давати привід до суперечних розумінь, се цілком природна річ. Тому-то в найновіших виданнях старих літописів петербурська Академія Наук закинула ранішу модернізацію текстів під оглядом правопису і знаків припинювання, та дає тексти у формі близькій до самого рукопису, відхиляючися від

сеї засади тільки у двох напрямках: а) імена власні починає з великої букви, чого старі рукописи також не знають; б) ненаголошені частини мови (енклітики) ставить окремо, підчас коли в рукописах вони звичайно пишуться разом з тими акцентованими словами, на які спираються. (к великому = к великому, придеже = приде же, смихаиломъ = с Михаиломъ і т. д.). Щоб наглядно показати ріжницю між обома формами того самого тексту — початкового і змодернізованого — наводимо відповідне місце із Суздальського літопису за Лаврентієвським списком у двох виданнях:

*А. Оригінальна форма, поза змінами як під а і б, за виданням 1927 р. (4°).*

Того аѣ. приходи пресѣинзи митрополитх всеа Руси Кириах. к великому князю Гюргю. и къ вра ѣго Ярославу. и Сѣтославу и г Константиновѣмъ. Ваславу и Всеволоду. и Володимеру. ѿ Киевьского княза. ѿ Володимера ѿ Куриковѣ. а ѿ Черниговьского княза. ѿ Миханаа еѣпѣ Перфуріи. приде же с нима игуменъ прѣго манастира сѣго Сѣга Киѣвѣ на Берестовѣмъ. Петрх Акеровѣ. и инъ мѣ Володимеръ Гюргин столнѣ ѣго. си. г. є приходиша с митрополитомъ прося мира Михану сь Ярославомъ. вѣ бо Миханъ не правъ къ кѣтнимъ целованьи. при Ярославѣ. и уоташе Ярославъ ити на Миханаа. Бѣ же не попусти тако тому бѣ да наполнитѣ писаньѣ стѣхъ глѣнѣ. вѣгѣни смірающіи яко ти сѣке Бѣ и нарекутѣ. и здѣ бо не остави Бѣ труда митрополіи бес памяти бѣ. и еѣпа Перфурьма. да и здѣ наполнитѣ писаньѣ пѣвца. дивенъ Бѣ къ стѣхъ еконухъ Бѣ Израѣлѣх. створи бо дивна къ дѣнъ сиа. послуша убо Ярославъ брата своего старѣйшаго Гюрья. и оца своего митрополіи. и еѣпа

*Б. Змодернізована форма за виданням 1897 р. (8°), звідки був і мій цитат.*

Того же лѣта приходи пресвященный митрополитъ всеа Руси Кирилъ к великому князю Гюргю, и къ брату его Ярославу и Святославу, и къ Костянтиновичимъ Василку и Всеволоду и Володимеру, отъ Киевьского князя отъ Володимера отъ Рюриковича, а отъ Черниговьского князя отъ Михаила епископъ Перфуріи; приде же с нима игуменъ пречестнаго монастыря святаго Спаса Киевѣ на Берестовѣмъ, Петръ Акеровичъ, и инъ мужъ Володимеръ Гюргий, столникъ его. Си 3-е приходиша с митрополитомъ, прося мира Михаилу сь Ярославомъ, бѣ бо Михаилъ не правъ въ крестномъ целованьи при Ярославѣ, и хотяше Ярославъ ити на Михаила. Богъ же не попусти тако тому быти, да наполнится писанье святыхъ, глаголющее: блажени смірающіи, яко ти сынове Божьи нарекутсѣ. И здѣ бо не остави Богъ труда митрополича бес памяти быти, и епископа Перфурья, да и здѣ наполнится писанье пѣвца: дивенъ Богъ въ святыхъ своихъ, Богъ Израилевъ, створи бо дивна въ дни сия; послуша убо Ярославъ брата своего старѣйшаго Гюрья, и отца своего митрополита, и епископа

Порфурья. и взя миръ с Михаиломъ. и взѣ раетъ велика. и здѣ исполнилѣ писанье пѣнника. иже ре. се днь иже створи Гбъ. възрадуемѣ и възбеселамѣ ко нѣ. много же оучреженье дава оба княза Гюрги и Ярославъ. оцю своему митрополѣ. и епѣу Порфирью. и игумену Спѣскому. и благбѣшала ѿ нею. и ѿпустиша ѣа каждо къ своимъ княземъ::

Порфурья, и взя миръ с Михаиломъ, и бысть радость велика; и здѣ исполнилѣ писанье пѣсника, иже рече: се день, иже створи Господь, възрадуемѣ и възвеселимѣся в онь. Много же учреженье дава оба князя, Гюрги и Ярославъ, отцю своему митрополиту, и епископу Порфирью, и игумену Спасьскому, и благословѣшася отъ нею, и отпустиша я, каждо къ своимъ княземъ.

З обох сих виписок виходить ясно ось-що:

1) В оригіналі літописного кодексу нема мови про інтерпункцію в новочаснім розумінні. Пункт (точка) уживається там, що-правда, часто, одначе не задля відокремлювання думок чи понять; радше можна-б видіти в ньому знак злуки (прим. „г Костянтиновимъ. Василку и Всеволоду. и Володимеру“, „си. ѿ. є“ і т. п.); переважно одначе вжитий він цілком безсистемно.

2) Знаки припинювання в виданню 1897 мало що мають спільного з рукописним оригіналом; се конектура видавця (Бычкова), чи його попередника з 1846 р. Із 43 точок рукопису він ужив 5 як новочасних пунктів, що закінчують реченя; 2 як подвійного пункту (:); перед цитатами; 3 як середні знаки (;); 21 перемінив на звичайні припинки (,); 12 викинув цілком; натомість додав від себе 11 нових припинок.

3) Загалом беручи і не вважаючи на зайвість багато припинок (найбільше перед „и“), отся змодернізована інтерпункція не викликає сумнівів щодо її логічної оправданости; виімку творить лише припинка mezi словом „на Берестовѣмъ“ та „Петръ Акеровичъ“, де нема для неї місця.

4) Чому давні видавці поклали оту припинку, се ясно: вони, очевидно, бачили в ігумені берестівського монастиря і в Петрі Акеровичу дві окремі особи. Що привело їх до такого погляду? Мабуть не помилимося в догадці, що ніщо инше тільки батьківство „Акеровичъ“. Без сього, колиб у рукописі було саме „Петро“, ніколи не було-б прийшло їм на думку відокремлювати се ім'я від ігумена, тим менше, що зараз-же низше, під р. 1231, той ігумен зправди названий Петром. Як уже зазначив я був у своїй студії (ст. 281), се мабуть чи не одинокий випадок у тогочасних літописах, де духовний, монах, названий по батьківству, і я старався пояснити се незвичайне явище; натомість згадані видавці воліли обмигнути сю виімковість тим способом, що при допо-

мозі скромної припинки і відповідної глосси в показчику зробили з Петра Акеревича окрему від ігумена Св.-Спаського монастиря особу, навіть не духовну, а світську — „боярина“<sup>1</sup>. На сій суб'єктивній конектурі видавця літопису оснував проф. Таубе свій перший аргумент проти називання ранішого ігумена, пізнішого митрополита Петра „Акеревичем“.

Все те — зазначую ще раз — видів я і добре розумів пишучи svojого „Предтечу Ісидора“, одначе я таки не пішов традиційним шляхом. Виходячи зі знаного факту, зазначеного на початку сеї глави, що в давнім письменстві знаки припинювання не грають жадної ролі, і вчитуючися докладно в те місце літопису у виданню 1897 (найновіше тогді не могло бути мені знане), я не тільки не видів оправданої причини відокремлювати Петра Акеревича від берестівського ігумена; я був і досі є переконаний, що якби літописець був свідомий сеї окремішности, то напевно був би її зазначив. Яким способом? Таким, якого він вживає скрізь у своїм творі; був-би межі слова „Берестовѣмъ“ і „Петро Акеревичъ“ поставив „и“ — головний логічний знак припинювання того часу. Та се не був одинокий, ні найважніший мотив в мойй методі.

II. Приймемо на момент, що правда по боці проф. Таубе: ігумен св. Спаса на Берестовім і Петро Акеревич то окремі особи. В таким разі маємо право сподіватися, що всі сумніви звязані з ними щезають. Чи воно так? Ні, при такій гіпотезі ми збуваємося одної малої трудности (батьківство в імені монаха), а стягаємо на себе цілу низку великих труднощів, розвязка яких стає неможлива. Ось вони:

1) Як уже попередю зазначено, і давні видавці літопису і мій критик називають сього „безіменного“ ігумена Петром. На якій підставі? А тому, що рік пізніше (1231) у тім самім літописі „ігумен Петро Спаський“ вчислений між учасниками одного київського свята. Чи се достаточна причина? Хиба ні. В часі між одним випадком і другим могла бути зміна в управі монастиря. Коли-ж ігумени Св.-Спаського монастиря в обох роках то одна й та сама людина — о. Петро, то стає дивно, чому той самий літописець в першім разі не називає його, в другім знає його ім'я. Якраз навпаки можна було сподіватися! Бо в р. 1230 літописець видів київських гостей у себе і говорив з ними

---

<sup>1</sup> Таке неоправдане роздвоювання одного поняття подибується у раніших виданнях літописів нераз: так ось те саме видання з 1897 має в показчику двох митрополитів Кирилів в часі 1224-1234, хоч був тільки оден; знов-же видання Іпатського кодексу з 1872 з одного знаного нам монастиря св. Спаса на Берестовім коло Києва зробив аж три окремі монастирі (Германівський, берестівський і київський)!

(від них записав важну вістку про землетрус у Києві 3. V. 1230), натомість його записка про Київ у 1231 основана тільки на оповіданню інших людей, що тоді там були (на свячено ростовського єпископа Кирила). З уваги на все те, більше промовляло-б за таким висновком, що берестівський ігумен 1230 то не той самий Петро, що згадується в 1231.

2) Та лишімся при самім 1230 році. Літописець говорить про важну політичну місію ігумена одного з найстарших і найповажніших монастирів на Русі, св. Спаса на Берестовім у Києві, і не подає його імени. Чи се можливе? Неможливе ні з огляду на саму подію, ні з огляду на монастир, ні з огляду на літописні методи. Правда, староруські літописці промовчували дуже багато важних річей, між тим й імена визначних одиниць: князів, княгинь (з сих мало котра мала щасте бути названа по імени), єпископів, навіть митрополитів; одначе такої самої байдужности чи неуваги відносно ігуменів закинути їм ніяк неможливо. Я прим. зустрів у літописах XI-XIII вв. тільки один такий випадок, де монастир названий поіменно, а його ігумен анонімно (в т. зв. Київській літописі, за Іпатським кодексом під р. 1146, де мова про пострижене кн. Ігоря Ольговича в київській монастирі св. Федора). У всіх інших разях (а їх багато!) ігумени й ігумені конкретних монастирів завсігди виступають з іменами<sup>1</sup>. Чому в нашім випадку мало-б бути инакше?

3) Коли безіменність ігумена означеного монастиря взагалі суперечна з письменською традицією літописців, то в нашім випадку (1230) вона виключена ще з иншого огляду. Наведена попереду виписка з Суздальського літопису говорить про важну політичну подію: помирене кн. Михайла з кн. Ярославом; при сім називає вона 12 особових імен, а тільки одно — ігумена славного монастиря і члена дипломатичної місії — малоб бути промовчане! Се згори неправдоподібне, і тому чи не краще видіти тут тільки 12 осіб і всі з іменами?

4) Подібні труднощі маємо — якщо станемо на становище проф. Таубе — і з «боярином» Петром Акеровичем. Чому при сім імени не поданий характер його чи уряд? Про всі чужі особи, згадані в сій літописній записці, сказав автор, хто чим був: Кирило — митрополит

---

<sup>1</sup>) Сюди не рахуємо, очевидно, таких загальних фраз і збірних понять як «зібралися єпископи й ігумени», «вийшли всі ігумени і священники», «було багато ігуменів» і т. ин. — все без означення монастирів. Й у наведеном випадку 1146 згадка про ігумена має більше декоративний характер: «и приведоша Киеву в манастырь св. Федора: и призва игумена и братію... пострижеса»; роля ігумена тут цілком пасивна і неіндивідуальна.

всєї Руси, Володимирь Рюрикович — князь київський, Михайло — князь чернігівський, Порфирій — єпископ чернігівський, X — ігумен берестівського Спаса, Юрій — стольник кн. Володимира; а тільки при Петрі Акеровичу — глуха мовчанка! Пояснити сю незрозумілу дискрецію літописця тим, що мовляв Петро Акерович, київський чи чернігівський боярин, такий був славний на всю Русь, що суздальський літописець не вважав потрібним додавати, хто він такий, — було цілком немудро: другий раз се імя ніде не згадується...

III. Щоб Петро Акерович був лише боярином, настає проф. Таубе на слова »и и нъ мужъ Володимерь«. Буквально змісл слова »инъ« (инший) дійсно такий, неначе-б перед ним буз уже згаданий оден Володимирів »мужъ« (боярин), одначе примітивний спосіб писання літописця не дозволяє на таке »розколюванне волоскіа«. Літописець хотів мабуть тільки сказати: Петро Акерович та ще оден Володимирів чоловік.. А втім, я можу в сім пункті зробити уступку гіпотезі мойого критика і згодитися на буквально значнне слова »инъ«. Висновок буде для мене тільки такий, що й »ігумен Петро Акерович« був також із київських бояр.. В боярськім роді митрополита Петра я не то не сумнівався, а ще зокрема підкресляв се і його отецьке імя з сим звязував. А якщо він і київський земляк — то тим красше. Коли на сій уступці конектура проф. Таубе нічого не виграє, то на дальшім і вже останнім його власнім аргументі вона цілком нівечиться.

Рішаюче значінне приписує критик отьому вислову літописця: »Си 3-є (сі три) приходиша с митрополитомъ«. На його думку, перші два слова необхідно вимагають розділу ігумена св. Спаса від Петра Акеровича: без такого відділення, мовляв, було-б тільки дві особи, що з митрополитом приходили в посольстві (одна ігумен Петро Акерович, друга стольник Юрій), коли тимчасом наведені висше слова вимагають трьох осіб (одна ігумен св. Спаса на Берестовім, друга Петро Акерович, третя стольник Юрій). Хоч і як спокусливо входить отсей аргумент, то на-жаль він таки основно хибний. Чигаймо літописну записку ще раз: До в. князя владимирьско-суздальського Юрія, його братів і братаничів прибув в посольстві від кн. київського Володимира і чернігівського Михайла митрополит всея Руси Кирило з трьома товаришами. З якими? Порахуймо: оден — то чернігівський єпископ Порфирій, другий — то київський стольник Юрій, а третій? Стоячи на становищі окремішности осіб ігумена св. Спаса і Петра Акеровича, можемо признати товаришем митрополита тільки одного з них, а другого прийдеться хіба викинути з тексту.. Ось таким способом дсходимо до логічного абсурду: замість бажаних трьох товаришів митро-

полита дістаємо чотирьох! Очевидно, так бути не може. Одинокий спосіб, щоби зміст літописної записки був ясний, логічний і без усяких суперечностей, ховається в тому, щоби згідно з літописцем назвати ігумена св. Спаса на Берестовім Петром Акеровичем і не збиватися з толку ані його стецьким імям, хоч як воно у монахів того часу незвичайне, ані гіпотетичними знаками припинювання новочасних редакторів.

Появу родового імени (сьогодні сказали-б ми: прізвища) ігумена Петра в Суздальськiм літописі нетрудно собі пояснити. Літописець, що певно сю київсько чернигівську дипломатичну місію особисто пізнав, мусів особливо зацікавитися нашим ігуменом. Що сей мусів визначатися чимсь понад інших товаришів і притягати до себе загальну увагу, не може нас дивувати: 15 літ опісля було те саме в Ліоні. В таких обставинах літописець не тільки довідався про рід сього незвичайного мнаха, а й записав його.

Відкидаючи сим способом поправку проф. Таубе до моєї праці про митрополита Петра, маю щире признання для цілости його розвідки; деякі мої замтки до неї подаю в реценційній часті «Записок ЧСВВ.»

У Львові, 20. V. 1928.

### *С. Томашівський*

Р. С. Як тепер я провірив, то ігумен св. Спаса на Берестовім був вже раз у літературі назаний «Акеровичем»: у статейці протоєрея П. Лебединцева про Спас на Берестовім («Кіевская Старина» 1888, липень). тільки що автор присім зробив ту помилку, що не зсилаючися на жадні жерела, звязав се імя з посвяченем 1231 р. «київського» (в дійсності владимирсько-суздальського) ігумена Кирила на єпископа ростовського, а се було цілком не так.

Додатково зазначую також, що й укладач показчика до найновішого видання Суздальського літопису пішов сліпо за своїми попередниками й подав окремо «Петра, ігумена св. Спаса» й ссбно «Петра Акеровича, боярина», ще дотого з хибним означенем сторінок!

---

## До історії Перемишля і його єпископської катедри

Критичні замітки.

**У** СХLVII томі львівських „Записок Наукового Товариства імени Шевченка“ (1927) появилася початок розвідки професора брациславського університету Євгена Перфецького під наголовком „Перемишльський літописний кодекс першої редакції в складі хроніки Яна Длугоша“ (ст. 1-54). Ціль автора: із вісток про Русь, втягнених Длугошем у його „Історію Польщі“, відбудувати те руське жерело, що ним користувався польський історик та яким, на погляд нашого автора, був гіпотетичний, до наших часів неперехований, чи може досі тільки невідкритий, літописний кодекс, зложений у Перемишлі в 1-ій пол. XIII-го в. Вперше доторкнувся був сеї теми, двадцять літ тому, знаний російський філолог й оригінальний дослідник староруських літописів, пок. А. Шахматов, у своїх „Разысканіяхъ о древнѣйшихъ русскихъ лѣтописныхъ сводахъ“ (СП. 1908, гл. XIV, ст. 340-378). Наш автор, ученик Шахматова, старається, загалом беручи, користуватися аналітичною і конструкційною методою свого учителя, перевисшаючи його одначе багато — сміливістю і зложеністю своїх тез, антитез і гіпотез... Про перемиську теорію Длугошового руського жерела не стану тут говорити; воно й було-б передчасно, поки перед нами сам тільки початок праці і до кінця її мабуть ще далеко. То-ж відкладаючи оцінку цілоти на пізніше, уважаю не тільки можливим, а й необхідним зупинитися вже тепер на одному малому уривку з опублікованої вже частини студії проф. Перфецького й освітити його критично. Може се придасться й самому авторови при писанню дальших частин: таке характеристичне для наукової методи й письменського фасону автора се місце.

Поставивши згори, ще перед доказанням, свою теорію про перемиський початок руського жерела Длугоша, автор ось-як зображує той політичний і культурний підклад, що на ньому мав вирости, в часі між 1225-1241, отой гіпотетичний літописний кодекс:

Починаючи від найдавніших часів, — особливо з того часу, коли князі Ростиславичі перенесли свою столицю з Перемишля в Галич (40-ві рр. XII ст.), перемишльські православні єпископи набирають більшого та більшого значіння. Особливо з того часу, коли наслідком різних політичних завірюх Перемишль, починаючи від смерти великого володаря — Ярослава Осмомисла († 1187 р.), дуже часто стає центром самостійної політики, як це ми бачимо в добі боротьби Осмомисловичів, або за малолітства Романовичів. Пізніше (1226 р.) Мстислав Мстиславович віддає Перемишль своєму зятеви угорському королевичови Андрію, який звідти вів таку злочинну політику угорську проти Мстислава. В 1230 році заволодів Перемишлем Александер Всеволодович, князь белзький, який мав там свою партію. По-

тім (1235 р.) Перемишль дістається до рук Ростислава Михайловича князя чернігівського та стає осередком політики проти Данила Романовича. Цей Ростислав з перервами удержує Перемишль довгий час. Але в 1240 році Перемишлем та цілою гірською Перемишльщиною оволодів боярин Григорій Василевич і Перемишль стає в осередку боярських інтриг та впливів проти Данилови. Але вже в 1241 році Перемишль переходить знов під вплив Ростислава чернігівського, котрий садовить в Перемишлі свого відпоручника, Константина, який прийшов сюди аж з північної Рязані та усів в Перемишлі, продовжуючи вести політику Ростиславою — проти Данилови. Ясно, що були елементи і чисто місцеві, перемишльські, які піддержували цю проти-династичну — точнійше сказати: проти-князівську політику. Роздори та міжусобиці, які велись між князями, та були дуже часто викликувані чисто-еготистичними особистими причинами зі сторони окремих князів, дуже тяжко дались в знаки тоді місцевому населенню, так що не дивом було тоді, що ставались і поодинокі акти зради князівської династії та переходи на бік Татар добровільно (Звягель та ин.). Перемишль, який в XIII стол. не був властиво постійним осередком князівським, не був — так сказатиб безпосередньо — на оці у князів — володарів Галичини та Волині, міг ці протикнязівські тенденції найбільше розвинути. Цим почасти і пояснюється те, що в Перемишлі в той час знаходять собі місце такі рижнородні авантюристи, як боярин Григорій та Ростислав чернігівський зі своєю чисто грабницькою політикою. Але були в Перемишлі тоді люде, які не поділяли та з огидою дивились на ріжні хвилеві оволодіння Перемишлем ріжними зайдами, яким напр. був Константин рязанський. Ці люде мали причини бути незадоволеними і політикою Данила, який не мав сили захистити Перемишль від усіх цих злих експериментів ріжних цих людців. В них був вироблений і принципіальний погляд на князівську політику того часу, який був у них більше негативним. Ми бачимо, що на чолі цієї протикняжої політики там стояв раз і сам перемишльський єпископ з цілим своїм двором, який міг як і многі иньші люде бути незадоволений і особистою політикою Данила, котрий як раз тоді розпочинав акцію церковної унії з Римом на Україні<sup>1</sup>). Ми бачимо, як часом цим людам там за цю політику приходилось накладати і головами, та бачимо що своєю головою наложив там в 1241-ім році і сам єпископ, котрого прихильний Данилові галицький літопис називає «владикою коромолующим». Все це в данім разі свідчить для нас не тільки про це одно, що перемишльські владики в XIII столітті на стільки видвинулись та стали незалежними та впливовими в суспільстві, що могли навіть вести самостійну політичну акцію — але головно про те, що ці владики мали свій цілий двір, своїх людей, свої культурні впливи. При цім, ці люде були не тільки слуги єпископські, але увляляли з себе і цілий штат культурних людей, які добре малися та почувалися при єпископі. Не дармо непризначений перемишльський єпископови, галицький літописець, говорячи про катастрофу, яка постигла перемишльського владика в 1241 році, замічає про цих людий, які дружились з єпископом, що післянець Данилів оволодівши тоді Перемишлем, «слуги его (єпископа) разьграби гордые, и тулы ихь бобрывые раздра, и прилбицѣ вольчье и барсуковые раздраны быша»<sup>2</sup>): значить було чим поживитись на єпископських людах, було що пограбити там. Між цими людами єпископа перемишльського, були такі півці та поети як і славетний півець Митуса, про якого літописець тут говорить, що і цього півця не пощадив Данило в той час, коли таке нещасття сталося з єпископом та його двором: «словутного пѣвца Митусу, древла за гордость, не восхотѣвша служити князю Данилу, раздраного акы связаного приведоша». Розуміється, що не усі єпископи перемишльські мішались до політики, були і такі, які віддавались тільки своїй церковній та культурній праці, як, наприклад, Антоній, який в 1220 році прийшов з північного Новгороду до Києва та в цім же році став київським митрополитом, мимо княжої протекції та пропозиції, був призначений на перемишльську єпископську катедру та зіставався на ній аж до кінця 1225 року<sup>3</sup>). Цей єпископ Антоній, який перед приходом до Перемишля і після виходу звідти, був на архиєпископській катедрі

<sup>1</sup>) Проти королеви Данилови був і тогочасний галицький єпископ — Артемій (порівн. Іпатський літ. під 6743 р.).

<sup>2</sup>) Іпатський літопис: рік 6747, Полное собр. лѣт., II, стор. 180.

<sup>3</sup>) Новгородський I-ий літопис: 6725, 6728, 6733 pp., Полн. собр. лѣтоп., III, стор. 36 та слід.

в Новгороді був улюбленцем Новгородців. Він являється на свої часи дуже культурною людиною, був він і сам письменником та мусів підирати та протегувати і сам усяку тогочасну літературну працю.

Все це свідчить не тільки про те, що в першій половині XIII століття були найтісніші культурні зв'язки між Перемишлем та північчю, що північний звід початку XIII стол. (чи якісь його частки) могли до Перемишля дістатися з півночі<sup>1)</sup> не тільки через єпископа Антонія (прямо з Новгороду<sup>2)</sup>), або через Ростислава Чернігівського або Константина рязанського, який був в якихось більше глибоких духовних зв'язках з перемишльським владикою, але і про те, що там в такому культурному осередку, як двір перемишльського владика, що так самостійно себе в суспільстві поставив, побіч славного півця Митуси, легко міг найтися і літописець, практичний зводчик-кодифікатор, який літописний матеріал так старанно збираний та захований перемишльськими владиками, наново зредаговавши, сповів в один спільний українсько-руський звід.

Навели ми сей важний уступ без найменших перемін і вкорочень, разом із приписками, хоч вони для нашого предмету неважні. Виписана частина розвідки проф. Перфецького розвиває перед нами незвичайний, високодраматичний і просто сензаційний образ церковно-політичного і культурного життя Перемиської Русі першої половини XIII-го віку, — образ, якого не знайти в жаднім історичнім підручнику, ні-в-одній політично-історичній чи церковно-історичній монографії. Подумайте лише: Перемишль від найдавніших часів центр сепаратистичних, демократичних і републиканських змагань; патронують сьому рухови перемиські владики; один з них за свою протикнязівську акцію — неначе другий св. Станислав за опозицію Болеславу Сміливому — наложив головою, згинув з рук посіпак князя Данила; притім сі перемиські владики то меценати письменства, зокрема київський митрополит Антоній, що був якийсь час перемиським єпископом, а по нім згаданий владика-мученик, під протекторатом якого написаний був перемиський літописний кодекс, Длугошове жерело відомостей про Русь...

Ми мали-б обов'язок бути вдячними авторови за сей незнаний досі інтересний малюнок, якби не одна перепона: що ся інтересна картина, з малими виїмками, взята з фантазії а не з історичних жерел... Постараємося зараз-же довести, що воно так дійсно є. Перейдемо основні думки виписаного уступу по порядку.

Вже перші риси в образі того незнаного Перемишля викликають непорозуміння, навіть стилістично-логічні. „Від найдавніших ча-

<sup>1)</sup> Що вже з давніших часів були розширені по Україні зводи північної редакції, свідчить і той факт, що многі літописи українські пізніше зложені, як Густинський, Сафоновича і т. д. також в ґрунті були заложені на тексті північної редакції, хоча й з більшими додатками з тексту південної редакції та пізніших літописів польських, якими були хроніка Кромера, Гваніні, Бельського і т. д.

<sup>2)</sup> Тісні зв'язки Новгороду з Перемишлем піддержуватися могли і за відомим посередництвом Мстислава Мстиславича, який раніше до 1218 р. був князем в Новгороді, а в цім році з деякими новгородськими людьми перейшовши до Галичини, не прорвав зв'язків з Новгородом до самої своєї смерті († 1228 р.).

сів набирають перемиські православні єпископи більшого та більшого значіння". Про які часи тут мова? Найдавніший час для надсянського города то р. 981; чи від тогді стало значінне владик більше? І більше ніж котре? Ніж ще раніше? Та-ж перший перемиський єпископ, що його імя записане в історичних жерелах (до річи: не в українсько-руських, лише в північно-руських), се згаданий тутже Антоній 1220-1225. Про попередників його не вміємо нічого сказати, навіть того, чи перед ним дійсно були в Перемишлі єпископи! Звісно, можна думати, що Антоній не перший перемиський владика; маємо навіть право догадуватися, але тільки догадуватися, що вони були тут уже раніше, можливо іще з кінця XI-го в. Та писати про „найдавніші часи“, і до сього про постійний зріст значіння цілком гіпотетичних єпископів, таки не можна. А втім, навіть про Антонія не знаємо нічого ісенько, чи його значінне було „більше“, чи „менше“; просто тому, що не маємо найменшої вказівки в сім напрямі, а судячи по становищу його в Новгороді, радше можна-б догадуватися, що те значінне було невелике... Що инше про безіменного владика двацять літ пізніше. Про нього низше; тут зазначимо лише, що се знов тільки вільна догадка автора, що сей безіменний владика - „мученик“ був безпосереднім наслідником Антонія (ст. 25); могло бути й инакше.

Вертаючи до гіпотетичних перемиських владик перед Антонієм, не можемо також згодитися з твердженням проф. Перфедького, буцімто перенесенє столиці Підкарпатя з Перемишля до Галича вийшло в користь перемиської катедри. Наперед не знаємо, чи в 1241 разом з князем не перейшов у Галич і владика, як пізніше з Угровська до Холму. А втім, історія православної Церкви на Русі навчає нас, що навпаки, з переміною політичної столиці держави авторитет владика нового осередка збільшався, натомість повага старого упадала. Тому-то, коли згодом треба було створити окрему українську церковну митрополію, то нею став новіший Галич, а не старший Перемишль.

Як з єпископськими катедрами, так само мусіло бути з цілим городом. На перенесеню княжого двора до Галича, Перемишль ніяк не міг заробити та стати „центром самостійної політики“, — як упевняє наш автор — хиба противно, сходяв до становища залежного провінціального міста. Проти такого дійсного упадку повинен був Перемишль, оскільки він тогді мав постійно осілих горожан, протестувати і всіми силами змагати до того, щоб одержати власного князя. І зправди, сліди симпатії Перемишлян до окремих власних князів, що згодом, час від часу, траплялися, таки є, Сюди належить

м. ин. драматичний епізод з безіменним владикою в 1241, про що говоритимемо низше.

Тимчасом автор зображає становище Перемишля так, будітмо він був щасливий не маючи жадного князя: не будши столицею, він „міг найбільше розвинути протикнязівські тенденції“ і сим способом знайтися в прославленім нашою анархистичною історіографією товаристві „татарських людей“, що-то воліли служити Татарам ніж національним князям. Цілковитом не ідеалізуючи минувшини Перемишля, мусимо таки запротестувати проти такого обезславлювання надсянського города.

При всім тім, автор не вільний від суперечностей з самим собою. По-перше, яким способом Перемишль, упавши до ролі болохівських городів в роді Звягля, що їх *raison d'être* було орати і сіяти пшеницю та просо для Татар, мав-би бути одночасно осередком великого багатства і живого культурного руху, з Митусами і власними літсписами? Ми певні в тому, що культура гнізд „татарських людей“ була троха инша... Друга суперечність у тому, що раз Перемишль зображений як осередок протикнязівської політики, що дає захист і підмогу всім ворогам Романовичів, та з другого боку сю його опозицію мотивується саме тим, що мовляв Данило „не мав сили захистити Перемишль від цих людців“, які стояли на його чолі...

Взагалі, політична історія Галичини в тім часі для нашого автора не цілком ясна. Опозиція проти Романовичів не була сконцентрована якраз у Перемишлі; куди більше було її в Галичі, в городі значно більшим, багатшим і культурнішим. Соціально-ж беручи, ся опозиція складалася не з якоїсь особливої громадської демократії, тільки навпаки — з боярської аристократії. Неприхильности її до Романовичів не треба звати зараз зрадою, як автор — при очевидній власній антипатії до Данила — висловлюється. На політично-правний погляд того часу, права Романовичів до Галичини не були ліпші від прав династії чернігівської, смоленської або иншого роду Руриковичів; і на оборону „безбожних“ Галичан треба сказати, що вони виявили багато вірности симпатичній їм тогді династії чернігівській. Дотого треба пам'ятати, що в тих часах уважалося, і дійсно було, нещастям для країни мати малолітнього князя, і Данило став на правду законним галицьким князем, коли дорісши вмів Галичину здобути й удержати, а се дефінітивно сталося щотілько в 1245-ім році.

Галицькі бояре виявляли також багато симпатій до Угорщини; в 30-их і 40-их рр. XIII-го в. Се угрофільство ішло в парі з прихиль-

ністю до князів чернігівського роду: Михайла Всеволодича і його сина Ростислава. Та й без цього зв'язку ще трудно говорити про „зраду“ Галичан. Своєю угорською орієнтацією бояре боронили лише політичної окремішності своєї землі, і мали до цього всяке право, хоч не було вже рації ні можливості повернути назад минулу світлість Галичини з доби Ростиславичів. Окрім факту, що Угри, загалом беручи, перестерігали державної окремішності Галичини, симпатії до них серед боярства мали ще одно жерело: розцвіт станових свобод угорської шляхти, що мусів принадувати наше панство. До деякої міри те саме можна сказати і про угрофільство наших владик, перемиського і галицького. Про се ще низше.

Протикнязівський характер взагалі, підсунаний автором Перемишлянам, довів його також до невірних тверджень про Данилових противників, що спиралися на Перемишль. Далеко завело-б нас, якби прийшлося по жерелам проходити всі зміни у політичній становищі Перемишля після переходу Володимирка у Галич. Зазначимо тільки головні недокладності автора. Осьтак тільки якась *licentia poetica* дозволила йому написати, що „в добі боротьби Осмомисловичів“ Перемишль був „центром самостійної політики“. Наперед та „доба“ боротьби обмежається в дійсності до кількох місяців, а вся роля Перемишля була в тому тільки, що Володимир Ярославич не хотів сидіти в Перемишлі, як се батько рішив у заповіті, лише прогнав брата Олега з Галича і сам сів у ньому. Де-ж тут отже центр самостійної політики?

Подібно „злочинність“ політики перемиського князя Андрія проти тестя Мстислава галицького дуже неясна. Вона в дійсності зводиться до того, що „Андрей-же послушавъ лестиваго Семьюнка Чермьнаго и бѣжа во Угры и нача воздвизати рать“ при помочи короля, свого батька. З цього, і з дальшого ще більше, виходить, що скорше можна-б говорити про злочинну політику бояр, а не князя. І літописець ніде не зазначає такого свого погляду на Андрія. Та здається наш автор тут помилився в адресі. Се белзького князя Олександра Всеволодича обвинувачувано у злочинній конспірації на жите обох братів Романовичів. Гніздо конспірації було саме в Перемишлі.

Дальше потім автор оповідає про боярина Григорія Василевича, що „оволодів“ Перемишлем і зробив з нього „осередок інтриг та впливів проти Данилови“. Тут ще більша поетична свобода. Виросла вона на ось якій жерельній основі: „Бояре-же галичѣстии Данила княземъ собѣ называху, а самѣ всю землю держаху: Доброслав-же

вокняжилъся бѣ и Судьичъ поповъ внукъ; и грабѣше всю землю и въшедъ во Бакоту все Понизье прия безъ княжа повеления, Григорь-же Васильевичъ собѣ горную страну перемышльскую мышляше одержати; и бысть мятежь великъ в землѣ и грабежь отъ нихъ“. (Пат. літ. п. р. 1240). Чи можна сю записку так пояснити, як се зробив автор? Хиба що ні. Бож у літописі ясно зазначена різниця між Доброславом і Григорієм. Коли перший „вокняжився“, себто присвоїв собі княжу власть на Поділлю, то Григорій лише думав піти його слідом у західній Галичині. Данило одначе ударемнив сей замисл.

Коли отся самовільність в означеню ролі Григорія всетаки має за собою хоч тінь історичної основи, то вже цілком самовільно і безосновно поставлений побіч Григорія на одній дошці князь Ростислав Михайлович: „такі ріжнородні авантюристи як боярин Григорій та Ростислав чернигівський зі своєю чисто грабіжницькою політикою“. Про грабіжництво Ростислава ніде нема найменшої згадки в літописі; сей молоденький лицарський князь, не лише мав родові права до Галичини; важніше те, що він мав за собою симпатію людности — більшу ніж Данило. Вже висше було зазначено, що часті переходи Перемишля з рук до рук виходять у автора раз олицетворенем перемиського опозиційного духа проти Романовичів, другий раз — причиною незадоволення Перемишлян з Данила. „Ясно, — пише він — що були елементи і чисто місцеві, перемиські, які піддержували сю протидинастичну — точніше сказати: протикнязівську політику“. Вони незадоволені, мовляв, егоїзмом князів, що „дуже тяжко дались у знаки тоді місцевому населенню“, зраджували їх, переходили на бік Татар і т. ин. Зробивши осьтак — всупереч жерелам — з Перемишля якийсь старинний Кронштадт, проф. Перфецький несподівано відкриває в тімже коромольнім надсянськім городі людей іншої масти: „Але були в Перемишлі тогді люде, які не поділяли та з огидою дивились на ріжні хвилеві оволодіння Перемишлем ріжними зайдами, яким напр. був Константин Рязанський“. Сей останній то в дійсности споріднений зубожілий князь у службі Михайла Всеволодича, воєвода й опікун його молоденького сина Ростислава, а не якийсь зайда, — треба згори зазначити. Прочитавши виписане ось-тут місце, мігби хтось подумати, що й Данило таки не був без прихильників у Перемишлі; та ні, автор так докладно поінформований про думки і почування тих загадкових Перемишлян, що й психологічні відтіни їх знані йому: „Сі люде — впевняє він — мали причини бути незадоволеними і політикою Данила, який не мав сили захистити Перемишль

від усіх сих злих експериментів різних сих людців. В них був вироблений і принципіальний погляд на князівську політику того часу, який був у них більше негативним“.

Все те, очевидно, фантазії і більше ніщо. Не тільки що літопис не дає найменших вказівок у тім напрямі, щоб у Перемишлі тогді були такі дві дивні партії („ті людці“ і „сі люде“); воно з гори неймовірно і виключене, щоб у тім часі могли бути такі статочні републиканці з виробленими, принципіальними негативними поглядами на княжу владу. Хоч і як було-б інтересно повести генеалогію українських ес-ерів і ес-деків до самого початку XIII-го віку, та супроти проклятущої недостачі жерел, а ще більше зогляду на всю суму історичного знання про ті часи мусимо всі міркованя у сім напрямі покласти між казки...

Та винахідне щастє проф. Перфецького не ходить одинцем. Він доглянув, „що на чолі сієї противкняжої політики там стояв раз і сам перемиський єпископ з цілим своїм двором, який міг, як і многі інші люде бути незадоволений і особистою політикою Данила, котрий якраз тогді розпочинав акцію церковної унії з Римом на Україні“. Прочитавши се, наперед стаєш непевний, на чолі котрої партії (знаємо-ж про дві ніби: „людців“ і „людей“) стояв перемиський владика, та з дальшого слова „люде“ догадуєшся, що він був головою тих статочних републиканців... Значить, він не тільки мав „вироблений, принципіальний і негативний погляд на князівську політику того часу“, а то й „з огидою дивився“ на панованє таких зайдів як князі, Ростислав і Костянтин; коли-ж він був ворогом Данила, так се наперед з „виробленого принципу“; дальше за те, що Данило „не мав сили захистити Перемишль від сих людців“; вкінці — за його уніятські затії...

Що-ж про все те говорить літопис? Тільки се, що безіменний перемиський владика разом з князями Ростиславом і Костянтином „коромолував“, себто був противником Данила. Виходить, владика був приятелем тих „авантюристів“, „грабіжників“ і „зайдів“, за яких будімото гнівався на Данила, що не захищав від них Перемишля... Не дивогляд се? В дійсности, того владика, подібно як і його галицького товариша Артемія, поставив — по всьому судячи — на єпископство Ростислав, чи красше його батько Михайло, то-ж нічого дивного, що сі єпископи, разом з усіми боярами, були вірними прихильниками чернигівського княжого роду. Вже се одно робить зрозумілою їхню „коромолу“ проти Данила. А втім, і сам автор на иншім місці говорить про „зайду“ Костянтина, що він „був в якихось

більше глибоких духовних зв'язках з перемиським владикою". Про гнів знов галицького і перемиського владик по причині римської акції Романовичів не може бути мови просто тому, що перед 1245-1246 такої акції взагалі не було. Навпаки, скорше можна-б догадуватися, що якраз оба наші владики, галицький і перемиський, будучи під політичним і культурним впливом Угорщини (князі їх, Михайло і Ростислав, також), могли схилитися до унії, а в кождім разі могли бути прихильниками такої церковно-політичної автономії, яку бачили в Угорщині або в Польщі, та нерадо дивитися на невільне становище духовенства в інших руських землях, між тими й у Романовичів. Чи сяк, чи так — то в кождім разі зображена проф. Перфецьким політична ситуація в Перемишлі в навечере драми 1241-го р. в цілій основі невірна.

Та до самого вершка ми ще не дійшли. Найбільша сензація ще перед нами. Наперед мала прелюдія: „Ми бачимо, як часом цим людям там за сю політику приходилось накладати і головами“... Якось ніяково стає: де се бачимо? часом? коли? Бо літопис нічого не знає про відрубані голови тих статочних республіканців. Та катастрофа приходить аж тепер: „Бачимо, що своєю головою наложив там в 1241-ім році і сам єпископ“...

Протираємо очи. Що се таке? Невже можливе, щоб до 1928-го р. ми не чували, що на Русі 1241 р. був подібний випадок як 160 літ раніше у Польщі? Там Болеслав Сміливий і св. Станислав; тут Данило і (імярек) перемиський єпископ... Аналогія тільки частинна. Бо там, у Польщі, нагальний король став вигнанцем і безслідно пропав на чужині, а жертва його гніву, єпископ, здобув вінець св. мученика; тут-же в Галичині кривавий князь здобуває королівську корону (від папи римського!), а по біднім перемиським владичі навіть імя не переховалось... Ясна католицька інтрига проти невинного православя!

Читачу, коли Ти, зразу остовпівши, прийшов назад до себе, розгорни одну пам'ятку, що осталася по тих часах, себто галицько-володимирський літопис під р. 1241 (про певність сеї дати не станемо тут говорити), і читай: „Даниль-же дворечкого посла на Перемишль, на Костянтина Рязанського, посланого отъ Ростислава, и владыцѣ перемишльскому коромолующю ему съ нимъ: и слышавъ Костянтинъ Андрѣа грядуща нань, избѣже ночью. Андрѣй-же не удоси его, но удоси владыку и слуги его разъграби гордые, и тулы ихъ бобровье раздра, и прилбидѣ ихъ волчьче и борьсуковые раздраны быша; словутьного пѣвца Митусу, древле за гордость не

восхотѣвшу служити князю Данилу, раздраного акы связаного приводоша, сирѣчь, яко-же рече Приточникъ: буесть дому твоего скрушиться, бобръ и волкъ и язвѣць снѣдяться“.

В сучасній нам українській мові се значить: „Данило послав дворецького [Андрія] на Перемишль, проти Костянтина Рязанського, Ростиславого намістника, що з ним у змові був перемиський владика. Коли Костянтин почув, що Андрій іде на нього, утік у ночі. Андрій не застав його, тільки застав владика і розграбив його гордих слуг і подер їхні бобріві сагайдаки. Вовчі і борсукові прилбичі (шоломи) були також подерті. Славного свівака Митусу, що раніше з гордості не хотів служити Данилови, привели неначе обідраного в'язня. Одним словом, як сказав Соломон: буйство твого дому розібеться, бібр і вовк і язвець (борсук) минуться“.

Ні словечка більше, ні в сім ні в іншому жерелі. А тепер порівнай, читачу, сю літописну записку з тим, що написав проф. Перфецький. Єпископ, мовляв, наложив головою... Як? Убив його дворецький, чи сам князь засудив його на смерть і присуд виконано? Нічого подібного нема в літописі. Ні про одного трупа нема там мови, лише про пійманне, про звязанне й ограблене. Хиба... хиба що слово „удоси“ розуміти як „удусив“... Так — то що інше. Дійсно, слово „удосити“ децю незвичайне, та возьмім авторитетне пояснене його.

У И. Срезневського „Матеріалахъ до словаря древне-русскаго языка, т. III, вип. II, ст. 1155 читається:

ѡдосити, ѡдошѣ — застать, найти: — Възвращься, оудоси ѿ пакы съпяща (*εὑρεν*). *Мр. XIV. 40. Ев. 1164 г. (В.)*. Оудоси ѿ, четыре дни оуже имоуща въ гробѣ (*εὑρεν*). *Ю. XI. 17. т. ж. (В.)*. Оудосивъ ю мужъ въ градѣ (*εὑρεν*). *Втз. XXII. 23. Сбор. Волог. XV в. Ак. н.* Его же азъ тоу соуща оудосихъ (*κατέλαβον*). *Ю. Лѣств. XII в. (В.)*. Не оудоси мужа с нею, а ону обрѣте лежащую съ инѣмъ. *Ип. л. 6622 г.* Андрѣи же не оудоси его. . [як висше].

— встрѣтитъ: — Оудосивъше еленя между собою, сюдоу и сюдоу стрѣлиша. *Пам. муч. Мил.*

— ср. ѡдѣсити.

Під сим останнім словом, на ст. 1148, подані два нові приклади з тим самим значіннем: застати, найти<sup>1</sup>.

По сім хиба не може бути сумніву, що „удоси“ не значить „удусив“, ані не „вбив“, тільки: „знайшов“, „застав“, „зустрів“, що

<sup>1</sup> В однім з літописних кодексів читається, що правда, оудаси, та се тільки правописна помилка акаючого переписувача.

найбільше „спіймав“. Взагалі текст літопису не дає права говорити ні про ув'язнене єпископа, ні про суд, ні про кару. Він допускає навіть можливість, що владика полишився даліше на своїм становищі, а тільки його двір потерпів. Звісно, могло бути й таке, що князь Данило зложив його з перемиської катедри, посадив у монастир або й вигнав. Можливе вкінці й таке, що владика по тім прикрім випадку сам покинув Перемишль і подався до князів, своїх приятелів і патронів — Ростислава й Костянтина. Все те одначе тільки догадки; що дійсно даліше сталося, того не будемо вже ніколи знати. В кождім разі тільки буйна фантазія могла подиктувати слова, буцімто перемиський владика „наложив головою“ за те, що мав свій „вироблений принципіальний погляд на князівську політику“.

На сьому могли-б ми, що правда, покінчити, пізнавши дійсну вартість відкриття проф. Перфецького. Та зайшовши вже до сього місця, докиньмо ще кілька заміток до останньої частини його перемиського образу. Не станемо заперечувати, що двір такого владика, як отой з 1241, міг бути важним культурним осередком, одначе слова автора: „Між сими людьми єпископа перемиського були такі півці та поети як і славний півець Митуса“... є самовільним прибільшуванням жерельних даних. Там мова тільки про „півця“ Митусу; чи він був поетом, чи звичайним співаком (очевидно, церковним) — Господь знає.

Безіменному перемиському владичі, що попав в руки дворецького Андрія, протиставить автор ранішого єпископа Антонія, як такого що не мішався до політики та віддавався тільки церковній та культурній праці. Нехай, хоч Антоній, ставленник одної з політичних партій Новгороду — протисуздальської, не стояв так цілком осторонь від політики<sup>1</sup>. Натомість здивування мусить викликати твердження автора, що той Антоній у 1220 „став київським митрополитом, мимо княжої протекції та пропозиції“... Чи не зле поправлена помилка при друкуванні? Бо в дійсности з Антонієм було таке, що він, мимо княжої протекції і пропозиції князя Мстислава Удатного, не був київським митрополитом потверджений на новгородській архієпископії, тільки одержав перемиське владичтво, а в Новгороді сів його суперник і суздальський прихильник (Новг. літ. син. п. р. 1220).

<sup>1</sup> Так ось тільки політичні мотиви могли вложити в уста князя Михайла Всеволодича 1229, тогді в Новгороді: „Се оу васъ нѣтоу владичѣ; да нѣсть лѣпо быти граду сему безъ владыцѣ, то аще Богъ възложилъ казнь свою на Антонія, а вы собѣ ищи[те] таковаго мужа в попехъ ли или вѣ игоуменехъ и в чернидехъ“. Було се по уступленю Антонія з причини тяжкої недуги. (Новг. IV літ. п. р. 6737).

Автор вкінці думає, що через сього Антонія дістався до Перемишля один новгородський літопис, був тут доповнений перемиським матеріалом за часів того єпископа - „коромольника“ і як окремий кодекс попав опісля в руки польського історика XV-го віку Длугоша. Се чиста гіпотеза, що про неї можна буде видати остаточний осуд щотілько після закінчення праці проф. Перфецького.

У Львові 25. III. 1928.

*С. Томашівський*

## Преподобний Стефан, єпископ Володимирський і Галицький та його відношення до зєдинення Руської (Української) Православної Церкви з Римсько-Католицькою в останній чверті XI віку

(Кілька думок з приводу нотатки про св. Стефана, єпископа Галицько-Володимирського)

Св. Стефан, єпископ Володимирський і Галицький († 27. IV. 1094 р.) — разом з митр. Іларіоном, єп. Лукою Жидятою та митр. Єфремом II — належить до найвидатніших українських гієрархів (Русинів з походження), які уславилися й своєю церковною діяльністю і високим подвижницьким життям. По всій імовірності преп. Стефан походив з боярського роду, замолоду вступив до Київ-Печерського монастиря й був одним з найближчих учнів преп. Теодосія, ігумена Печерського; був домашником та єклесіярхом того монастиря<sup>1</sup>, а по смерті преп. Теодосія († 3 V. 1074 р.) його наступником на ігуменстві. Пізнійше, (біля 1078 р.) преп. Стефан заложив інший — свій Кловський Богородичний монастир, названий по його імені »Стефанечь« і ігуменствував у нім. Ще пізніш (між 1078-1091 рр.) преп. Стефан був висвячений і поставлений єпископом великої західно-української єпархії, котра обіймала тоді Галичину (в її давніших, значно ширших, ніж тепер, розмірах — з Холмщиною ітд.) і Волинь. На сій галицько-володимирській єпископській катедрі преп. Стефан залишався до смерті, займаючи серед єпископів перше місце по митрополиті (чи то з огляду на

<sup>1</sup> Єклесіярх - начальник церкви, доглядач за церквою, начальник над дяками й понамарями, уставщик та розпорядчик у справах богослуження і заразом доглядач за монахами підчас їх перебування в церкві то що; домашник — начальник хора й диригент.

значіння його єпархії, чи з огляду на його особисті заслуги яко видатного церковного діяча й великого подвижника). Яко один з найближчих учнів преп. Теодосія, приятеля кн. Ізяслава I і з другого боку яко духовний руського (українського) боярського походження, преп. Стефан напевно й сам був близькою людиною до побожного покровителя Київсько-Печерського монастиря кн. Ізяслава I, творця Першої Унії Української Церкви з Римсько-Католицькою (в 1075-1078 рр.).

Та, не зважаючи на видатне місце, яке належить преп. Стефанові єдиному українському єпископові XI в., канонізованому Руською (Українською) Церквою<sup>1</sup>, в церковно-історичній науці сливе не зверталось уваги на його особу й діяльність. Нам невідомо ні одного твору, чи то чисто-наукового, чи то популярного, про св. Стефана. Лише в загальних оглядах – митр. Макарія, Голубінського, Абрагама, Хойнацького та инш. присвячуються короткі уступи преп. Стефанові. Особливо цінні, на наш погляд побіжно кинуті уваги Абрагама<sup>2</sup>, на жаль не розвинуті ширше шановним ученим.

З огляду на сю відсутність наукової й популярної літератури про св. Стефана, набирає певного значіння й недавно надрукована »Замѣтка о св. Стефанѣ, єпископѣ Владимірволинскомѣ и о мѣстѣ его погребенія«,<sup>3</sup> котра – за браком інших творів про св. Стефана — стане єдиноким джерелом відомостей для багатьох людей (тим більше, що згадані нами загальні церк.-історичні курси зробилися останніми часами мало не бібліографічними рідкостями, які нелегко дістати).

На жаль, »Замѣтка« ся складена людиною, дуже мало знаймою з історією Руської Церкви та з історією старо-руської літератури. Для своєї праці автор не використав не тільки високоцінного твору Абрагама, а навіть і »Історію Русской Церкви« Голубінського, без котрої взагалі неможливо нічого писати по історії староруської Церкви. Джерелами »Замѣтки« були тільки: стара »Історія Рус. Церкви« митр. Макарія, »Очерки изъ истории Правосл. Церкви« Хойнацького, »Очеркъ истории Правосл. Церкви на Волыни«

<sup>1</sup> Крім преп. Стефана, канонізовані ще 2 єпископи Руської Церкви: св. Леонтій (з походження, здається, Грек) і св. Ісаія (Русин); але обидва вони були єпископами російської (великоруської) чи властиво тоді ще російсько-мерянської єпархії — Ростовської.

<sup>2</sup> W. Abraham. Powstanie organizacji Kościoła łacińskiego na Rusi. Lwów 1904, т. I, стор. 23-25.

<sup>3</sup> Див.: »Воскресное Чтеніє«. Варшава 1928. NN. 10, 16, 17, 39, 40 і окремо.

Карашевича, стаття Уводського з »Волин. Єпарх. Вѣдомостей« за 1867 р. і т. п. То ж не диво, що автор »Замѣтки« подає деякі відомости цілком невірні, перестарілі й рішуче відкинуті наукою.

Так нпр. автор все ще гадає, що той Теодосій, котрий написав »Слово о вѣрѣ крестьянской и варяжской или латынской« се преп. Теодосій, ігумен Печерський (XI віку), учитель пр. Стефана. Це »Слово«, як відомо, є твором крайно-ворожим до католицтва й особливо до латинства (найбільше ворожий з усіх анти-латинських творів, що були в старій Русі-Україні). З того робить висновок автор »Замѣтки«, що »преп. Феодосій, писавшій вел. кн. Ізяславу посланіє »о вѣрѣ варяжской«, несомнѣнно, и своего ученика, Преп. Стефана, подготовилъ къ борьбѣ съ »этой вѣрой«; і на своїй галицько-володимирській єпископській катедрі св. Стефан, на думку автора »замѣтки«, »во всеоружіи (богословської науки) противостоялъ »кривовѣрнымъ« сосѣдямъ Волинской епархіи« (тобто звичайно католикам — »латинникам«).

Нема чого й казати, що сі твердження автора »Замѣтки« цілком безпідставні й невірні. Передовсім, вже 40 літ тому об'єктивною наукою остаточно з'ясовано, що автором »Слова о вѣрѣ крестьянской и латынской или варяжской« був не преп. Теодосій, ігумен Печерський (XI віку), а грек Теодос, котрий жив на Русі в серед. XII в і ку, був по всій імовірності клириком або урядником при київській митрополичій катедрі, переклав з грецького на русько-церковнословянську мову лист папи Льва Великого до константиноп. патріярха Флявіяна про 4-ий вселенський собор і написав — крім згаданого »Слова« — ще якийсь канонічний твір (яким користувався еп. Ніфонт у своїм »Вопрошанії« і який до нас не дійшов) і також по всій правдоподібності одне з житій св. Володимира Вел., на підставі якого повсталала літописна повість про хрещення Володимира <sup>1</sup>

»Зо всією і рішучою імовірністю, каже акад. Є. Голубінский, вважаємо ми за твір сього Теодоса »Слово о вѣрѣ крестьянской или латынской«, яке засвоюється нашими рукописами преп. Теодосієві Печерському, як написане ним у відповідь на питання вел. кн. Ізяслава Ярославовича. По - перше, преп. Теодосій Печерський зовсім не міг мати тих відомостей про ухилення і звичай латинників, про які повідомляє автор; по - друге, цілком і ані трохи не йде до преп. Теодосія те, що він — автор каже про себе й про свого батька; і, нарешті, по - третє, преп. Теодосій на питання Ізяслава: »достоить ли рѣзати скотъ въ недѣлю« починає відповідь: »что взмыслилъ, боголюбивый

<sup>1</sup> Е. Е. Голубинскій. Ист. Рус. Церкви. Москва, 1880, т. I, стор. 699-700.

княже впрашати мене некнижна и худа о таковѣй вещи»; але чи ж так відповідає наш автор на своє, зовсім іншого сорту питання? Взагалі, ми не сумніваємося, що «Слово» належить нашому Теодосові, й написане ним або для Миколая Святоші, що всього ймовірніше, або для іншого якого небудь князя, а преп. Теодосієві засвоєне пізніш через цілком зрозуміле непорозуміння» (Проф. Е. Е. Голубинській. Історія Русской Церкви. Т. I, полов. 1. Москва 1880, стор. 699-700).

Нині вважається вже всіма і в церковно-історичній і в історично-літературній науці за безсумнівне, що преп. Теодосій Печерський не міг бути й не був автором анти-латинського «Слова»<sup>1</sup>.

Тай взагалі не підлягає вже нині сумнівам, що вся анти-латинська й анти-католицька література в старій Русі (зрештою, дуже малочисельна — всього п'ять творів: «Стязанье съ Латиною» митр. Георгія, 1060-их рр., два «Посланія» митр. Никифора, поч. XII в. і згадані зараз «Слово» Теодоса та повість про хрещення Володимира — серед. XII в.) складена виключно греками<sup>2</sup>. В старій Русі ані серед духовних ані серед світських людей не було ворожнечі ані до християнського Заходу й з його одмінним латинським обрядом, ані тим більше до католицької ідеї — ідеї одности всієї Церкви під зверхністю Найсв. Престолу, яко видимого й могутного виразника тої одности. Описи перенесення мощей св. Миколая до Барі (кін. XI в.), подорожей до Св. Землі

<sup>1</sup> На наш погляд, найбільш імовірне, що анти-латинське «Слово» грека Теодоса написане ним для київського князя Ізяслава II (сина Мстислава Вел. й внука Володимира Мономаха), котрий князував у Києві в 1146-1154 рр. (із перервами) і мав конфлікт із греками із-за церковних справ. В кінці, в 1151 р. Ізяслав II остаточно розірвав із греками і відновив автокефалію Руської Церкви, на чолі котрої поставлений був непризнаний греками митрополит-Русин Клим Смолятич. Під час цього церковного конфлікту з Візантією Ізяслав II безперечно міг зупинитися над можливістю увійти в ближчі звязки з Римом, замість Візантії. Отже міг він дійсно запитати грека Теодоса, знавця канонічного права й людини освіченої, «ученої», яка ріжниця між християнством західним і східним. А могло бути, що й без того запитання з боку князя, але знаючи про можливість звернення кн. Ізяслава II до Риму, Теодос написав для нього свій твір, а заразом і анти-латинську повість про хрещення св. Володимира Вел. Мусимо взагалі зазначити, що всі анти-латинські твори на Русі були писані греками в ті моменти, коли існувала можливість канонічного зєдинення Русі з Заходом: отже «Стязаніє» Георгія писане за кн. Ізяслава I, великого прихильника Заходу і в кінці творця першої Унії; листи митр. Никифора — за часів Володимира Мономаха, котрий мав конфлікт і війну з греками, а рівночасно був відомий своїм толерантним і прихильним відношенням до зах. християн, ітд.

<sup>2</sup> Порів.: Голубинській. Ист. Рус. Церкви, вид. перше, т. I, пол. I, стор. 694-700, пол. 2, стор. 711-718.

— ігумена Даниїла з цілою «дружиною» Русинів (б. 1114-1115 р.), св. Евпраксії (1173-1175 рр.) й численні інші вказівки свідчать, що — мимо різниці обряду — Русини в XI-XIII вв. вважали західних християн за таких самих християн, як і вони, шанували зах.-християнські святині нарівні зі своїми, з належною пошаною ставилися до зах. християнського духовенства ітд.

Що ж до св. Теодосія, ігумена Печерського і вчителя Стефанового, то — знаючи його приязні стосунки з кн. Ізяславом I, — ніяк не можна припустити, щоби св. Теодосій міг бути ворогом католицизму й християн Заходу. Кн. Ізяслав I був завше прихильником Заходу, жонатий був з князівною - латинницею (донькою краківського князя й онукою райнського пфальцграфа), зв'язаний союзами з західними монархами, мав особистих щирих приятелів серед найвищих достойників Західної Церкви, шанував зах. - християнські святині (заховався нпр. до нашого часу омофор, подарований Ізяславом I гнезненському костелові для покривання ссв. мощей) а вкінці (в 1075 р.) офіційно визнав папу Григорія VII найвищим владикою і опікуном Руської Церкви й Руської Держави. Знаємо теж з другого боку, що преп. Теодосій не тільки особисто любив і поважав «боголюбивого» князя Ізяслава, але й піддержував його своїм авторитетом у боротьбі з його противниками; а коли чернігівський князь Святослав, опираючись на народні низи київського населення, незадоволені з «боярської» політики Ізяслава, та на поміч брата — Всеволода Переяславського (зв'язаного з Візантією), вигнав Ізяслава з Києва, св. Теодосій зі сміливістю й мужністю тяжко дорікав за се Святославі.

Отже не маємо дійсно ніяких підстав уважати преп. Теодосія противником католицизму і християнського Заходу та припускати, щоби він міг вплинути на свого учня преп. Стефана в анти-католицькім чи в анти-западницькім дусі. Швидче можемо гадати, що преп. ігумен Теодосій ставився до зах. християн, західних святинь, західного духовенства так само, як ігумен Даниїл Паломник та св. Евфросинія, теж ігуменія.

Але сього мало. Маємо деякі відомости з життя й діяльності преп. Стефана, які примушують нас бачити в нім чинного сторонника відновлення одности Української Православної Церкви з Західною (Римською), яке наступило за кн. Ізяслава I (біля 1076 - 1078 рр.).

В 1075 р. кн. Ізяслав офіційно визнав папу Григорія VII найвищим владикою і опікуном Руси й дістав од нього королівську корону. Скоро по тому, здається при активній, хоч і посередній до-

помозі Апостольської Столиці, в 1076 чи 1077 р. Ізяслав повернув собі владу над Київом та всією Руською Державою. Маємо підстави думати (на основі листу Григорія VII до Ізяслава з 17. IV. 1075 р.), що при порозумінню Ізяслава з Григорієм VII, вирішено було перевести деякі зміни та реформи, дотичні організації Церкви, канонічного права то що, певно більш менш на взір реформ, проведених Григорієм VII на Заході (в роді нпр. остаточного впровадження безженности духовенства, і т. под.).

На жаль, наші літописи та ин. українські джерела, взагалі дуже бідні та скупі на відомости з історії Церкви, а особливо на звістки про зносини та звязки Руси з Апост. Столицею, нічого не кажуть нам безпосередно про церковну діяльність Ізяслава по його повороті на Україну в 1076 чи 1077 р. Багато кн. Ізяслав зробити в 1076-1078 рр. на церковній ниві, безперечно, не міг, бо в 1078 (чи навіть в 1077 р.) він був забитий на війні синами Святослава I (його брата й супорника); тай протягом двох чи одного року, котрі він панував по відзисканню влади, б. 1076-78 рр., він ще мусів багато уваги й часу віддати боротьбі з тими ж Святославовичами й їх союзниками-Половцями. Але всеж таки деякі кроки в церковній сфері кн. Ізяслав у 1076-78 рр. починив.

Відгуком їх явилися видатні події й непорядки (замішання) в церковнім житттю того часу в Києві, про які заховалася згадка в Печерськiм Патерику. Серед київського духовенства й зокрема — монашества стався біля того часу розкол. В Києво-Печерськiм монастирі, сім головнім осередку релігійного життя старої Русі-України, виявилися церковні «крамоли», боротьба серед монахів, «злі козні», «смятеніє въ нѣкихъ отъ братіи». В наслідок сих «крамол», боротьби, «козней» і «смятенія» постраждав преп. Стефан, котрий під той час був ігуменом Печерського монастиря. Він був скинутий з ігуменства й з ганьбою вигнаний з монастиря.

Сей випадок стає тим дивніший, що не так давно перед тим сама ж братія Печерського монастиря — перед смертю преп. Теодосія — однодушно обрала Стефана на ігуменство й дуже гаряче просила преп. Теодосія благословити й призначити Стефана яко свого наступника. Братія Печерського монастиря добре знала св. Стефана, його характер і діяльність: він же ж був уже за життя преп. Теодосія єклесіархом і доместиком. Ставши ігуменом, преп. Стефан виявляв дуже енергійну діяльність, закінчив розпочате ще перед його ігуменством будування камяної церкви Києво-Печер. мо-

настиря й виведення самого монастиря на гору (бо початково він містився як відомо під горою, в печерах). Нарешті, визначався св. Стефан своїм подвижницьким життям. І мимо того всього, раптом, у наслідок боротьби й «крамол» серед монахів, наступило вигнання з ганьбою з монастиря великого подвижника, діяльного ігумена, недавно любленого всією братією й поставленого ігуменом після її ж однодушних, гарячих і рішучих просьб.

Автор «Замѣтки о Св. Стефанѣ», слідом за митр. Макарієм, пробує шукати причини вигнання преп. Стефана в заздрости деяких монахів, або в незадоволенню його суворістю та вимаганням суворого додержування Студійського уставу. Але, по перше, колиб ходило лише про незадоволення монахів суворістю та вимаганнями преп. Стефана, то воно могло би привести лише до зведення його з ігуменства, а не до вигнання з ганьбою із монастиря! По-друге, колиб дійсно братії не подобалася «суворість» преп. Стефана (про яку абсолютно нічого не говорять джерела і яку чомусь, без підстави, приписують преп. Стефанові), то братія певно його не вибрала б на ігуменство, бо свій характер встиг проявити преп. Стефан, ще будучи domestikом та еклесіярхом. По-третє — і се найголовніше — в відомості Патерика виразно вказується про «смятеніє», кромолу, боротьбу серед монахів; взагалі, дається знати, що було щось особливого, якісь визначніші церковні події. Коли ж ми приймемо під увагу, що ці церковні події безпосередно слідували за поворотом кн. Ізяслава і його починаннями в справі церковних реформ, звязок між тими і другими видається не тільки можливим, але майже певним. Боротьба серед монахів Печерського монастиря була, очевидно, викликана чи — точніше — загострена (бо початків її треба шукати давніше) через церковні починання Ізяслава I.

Зрозуміла річ, що такі важні акти, як відновлення звязку і канонічної (правної) одности Руської Церкви з християн. Заходом<sup>1</sup>, прибуття до Київa папських легатів, розрив із Византією

<sup>1</sup> Кажемо про відновлення правної, канонічної одности Руської Церкви з Західною; бо духовний звязок Руси з християн. Заходом ще не був розірваний. Русини дивилися на зах. християн як на таких же християн, як і вони самі. Фактично, серед віруючих, розділ Церква не відчувався і наче зовсім не існував. І навіть офіційно Руська Церква не розривала звязків з християнськ. Заходом та Апост. Столицею. Отже й формального розриву теж не було. Але з погляду канонічного, правного Руська Церква, прийнявши 1050-их рр. митрополита-грека, призначеного з Византії (патріярхом, котрий був у розриві з Римом), безперечно й сама відокремлюва-

(може й видалення з України митрополита - грека), нарешті деякі, ймовірно, розпочаті церковні реформи — в 1076-78 рр. — мусіли знайти сильний відгук серед українського духовенства й особливо монашества.

Вже й передтим серед українського монашества — зокрема в Печерських монастирі — існували два суперечні напрями: прихильників і противників кн. Ізяслава I, що однак різнилися між собою, головню здається, суспільно-політичними поглядами й симпатіями. В другій половині князювання Ізяслава I (починаючи з 1068 р. а може й де-що раніше) серед київського населення йшла дуже гостра суспільно-політична боротьба, в котрій визначну участь брали й монахи Київо-Печерського монастиря! Се була боротьба між боярами, котрі піддержували Ізяслава I, та нижчими верствами суспільства, котрі були незадоволені з Ізяслава й висували проти нього спершу Всеслава, а потім Святослава (кн. чернігівського) та Всеволода (перейславського). Ізяслав зі своєю боярською партією змагав до створення великої, могутньої й міцно об'єднаної східнослов'янської держави, до поширення, зміцнення та звеличення князівської влади, до обмеження народної самоуправи. В політиці свій він був міцно зв'язаний з Заходом і в боротьбі зі своїми противниками опірався на чинну допомогу Заходу. Народні ж низи, ворожі Ізяславові були очевидно або байдужі або й прямо неприхильні до державницьких змагань Ізяслава й боярів, а рівночасно дуже незадоволені зі зросту сили та значіння боярів і княжих урядників, бажали заховання давнішої народної самоуправи — в судових та в усяких инш. справах, вічевого самопорядкування і т. ин. Піддержувані сими низами князі, особливо Всеволод, в протилежність до Ізяслава, були більше зв'язані з Візантією<sup>1</sup>, а серед ідейних провідників незадоволеної з Ізяслава народної партії був преп. Антоній, основник Печерського монастиря, постриженник грецького монастиря, представник найліпших ідеалів визан-

---

лася від Зах. Церкви. (Порів. наші уваги з приводу праці Leib'a »Rome, Kiev et Byzance à la fin du XI-e siècle« (1924) — в „Богословії“, т. III, кн. 4). Про існування духовної й фактичної віроісповідної одности Руси з християн. Заходом говоримо докладніше в кінці цієї статті.

<sup>1</sup> Мусимо однак зазначити, що пізніше — будши вже київським князем і підпавши, по словах літопису під сильний вплив київських бояр — кн. Всеволод I, під кінець свого панування, зблизився з Заходом і в своїй державній політиці і в церковних справах, і навіть відновив (у 1090-их рр.) »правну« одність Руської Церкви з Західною.

тійського монашества, котрий сам походив з нижчої верстви суспільства і очевидно співчував суспільним потребам і стремлінням народних мас. Безперечно, преп. Антоній не був одинокий. Очевидна річ, що й значна, більша частина монахів, що походила з нижчих кругів населення, так само як і преп. Антоній, незадоволена була з боярсько-державницької політики Ізяслава і співчувала його противникам. З другого боку, більш освічені монахи, особливо — боярського походження, що мали ширший виднокруг і, правдоподібно, так або інакше були звязані з двором Ізяслава та боярством, переважно були по стороні Ізяслава. Видатним сторонником Ізяслава був, як ми вже згадували, й преп. Теодосій, ігумен Печерський.

Очевидна річ, що й до церковних починань Ізяслава освіченіша й зокрема боярська частина монашества мусіла поставитися з більшою прихильністю, ніж »демократична« більшість монахів. Се маємо право думати, знаючи церковні змагання й бажання освіченішої, боярської й близької до київського князівського двору частини українського духовенства в попереднім часі.

Починаючи з останних років панування Ярослава Мудрого, бачимо енергійні стремління сеї частини духовенства до незалежнення Руської Церкви од Константинопольського патріярха та привернення їй широкої автокефалії (яку Руська Церква, по всій імовірності, мала за часів Володимира Великого<sup>1</sup>). На чолі українського автокефалістичного напрямку серед духовенства в серед. XI в. стояли найвидатніші духовні — Русини з походження Іларіон і Лука

---

<sup>1</sup> Про ймовірне існування ширшої автокефалії за Володимира Вел. — див.: Голубинській, *Ист. Рус. Церк.*, вид. 1., т. I, пол. 1. стор. 229-235; порів.: наші уваги в рец. на кн. Leib'a в „Богословії“, т. III, кн. 4. Треба при тім іще мати на увазі, що заведення християн. гієрархії на Руси було, здається, ділом не тільки Візантії, але й Охриди (столиці Македоно-Болгарського патріярхату); участь Охридського патріярхату особливо підчеркує Прісьолков (Очерки по церковной и полит. истории Киевской Руси X-XII вв., Петерб., 1913; Аѳонъ въ начальной истории Киево-Печерск. монастыря — в „Изв. отд. рус. яз. и сл. РИАН.“, т. XVII, кн. 3, 1912), перебільшуючи навіть ролю Охриди й негуючи участь Візантії. Думки Прісьолкова засвоює й С. То м а ш і в с ь к и й (Звідки Україна приймила християнство? — в »Новій Зорі«, 1928, N. 27/28). Найправдоподібніше, що організація гієрархії на Руси за Володимира Вел. переведена була при участі й Візантії й Охриди, і певно за санкцією Риму (за останнє говорять зносини Володимира Вел. якраз в часі заснування руської гієрархії в 988-991 рр.; але в такому разі найімовірнішим буде висновок, що Руська Церква була організована у вигляді автокефальної архієпископії, рівнорядної з инш. східними патріярхатами та автокеф. архієпископіями.

Жидята, перші знані нам українські духовні письменники, люде близькі до Ярослава Мудрого, висвячені й поставлені на владичні катедри на бажання й по виборі Ярослава. Вони ж були й головними діячами київського собору руських єпископів, що відбувся в 1051 р. з ініціативи Ярослава М., при безсумнівно визначній участі а може й під проводом еп. Л. Жидяти. Як відомо, цей собор висвятив Іларіона митрополитом і поставив його Головою Руської Церкви — без усяких зносин і порозуміння з Візантією. Таким чином Руська Церква відокремилася од Константинопольського патріархату і знову вступила (поминаючи Візантію) в безпосередній зв'язок із Найсв. Престолом. (Про нав'язання безпосередних зносин Руської Церкви з християн. Заходом, під кінець правління Ярослава М., так само як і про давніші — за Володимира Вел. — зносини Руської Церкви з Апост. Столицею, маємо цілком виразні відомости). Пізніше, по смерті Ярослава М. й митроп. Іларіона, коли на самім початку правління Ізяслава в Києві знову, здається, став на чолі Руської Церкви митрополит-грек (присланий з Візантії), очевидно проти нового підпорядкування Руської Церкви Візантії, в обороні стану, заведеного київським собором 1051 р. виступив еп. Лука Жидята, один з головних учасників сього собору. Пізніше, в другій половині правління кн. Ізяслава I, коли Ізяслав почав ближче займатися справами Церкви і дійшов до конфлікту з митрополитом-греком Георгієм (крайним противником христ. Заходу) а навіть, здається, змусив сього митрополита в 1072 чи 1073 р. покинути Україну й повернутися до Візантії, напевно він мав при тім за собою, принаймні, видатніших представників зпосеред українського (з походження) духовенства й монашества (тим більше, що однією з причин сього конфлікту був спір з приводу перенесення мощей свв. Бориса й Гліба, перших українських святих, канонізованих на Україні, у святість котрих не вірив митр. Георгій); серед них очевидно був і преп. ігумен Теодосій Печерський.

Церковні починання Ізяслава I в 1075-78 рр. були по суті дуже близькі до українсько-автокефалістичних стремлень Ярослава Мудрого, митр. Іларіона, еп. Л. Жидяти та ин., котрі так само змагали до відокремлення Руської Церкви од Візантії та усталення безпосереднього (поминаючи Візантію) зв'язку з християн. Заходом. І серед освіченішої, далекозорішої, зокрема боярської, частини україн. духовенства починання Ізяслава могли й мусіли зустріти в більшій чи меншій мірі співчуття. Маємо всі підстави думати, що серед тих духовних-Русинів, що співчували заходам Ізяслава був

і преп. Стефан, людина видатна, достойна бути наступником і продовжателем митр. Іларіона та Луки Жидяти, боярин з походження, певно ще за життя преп. Теодосія — яко його найближчий учень та помічник, а тим більше за часів свого ігуменства — близький до покровителя Печерського монастиря «боголюбивого» Ізяслава та його боярського оточення.

З другого боку, серед щиро-побожної, гаряче віруючої, але темної, неграмотної маси монахів «демократичного» походження, взагалі неприхильної до Ізяслава та його співробітників-боярів, перейнятої можливо особливою пошаною до Візантійської Церкви, з котрої засвоїли вони свої монаші ідеали, привязаної в найбільшій мірі до обряду й тому відчуваючої в більшій мірі релігійну спільність з Візантією, — церковні починання Ізяслава могли стрінути велику підозрілість, замішання («смятеніє») і навіть одверту ворожнечу. Коли б ходило тільки про усталення церковної одности з християн. Заходом, про навязання звязків з Апост. Столицею і т. ин., се все в тім часі (в 2-ій пол. XI в. і навіть пізніше — в XII-XIII вв.) напевно не викликало б незадоволення на Русі (хита може в окремих одиниць, перейнятих цілковито візантійсько-«керуларіївськими» поглядами). Але деякі зміни в церковнім життю, які можливо мали впровадити на Русі в 1076–78 рр., а особливо — **повний** розрив із Візантією, до якої (як ми зараз зазначили) багато українських монахів мусіло відчувати особливішу пошану, могли привести до «смятенія» й кромолі в Печерськiм монастирі і до таких незвичайних випадків, як вигнання з ганьбою з сього монастиря недавно любленого всіма ігумена, великого подвижника, признаного пізніше (по його смерті) святим в Руській (Українській) Церкві.

Найімовірніше ті замішання в Печерськiм монастирі вибухли з особливою силою й виразилися навіть у вигнанню ігумена, зараз по смерті Ізяслава I (в 1077 чи 1078 році; так се виходить і після звістки Печерського Патерика), коли вступив на київський престіл Всеволод I, звязаний під той час з Візантією.

Вигнаний з Печерського монастиря, преп. Стефан однак не впав на душі. Мабуть, при чинній і щирій допомозі боярів, він в короткий час заложив біля Києва новий Кловський Богородичний («Стефанечь») монастир з кам'яною церквою в нім (що свідчить про значні грошеві засоби, якими распоряджав преп. Стефан). А через де-який час (невідомо коли саме) він був поставлений єпископом для Галичини й Волини, в котрих князував син Ізяслава I —

Ярополк-Петро, котрий у 1075 р. в Римі вів переговори з Курією й був, здається, коронований папою Григорієм VII (разом з Ізяславом I) королівською короною — чи то яко спадкоємець Ізяслава чи, певніше, яко володар найзначнішої, після Київщини, з українських земель — Галицько-Володимирської. На сей факт, що преп. Стефан став єпископом саме в державі Ярополка-Петра, головного діяча Унії 1075-78 рр., треба звернути особливу увагу. Пізніше, в 1091 р., коли Руська Церква — вже за кн. Всеволода I — знову відновила «канонічну» (правну) одність із Церквою Західною (в пам'ять чого очевидно введено було в Руській Церкві святкування перенесення мощей св. Миколая до Барі 9 мая), бачимо преп. Стефана, тоді вже єпископа галицько-володимирського, на видатнім місці в Руській Церкві, найпершим єпископом — по митр. Єфремі II (котрий до речі теж був Русином і боярином з походження і, по всій імовірності, сторонником тих самих русько-автокефалістичних «западницьких» стремлень, що й митр. Іларіон, еп. Л. Жидята та преп. еп. Стефан).

Залишається відповісти ще на один сумнів, який може у декого повстати: яким же чином Руська (Українська) Православна Церква узнала преп. Стефана святим, як що він справді був сторонником одности Руської Церкви з Західною, Римсько-Католицькою?

Та подібний сумнів може повстати лише в тих людей, що прикладатимуть до тих давних часів новітні уявлення про Східну Православну і Західну Католицьку Церкву. Але в тих часах (XI-XIII вв.), особливож у 2-ій пол. XI в. не було і не могло бути протиставлювання Православ'я і Католицизму, як двох ісповідань; бо в тих часах, — як каже J. Gay, — «les fidèles, dans les deux Églises latine et grecque, continuent à se considérer comme participant à la même communion»<sup>1</sup>. Розкіл між Західною й Східною Церквою в XI віці наступив не через догматичні, ані взагалі через релігійні причини, тільки через непорозуміння та конфлікти — почасти церковно-політичні, а почасти — й чисто-політичні та особисті («conflicts politiques et personnels»)<sup>2</sup>. Католицькі історики Церкви XI віку, кажучи про розкіл 1054 р., підчеркують, що «ся подія не знаменувала громового, невилічального розламу, без жадної надії на поновне зєдинення. Є певним, що до кінця XI в. християнське населення не думало, а в більшій частині

<sup>1</sup> J. Gay. Les Papes du XI-e siècle et la Chrétienté. Paris, 1926, ст. 394.

<sup>2</sup> J. Gay. L. cit.; D. Th. Vesquet. Au lendemain du Schisme de 1054 (Irénikon-revue, 1926, N. 4) та ин.

й не підозрювало існування розділу між Східною і Західною Церквами; багато ж з тих, що були свідомі того розділу, не рахувалися з ним у своїм поступованні. Бо ж прецінь сей розкіл був на початку подібний до чотирьох чи пяти інших, що попереджували розкіл Фотіїв; і він міг минути так само, як тамті... «<sup>1</sup>. Руська ж (Українська) чи точніше Східнословянська Православна Церква ані в 1054—1055 р. ані пізніше (як ми вже згадували) офіційно не заявляла про своє відокремлення від Церкви Католицької<sup>2</sup>. Відсутність офіційного розриву Руської Церкви з Західною Церквою та Апост. Столицею по 1054-55 р. була ніби символом тієї духовної одности Руського Православно-Християнського Сходу з Християнським Заходом, котра знайшла свій вираз у почитанні руськими християнами західних святинь, у відношенні Русинів з повною пошаною до західного духовенства, у вельми численних матримоніальних зв'язках руських князів із зах.-християнськими монархами<sup>3</sup>, в існуванні в часах панування хрестоносців у Палестині й очевидно під їх опікою руського монастиря в Єрусалимі, в усталенню свята перенесення мощей св. Миколая до Барі, в таких памятках старо-руського письменства, як опис згаданого перенесення мощей св. Миколая, описи паломництв до св. Землі Ігум. Даниїла з цілою «дружиною», св. князівни Евфросинії, в церковній діяльності деяких

<sup>1</sup> Порів.: Bréhier. *Le schisme oriental du XI-e siècle*. Paris, 1899; *L'Église et l'Orient au Moyen-Age. Les Croisades*. Paris, 1907; Chalandon. *Essai sur le regne d'Alexis I-er Comnène*. Paris, 1900; Leib. *Rome, Kiev et Byzance à la fin du XI-e siècle*. Paris, 1924 (і рецензії на сю книжку — С. Томашівського в „Зап. ЧСВВ“ т. II, кн. 1-2 і мою — в „Богословії“, т. III, кн. 4); Gay. *L'Italie méridionale et l'Empire Byzantin*. Paris, 1904; *Les Papes du XI-e siècle et la Chrétienté*; Vesque et. *Au lendemain du Schisme de 1054*, та інші праці.

<sup>2</sup> Сю відсутність офіційного розриву між Східнословянською Православною і Західною Католицькою Церквою особливо підчеркував великий російський філософ Вол. Соловйов (\*1853, †1900), котрий, між иншим і на сій підставі, виснував свої вельми інтересні міркування відносно становища й ролі Східно-Словянської Церкви та окремих її членів у справі зближення й об'єднання Східної Церкви з Західною. Очевидно, в сій примітці не можемо ширше обговорити ці цікаві міркування великого російського мислителя (на жаль дуже мало знаного в нас, Українців), але постараємося се зробити при иншій нагоді; бо вважаємо, що знайомість українського громадянства з його думками й творами — особливо тепер підчас полеміки між «западниками» та «всточниками» — була б незвичайно корисною.

<sup>3</sup> Порів.: N. de Baumgarten. *Généalogies et mariages occidentaux des Rurikides russes du X-e au XIII-e siècle*. „*Orientalia Christiana*“, т. IX, кн. 1, і нашу рецензію на сю книжку в „Зап. ЧСВВ.“, т. I, кн. 4.

руських князівен, що зістали західними монархиями (як нпр. франц. королева Анна, велика прихильниця Апост. Столиці), в прийняттю на Русі деяких зах.-християнських канонічних норм (дотичних організації катедрального клиру, церковно-судового права ітд.), у вживанню на Русі деяких зах.-християнських приписів відносно сповіди ітд., нарешті, в цілій низці спроб повного канонічного (правного) зєдинення Руської Православної Церкви з Західною. Перша з тих спроб зроблена була князями Ізяславом I та Ярополком-Петром, — як можемо думати на підставі приведених нами міркувань знайшла і співчуття й допомогу з боку преп. Стефана, ігумена Печерського, а пізніш єпископа Галицько-Володимирського. За тою спробою слідували інші: 2) кн. Всеволода I, (здається, при підтримці митр. Єфрема II<sup>1</sup>, а також, певно й св. Стефана, тоді вже єпископа, — в 1091-1093 рр.<sup>2</sup>; 3) св. муч. кн. Михаїла й митр. Петра Акеровича — в 1240-их рр.<sup>3</sup>; 4) короля Данила ітд. Всі ті стремління й спроби до зєдинення Руської Православної Церкви з Західною не були і не могли розглядатися на Русі яко «зрада» своїй батьківській вірі ані як прийняття нової віри; бо — як ми вже казали, цитуючи J. Gay, — »les fidèles, dans les deux Églises latine et grecque, continuent à se considérer comme participant à la même communion« — до того самого ісповідання. Через те й міг бути признаний святим у Руській Православній Церкві, як преп. Стефан, так і другий, пізніший прихильник і дяч зєдинення Церков, св. мученик кн. Михаїл.

*Вячеслав Зайкин*

<sup>1</sup> До питання про станвище й ролю митр. Єфрема II в справі зєдинення Рус. Церкви з Західною в 1091-93рр. порівнай думки Leib'a і Abraham'a в цитованих працях. Загально прийнятим у науці є погляд, що саме митр. Єфрем впровадив у Рус. Церкві свято перенесення мощей св. Миколая (порів.: O k o l s k i Biskupów kijowskich i czernichowskich św. Katol. Rzym. Kościoła porządek i liczba. Lwów 1646, передрук: Kraków 1853, стор. 12; Martinov. Annus ecclesiasticus graeco-slavicus. Brux., 1863, стор. 125; Maltzew. Menologion der orth.-kathol. Kirche des Morgenlandes. Berlin, 1900, т. I, стор 818, та ин.; тільки Abraham тримається иншої думки, op. cit., т. I, стор. 30-32); а з того випливає висновок про прихильне, в кожному разі, відношення Єфрема II до християнськ. Заходу. Докладніше про се — маємо говорити в спеціальнім нарисі

<sup>2</sup> Освітленню обох сих спроб зєдинення Руської Церкви з Західною і взагалі оглядові стосунків Руської Церкви до Риму й Византії в XI в. присвячуємо спеціальну розвідку, яку приготовлюємо нині до друку.

<sup>3</sup> Див.: Ст. Томашівський. Предтеча Ісидора. Петро Акерович, незнаний митрополит руський (1241-1245). „Зап. ЧСВВ.“, т. II, вип. 3-4.

## До історії Коліївщини

(Хронікарські записки)

**З**АХІДНІ Чини завжди охоче були приймовані на широкі полоси В. України. До упривілейованих належав орден Тринітарів, що їх примістили у себе ось які місцевости: Луцьк, Берестечко, Ржишів, Шумбар, Теофіполь, Каменець Под. і Браїлів, винницького повіту. В заміну за щирю гостину, зайшли західні місіонарі, такі ріжні народністю, мовою, вірою, культурою тощо, привязувалися до нашої ласкавої землі, до її жителів та їх історії, закріплюючи часто ті свої почування письмом. Таким досі залишеним письменним пам'ятником є хроніка тринітарського монастиря в Браїлові, з котрої випикуємо записки про уманську різню та про посліду-ючу пошесть.

Хроніка затитулована: *Protocollum Conventus Brahiłoviensis in Ukraina ab Illustrissimo Excellmo Dno D. Francisco Salesio a Potok Potocki Comite in Krystynopol, Kitajgrad, Brahiłow, Tulczyn, Humań, Mohylow, Bełzensi, Rubieszow, Robczyce Capitaneo ad M. D. T. O. M. Gloriam erecti, atque in possessionem religiosi Ordinis Sanctissimae Trinitatis Redemptionis Captivorum perpetuo Traditi A. Dni 1740. 4. Febr.*

Описуючи подорож еспанських Тринітарів до Польщі, щоби тут на просьбу кард. Денгофа в р. 1686 оснувати свої монастирі, хроніст згадує, що: *faventibus Superis non solum in Metropoli Russiae, Civitate Leopoliensi — verum et in aliis multis locis munificentia Fundatorum ac benefactorum plures sunt erecti nostri Sacri Ordinis Conventus et Collegia. Novissime in oris Ukrainae Illustrissimus ac Excellentissimus Dominus Franciscus Salesius a Potok Potocki Incisor Regni, Capitaneus Bełzensis, ex post Palatinus Volhyniae, ac tandem Generalis Terrarum Kijoviae Palatinus, ferme ab ineunte aetate Heros invictissimus Nostroque Ordini SSS<sup>ae</sup> Trinitatis de Redemptione Captivorum addictissimus in suo oppido Haereditario Brahiłow dicto in Palatinatu Braclaviensi ac districtu Vinnicensi sito, fundare nobis Ecclesiam et Conventum in animo destinavit suamque intentionem Ministro Provinciali manifestavit enixe eum rogans, ne gravetur ea quantocitius procurare, quae ad erectionem novi Monasterii et Ecclesiae iuxta sancita sacrorum Canonum decisionesque Apostolicas praerquiruntur.*

І справді, сей щедрий магнат вибудував у Браїлові величавий, одноповерховий, у квадрат построений монастир і величаву, на всю околицю славу святиню, що її в р. 1779 посвятив еп. Сіраковський.

Для нас помітною є сторона 113 хроніки: Caput IV. Notat res perpetua memoria dignas et in Ukraina practicatas.

На вступі сеїж глави пише: Praesentis Capitis titulus non immerito est huic protocollo insertus. Nam persaepe negligentiae arguimur non solum a domesticis, verum et ab extraneis, qui ne minimam quidem curam ac sollicitudinem in iis adhibuimus, in quibus vel historici desudant vel politici. Primi ut in suis lucubrationibus perpetuae tradant memoriae quid ubi actum et quando, quid fortuito contigit, quidve in scelerum vindictam a Deo sit permissum. Alii ut tempus fructuose expendant fallantque solent multa enarrare, ut vel juniores rerum varios addiscant eventus, vel rudiores informentur. Hinc caput praesens, titulum praefert de rebus perpetua memoria dignis et in Ukraina practicatis.

Nonne dignum est posteritati prodere, quo die, mense, anno, quove in loco tot tantasque oppressiones, rapinas, caedes, latrocinia exercent, faciantque illi nebulones luridi, lurconesque nefandi (vulgo haydamaki dicti). Quis illorum audaciam insolentiamque repressit, qui compefcuit, quive nobilium de illis triumphavit. En tot tantaque mala in partibus Ukrainae practicata jam stante hac fundatione Brahiloviensi, quorum tamen ne vestigium quidem in nostris reperitur monumentis. Опісля йде опис наступів гайдамаків на Браїлів. Завдяки особливій опіці Ісуса Христа в чудотворній статуї, що її тут загально почитають, козаки відступили і монастир та мешканці не зазнали жадної пакости.

З черги йде мова про різню уманську. Excidium in Umań et aliis partibus Ukrainae. Inter creberrima infelicis Patriae nostrae discrimina id quoque haud postremum fuit, quod pervicax semper ac rebellis Ukrainensium rusticorum turba in perniciem domesticorum et potissimum Nobilium ac Judaeorum conspiraverit et conspirationem magna ex parte ad effectum deduxerit. Nam Duce Theodoro Gonta Religione in specie Unito graeco, conditione rustico Illustrissimi Potocki Palatini Kijoviensis subdito sed ob insignem Martis spiritus vigorem, Cosacorum Legionibus praefecto, alterove extraneo Zaporoviensi duntaxat Cosaco Joanne Železniak collecta ad quinque millia et amplius armatorum Cosacorum Phalanx, dum sub specie ferendi contra hostes auxilii in fide per praedictum Ducem Gonta juramenti Sacramento firmato promissi Oppido Human utcunque munito immittitur ad 36 millia Nobilium ac Judaeorum a sene usque ad juvenem, qui eo loci causa salvandae vitae confugerant, jugulat, trucidat ac perimit crudelissime, consumpto triduo (in quo dies quoque S. Joanni Baptistae sacra ha-

·bebatur) in funestissimo negotio. Subierunt eiusmodi jacturam vitae septem religiosi S. Basilii M. uniti, quorum Superior R. P. Kostecki, alios ad subeundam Catholice mortem exhortans exquisitissimis modis necatus est. Sacerdos itidem Ritus L. Ecclesiae Humaniensis Parochialis Vicarius cognomine Wadowski in porta habitaculi sui fracta laqueo gula interiit. Plures porro ex matronis, praecipue Nobilibus, sed rebaptizatis iuxta ritum Ruthenorum (siquidem hi schismatici nebulones Baptisma Latinorum impie putant esse invalidum) servatae sunt. Id factum etiam cum Judaeis ab iisdem schismaticis metu mortis ad fidem compulsis et baptizatis. Ejusdem crudelitatis per alias Civitates, oppida et vicos dederunt documenta; quocumque in loco inventus fuit Judaeus, Catholicus quoque cuiusvis status et conditionis, non est vivere permissus. In oppido Lisianka Religiosos Ordinis S. Francisci Conventualium variis modis enecarunt. In oppido Granow parochum ritus latini ab aliquot diebus demortuum et tumulatum de sepulchro extraxerunt, eiusdemque cadaveri centum et amplius verbera inflixerunt. In civitate Tulczyn Religiosum Dominicanum Sacerdotem in ecclesia orantem extraxerunt, et in foro publico ante conspectum Żeleznik adactis in latera quattuor lanceis crudeliter occiderunt.

Verum enimvero ne sese haec inaudita crudelitas in ampliores oras Poloniae extenderet, neve eandem Moschoviticus etiam Exercitus (quem istius modi plebeiorum rusticorum colluvies numero temporis successu infinities superare posset) aleam subire cogeret, iisdem praedonibus militum Moschovitarum aequae ac Polonorum duce Illmo Branicki, ad oppidum Tomaszpol paucae legiones obviam factae eos disarmatos, spoliisque nudatos laqueo aliisque mortis generibus adjudicarunt. Dux miserrimus Gonta, qui sibi principatum Ukrainae promiserat, ad oppidum Szarogrod, sive ut ab aliis narratur, ad villam Serby vivus in partes dissectus paenitens tamen et contritus interiit, cum pluribus aliis e trabe suspensis. Periere et reliqui ad alia remissi loca, ut quemadmodum tot interfectis, ceteris omnibus superius praefatae Religionis ac Conditionis extremam perniciem minabantur, ita ab omnibus indigenis merita puniri poena spectarentur. Factum contigit anno 1768.

Pestilentia in partibus Ukrainae aliisque Provinciis.

Post illam funestissimam Excidii Humaniensis cladem alia quoque multo funestior calamitas subsequuta est, ut putares merito in fata nostrae Poloniae elementa conspirasse et impleri Scripturam illam: et pugnabit pro eo orbis terrarum contra insensatos<sup>1</sup>. Nam post illud su-

---

<sup>1</sup> Текст у книзі Прем. 5. 21.

prafatum crudele excidium in Humań vix uno et altero elapso anno, nempe 1770 plures Ukrainae partes atrox pestilentia invasit.

Initium ejusmodi cladis factum est ob hoc oppido Brahilow anno siquidem praedicto 1770 a diebus Martii Moschovitae ex Moldavia (ubi bellum illos inter et Turcos fervebat simul et pestilentia grassabatur) in eandem civitatem Brahiloviensem venerunt, deportantes quasdam res infectas, quibus et habitatores infecerunt. Peribant igitur hac lue infecti praesertim de gente Judaeorum plurimi et ne de Civitate superstites pellerentur, in propriis domibus multo tempore clam sepelebantur, donec tandem, dum publico in foro cadebant jam aliqui patefacto periculo die 13 Junii in sylvas et campos egredi compulsi sunt. Porro ad cautelam posterorum non silentio praetereundum puto imprudens et superstitiosum factum ex consensu etiam prudentiorum et officialium Civitatis admissum et laudatum. De Civitate Vinnicensi conductus est consulto homo rusticanus, qui sese pestilentiam sedaturum jactitabat; dum igitur superstitiosus homo ex sylvis campisque miseros exules in domos convocat jubetque ut per illos res omnes in eorum domibus existentes de loco moveantur, excitata infectione vehementius inficiuntur et sequenti nocte ac deinceps multo plures quam alias moriuntur, rustico importare pecuniarum aliarumve rerum pondere onusto fugiente, qui etiam infectus domum suam nec non plures cohabitantes infecit, cum quibus morte quaesita luit justissimas poenas. Dehinc porro pestilentia in Brahilovienses et villas finitimas avidius grassabatur. Nos in hoc claustro residentes hactenus, dum superstites, inter quos multos quoque infectos utpote parochianos paenitentiae ac Eucharistiae Sacramento providemus P. Franciscus a SSS. Trinitate prope Septuagenarius ex confessione audita infectus quinta ab infectione die nequaquam improvisus tollitur. Pariter et F. Franciscus ab Innocentibus hausto a priore cui in infirmitate servierat veneno. Ergo Religiosi extremum periculum advertentes in varias, quas ab ejusmodi infectiones immunes noscebantur partes, fuga vitam tutati sunt. Remanentes in Claustro nempe P. Joannes Sacrista, P. Blasius et F. Joannes laicus infecti a peritissimo Moschorum Chyrurgo curati et in vita servati sunt. Caeterum Minister Conventus P. Alexander a S. Nicomede dum utpote Superior et parochus haeret in loco et claustro, ne a Moschovitis eo temporis Brahiloviae subsistentibus aliisque (ut in ejusmodi casibus fieri solet) diripiatur, invigilat; inficitur et a praedicto Moschorum Chyrurgo curationis gratia in latere quinquies crudeliter scinditur, cuius curationis virtute praeservatus quidem a morte protinus imminente, sed vitam diutius duxit omni morte amariorem.

Hoc pestilentiae virus diffusum est et per alias Regni Poloniae provincias ut Podoliam, Volhyniam, Pokutiam et potissimum in civitates Brahiloviensem, Constantinoviensem, Cremenecensem, Zołkoviensem, Stanislaoviensem, Samboriensem. Eodem anno in nostra villa Dzialow dicta 176 circiter personae rusticorum desideratae sunt. Brahiloviae numerum 5000 exçesserunt. Nec finito quidem hoc infelicissimo Anno clades haec finem accepit, sequenti etenim, nempe 1771 renovata plures Brahiloviae atque aliis in locis sustulit. In altera quoque Villa nostra Nowosielica 50 et amplius cecidere.

При сій нагоді слід замітити, що до Коліївщини в Браїлові була лиш уніятська парохія, православних тут не було. Щойно в часі гайдамаччини, наслідком розпорядку Гервазія Лінцевського, єпископа переяславського, засновано тут протопопію православному. Та не довго вона протревала, бо вже в р. 1768 Браїлів зайняли конфедерати і протопіп перейшов на унію. В р. 1770, коли тут були російські війська, знов дехто зі священників хилився в сторону православя. В 1773 протопіп Кримизович і його 20 товаришів перейшли на православя, а з парохій лиш одна; колиж однак військо російське уступило, всі назад вернули на унію. Наконечно в р. 1793 Росія зайняла Поділліє і тепер почалося нове примусове перетягання на православя, аж поки в р. 1799 в Браїлові і околиці зовсім не зліквідовано унії.

Подав *М. Каровець ЧСВВ.*

## Камінь св. Йосафата

(Легенда з околиць Витебська)

**А**НТІН Міллер, автор нещодавно (1928) виданої в Вильні регіональної повісти, основаної на тлі відносин польсько-литовського клиру, п. н. «Роволяпіє», наводить у ній легенду про камінь св. Йосафата, може й до сьогодні існуючу в околицях Витебська, памятник у історії Великого Архієпископа, яко місце його мученицької смерті.

Легендарний розказ випереджує Міллер наведенням першої строфи зі запам'ятої ним пісні дідів, що починається словами:

W niedzielę rano  
Biskupa zamordowano;  
Kosów dobrał się do włosów,  
A Łuskiņa, jak skatina itd.

Є се варіант відомої пісні про св. Мученика, що її уложив о. Тимотей Щуровський ЧСВВ., настоятель монастиря в Білій. Оригінал має:

W niedzielę w Witebsku rano  
Biskupa zamordowano.

Дальший двостих являється очевидно досить вульгарною вставкою, з якої ні сліду в о. Щуровського.

Тепер віддаймо голос Міллерови:

»Пісні про камінь (св. Йосафата) чула на початку століття мати моя. (Міллер — *gente Alboruthenus*, внук дочки чорноморського козака).

»Після замучення блаженного єпископа, голосить легенда, розюшена товпа кинула тіло до Двини (західної). Мертве тіло впало на камінь, який відірвався від берега, поплив з тілом під воду і задержався при березі, на дві верстві від Витебська. Плавбі мощей товаришила сильна буря, кидаюча погрозу і переляк на Витебщан. Василіяни забрали тіло мученика до Полоцька і виставили його для прилюдних оглядин. На камени остали, наче вирізблені, каже переданне, черти лица єпископа і обриси владичих риз.

»Після якогось повстання царський уряд, щоби затерти пам'ять про святого мученика, який боровся зі схизмою, сконфіскував каплицю св. Йосафата, що стояла оподалік каменя, переробив її на порохівню, а камінь казав пересунути дальше...

»Без огляду на те, ще за моїх часів (80-ті роки минулого століття) міщани — витебські католики і часть православних, ходили до каменя на прощу (в жовтні)<sup>1</sup> і ставляли свічки. Колиж сторожі стали се зборонювати, перекрадалися нічу: православні — »на поклони«, католики — щоби відмовити літанію св. Йосафата...

»Отсе, в одній з таких останніх уже прощ участував і я.

»У ніч, палаючу сутіню, тихо мчали ми човном... Плескання хвиль о надбережні верби допомагало нам пересунутись попри стежі порохівні. Яром, мерзенним наче щілина виповнена гадюками, ми пересувалися гусаком, торгані вохким осінним вихром. Ми добилися до місця в полі, де вже виставав ледви сугорб каменя, що усувався — як все на землі — в її жагучі, безмилосерні піски. Ми повклякали і почали відмовляти літанію.

»За кождим призначенням в безмежі примерки падали сальви слів гуртка: »святий Йосафате, молися за нами«. Кілька свічок,

<sup>1</sup> Може в листопаді, коли 14 тогож місяця в лат. Церкві обходиться день св. Йосафата.

поставлених на камені, гасли по черзі, наче придушувані пальцями сутіни. Облича розмолених часом поблискували, наче червоно-жовті плями, пригадуючи мені якийсь образ з часів, у котрих християни скривалися в катакомбах. Я відчув дивний переляк, а одночасно захват екстази... Я забажав бути святим мучеником, щоби мене опісля так почитано.

»[На жаль! Було се одиноке в моім життє бажанне мучеництва для Божої справи]. Глибоко, наче на дні океану-душї нуртував у мені хвилюючий дрожем холод — ні се фізичний, ні то безматеріальний, якийсь дивний, несамовитий, досї незнаний.. З вирів думок та почувань, що надавалися зібрати в одно, линули в небо акти то просьби, то скарги, то благодарення... А над тим усім панував скаменїлий переляк, що глядїв в се розбурхане море смерку. Побожний гурток наче застиг, заклятий волею чарівника, навколїшках, похилений, зітхаючий, перенятий молитвою, а одночасно сторожливий...

»Гурток опирїв, чи покутуючих злочинцїв?!

»Ми скінчили літанїю... остаючи неповоручно на місцї.

»Одинокою свїчкою, заслонюваною долонею купця Поташка — знаного тайного уніята — торгав вітер, вигинаючи її полумя, спалююче віск і долонї... Червона заграва язиків полонїни розбуджувала в менї грозу... Я подумав, що так в пеклї будуть мене лизати полонїни... Я почув іще більший страх... На добавок, з далека, зпід мурїв порохівні, доходили голоси перекликуючихся російських стеж: »Слу-у-ша-а-й!..« »Слу-у-ша-а-й!..« Виючий над рікою вихор піднімав у горїшне плесо сумерків сей похмурий, наче видовжений звук і ніс його над нашими головами, побільшуючи мою психїчну депресїю. Я дізнавав вражіння, що серце западається в землю, що хмари спадуть на мене, що серед них летять ватаги діяволїв на шабат чарівниць. А що в тім часї я читав »Пекло« Дантого, моя уява перелїтала над усіми образами гегенни генїальної візїї. Я вже був готовий зїрватися і втекти. Але думка, що тут є образ святого, що може клячу на краплинах його крови, повздержала мене від утечі... Я перемїг себе і став плести молитву без слїв, що будила тепло в душї, оживлювала припливом якоїсь повнї духової... Я молився без вагань і потрясень, як тїлько може молитися молода душа, ненастанно снуюча дивну пісню прохання і подяки, звеличення і скарги на біль і жарїючу тугу за чимсь, що за тою незнаною таємничою заслоною Завтра є причаєне.

\* \* \*

»Кілька літ пізніше сатрапія царських педагогів усунула мене з гімназії, як політично »непевного«, з »вовчим паспортом«. Прибитий видом розпуки матери, що боролася з диким рішенням властей, став я молитись о чудо. Мати саме виступила з поданням і скаргою аж до цісаря. Подання написала острем, сміливе. Очікувано відповіді відмовної і картаючої... Зацікавленне знакомих було величезне. Губернатор виленський фон-Вааль відважився перевести справу так, щоби сам цар пізнав зміст скарги. Помагав матері з огляду на людську зичливість і обурення на директора гімназії Феліцина, котрого промахи він давно обсервував.

»Вибрався я до каменя Йосафата пізнім вечером. Мати про ніщо не знала. Я не звірився навіть приятелеви Тесленкови... бо він був уже скептиком і належав до студентських соціалістичних кружків. Як станув я на добре знакомій мені луці, я відчув страх... Знова сторожі вили своє: »Слу-у-ша-а-й!«, знова шаліли хіхоти і свист змагаючих себе вихрів. Я подався до берега Двини. Вода плюскала білими гребенями хвиль, що рвали надбережні ситники. В заливі сумраку я спостеріг легкі маячі колюмни каплиці, біля котрої декілька разів блиснув світлик.

»Я попав у розпуку... Не міг віднайти каменя. Чи вкралиб його? А мушу в Йосафата випросити ратунку! Мушу йти в світ! Я прагнув знання, не розуміючи ще, що царська школа — се мордовання душ, а не навчальня!

»Я став, повзаючи, обмацувати землю. . Врешті вичув я випуклість. Тут! Я стрібував видерати дернину. Запах корінців трави і чорнозему уявився мені чимось страшним, дихаючим подихом могили..

»А однак я продовжував вишарпування дернини, але нігті скоро поломилися. Я відпняв пасок і спряжкою далі видобував землю, молячись: »Святий Йосафате, дай мені сил! Зауділи мені ласки Твоєї, намасти мене на дорогу життя... Зилляй ласку опіки Твоєї на мене і матір: нас двоє на сім сумнім світі!«

»Якась сила вступила в мене. Коли спряжка зломилася, я різав дернину ножиком... Праця поступала дуже повільно. Я находився в колесі розшалілих боротьбою воздушних звертнів, що мірялися з рознузданим скавулінням над покірно лежачою низиною-лукою, котра повільно через два століття втягала важкий камінь Йосафата. Роздертою щілиною просмику припадав до землі рев розіграного самоволею весняного виливу Двини. З гущавини верхів затоплених лозів виривалося переразливе, перешиваюче воздух свистіння. В сей, змагаючихся хаосів, Malstrom вдирався гострий крик

чайки і дикий, насичений забобонним переляком, сигнал жовнярища: »Слу-у-ша-а-й!...« В міру того, як лютилася буря, вітер неначе кидався плесом, привівав до мене, лизав морозом моє лице дитинне, став вдиратися в делікатні руки, смичком красше володіючі. Сорочка, пересякнута потом, неначе ледовою обгорткою, скувала мої груди... Я став тратити сили... Аж от скрегіт... дотикаю камінь... і паду на нього груддю, шаліючою гірким хлипаннем!..

»Не знаю — чого я просив. Я западав в якусь горячу мраку... Дізнав я вражіння, що се в мені гудять голоси бурі... Камінь став палити груди — брили льоду спадали на плечі...

»Колиж я очунявся, побачив над собою кілька жовнярських лиць.

» — Ти хто будеш? — спитав хтось...

.. — Не тронь!« запротестував другий голос... — Не видиш? Еще ребенок!..

»Чорне рядно впало мені на очі...

»По шістьох тижнях, коли я опритомнів, мати оповіла мені, що сторож-патроль, чуючи мої крики, підніс мене у пропасниці. Між жовнірами були бувші уніяти, котрі все зрозуміли і просили матір, щоби мені поручила молитися за них перед святим угодником.

»Цар поручив »затушевать дѣло« і прийняти мене до гімназії у Вильні. Феліцинови von Waal порадив »приватно« подумати... про емеритуру...

»Від того часу завсіди поручаю себе витебському Мученикови, віруючи в чудо Його заступництва.

»Якжеж дивна еси — ти, віри дитяти сило!.. Лише ти в змозі переносити гори --- відважно голосити світови здійснення чудес волі Божої! Віра дитини — се Любов, смілий вгляд у глибину Тайни — відблиск Правди Божої, як відбитка сонця в обрїях нагальниці вечірних хмар..

»Мою нинішну виrozumовану віру — якжеж радісно я віддави за один день пережитий з чаром віри дитяти!« (Стор. 100-104).

\* \* \*

В своїй повісті, з якої ми подали висше наведений цитат, Міллер натякає також, але побіжно, на питанне зєдинення Церков. Очевидно, по дилетантськи.

Подав *о. В. Толочко*

## З минулого Жировицької Семинарії

(З приводу незапам'ятованого ювілею)

**7** ЖОВТНЯ 1928 минуло сто літ від хвилі зорганізованя Православної Духовної Семинарії у Вильні. Перед століттем зовсім інакше та школа виглядала, інші перед собою мала цілі, неподібний до сьогодишнього склад учнів і учителів, а навіть і не у Вильні вона знаходилася. 7 жовтня 1828 р. торжественно відкрита була в Жировичах, під Слонімом, Духовна Семинарія католицька, уніятська, котрої керовниками були уніятські священники — виключно бувші ученики виленського університету.

Від Жировицької Семинарії з р. 1828 до семинарії виленської сучасної доби — щож за довгий, тяжкий етап! В історичнім калейдоскопі пересувалися що-раз нові образи, на скривавлену Польщу спадали що-раз більші удари, в укладі сил суспільних, культуральних і народних на землях давного Князівства Литовського складалися що-раз значнійші зміни; тимто і Жировицька Семинарія переходила ріжні переміни і нераз зміняла своє облича. Колись чолова станиця церковної унії, що знаходилася в мурах того монастиря, котрий так розвинувся і зацвив, коли до праці в нім станув найбільший із синів чину Василян, св. Йосафат Кунцевич, опікун, натхнений вожд і покровитель греко-католицької Церкви в Польщі; дещо пізнійше — боєве поле уніятів „білих“ з „чорними“: духовенства світського з Василянами; опісля — кузня інтриг, котрих метою було розсадити Церкву уніятську з нутра; далі — особлива твердиня православя, керована попами без борід і в сутаннах, у яких розговірною була лише польська мова і радо титулюючих себе каноніками і прелатами; врешті — арсенал воюючої урядової Церкви православної, котра, послушна приказам своїх зверхників — генералів або радників — прокураторів св. Синоду, виховувала ряди молоді у ненависти до свого рідного краю, до власної, окремої від історії Москви, минувшини, а передусім до співбратів-католиків, котрі були і є головними розсадниками європейської культури на сумних, мученицьких землях „литовських“....

Нині Православна Виленська Семинарія, (котра після 63-го року відкинула „неправосудну“ назву „Литовської“) розпочала вже новий етап у своїй історії, увійшла на широкі, ясні шляхи праці незалежної від людей світських, що то рядили православною Церквою способом безоглядним і втягали православний клир до праці політичної, часто просто нікчемної. Відійшли в минуле так недавні кош-

марні часи. Нині вже нема причини до політичної боротьби двох Церков, отже про многі річи можна говорити спокійно і безсторонно. Тому то згадуючи історію Духовної Семинарії, якої минувшина є тісно звязана з минулим двох Церков, нехай вільно буде забрати голос історикови, котрий почувається особливо добре, коли має перед собою столітню перспективу. І нехай йому буде вільно ще трохи ту перспективу віддалити, щоби сказати слівце про річи забуті, або й зовсім незнані.

Вік XIX становить цікаву епоху в історії людства. Ціла Європа знайшлася як на вулькані, що раз-у-раз вибухає і перемінює, здавалосяб, ненарушний уклад сил духових, народних, суспільних. Нові течії релігійні, філософічні, літературні, нові держави — повстаючі і загигаючі — пересувалися перед очима зчудованих, дезорієнтованих народів, котрі самі не спостереглися як історичні випадки переорали їх психіку, змінили до непізнання.

XIX вік був добою великих змагань між собою різних потуг, задемонстрував неодну спробу очайдушної ставки „*va banque*“, творив і роздоптував, підносив і спихав у діл, манив райдужними привидами і розвівав усякі манні сповиди... Від наполеонської епопеї через романтизм і весну народів до позитивізму, російського нігілізму, жидівського марксизму і німецького нітшеянзму, — що за дивну дорогу відбуло людство в XIX столітті!...

Для Поляків сей вік був століттем боротьб і невдач. Ніколи перед тим вони не провадили боїв одночасно на так різних фронтах, ніколи не впроваджували до бою такої кількості людей — від дітей (виленських і ковненських) до старців — і ніколи не поносили невдач настільки страшних, що перед ними клясичні трагедії Лігниці, Варни і Цецори є лише блідими епізодами. Та пощо про се говорити? Адже памятаємо добре, що переживали ще наші батьки, і якщо з чого не здаємо собі докладно справи, то хиба тільки з боротьб, котрі провадилися на області давної Литви. В нашій памяти є лише фрагменти великих подужувань: фільмати і філярети, рік 1831, трагедія Конарського, та і передусім — кровава, коршмарна доба правління Муравйова. Епізоди отсі не творять цілоти, є неначе відірвані і тому не дозволяють як слід зорієнтуватися в упірній, заїлій боротьбі двох культур, що то провадилася на сих землях на протязі довгого, сумовитого XIX століття.

Триюмфуючий заборець, інколи щиро віруючий у „російськість“ отсього краю, зустрівся на Литві з такою відмінною і сильною куль-

турою і таким рішучим опором, що вже незабаром став капітулювати. Все вимикалося Москалям з рук; кожде зусилля, спрямоване проти Поляків, родило антитезу і зверталося против ініціаторів; авторитет „володітелів“, ніколи не великий, переражаючо малів, край спольщувався насильно. Ся польонізація була вельми цікава: струя йшла не зовні, не з Корони, відділеної від Литви пильно береженим кордоном, але з нутра, з найглибших підкладів душі „тутешної“, часто замкненої в собі, відмежовуючої себе від усього, але в критичній хвилі шукаючої ратунку в тісній звязи з душею польською. Перші роки XIX ст. виявили потужність польськості отсих земель, виказали живучість духової унії Литви і Корони, але одночасно зрадили жерела, відки трискали благородні ідеї, що скріплювали народ. Силою конечности мусіли потворитися такі жерела: треба було скупчуватися під якимись виразними прапорами, поставити якісь укріплення-фортифікації, за котрими можна було боронитися перед нагальними наступами воєра. І такими огнищами культури і духа польського на Литві стали: виленський університет та церковна унія. Наука і віра, репрезентовані тими двома організаціями, що своїми впливами огортали велитенські простори земель бувшого Великого Князівства Литовського, — наука і віра, посідаючі в собі найчистіші, найблагородніші первні духа польського народу і західної культури, під той час набрали особливої притягаючої сили і не лише протиставилися всяким зусиллям Москалів, але мимо нечуваних перепон провадили побідний наступ, здобуваючи великі ряди визнавців. Вистарчить пригадати історію виленського університету, котрий саме під берлом царів набрав такої потуги, про яку ні не снилося його організаторам і кількасотлітнім господарям — Єзуїтам, котрі покористувались опікою польських королів, — що зівітченне університету, по яким Москалі надіялися корисних для себе овочів, не лише не пошкодило високій школі, але навпаки створило з неї найбільше огнище польської культури, яке перетоплювало і способом напричуд гарним формувало душі навіть так викінчених одиниць, як проф. Groddeck, Frank і інші чужинці, котрі ставали ентузіястами польського Вильна.

Те саме з церковною унією. Переслідування уніятів, що розпочалися зараз по першій розборі, зділали лише то, що уніятський клир рішуче став відпекуватися всіляких покус із Сходу; а щодо широких мас, то за правління першого угодовця, митрополита Лісовського, який крізь пальці глядів на „місійну“ працю російського уряду, около 100.000 уніятів покинули унію і перейшли на лоно.... латинської Церкви!

Але се побідне промінюваннє двох огнищ польської культури мало сю злу сторону, що занадто звертало на себе увагу і дозволило Москалям зорієнтуватися в ситуації та розпочати боротьбу з польськістю, спрямовуючи свої зусилля виключно против університетови й унії. Тим пояснюється шалена пасія, з якою роздмухано процес філяретів і се також розяснює нікчемну, неперебірну у середниках роботу в напрямі згангренованнє уніятської Церкви. Тим способом доля унії трагічно сплелася з долею університету. Невдача філяретів злекшила Семашкови ставлення перших кроків, предивно зухвалих, -- за упадком університету пішов упадок унії.

Двадцятьлітна боротьба, що провадилася в третім і четвертім десятиліттю минулого століття на мурах двох найбільших твердинь польськості на Литві, зродила не мало цікавих постатей — благородних або нікчемних, сильно звязаних з долею оборонюваних або зраджуваних фортив. Маємо благородних борців, котрих імена золотими буквами записані в історії виленського університету, як філярецька плеяда з Адамом на чолі; маємо незломних, хоч опущених оборонців віри батьків, як уніятський священник Григорій Мицевич; маємо зрадників, котрі покинули стійки, що їх вони займали і тут і там; маємо вкінці і таких, котрі боролися на різних полях і з однаковою енергією держалися на найбільш загрожених редутах обоїх твердинь.

До таких постатей належить мало на жаль відомий, але заслугуючий на більшу увагу і трівку память довголітний протоігумен Василян, о. Кесарій Камінський. Уродився в р. 1765 і походив зі старої польської шляхти; ціле життє він перевів на землі своїх батьків, виїзджаючи лише два рази на студія до Риму і Франції. Свій край знав як рідко хто, у ситуації орієнтувався добре, нічого отже дивного, що весь свій вік посвятив праці над розповсюдненнєм і обороною польської культури, що скупчувалася в унії і університеті. Як Василянин, котрий довгий час займав відповідальне становище протоігумена і архимандрита ліщинського, Камінський був одним із найревнійших і енергічнійших оборонців прав і незалежности греко-католицької Церкви; як учень і професор виленського університету виявив свою наукову вартість і привязаннє до Високої Школи Баторія, а що відзначувався великою скромністю, не шукав власти і почестей, тому й помер в р. 1827 тихо і непомітно; а нащадні, пірвані виром історичних випадків, кривдяче позабули одного з дуже цікавих людей.

Камінський вступив до чину Василян маючи літ 16, відбув

в р. 1782-84, вже як чернець, університетські студії в Вільні — з обсягу фізики і математики, опісля був учителем у б-клясовій василіянській школі в Жировичах (основаної в р. 1710), там же студіював богослов'є; роки 1792-94 провів у Римі, доповняючи богословські науки, котрі завершив докторатом св. богослов'я; від р. 1794, протягом двадцяти літ, працював у виленському університеті в характері найперше адюнкта астрономії і заступника обсерватора, опісля ж, по смерті проф. Решки, обняв катедру астрономії, перепроводжуючи реформу викладів згідно з новітніми вимогами. В р. 1814, вибраний протоігуменом чину, опустив університет і посвятився праці законній, не зриваючи однак звязків ані з університетом, ані з наукою, бо саме після залишення катедри виїжджає до Франції і розпочинає інтензивнішу працю науково-письменську, оголошуючи в рр. 1815-26 ряд праць з обсягу астрономії, які були друковані у Вільні і Кракові.

Камінський належав до нечисленних одиниць, котрі здавали собі справу з поважної ситуації; залишення ним університету може стверджувати його переконання про небезпеку, яка грозила унії та про конечність оборони сього фронту. Як світлий чоловік, він звертає увагу на шкільництво, котре було під опікою чину, реорганізує існуючі школи сеї установи. Майже при кождім монастирі існують під той час шкільки, пристосовані до початкуючих студій богословсько-філософічних (новіціяти); в Бересті Литовському, Борунах, Подубісі, Лядах і Березвечі є гімназії, ведені людьми з висшою освітою, що їй набули майже виключно на виленському університеті. Удар, завданий університетови Новосільцовим, як також сумна епоха правління Пелікана, змушують Камінського підприємити нові кроки, котрі забезпечувалиби красшу майбутність. Він хоче скріпити позицію закону, хоче створити нову шкільну станицю, котра відігралаби рішачу роль, котра врешті станулаби в найважнішій пункті: там, де колись на груші з'явився чудесний образ Матери Божої, де перед віками ігуменствував св. Йосафат Кунцевич, — себто в Жировичах. Саме в р. 1826 Камінський звертається до міністра освіти (через ректора Пелікана) з проською, дозволити перетворити повітову школу в Жировичах на гімназію. Безперечно, не лише вдячні спомини з літ молодости, переведеної у Жировичах, кермували протоігуменом Василян коли він наміряв розширити рами жировицької школи. Значінне Жирович, яко центра адміністраційного, а в більшій мірі — ідейного уніятської Церкви, було велике. Отже Камінський наміряв скріпити там позицію Василян, під той час уже сильно атакованих світським уніятським клиром, що змагав загорнути владу в капітулах і єпископських столицях.

3. XII 1826 письмом N. 3428 міністр освіти, адмірал Шишков, дав Камінському на його подання прихильну відповідь, а zarazом висловив подяку за велику ревність у ширенню освіти. Василяни розпочали реорганізаційні праці. Але старечий їх провідник уже не дїждався оwoчів сеї праці: 20 марта 1827 р. вмер тихо, викликуючи загальний жаль.

Жировицька гімназія була не тільки ділом Камінського, але неначе його ідейним заповітом: він вказував на конечність зосередити сили на області, на якій опісля звелися рішаючі бої, найперше Василян з клиром світським, а пізнійше клиру уніятського з розсадниками апостазії. Умер Камінський в році для унії рішаючим: в році, в котрім прелат Семашко зложив цареві Миколі довірочний проект зліквідовання унії... Події пізнійші поплили скорою хвилею. Вже в наступнім, 1828 році, уніятська колегія в Петрограді була підпорядкована св. Синодови, закрито дієцезії виленську і луцьку, полишаючи лише дві: білоруську з єпископською столицею в Полоцьку і литовську зі селитьбою в Жировичах; опісля обмежено власть василянських протоігуменів, а вже 17. VII тогож року заборонено Василянам приймати до чину нових членів, закриваючи деякі монастирі і перемінюючи частину костелів на православні церкви. Але в р. 1827 Василяни ще не передбачували близької невдачі; тимто енергійно забралися до праці і в звичайнім часі розпочали в новій гімназії рік шкільний.

Склад учительського збору жировицької гімназії був слідуючий: доглядачем гімназії був дим. шт.-ротмайстер Пшецлавський, учителем релігії канд. філ. о. Валерій Кучинський, учителем російської мови о. Гервазій Массальський, учителем французької мови канд. філ. о. Андрій Савич, учителем польської мови, греки й історії канд. філ. о. Теодозій Яжинський, учителем географії ст. акт. о. Іван Бобрович, учителем фізики ст. акт. о. Сильвестер Задарновський, учителем латини канд. філ. о. Вікторин Лясковський, заступником учителя німецької мови Франц Зарині.

В тім складі учительський збір працював протягом тільки одного року. В р. 1828 в звязку з реформами, заміряючими підтяти уніятську Церкву в основах, переведено ще раз реорганізацію жировицької школи. Відповідно до ліквідаційного проекту Семашка був виданий тоді заказ висилати уніятських клириків на богословські студії до Головної Семинарії при виленським університеті; щоб однак забезпечити доплив нових сил, мало зорганізуватися в Полоцьку Духовну Академію виключно для уніятів, — та покищо урухомлено дві семинарії: в Полоцьку і Жировичах.

Отся реорганізація була для Василян великим ударом, тому що керівництво Семинарії передано світським священикам. Уніяцьке, світське духовенство творило тоді збір дуже неоднородний під оглядом стану інтелектуального і духового. Поруч людей з європейським образованием стояли піванальфабети, поруч одиниць апостольсько-натхнених і хрустально-чистих — грошероби, процесовичі, хабарники і карієровичі, неперебираючі в середниках. Але всіх — у меншій або більшій мірі — лучила нехоть до Василян. Василяни стояли горою в порівнянні з клиром світським образованием, огладою, звязками, ну і... матеріальною позицією. Те все нераз було причиною конфліктів і непорозумінь між Василянами, споглядаючими дещо з гори на „білих“, і священиками світськими, перетяженими родинами, битими бідюю і заздрісно обсервуючими незалежних і впливових черців. Тож, коли в р. 1808 при виленським університеті була відкрита Головна Семинарія, деякий час бойкотована Законами, що то скося гляділи на залежність богословської навчальні від світського ректора і невдоволених з причини надто вільнодумного напряму навчання, — світські уніяти стали масово посилати своїх синів на університет, тимпаче, що на будуче науковий ступень мав рішати при обсаджуванню єпископських становищ.

Коли жировицька гімназія мала бути переіменована на духовну семинарію, світський уніяцький клир посідав уже достаточну кількість науково укваліфікованих богословів, які перейшли через виленський університет. Тимто Василяни відразу були відіпхнуті. Лише на короткий час залишено оо. Савича і Яжинського (яко учителів фізики, греки, російської і французької мови), а також прокуратора Василян о. Йосифа Єсьмановича, котрому повірено функції економа. Решту учительського збору, а тим більше управляючого, становили священики світські. Так ректором і проф. історії був магістер о. Антін Зубко (пізнійший архієп. мінський), інспектором і проф. догматичного богослов'я, як теж німецької мови доктор о. Михайло Голубович (пізнійший архієп. мінський), секретарем і проф. пасторального богослов'я маг. о. Фердинанд Гомолицький, проф. св. Письма маг. о. Іван Желязовський (пізнійший архієп. берестейський), проф. морального богослов'я маг. о. Йосиф Еліяшевич, проф. церковної історії канд. богосл. о. Стефан Грудинський, проф. польської літератури, латини і єврейської мови о. Василь Оленич, проф. математики, одинокий тоді світський чоловік, Карло Вронський. Всі учителі були вихованками виленського університету.

Реорганізацію школи на основі окремого припоручення непо-

радного митрополита Булгака перевів офіціал литовської капітули Антін Тупальський. Була се цікава одиниця. Вихованок Папського Алюмнату у Вильні, маючий титул доктора богослов'я, що його одержав на виленським університеті, не відзначувався однак Тупальський надто великою інтелігенцією, але зате вирізнявся спритністю і спосібністю „уряджуватися“. Російський історик М. Коялович оповідає як Тупальський у добі боротьб „білої“ капітули берестейської з „чорними“ Василями, певний близької побіди, мріяв про єпископську мітру для себе. Будучи жонатим, узяв від своєї половини заяву на письмі, що вона тужить за самотнім життям і бажає вступити до монастиря; яко майбутній єпископ, Тупальський запевняв своїй дружині становище настоятельки монастиря... Колиж плян не удався, Тупальський урядився в Жировичах щораз ліпше і вигідніше, користаючи з непорадности старого митрополита Булгака, котрий дійсну управу великою дієцезією віддав енергійному і проворному офіціалови. Як у р. 1833 появилвся в Жировичах новий помічник і заступник Булгака, єпископ Семашко, знайшов він, як сам пише у своїх споминах (I,85), досконало продуману організацію хабарництва. Тупальський проворно оподаткував на свою користь усе духовенство, але сам не стягав „данини“, повіряючи ті функції віцепрезесови консисторії. Семашко однак не усунув і не покарав надто впливового презеса консисторії, тільки змінив його помічника, а Тупальському дав... 1000 руб. ср. річно яко „відшкодованне“ за те, що відрікся хабарів!

Такі то були часи!...

Тупальський, маючи повірену собі реорганізацію школи, переводив її по думці бажань наставників, памятаючи рівнож постійно про себе. Істнованне семинарії в Жировичах було йому вельми догідне от хочби тому, що міг користати з присутности молодих учителів, щоби споріднитися з визначнішими одиницями, котрі могли придатися в майбутности. Пять дочок прелата Тупальського від істновання семинарії узалежнюють пятьох зятів, котрі займають у дієцезії визначне становище. В Жировичах витворюються відносини родинні: шановний і коханий „папа“, маючи до помочи „жировицького дядька“, секретаря консисторії, Стефана Захаревича, брата „мами“ Тупальської, — рядить всевладно.

Пригадаймо собі жировицькі звязки родинні.

Теофиля Тупальська виходить замож за Плятона Сосновського, молодого професора богослов'я на виленським університеті. (Сосновський помер, маючи 27 літ і похований на Росі). Агата Тупальська виходить за віцепрезеса консисторії і проф. семинарії д-ра Ми-

хайла Голубовича, по жінчиній смерті — архієпископа. Софія Тупальська стає дружиною професора, опісля ж інспектора семинарії Карла Вронського, вкінці директора гімн. в Пінську. Олена виходить за іншого віцепрезеса консисторії і проф. семинарії Плакида Янковського, польського літерата. Анрієтта — за проф. Доброхотова, після жінчиної смерті — єпископа олонецького, Павла. Сестра Плакида, Катерина Янковська, є дружиною — по черзі: секретаря, інспектора і ректора семинарії Фердинанда Гомолицького, котрого братанич Маммерт є учителем жировицької школи, а кузин Микола — професором семинарії. Інший Гомолицький, Виктор, пізнійший добре відомий у Вильні протоєрей, жениться з рідною сестрою Семашка, Оленою, звязуючи тим способом усю „жировицьку родину“ з диктатором апостазії. Звязки сягають дальше: прецінь батько Плятона Сосновського, Антін, є останнім офіціалом виленським і членом Ради Головної Семинарії; батько Плакида Янковського, Гавриїл, — прелатом і архіпрезвитером берестейської капітули. Хресним сином Антона Сосновського і бувшим учителем усіх без виїмку молодих богословів є б. професор виленського університету Михайло Бобровський, сердечний друг „батька родини“, Тупальського.

„Свої люди“ правили долею уніятської Церкви!

Тимто й доля Жировицької Семинарії зовсім залежала від „родини“ і улягали переминам, відповідно до вказівок згори, швидко, послідовно і рішучо впроваджуваним в життя досконало підбраною родиною.

Жировицька Семинарія в перших роках свого існування була навчальною католицькою і польською, після закриття унії і до часу перенесення семинарії до Вильна — навчальною православною і... польською! Науковий рівень школи, рівнож і наукові кваліфікації учителів стояли дуже високо. Щодо релігійного виховування, котре являється передовим завданням семинарій, у Жировичах не все було в ладі, бо учителі молодіжи, вихованки *Almae Matris Vilnensis*, з поза мурів Головної Семинарії не винесли ні релігійного запалу, ні навіть глибокої віри; тому й не багато могли переказати своїм ученикам. Легкість, з якою опісля змінили віру одиниці відки інде благородні, є доказом релігійного індеферентизму, так разячого у священників, а тим більше учеників Високої Школи, існуючої у Вильні, себто в місті, котре завсіди сильно реагувало на релігійні питання.

Виклади у Жировицькій Семинарії відбувалися у польській мові; з чужих мов перекладувано на польську; богослове викладано по латинськи і тільки історію і російську літературу, а також льогіку

і поетику — по російськи. Першим знавцем російської мови був Антін Зубко. Інші російською мовою майже зовсім не володіли, принаймні у тій мірі, щоби могли плавно висловлюватися. Коли в р. 1833 по одержанню єпископської мітри Зубко не був у змозі посвячувати семинарії тільки часу, що передше, інспектор Гомолицький, як оповідає Янковський, замкнувся на кілька місяців у своїм мешканню і при відкритті шкільного року 1834/35 зачудував усіх промовою... російською. Знаємо се „Слово“: вбогість мови йде там в парі з убогістю думки, — аж не хочеться вірити, що так міг промовляти чоловік, котрий одержав висше образование на виленським університеті.

В цілі насаджування московщини спроваджено до Жирович корінних Росіян, як напр. Прокопа Доброхотова, що походив з губ. тамбовської, Олександра Кандидова з губ. костромської, Івана Смирнова з вятської і и. Але цікава річ: ті Москалі не тільки не ставали розсадниками російської культури, але очевидячки улягали впливам культури польської. „Родина“ не уживала іншої мови крім польської. „Папа“ був у своїм роді польським патріотом, що вихваляв „наші“ добрі часи з кінця XVIII століття. Молодь тим більше була пересякнута, принаймні назовні, культурою польською, католицькою.

Янковський залишив нечувано цікаву картину жировицької ідилії з рр. 1840-42 у псевдо-повісти п. н. „Krupice“. („Żugowice łask krupice na sały świat wylały“...) Отсе там Кандидов нарікає на Анріетту Тупальську і Янковських за те, що вони докучали йому за поповнювані ним блуди язикові.

„Czy to taka nagroda za moje poświęcenie, że musiałem potem przeczytać dwie całe gramatyki Kopczyńskiego i Jakóbowicza i jeszcze mi z pięć naskładano. Jaki też to nieładny macie państwo zwyczaj prześmiewania i pamiętania romulek!...“ Ось такі розмови провадилися в Жировичах по р. 1839, по зліквідованню унії, коли ревні любителі польської мови, покпиваючи з кепської польщини Москаля, мали на совісти дещо більші „ошибки“, як перекручуванне висловів!

Доба минулого Жировицької Семинарії в останніх роках перед закриттям унії і в перших по закритті, належить до вельми цікавих. Навчальня ся затрачувала характер католицький, опісля сталася явно православною, але довго зберігала сповиди католицизму і польськості. Відношенне керовників до підставових питань, до догм, було виїмково легкодушне, або красше безглузде. Від р. 1830 професором догматичного богослов'я був Плакид Янковський, котрий відзначувався очевидним релігійним індеферентизмом; інші богослови зовсім не

були ліпші. Хтось думав про кар'єру, бажаючи своїй половині наглої і несподіваної смерті, яка відчиняла дорогу до єпископської гідності; хтось з цинічною відкритістю „робив готівку“; хтось інший весь був перенятий збиранням конх і мінералів, хтось пристрасно зорганізував мисливські виправи, хтось погребувався в книжках, створюючи собі в уяві друге життя; інші нарешті нічого не робили, пасивно приглядалися подіям, що відбувалися, заклеплювалися в тіснім родиннім гніздечку і, улягаючи владі якоїсь особливої, потворної безжурности, весело забавлялися на родиннім „танечку“, під звуки зліквідованої, церковної, василіянської оркестри!...

Під той час у Жировичах було все — крім релігійного духа. Й як коли випало принаймні вдати релігійне почування, завжди впливали на верх неждані мотиви політичні і вірнопідданча правомисльність. Проповіди і промови ліквідаторів унії назагал обіймають пусті слова на тему чистоти обряду і звязи уніятської Церкви з „праматір'ю — Церквою православною“, а набирають сили тільки тоді, коли починаються гимни на честь царя Миколи; а се є мотивом частим, щоби не сказати — постійним. Сього роду „проповідям“ дав почин Фердинанд Гомолицький, котрий, як Жировичі Жировичами, вперше промовив там у р. 1834 по російськи, а темою науки були... добродійства царя Миколи. Гомолицький ось як закінчив своє „Слово“:

„Боже Всемогучий! Ти дав нам безцінний скарб в особі цісаря, нашого батька і добродія. Спомагай його благородні починання! Зділай, щоб його зброя страшною була для ворогів правди, віри (sic!) і вітчизни! Продовжи дні благородного монарха і поблагослови літа його пановання миром і щастем цілої Росії!...“

Про царя Миколу, яко оборонця правди і віри, говорив інспектор католицької семинарії, магістер св. богослов'я! З царя Миколи робив ангела мира ученик виленського університету в три роки по упадку листопадового повстання і по закриттю Високої Школи Баторія!...

Тодішні керовники семинарії, котрі без жадних скрупулів перевернулися з католиків у православних, остаючи в самій річі дієстами, не були в змозі причинитися до належного розвитку школи, в якій завжди недоставало духа, а рівнож не могли оставити по собі вдячної пам'яті ні у католиків, ані у православних. Ренегація завжди осоружна, ренегація релігійна священників — тим паче. Ся отже доба у минулому Жировицької Семинарії певно належить до дуже сумних і похмурих. Але й пізнійша судьба сеї навчальні, котра виросла з василіянської школи з р. 1710 і була безпосередною переємницею гімназії з р. 1827, не принесла чимало добра. Політичні події і скрі-

плена русифікаторська праця довели до сього, що Духовна Семинарія через довший протяг часу була не так школою, образуючою священників, як саме установою, що приготувляла російських діячів до боротьби з польськістю. На сей шлях спрямовано Жиривицьку Семинарію в р. 1844, коли свої становища покинули ректор Гомолицький і інспектор Вронський. Їх місце заняли родовиті Росіяни: ректором став, бувший ректор Київської Семинарії, магістер Евсеvій Ілинський (що походив з губ. курської), а інспектором Олександр Кандидов.

В слідуючvм році, 1845, єпископська столиця, консисторія і семинарія були перенесені до Вильна, щоби тим способом задемонструвати триумф і силу православя.

Отвираючи шкільний рік у семинарії, до учеників промовив сам Семашко, згадуючи щось про Христа, докладнійше про царя Миколу (sic!) і вказуючи молоді в довшій промові на взір, надівсе гідний наслідування, на... себе самого!...

Литовська Духовна Семинарія (під той час іще не „Виленська“) розпочинала нову еру....

*Валеріян Харкевич*

## З історії католицької ідеї в Східній Україні в середині ХХ в.

**І**СТОРИЯ Східної України (тобто тої частини України, що знаходиться на схід від Дніпра) зложилася так, що до сх.-українських земель лише посередно досягали західні католицькі впливи (котрі відбивалися в Сх. Україні — головно через посередництво заснованої на західно-католицький взір Київо-Могилянської Академії — в богословській науці, в релігійній філософії, в деяких церковних обрядах ітд.). Церковна унія, довершена в Західній Україні та на Білорусі в кінці ХVІ в., Східної України майже не торкнулася (бо Чернигівщина під той час належала до московської держави, а інші сх.-українські землі були мало заселені або й зовсім пустинні). Вже в ХVІІ віці церковне життя Сх. України тісно злучилося й майже злилося з церковним життям Московщини; в другій полов. ХVІІ в. Сх. Україна вступила під зверхність московського патріярха, а на поч. ХVІІІ в. вже остаточно увійшла в склад Російської Православної Церкви.

Але і в ХVІІІ і ХІХ вв. ми бачимо не раз на Східній Україні

(як і в самій Московщині) змагання до ідеалу Єдиної Церкви, яскраві прояви католицької ідеї.<sup>1</sup>

Історія католицької ідеї серед сх.-українського громадянства досі не досліджувалася сливе зовсім; є лише деякі випадкові нариси, присвячені окремим представникам католицької ідеї серед схід-українського громадянства, тай то писані не українцями й не з українського становища. Тим часом, булоб вельми цікаво й корисно прослідити, як на віддаленім від впливів Риму та західно-української унії сході України пробуджувалися й розвивалися змагання до Єдиної Всесвітньої (Вселенської) Церкви — *Katolíckij 'Ekkliázia*.

Змагання сі бачимо серед схід-українського громадянства в ріжні моменти в XVIII-XX вв., особливож на початку XIX в., в серед. XIX в. та на поч. XX ст., і в ріжних суспільних верствах: серед сх.-української аристократії (нпр. граф Ол. Розумовський, Балабин), серед середної верстви — дрібних дідичів, „інтелігенції“ (Мик. Гоголь), нарешті серед нижчих верств (нпр. Підгірний, провідник вельми цікавого церковного руху на Слобідській Україні на початку XX в.).<sup>2</sup>

Одним з найцікавіших моментів в історії католицької ідеї серед сх.-українського громадянства є середина XIX в. Се був час, коли освічені верстви сх.-українського (й російського) громадянства опинилися на роздоріжжі, шукаючи нових шляхів, нового світогляду. Німецька ідеалістична філософія Шелінга, Гегеля та инш. і поверховний французький матеріалізм Гольбаха й Ляметрі, котрими захоплювалися передтим на Сх. Україні й в Росії, в серед. XIX в. вже більше не задовольняли; широкою хвилею по всій російській державі полилися отруйні, атеїстичні й аморалістичні впливи грубого матеріалізму Фогта, Бюхнера, Молешота та ин. Та одночасно з тим бачимо в середині-ж XIX в. серед ліпшої частини сх.-українського (й російського) громадянства, якої не міг задовольнити грубий матеріалізм Фогта-Молешотта, зворіт до релігії й Церкви. Але Православна Церква в російській державі, на яку очевидно мусіли передовсім звернути увагу шукаючі релігійного світогляду люде

<sup>1</sup> Варто пригадати, що одним із видатних прихильників католицької ідеї серед уродженців Сх. України був О л е к с а Р о з у м о в с ь к и й (\*1748 р. †1818 р) син передостаннього Гетьмана України Кирила Розумовського. Замолоду Олекса Розумовський знаходився якийсь час під впливами масонів і належав до масонського гуртка Поздеева. Але в зрілих літах — завдяки ОО. Ісусовцям — навернувся до християнського світогляду і, будучи міністром освіти в російській державі (в 1810—1816 рр.), чимало сприяв діяльності Товариства Ісусового (Societas Jesu). Взагалі Ісусовці мали в той час досить значний вплив на російську й сх.-українську аристократію й успішно боролися зі впливами масонства, релігійного лібералізму та матеріалізму серед вищих верств російської держави.

Слід також пригадати думки великого сх.-українського релігійного мислителя Гр. Сковороди (\*1723, †1794) про необхідність одности Церкви та його засуд усякого сектярства, відокремлювань і розламів у Церкві.

<sup>2</sup> Про Самійла Підгірного (Подгорного), проповідника католицької ідеї в Слобідській Україні (на початку XX стол.) короткі, але дуже цікаві відомости — в книжці о. К. Каралевського: „Le Métropolitain André Szeptyckij. Son action pastorale, scientifique et philhénologique“ („Roma e l'Oriente,“ 1919—1920 і окремо).

на Сх. Україні в серед. XIX в. — знаходилася саме тоді в тяжкій стані й пониженню. Не зважаючи на те, що за царювання імпер. Миколи I (1825—1855) офіційно ніби-то визнавалися за православ'ям і Правосл. Церквою велике значіння й роля, — фактично Правосл. Церква була поневолена й зроблена знаряддям, прислужницею російської держави; а духовенство — пригнічене й принижене до такої міри, що в деяких місцях у російській державі поміщики поводитися зі священниками мало чим ліпше, як з рабами-крепаками. Очевидно, в такому вигляді Правосл. Церква багатьом шукаючим шляху й правди — не давала відповідного, повного духовного заспокоєння: офіційне російське православ'я доби Миколи I не могло зробитися світоглядом шукаючої правди й віри сх.-української інтелігенції; і вона пішла в своїх шуканнях іншими шляхами.

Частина її — розчарована тяжким і прикрим станом тогочасної Російської Правосл. Церкви й нездібна зрозуміти, що хиби в церковнім життю й хиби священослужителів не становлять хиб Церкви взагалі — з негачією поставилася до всякої Церкви й схилилася до псевдо-релігійного світогляду Штрауса або Фаербхаха. Типовим представником тих людей був Шевченко з його сумної пам'яті „Марією“, „Гімном чернечим“, „віршем“ „І Архімед і Галілей“ ітд.

Друга течія, дуже близька до першої, теж викликана розчаруванням у „церковності“ й також зіпсована „ліберально-релігійними“ впливами, схилилася в бік так званого „евангелізму“, хитаючись у засадах своїх поміж протестантством, соцініянством і повним атеїзмом і співчуваючи а іноді й підпираючи різні секти, як баптизм, молоканство та ин. Представником цієї течії в серед. XIX в. був, між инш., П. Куліш; пізніше його слідами пішли Драгоманів, Бодянський та ин.<sup>1</sup>

Третій напрям, якого найвидатнішим представником у Сх. Україні був М. Костомаров, треба признати й глибшим і поважнішим: се був рух до відродження Православної Церкви. Добре розуміючи поневолений стан Правосл. Церкви в російській державі й прикрі наслідки того поневолення, Костомаров та його однодумці мріяли очистити православ'я та Правосл. Церкву від тих негативних рис, які надав їм царський уряд, роблячи з релігії й Церкви знаряддя своєї національно-державної політики, бажали одухотворити Правосл. Церкву й розвинути в ній церковно-парафіяльне життя.<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Про релігійні погляди Драгоманова та його відношення до сектантства див. вельми цікаву статтю Др. Д. (Вол. Дорошенка) „М. Драгоманів, його думки про релігійні та церковні справи“ („Віра й наука“, 1926, N 6, стор. 10-17). Драгоманів симпатизував сектантським рухам, особливо баптизмові; але сам був дуже далекий від баптизму й взагалі протестантизму, хитаючись між повним атеїзмом і т. зв. „деїзмом“.

<sup>2</sup> Але Костомаров та його однодумці — „київські слов'янофіли“ (котрих можна назвати „правим крилом“ кирило-методіївців), у протилежність до московських слов'янофілів, не розвинули докладно своїх церковно-релігійних поглядів, не створили релігійно-філософської й церковної системи, залишивши тільки фрагменти релігійно-церковної ідеології. Спеціальних студій про релігійно-церковні погляди Костомарова та ин. „правих“ кирило-методіївців або київських слов'янофілів досі немає.

Нарешті, деякі з шукаючих правдивого релігійно-церковного світогляду, будучи — так само, як і Костомаров та його однодумці — свідомі деяких прикрих явищ у життю тогочасної Правосл. Церкви і шукаючи — теж як Костомаров — шляху до правдивої Церкви, вільної від національно-державного поневолення, звернулися в своїх шуканнях до ідеї Єдиної Всесвітньої, Наднаціональної Церкви.

До цієї ідеї, безсумніву, й мусіли звернутися ті, що змагали до очищення та відродження церковного життя й до визволення Церкви від національно-державного поневолення. Основною хобою Російської Православної Церкви імператорської доби, особливож доби Миколи I, було панування держави над Церквою, перевага національно-державного чинника над релігійним. Очевидна річ, що для кожної справді релігійної людини Церква є найвищою вартістю в нашій життю; Церква єднає нас з Господом нашим Ісусом Христом, Церква очищує нас від наших земних гріхів, через Церкву можемо досягти ми вічного спасіння; через Церкву — шлях наш до вічності. І тому, як би високо ми не поставляли справ національних і державних, справ, які безперечно повинні стояти вище від усяких справ приватних, місцевих, клясових і т. ин., не повинні ми однак забувати, що й національні та державні справи це все ж таки справи земні, справи скороминущого, тимчасового, обмеженого, недосконалого нашого земного життя, яких навіть і порівнювати не можна зі справами Церкви, котра єднає нас із вічністю, котра єднає нас із самим Господом Богом. І тому жадна справді віруюча людина, жаден християнин (якщо тільки він християнин не з самого лиш імени) не може погодитися, щоби Церква була знаряддям для національних, державних чи яких-небудь інших хочби й найвищих земних цілей: всяке поневолення Церкви державою, всяке використовування Церкви для національних, державних і т. п. цілей рівнозначне з поневоленням душі плотію, з забуванням про душу задля тіла, задля справ тимчасових, земних. Та коли в кожній державі (иноді навіть у частині держави) існує своя окрема автокефальна (тобто цілком самостійна або майже самостійна) Церква, є завжди безпека, що місцева влада або яка-небудь добре організована, впливова група громадян намагатиметься підпорядкувати Церкву собі й зробити з Церкви знаряддя своєї політики. Яскравий приклад такого поневолення і вявляла Російська Православна Церква імператорських часів. Єдиний вихід з того становища є Церква Єдина, Всесвітня, Наднаціональна — *Ἐκκλησία Καθολική*.

Але церковна єдність та наднаціональний характер Церкви не тільки заховують Церкву від небезпеки т. зв. „цезаропапізму“ та „громадянського папізму“ (тобто від використовування та поневолення Церкви задля національно-державних і т. п. політичних, земних цілей) але також сприяють розвиткови культурного й громадського життя всіх народів у спільно-християнській дусі. Саме

в серед. XIX в. в Сх. Україні та в Росії прокидається думка про те, що все культурне й громадське життя народів, позбавлене нині свого духовного осередку й вищих духовних об'єднуючих засад, мусить бути спрямоване — так, як то було в середні віки — до єдності й суцільності, мусить бути переняте християнськими засадами („християнізоване“), мусить мати в Церкві видимий й признаний духовний центр, центр розумового й культурного життя. Сі ж завдання може виконати тільки Церква, яка стоїть над всіма земними (навіть найвищими) вартостями, потребами й цілями, над окремими націями й державами і яка має в собі найвищий кермуючий авторитетний центр в особі свого Глави.

## II.

Найвидатнішим виразником сих змагань до християнізації оцерковлення культури й всього життя, до відновлення середньовічного авторитету Церкви в суспільнім, державнім, господарчій і культурнім життю, був славетний письменник Микола Гоголь (народ. 1809 р., † 1852 р.). Як і багато инш. сх.-українських письменників XIX в., М. Гоголь свої твори писав по-російськи. Але мимо того, вся його творчість має яскравий національно-український характер: як слушно зауважив уже М. Драгоманів, М. Гоголь у більшій мірі був суто-українським письменником, ніж навіть всі ті сх.-українські письменники XIX віку, що писали по українськи;<sup>1</sup> в кожному разі, жаден з українських письменників не мав такого сильного й широкого впливу на пробудження української національної свідомости на Вел. Україні, як М. Гоголь.

Як відомо, М. Гоголь був не тільки великим письменником, але і великим релігійним мислителем. Поруч з мистецькими творами, М. Гоголь усе своє життя писав і теоретичні нариси (на теми естетичні, історичні, релігійні і т. д.); і майже у всіх його творах — мистецьких і теоретичних — так чи інакше відбиваються його релігійний світогляд і його релігійні шукання.

<sup>1</sup> Вся літературна діяльність М. Гоголя була продовженням і дальшим розвитком українського письменства XVIII й поч. XIX в., не тільки по літературному напрямку, але навіть по сюжетах творів, по виведенім у них літературним типам, по окремим образам і численним деталям. Так нпр. подібність таких творів М. Гоголя, як „Вій“, „Тарас Бульба“, „Як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем“, „Мертві Душі“, „Ревізор“ та ин. до творів Наріжного й особливо Квітки аж надто кидається у вічі; що в найбільших своїх творах („Ревізор“, „Мертві душі“) Гоголь наслідував Квітку, в тім після праць Баженова, не може лишатися уже жадного сумніву. Але й світоглядом своїм Гоголь дуже нагадує Квітку, хоч розуміється значно перевищує автора „Листів до любезних земляків“ глибиною своїх думок. Нарешті, український елемент дуже сильно відбився навіть у літерат. стилі Гоголя. Хоч був Гоголь одним з найбільших російських письменників, але не зміг цілком добре опанувати російську мову. Докладний аналіз стилю Гоголя, як відомо, виказав, що навіть пишучи по-російськи — Гоголь думав по-українському; з тої ж причини Гоголь, як і всі письменники-Українці, що пробували писати віршовані поезії рос. мовою, коли звертався до писання віршованих творів, творив слабші речі („Ганс Кюхельгартен“, „Італія“ то що).

Як мислитель, М. Гоголь є першим (по часу) у славній трійці великих східнословянських релігійних мислителів — проповідників християнізації та оцерковлення культури й життя і носіїв ідеї церковного „універсалізму“ (другим у сій трійці був славнозвісний письменник, Українець з походження, „наступник Гоголя“ Ф. Достоевський (внук греко-католицького священика); — третім Росіянин, котрий однак створив свій світогляд під україн. впливами, Вол. Соловйов, славнозвісний російський католицький філософ.

З дитячих літ і до кінця свого життя Гоголь визначався горячою й ширною релігійністю. Своє свідоме життя він розпочав у 1820-их рр., в добі розквіту романтизму, і виріс під впливами німецьких романтиків, перейнятих, як відомо, глибокою пошаною до католицької Церкви, змаганнями до „універсалізму“, до вселюдських ідеалів і „культури“ середновіччя.<sup>1</sup>

Від німецьких романтиків Гоголь засвоїв відразу до зовнішньої (технічної) цивілізації новітньої „ляїчної“ (світської) протестантської або раціоналістичної Європи, і рівночасно — велику любов до середновіччя та глибоку пошану до Італії, як осередку середновічної правдиво-християнської культури, й до Риму, яко Апостольської Столиці, як до центру, що зберігає й досі „непоборну, вічну владу над світом“.<sup>2</sup>

Від німецької романтики перейняв Гоголь її універсалізм та її стремління до вселюдських ідеалів. Разом із Достоевським, Гоголь міг би сказати, що він мав „дві батьківщини“ — Русь і Зах. Європу, — тільки під сею „Західною Європою“ слід розуміти не сучасну йому Європу (перейняту зовнішню, матеріалістичною цивілізацією), а той духовний світ католицького Заходу, котрий знайшов найяскравіший вираз у середновіччю і котрого відблиском був німецький романтизм.<sup>3</sup> Перейнятий ідеєю „універсалізму“ й стремлінням до вселюдських ідеалів, Гоголь дуже гостро й боляче відчував розірваність сучасного цивілізованого людства і „ненормальний, хоробливий стан“ майже всіх цивілізованих народів:

„вже роздаються, — писав Гоголь (у своїх „Листах до друзів“), — зойки душевних страждань всього людства, котрими занедужав майже кожен з сучасних європейських народів і борсається бідний, не знаючи сам, як

<sup>1</sup> Як відомо, деякі з найвидатніших німецьких романтиків, що народилися в протестантських родинах, нпр. Фр. Шлегель (1772-1829), перейшли в католицтво й енергійно проповідували зєдинення всіх християн у католическій Церкві. Особливо яскраво католицькі погляди висловлював Шлегель у видаванім ним у Відні журналі „Concordia“, у творах „Vorlesungen über die neuere Geschichte“, „Philosophie der Geschichte“ і тд.

<sup>2</sup> Поруч з впливами німецької романтики на світогляді Гоголя в де-що подібнім дусі мусіла відбитися й українська церковно-релігійна традиція, що веде свій початок від напів-католицької по методам, філософії а почасти й догми Київсько-Могилянської Академії. Але се питання про роллю україн реліг.-церковної традиції у сформуванні світогляду Гоголя потребує спеціального досліджу (Зв'язок світогляду Гоголя з тою традицією, між инш., підчеркує Скабичевський).

<sup>3</sup> Порів: В. В. З'яньковскій. Русские мыслители и Европа. Критика европейской культуры у русских мыслителей. Париж (1926), стр. 45-46.

і чим собі допомогти; кожний сторонній дотик до його жорстоко наболілих ран, хожен засіб, кожна допомога, надумана розумом, для нього за груба і не приносить сцілення“...<sup>1</sup>

Але Гоголь сподіється, що — коли сі „крики ще збільшаться“, — збудиться, кінець кінцем,

„си а досі ще небувалої любови: запалає людина любовію до всього людства, — такою, якою ще ніколи не запалювалася“.

Сі надії Гоголя (так само як і „універсалістичні“ ідеї німецьких романтиків) не мали нічого спільного з соціалістичним інтернаціоналізмом. Навпаки, Гоголь сподівався, що ся велика „любов до всього людства“ зявиться в людей при існуваннях національних, монархічних і християнських держав, і що головними носіями тієї любови будуть правдиво-християнські монархи.

Вихідним пунктом в ідеологічній розвитку Гоголя були безперечно ідеї німецької романтики. Але в своїх ідеологічних шуканнях Гоголь не зупинився на тім, до чого дійшли були німецькі романтики, а на підставі їх ідей спробував створити свій власний, оригінальний і незрівняно глибший світогляд — більш органічно звязаний зі світоглядом християнського (католицького) середновіччя. Сей органічний звязок Гоголя з середновіччям зрозумів і підчеркнув уже російський критик 1860—1870-их рр. А. Скабичевський: порівнюючи Гоголя з німецькими романтиками, Скабичевський каже, що у Гоголя, як у людини цілком середновічної, переважав безпосередній, більш емпіричний (ніж у романтиків) погляд на життя, котрий у творчості приводив до переваги плястицизму, а разом з тим визначався рисами середновічного суворого аскетизму.<sup>2</sup>

Дійсно, і в своїм особистім життю і в релігійно-проповідницькій творчості Гоголь втілював ідеали західно-християнського середновічного аскетизму, досить близькі (особливо в останніх роках життя М. Гоголя) до ідеалів св. Бернарда з Клерво або Савонаролі.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> Тут очевидно Гоголь має на увазі „надумані розумом“ соціалістичні й тому подібні проекти „сцілення людства“.

<sup>2</sup> А. Скабичевський. Три челоуька сороковых годовъ. „Собрание сочинений“, т. I, стор. 717-722. Ми навмисно цитуємо думки про релігійно-аскетичний характер цілого світогляду й творчості Гоголя, висловлені критиком реалістично-позитивістичного напрямку, далеким від захоплення релігійними елементами у творах Гоголя. Бо деяким новішим критикам, нпр. Мережковському, котрий особливо підчеркував релігійно-містичні та релігійно-аскетичні складники всієї творчості Гоголя, закидували, ніби-то вони „стилізують“ Гоголя, приписуючи йому свої чи подібні до своїх переживання, настрої й погляди. Але подібних закидів очевидно не можна зробити Скабичевському. — Про світогляд Гоголя писали (крім Скабичевського): Д. Мережковський („Гоголь и чортъ“. М. 1906; у другім видан. „Н. В. Гоголь“), В. Брюсов „Испепеленный“. Къ характеристикѣ Гоголя“. М. 1909), А. Лебедев „Поеть-христіанинъ“, Саратов., 1911), Д. Овсяннико-Куликовський („Собрание сочин.“ т. I, Пб. 1913), та ин. На особливу увагу заслуговують праці про Гоголя — В. Зінковського, зокрема нарис, присвячений Гоголеві в кн. „Русские мыслители и Европа“. Але всебічного й вичерпуючого досліду про світогляд Гоголя досі немає.

<sup>3</sup> Що в своїм аскетизмі Савонароля залишався правдивим католиком і що взагалі в його діяльності й світогляді не було нічого „протестантського“ (в тім значінню, в яким ми тепер уживаємо це слово), ледви чи можна сумніва-

Мусимо підчеркнути, що й своїми аскетичними ідеалами і характером свого аскетизму Гоголь більше наближався до західно європейських аскетів — чинних проповідників, як до византійських анахоретів, заглиблених виключно в своїй пасивній контемпліації;<sup>1</sup> Гоголь був надто чинною натурою, щоби обмежитися пасивно-контемпліативною стороною релігії: в нім яскраво вибиваються змагання до активної творчості, до безпосереднього проповідництва, до чинної боротьби зі злом, до будівничої праці в релігійно-церковнім дусі.

Виходячи зі свого релігійно-аскетичного становища, Гоголь гостро й безпощадно критикував і перейняту „пошlostю“, дрібязковістю та мізерністю російську (й сх.-українську) дійсність і „секуляризовану“, ляїчну цивілізацію Зах. Європи, однак далеко від правдиво-християнських ідеалів. На релігійно-аскетичні підстави всієї сатиричної творчості Гоголя звертав увагу вже навіть Скабичевський: „З погляду сього середньовічного ідеалу, — писав С., — осміював Гоголь оточуючий намул дрібниць і плюгавств. Було б цілком помилковим думати, що світ Собакевичів, Сквозників-Дмухановських і Коробочек може видаватися „пошлим“ і позбавленим усякого образу й подоби людських лише з височіни чайльдгарольдівських або бельтовських<sup>2</sup> ідеалів. Від нього з жахом відхитнувся б і всякий середньовічний аскет у дусі Савонаролі. А Гоголь мав саме таку сильну й безкомпромісову натуру, яку звичайно глибоко обурює розлад між ідеалом і дійсністю... Володіючи ж геніальним гумором, Гоголь прийнявся висміювати оточуюче його життя з чистої потреби свого духу, поза всякими течіями яких-будь ідей політичних чи філософічних, поза всякими мистецькими традиціями. Тому ви не знайдете в сатирі Гоголя навіть і тіні яких-небудь громадянських тенденцій... Що до Ноздрьових, Плюшкиних, Хлестакових, їх „пошlostь“ пояснював Гоголь тим, що вони не просвічені світлом його аскетичних середньовічних ідеалів“.<sup>3</sup>

З Гоголевою гострою критикою „пошlosti“ тогочасного життя в російській державі солідаризувалася вся російська (й сх.-українська) ліберальна інтелігенція, передовсім т. зв. „западники“, на чолі з відомим критиком В. Белінским. Але „западники“ бачили

тися, хоч протестантські письменники й пробували змальовувати Савонаролю „другим Гусом“ або „попередником Лютра“. Порів.: цікаву брошуру, присвячену Савонаролі, — Вг. Kreuza „23 Maj“, в котрій дається спроба представлення С., як правдивого католика, а навіть „повної регабілітації“ С. з католицького погляду.

<sup>1</sup> Підчеркуючи переважно чинний (діяльний) характер західного аскетизму та переважно контемпліативно-містичний, пасивний характер східного, а особливо византійського аскетизму, маємо на увазі лише перевагу того чи инш. елементу; очевидна річ, що і в західнім аскетизмі були і є завжди в більшій чи меншій мірі елементи контемпліативно-містичні; а й на Сході (не стільки у Византії, як у Єгипті та в Сирії) були, як відомо, окремі видатні представники чинного, діяльного монашества.

<sup>2</sup> Бельтзов — герой роману Ол. Герцена, відомого російського письменника й політичного діяча (серед. XIX в.) одного з піонерів російського соціалізму.

<sup>3</sup> Скабичевський. Собр. сочин., т. I, стор. 720.

вихід і поратунок в „європеїзації“ російської держави, в засвоєнню Росією „останніх досягнень“ новітньої європейської цивілізації. У протилежності їм, Гоголь був цілковито вільний від захоплення успіхами новочасної (ляїчної) цивілізації:

„Ви кажете, що ратунок Росії в європейській цивілізації, — відповідав Гоголь Белінському, — але яке се безмежне, безграничне слово! Хочби Ви були означили, що треба розуміти під імям європейської цивілізації? Тут і фальянсьєри й червоні й усякі — і всі один одного зїсти готові, і всі носять такі руйнуючі, такі нищучі засади, що здригається в Європі всяка думаюча голова й питається мимоволі: де наша цивілізація?“<sup>1</sup>

У напів-протестантській, напів-матеріалістичній Захід. Європі Гоголь добачав ті самі „пошлость“, мізерність, дрібязковість і пороженчу життя, що і в російськ. державі, лише в дещо инш. формах. Уже в 1826 р. (маючи 17 років життя) в своїй юнацькій поемі („Ганс Кіхельгартен“) Гоголь змалював героя, незадоволеного „мізерним“ життям сучасних людей і шукаючого ідеалів у давніших часах. Пізніш, у 1833 р., в статті про архітектуру, Гоголь висловлював великий жаль з приводу змізернення й занепаду мистецтва й взагалі всякої творчости у новітніх часах. У новочаснім мистецтві немає, — писав Гоголь, — „правдивої величности й геніяльности“; творчість розмінюється на дрібниці, на мізерію: „гине смак людини в мізернім і тимчасовім, тоді як він бувби помітний у непорушнім і вічнім“... Дрібязковій, мізерній новітній творчості Гоголь протиставляв суцільне життя середніх віків, коли

„палаюча, гаряча віра спрямовувала всі думки, всі уми, всі вчинки до одного“..

Але, „як тільки ентузіазм середніх віків згас, і думка людини роздробилася й направилася до багатьох ріжних цілей, як тільки єдність і цілість одного зникли, — разом з тим зникла і величність“.. І нині „ми маємо дивовижний хист робити все мізерним. Вік наш такий дрібний, бажання такі розкидані, знання наші такі енциклопедичні, що ми ніяк не вміємо скупчити наших думок на яким-небудь одним предметі; і тому мимоволі роздроблюється уся наша творчість на дрібнички та прегарні забавки“..

У 1839-41 рр. написав М. Гоголь (незакінчену ним) повість „Рим“, незвичайно важну для з'ясування основних підстав його світогляду. В сій повісті, дуже гарній і з мистецького погляду, подав Гоголь вельми яскраву, продуману і щирю порівнюючу характеристику та оцінку: 1) блискучої, зовнішньої (ляїчної) цивілізації „справжньої Європи“ (тобто новочасної „серединної Європи“) та її головного осередку — „серця Європи“ П а р и ж у, і 2) своєрідного краю Європи — І т а л і ї та її столиці — Р и м у, де заховався в більшій мірі, ніж де-інде, дух середньовічної величної християнської культури:

„Вічний рух і блиск“ новітньої цивілізації, — писав Гоголь у „Римі“ — „привабливо миготять з далека“... „Весело й любо“ здається „жити у серці Європи — Парижі... Але, коли приглянутися ближче тій цивілізації й центрові — Парижу, виявляється, що „вся многобічність і діяльність його життя щезає без висновків і продуктивних наслідків“: у вічнім русі й напруженню паризького життя відкриваються „жахлива бездіяльність, жахливе царювання

<sup>1</sup> Сю відповідь написав Гоголь напередодні революції 1848 р.

слів замість діла.. Повсіди видно.. лише напружене зусилля й змагання до новини... повсіди майже нахабна певність у собі.. й якась жахлива порожнеча, навіть у серцях тих, кому не можна відмовити в пошані.. При всіх своїх блискучих рисах, при шляхетних пориваннях вся (французька) нація се щось бліде, недосконале, легкий волевіль, неж уроджений. Не спочила на ній велично поважна ідея. Повсіди натяки на думки, й нема самих думок... вся нація — блискуча віньетка“..

Франція тут фігурує, звичайно як найбільш яскрава в ті часи представниця матеріялістичної цивілізації. Гостро осуджуючи Францію, дійсно майже цілком перейняту в той час сею цивілізацією, Гоголь, розуміється, виступав згагалі проти бездушної, ляїчної цивілізації, котра принесла у Европу:

„той байдужий холод, що оточує нинішний вік, торговельний розрахунок, ранню приупленість почуттів, котрі ще не встигли розвинути ся й виявитися“..

„Ікони винесли з церкви, і церква вже не церква.. Кажани і злі духи мешкають у ній!“ Таким гострим засудом закінчує Гоголь характеристику напів-протестантської, напів-матеріялістичної „справжньої“ новітньої Європи.. А поруч з сею негативною оцінкою порожньої й зовнішньої паризької цивілізації, знаходимо у Гоголевім „Римі“ — похвальні, майже молитвенні гимни на честь Італії й Риму, котрі „оточують людину предметами, зворушуючими й виховуючими душу“. Ми не будемо повторювати Гоголевих гимнів „величності й красі“ Італії й Риму. Лише наведемо одно незвичайно цікаве місце з Гоголевого „Риму“, в котрім з найбільшою силою відбили ся його пошана, захоплення й побожна любов до Італії й Риму, його віра в Італію й Рим. Гоголь пише, як герой його повісти „Рим“ „відчув найвищим чуттям, що не вмерла Італія, що відчувається її непоборна вічна влада над всім світом“.

Гостро-негативна оцінка новітньої цивілізації, „культ“ середно-вічча, нарешті, ідеалізація Італії й Риму, як осередку християнської культури (найбільше розвиненої в середних віках), яко духовного центру, який мав і повинен мати ідейну (духовну) „непоборну вічну владу“ над всім світом, — всі ці ідеї Гоголя найстисліше звязані з його релігійно-аскетичними поглядами, а особливо з його стремліннями до ідеалу суцільної християнської культури, освітленої і зєдиненої авторитетом Церкви й змаганнями до вищих християнських цілей, — ідеалу, до якого наближалася середно-вічна культура католицького Заходу і який завжди плекала і плекає католицька Церква.

Основну неправду сучасности бачив Гоголь у віддаленню від Церкви новочасної культури і всього життя сучасних цивілізованих людей. І основним шляхом для людства вважав поворот до Церкви й перебудування всієї культури — науки, літератури, мистецтва, права, суспільного, економічного й політичного устрою, ітд. — словом, усього життя — в дусі Церкви. До світогляду Гоголя цілковито моглаби підійти відома середно-вічна формула „philosophia ancilla theologiae est“ (так зненависна для новочасних „лібералів“). Більше того, ідеал Гоголя можнаб

сформулювати в отсих словах: „philosophia, artes, scientiae-que ancillae Ecclesiae sunt“.<sup>1</sup>

„Не можна нині служити мистецтву, — каже напр. Гоголь у „Вибраних місяцях з листування з друзями“, — як не є гарне це служіння, не зрозумівши його вищої цілі, не означивши, на що нам дане мистецтво“... Мистецтво, як і вся культура, повинно виконувати релігійну, церковну функцію, повинно зробитися „незримою ступінню до християнства“:

Розсіяний мільонами блискучих предметів, які розкидують думки на всі боки, (сучасний наш) світ не в силі стрінутися прямо з Христом. Йому далеко до небесних істин християнства. Він перелякається їх, як суворого монастиря, коли не підставити йому незримі ступені до християнства, коли не звести його на якесь вище місце, звідки йому стане видніший весь безмежний, неухвитний круговид християнства, і зрозуміліше те саме, що поперед було зовсім неприступне. Серед світу є багато такого, що для всіх, хто віддалився від християнства може служити незримою ступінню до християнства. В тім числі може бути і театр, коли він буде звернений до свого вишого призначіння.

Таке релігійне служіння мистецтва, на думку Гоголя не тільки не понизить його мистецької вартости, а навпаки піднесе її до найвищої міри. Найбільші й найліпші письменники нічого не творили такого, щоб „ухиляло (людей) від пошани до високих предметів“. Твори справді великих письменників мають великий „етичний благодійний вплив“.

„Обовязок письменника, — каже Гоголь в іншій місці, в своїм „Заповіті“ (1845 р.). — не тільки доставчання приємностей розумові й смакові, суворо покарається його, як що від його творів не пошириться, яка небудь користь для душі, й не залишиться від нього нічого в науку людям“...

Але не тільки мистецтво, література та взагалі духовна культура повинні бути християнізовані, повинні виконувати релігійні функції, — „закон Христовий належить вести ближче, як у рідинний, так і в державний побут,“ — пише Гоголь у „Світлім Воскресенню“ (1847 р.). В інших „листах до друзів“ проповідує Гоголь необхідність введення Христового закону і в інші галузі людського життя, в економічні відносини ітд.

Словом, мусить бути відновлене суцільне життя в дусі Христового закону, подібне до того, яке — по словам самого Гоголя — існувало в середні віки (в західно-католицьких державах), коли „палаюча, гаряча віра спрямовувала всі думки, всі уми до одного“, коли і культура, й суспільно-політичний та господарчий устрій підпорядковувалися авторитетові Церкви.

### III.

Своїми релігійно-аскетичними поглядами в дусі зах.-християнського середньовічного аскетизму, „культу“ західно-католицького середньовіччя, католицької Італії й Риму, своїми змаганнями до

<sup>1</sup> Культура захід. католицького середньовіччя безперечно наближалася до сього ідеалу. Освітленню сього ідеалу присвячена була нами одна з перших наших праць над історією реліг. світогляду: „Св. Тома з Аквіну та його політичні, правничі й економічні погляди“ (відчит у Харк. Реліг.-філософ. Т-ві, в 1918 р.),

християнізації та оцерковлення культури й життя, нарешті своїм релігійним „універсалізмом“ Гоголь незвичайно наблизився до католицького світогляду. Се ідейне, чи, як що можна так висловитися, „теоретичне“ наближення Гоголя до католицтва — при живій і активній натурі письменника — конче мусіло виявитися і навні, безпосередно — у відносинах його до католицької Церкви. Дійсно, головно з часів перебування Гоголя в Італії, знаємо, що він дуже цікавився справами католицької Церкви, зах-католицькою богословською літературою ітд. і один час близько зійшовся в Римі з російськими й польськими (та спольщеними українськими) католиками, зокрема з гуртком знаної російської католицької діячки княгині Зинаїди Волконської († 1862 р.) і з деякими „Воскресенцями“ („Zmartwychwstańcami“), серед котрих відгравав між инш. визначну роль Українець з походження о. Петро Семененко. Виразно католицькі складники світогляду Гоголя, його зацікавлення проблемом всхристиянської церковної одности, інтерес до справ катол. Церкви й до західно-католицької богословської літератури, нарешті, його заприятення з католицькими гуртками в Римі подали досить сильну надію російським і особливо польським католицьким діячам повернути його до католицтва. Високо цінячи Гоголя, яко людину щиро релігійну та обдаровану видатними талантами письменника й мислителя, російські й польські католики сподівалися позискати в нім для католицької Церкви великого діяча, який мігби принести їй дуже цінні прислуги в східній Європі.

Особливі старання до навернення Гоголя виявляли члени „Zgromadzenia Zmartwychwstańców“, польського національно-релігійного, месіянстичного об'єднання, котре розвинулося з відомого „Bratstwa Służby Narodowej“ й до котрого належали також деякі „Українці польської культури“.<sup>1</sup>

Релігійна ідеологія сих „Zmartwychwstańców“ була тісно сполучена з їх національно-месіянською польською ідеологією. Вони дивилися на Польщу як на носія найвищих релігійних, суспільних та культурних ідей і вартостей, котрому належить особлива місія у світі. Україна ж розглядалася ними яко одна з трох складових частин „Польсько-Литовсько Руської Нації“ — „Месії Народів“. Свою католицьку місійну акцію серед православних Українців Воскресенці нерозривно сполучували з проповіданням польської національно-месіянської ідеології. Пропаганда „Воскресенців“ (Zmartwychwstańców) у тім напрямі мала деякий успіх серед Українців на Правобережній Україні, перейнятих в ті часи досить сильно впливами польської культури, до тої міри, що значна частина україн. шляхти й інтелігенції на Правобер. Україні не почувала виразно національної окремішности Українців від Поляків. (Як відомо, в першій пол. та в серед. XIX в. — крім „Воскресен-

<sup>1</sup> Про Воскресенців — див.: X. Smolikowski. *Historia Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego. Kraków, I-II, 1892.*

ців“ — були й інші спроби своєрідного сполучення польських та українських ідей — в „українській школі в польським письменстві“, у Т. Падурі, „хлопоманів“, Чайківського ітд.). Тією ідеологією захоплювався й о. П. Семененко (народ. 1814 р. в Пінську, † 1886 р.), котрий походив з української православної родини, але цілковито перейнявшись польсько-месіянськими ідеями взяв участь у польським повстанню 1831 р. і потім на еміграції, під впливом Міцкевича, вступив до „Bractwa Służby Narodowej“; потім був видатним членом „Zgromadzenia Zmartwychwstańców“, а з 1841 року — католицьким священиком; він написав низку богословських та релігійно-філософічних творів, в котрих або виступав із критикою Російської Православної Церкви та обороною католицької Церкви або розвивав національно-месіянську ідеологію „Воскресенців“.<sup>1</sup>

О. Семененко був одним із тих людей, що найбільше старалися повернути Гоголя на католицтво, а особливо — позискати його для національно-месіянської польської справи. Воскресенці тим більше сподівалися успіху, що вважали Гоголя „нащадком польського шляхетського роду“ (предки Гоголя, навіть його батько, тай сам Мик. Гоголь в учнівських літах, називалися як відомо Гоголь-Яновські). Імя й особа Гоголя придбали незвичайно велику популярність у польсько-католицьких кругах Риму, Парижу та инш. осередків тогочасної польської еміграції. На честь Гоголя появилися польські сонети ітд.

Але кінець кінцем з тих старань Воскресенців про позискання Гоголя для їх справ нічого не вийшло. Нашадок східно-української козацької старшини, уродженець Полтавщини Микола Гоголь почував себе зовсім далеким від Польщі і всього польського. В його свідомості Україна була цілком окремим світом від Польщі, незрівняно ближчим до Росії. І заходи Воскресенців викликали навіть у Гоголя згіршення та розчарування в зах.-католицьким духовенстві й критичні вислови про західних духовних (в листах „Де-кілька слів про Церкву й духовенство“ і „Просвіта“, писаних у 1846 р. і вміщених у „Вибраних місцях із листування з друзями“). В націоналістичнім ухилі ідеології Воскресенців добачив Гоголь надмірне захоплення тогочасного польського еміграційного католицького духовенства справами світської політики; із властивою йому вразливістю та експансивністю, з окремих представників тогочасного західного духовенства та їх місійної акції — Гоголь зробив висновок про все західне духовенство та всю діяльність католицького Заходу в справі зєдинення Церков. (Мусимо підчеркнути, що Гоголь міг добре знати тільки італійське та еміграційне польське католицьке духовенство; католицького ж духовенства Німеччини, Бельгії, Англії та певно й Франції Гоголь або не знав зовсім або знав дуже мало; не знаємо, щоби він зустрічався й з галицько-українським духовенством).

<sup>1</sup> Przeciwno Cerkwi Rosyjskiej Prawda o Kościele Bożym i o Kościele Rosyjskim. Paryż, 1843; Quid Papa et quid est ep scopus ex aeterna et divina ratione. Roma, 1870; Obraz Słowa Polskiego a jego odmiany. Poznań, 1852; Besiady filozoficzne, 1858. ітд.

Західні духовні, каже Гоголь, „именно оттого сдѣлались дурными, что черезчуръ сдѣлались свѣтскими“... В іншому місці він пише: „чѣмъ больше хлопочеть (зах. духовенство) о примиреніи, тѣмъ большій вноситъ раздоръ“... Сі думки появились в Гоголя щойно в 1846 р. В них ясно відбивається розчарування, згіршення, наслідки розбитих симпатій... Таким чином Гоголь віддалився від католицтва.

Але він не зрікся свого давнішого світогляду, перейнятого стількома зах.-католицькими складниками, ані свого релігійного „універсалізму“ та мрій і надій на зєдинення Західної й Східної Церков. І в 1846 р. він продовжував уважати розділ Церков за явище „тимчасове“; признавав значну ролю й заслуги за Західною Церквою (особливо в середних віках); але в будучині більші надії покладав на відродження Східної Церкви (порів.: його лист „Провсвіта“, 1846 р.). Зрештою, Гоголь не зумів розвинути й сформулювати тих своїх надій і думок в 1846-1847 рр. і так само, як пізніше Ф. Достоевський, впав у суперечність і неясність. Гоголь задумав проказати шляхи до відродження християнського світу (!) через відродження Російської Православної Церкви — на основах дещо подібних до релігійно-церковного духу західно-католицького середновіччя, але значно „досконаліших“... Та, як слушно каже В. Зіньковський, „завдання, перед котрим він (Гоголь) стояв, було так велитенське, що перевисшувало його пляни“...<sup>1</sup>

Та, мимо зазначених нами хитань і суперечностей у відношенню Гоголя до католицької Церкви, заслуга його в історії католицької ідеї дуже велика. Заслуга та полягає передовсім у глибокім порушенню питань релігійного універсалізму, всхристиянської церковної одности і християнізації та оцерковлення культури, суспільних відносин і взагалі всіх сторін життя. В розвитку сих ідей Гоголь зупинився на половині дороги. Він не зумів надати їм ані відповідної зовнішньої форми, ані внутрішньої суцільности й закінчености. Продовжатель Гоголя — Достоевський, сей „другий Гоголь“ (по виразу Некрасова) підніс і розвинув ідеї Гоголя з незвичайною силою й пристрасстю; але при тім виявив ще більшу, впрост велитенську суперечність і zarazом повну незакінченість своєї ідеології. І щойно наступник і наслідувач Достоевського Володимир Соловйов, третій великий сх.-словянський мислитель з сієї славної трійці, створив досить гармонійну релігійно-філософічну систему, довівши ідеї релігійного універсалізму, всхристиянської церковної одности і т. ин. до їх кінцевого й природного висновку, в яким ідеї сі остаточно зливаються з католицьким світоглядом.

#### IV. .

Наближення Гоголя до католицького світогляду — в серед. XIX віку — не було явищем самотнім чи винятковим. Ціла низка

<sup>1</sup> Зіньковскій. Русскіе мыслители и Европа, стор. 42.

видатних і високо-освічених людей з посеред східно-української й російської вищої інтелігенції та аристократії так само зближалося до католицького світогляду й католицької Церкви. Чимало з них саме в 1840-их та 1850-их рр. навіть приєдналися до католическої Церкви, як нпр. Євг. Балабин, С. Джунковський, І. Мартинов (відомий головним чином незвичайно цінними виданнями церковно-історичних матеріалів), В. Печорин, кн. І. Гагарин, Ю. Астромов та ін. Услід за приєднанням до католическої Церкви більшість з них, у тім числі й о. Є. Балабин, вступили до Товариства Ісусового (*Societas Jesu*).

Як ми вже зазначали, Т. І. взагалі мало досить значний вплив і симпатії серед прихильно настроєної до католическої Церкви частини вищого східно-українського та російського суспільства. Нпр., на початку XIX в. великим прихильником Т. І. був син гетьмана граф Олексій Розумовський († 1822 р.). З найбільшою пошаною ставилися до Т. І. видатний російський письменник-мислитель Петро Чаадаєв,<sup>1</sup> знамі російські письменниці й діячки княгиня Зинаїда Волконська († 1862 р.) й Софія Свечина († 1857 р.) та ін. Мимо найлютішої зневаги й нападів атеїстично-„поступових“ і протестантських кіл, котрі старалися навіть саме ім'я Ісусовців зробити зневажливим і огидним в „широких кілах“ суспільства, симпатії й особлива пошана до Т. І. серед католицької та прихильної до католицизму частини східно-українського й російського громадянства збереглися до нині. Католицьким та симпатизуючим католицьким кілам східно-українського й російського громадянства завжди імпонували й імпонують велика дисциплінованість Т. І., інтенсивна діяльність Ісусовців в обороні Церкви, й вся їх широка та різноманітна церковна, місійна і культурна праця, зокрема їх великі заслуги на полі науки, видавництва ітд., нарешті їх змагання — як виражався Гоголь — „ввести Церкву в життя“ і т. ін. Т. І. в їх очах се один з головних, найвищих і найдосконаліших органів Вселенської (Католицької) Церкви. В його лоні чимало з тих симпатизуючих католицьким кілам людей сподівалися знайти повне заспокоєння своїх релігійних та етичних шукань і потреб.

Одним із тих видатних Ісусовців зі Сх. України та Росії, що вступили до Т. І. в серед. XIX в., був Євген Балабин (\* 29/17 VIII. 1815 р., † 30. I. 1895 р. в Каїрі).

Євген Балабин був одним з великих східно-українських поміщиків. Балабини мали великі земельні маєтності на Чернігівщині та Катеринославщині, належали до значних у російській державі східно-українських аристократичних родин і між инш. були близько споріднені з видатною в історії Сх. України родиною Репніних

<sup>1</sup> Петро Чаадаєв (\* 1793 р., † 1856) — автор славнозвісного „Філософського листа“ (вид. 1836 р.) і „Апології божевільного“ (вид. 1862 р.), в котрих він розвиває незвичайно цікаві думки про необхідність зєдинення Церков під владою Папи, яко видимого могутнього Носія й Виразника одности Церкви, про історичну роллю: з одного боку — католическої Церкви й католицького Заходу, а з другого — геленізму, византійства, т. зв. „Ренесансу“ ітд., про перейняту византійським духом російську культуру (котру Ч. саме через те цинить дуже низько), про konieczність зближення Росії до католицького Заходу ітд.

(з якої походили відомий „малоросійський“ генерал-губернатор Репнін, звільнений з посади за його діяльність, спрямовану ніби-то до відновлення гетьмансько-козацького ладу, та його донька — приятелька Т. Шевченка). Освіту Євг. Балабин дістав у Шляхетським пансіоні при Петербурзьким Університеті; служив потім у міністерстві фінансів, а згодом у міністерстві освіти; з 1843 р. був камер-юнкером при російським царським дворі. Як і вся його родина, Євг. Балабин був людиною дуже добре й широко освіченою. Взагалі, родина Балабиних відома була освіченістю, поважним заінтересуванням до літератури й мистецтва й до справ релігійних та суспільних. У Балабиних бувало чимало видатних представників тодішнього літературного світу. Особливу увагу мусимо звернути на дуже приятні відносини зо всіма Балабиними Мик. Гоголя. Гоголь між инш. був домовим учителем молодшої сестри Євг. Балабина і потім по виїзді своїм за кордон піддержував з ними листування. Твори Гоголя в родині Балабиних читалися з особливою цікавістю. З незвичайною увагою прочитані були в родиннім крузі в Балабиних „Вибрані місця з листування з друзями“ Гоголя (читав їх у Балабиних Плетньов, редактор сього видання, великий приятель Гоголя й Балабиних). Не маємо підстав стверджувати рішучо, але можемо з великою ймовірністю припускати, що релігійно-аскетичні погляди Гоголя, з їх виразно-католицькими елементами робили напевно значне вражіння на вразливу душу Євг. Балабина, схильного від молодих літ до аскетичного життя й вільного від захоплень світськими приємностями. Знаємо, що — хоч широкі круги російської та сх.-україн. інтелігенції, перейняті „поступовими“ ідеями, під впливом Белінського і К<sub>з</sub>, ставилися негативно до діяльності Гоголя, jako релігійного мислителя — на деяких людей однак саме релігійні ідеї Гоголя робили найбільше вражіння (так що в серед. XIX в. навіть утворювалися гуртки наслідувачів Гоголя для переведення його релігійних ідей у життя). В кожному разі, заслуговує уваги приятнь між великим релігійним мислителем, котрий був близько підходив у своїх релігійних шуканнях до католицтва, і визначним аскетом і потім місіонарем, котрий приєднався до катол. Церкви і свої релігійно-аскетичні ідеали здійснив у лоні Т. І., „світючи своїми чеснотами й відданістю Орденів“ (як писав про о. Е. Балабина Ернест Доде).

Які були ті основні причини, що схилили Є. Балабина прийняти католицтво? Повної, вичерпуючої відповіді дати не можемо. Але безсумнівно, що в своїх релігійно-аскетичних шуканнях Балабин — як і Гоголь — був захоплений західно-католицьким аскетизмом, який очевидно більше відповідав його настроям і потребам, ніж східне монашество. Разом із тим у католицькій Церкві знаходив він ідеал Церкви Єдиної, Вселенської, Наднаціональної, що підіймається над місцевими, національними й політичними справами. (цього ідеалу шукав і Гоголь). Про гарячі змагання свої до Єдиної Вселенської Церкви казав Є. Балабин і православному священникові о. Васильеву на запитання, чому він прийняв католицтво.

Почасти настрої й душевний стан о. Є. Балабина в червні-липні 1852 р., коли саме він — по прийнятті католицизму — вступив до Т. І., ілюструє дуже інтересний лист його до батьків з дн. 24.VII. 1852 р.

Лист сей невідомий за межами Радянщини (де його видрукував у 1922 р. А. Сіверс при своїм нарисі про о. Є. Балабина). Через те ми вважаємо необхідним подати його в повнім вигляді (у французькім оригіналі), яко дуже цінну ілюстрацію настроїв сх.-україн. та російських католиків в серед. XIX в. при їх приєднанню до катол. Церкви.

Ось цей лист:

<sup>24</sup>/<sub>12</sub> juillet 1852.

Mon cher Père! Chère et bonne Maman!

J'avais le coeur brisé, lorsque je partis de S.-Pétersbourg. Les larmes qui inondaient mon visage auraient pu vous faire soupçonner ce qui se passait dans mon âme, si la cause qui les faisait verser été moins extraordinaire. Depuis bien longtemps je nourrissais le desir de me vouer exclusivement au service de Dieu. Je voulais vivre comme Notre Seigneur avait vécu sur la terre, pauvre comme Lui, humilié et dans les privations comme Lui. L'état religieux était le seul pour lequel je sentait une vocation décidée. Depuis longtemps aussi j'aimais l'Eglise catholique avec toute la force que lui donne la conviction de la vérité qui est en Elle: je lui appartenais depuis longtemps par le coeur; et ici je puis rendre ce témoignages devant Dieu qui me voit, que sa grâce seule m'attirât vers cette église, sans qu'il se soit servi pour cela d'aucun homme. La grâce seule fit tout en moi, aucune créature vivante n'eut jamais aucune influence sur mes convictions religieuses. — J'avais en partant la volonté arrêtée de me faire catholique, et je me tenais prêt en même temps à me consacrer au service du divin Maître si telle était sa volonté. J'étais prêt à sacrifier les affections du sang, l'amour de la patrie, l'estime de mes concitoyens, une vie tranquille et douce à vos côtés, enfin mon être tout entier, pour suivre Jésus-Christ et vivre désormais comme Il a vécu, d'une vie de souffrance et de privation.

Le samedi, <sup>14</sup>/<sub>06</sub> juin, j'eus le bonheur d'entrer dans la grande famille catholique, et après quelques jours passés dans la prière et le recueillement de la retraite, j'entendis dans mon âme l'appel de Dieu, qui me demandait de tout sacrifier pour Celui qui s'est sacrifié tout entier pour nous.

Je suivis, comme je le devais, l'ordre de Dieu et le mardi, 6 juillet, je me revêtis de la robe noir des religieux de la Compagnie de Jésus, et j'entrais immédiatement au noviciat.

O combien été pénible à la nature le sacrifice que j'ai du faire! Combien été pénible cette immolation des sentiments naturels qui m'était demandée par Celui qui est venu réformer la nature, afin de pouvoir ouvrir les portes du ciel à l'homme régénéré. La partie inférieure de mon âme envisageait avec effroi et avec une grande répugnance la vie de privation que j'allais embrasser jusqu'à la mort. Mais combien m'était plus pénible la pensée de la peine que ma résolution va vous causer, mes chers parents! et cette pensée encore que peut-être vous m'accuserez d'avoir été ingrat et dénaturé et d'avoir troublé le reste de vos jours par un acte que, réprouvent tout ensemble la nature, l'opinion et les lois de la patrie! Voilà, oui, voilà la croix la plus lourde à porter, la pensée la plus difficile à supporter, et le sentiment de douleur qu'elle éveille en moi le plus difficile à modérer! Mais la grâce de la vocation est là pour me soutenir et m'encourager dans les moments de faiblesse et dans le temps de la ferveur! Pouvez-vous croire, mes chers parents, qu'il y ait dans ce peu que j'ai fait, un motif humain? Que je l'aie fait par égoïsme pour suivre mes goûts, mes penchants, mon inclination naturelle? Mais considérez, mes bien chers parents, ce qui m'attend dans l'avenir. — C'est une vie de privation continuelle jusqu'à la mort, une vie pauvreté et de souffrance et d'abnégation constante et d'entier renoncement à soi-même, à sa volonté propre, à ses goûts, à ses

habitudes, et cela pendant toute la vie, sans interruption, sans repos jusqu'à mort! Ah! y a-t-il donc dans cette vie de douleur quelque chose d'attrayant, quelque chose qui plaise à la nature, à l'imagination? Bien au contraire. Une pareille vie répugne à la nature: une telle austerité l'épouvante bien loin de l'attirer, et comment l'homme qui s'aime et se caresse, comment l'égoïste ne furait-il pas à la seule vue d'un aussi sombre tableau. — Non, chers parents! il n'y a qu'une force divine qui soit capable de faire surmonter à un homme sa propre nature, sa faiblesse, ses répugnances et ses degouts. C'est la grâce de la vocation qui fait aller un homme à-travers tous les obstacles et le pousse comme malgré lui vers le but qu'il doit atteindre. Voilà, mes bien chers parents, ce qui m'est arrivé; voilà la raison de mon étrange resolution. J'ai cédé à Dieu et non pas à mes passions ou à mes inclinations. Si je vous ai quittés, est-ce parce que je vous aime moins que je ne l'aurais dû? O mes chers parents! Voyez combien d'exemples dans l'histoire absolument semblables à ce qui m'est arrivé! combien de personnes ont aussi quitté leurs parents et leur patrie; et ensuite ces hommes sont devenus de grands saints. — Vous ne leur reprocherez pas ce qu'ils ont fait, parcequ'il est bien certain que Dieu agissait en eux et avec eux. Il est vrai que je ne puis vous prouver par la sainteté de ma vie que Dieu m'appelle à son service; je ne suis pas un saint! Mais si vous ne me croyez de tout votre coeur que la voix de Dieu aura été seule capable de me tirer de l'indolence et de la langueur où je végétais et qu'elle seule aura pu me donner les forces nécessaires pour vaincre la faiblesse de la nature. On gagne toujours à suivre la sagesse divine; aussi l'action que je viens de faire, bien loin de diminuer mon amour et mon respect pour vous, pour la patrie, pour mes concitoyens, et l'intérêt extrême que j'attache à tout ce qui peut être utile à ma chère patrie, n'a servi au contraire qu'à donner à ces sentiments d'amour plus d'élévation, plus de force, plus de pureté.

Mon bien cher Papa, chère et bonne Maman! Je me mets à genoux devant vous, en vous suppliant de me pardonner tous les chagrins que j'ai pu vous causer dans le passé par les défauts et l'inégalité de mon caractère. Je vous supplie encore de ne pas me refuser le bonheur de votre bénédiction pour l'avenir: mais si vous ne pouvez encore m'accorder ma prière du fond du coeur, que du moins votre ressentiment ne s'élève et ne se maintienne pas en vous avant d'avoir invoqué le secours de Notre Seigneur Jésus-Christ qui veut que chacun se sauve par des moyens que la sagesse divine connaît seule et dont elle seule dispose.

Je menais près de vous, mes chers parents, une douce et tranquille vie; rien ne me manquait pour être heureux ou du moins pour ne pas être malheureux! Mais la jouissance apathique de la vie ne pouvais me satisfaire. J'avais toujours dans le coeur un désir immense d'être tout à Dieu et je ne pouvais le satisfaire en restant dans le monde, car on y trouve trop de choses qui détournent du ciel et qui, en vous appesantissant vous ramènent vers la terre. Ainsi je n'étais ni à Dieu ni au monde. Je n'étais pas heureux, quoiqu' étant près de vous. Je puis même dire que j'étais bien malheureux, car je faisais le mal que je ne voulais pas et je ne faisais pas le bien que je voulais. Maintenant quelle différence, o mon Dieu! La journée entière est consacrée au Seigneur: tout ce que l'on fait, chaque action est une prière. C'est dans ce calme et dans cette paix profonde dont jouit l'âme qu'elle trouve cette force, cette vigueur et cette énergie dont elle aura besoin plus tard pour le salut des âmes qui lui seront confiées. Mon âme fait ici son éducation religieuse. C'est ici que commence pour elle cette voie étroite qu'elle a enfin trouvée après de longs détours. — Je vois, je sens, je sais que ce n'est pas ma volonté propre qui m'a amené et fixé ici. On ne se donne pas d'une manière factice cette tranquillité et cette paix de la conscience que connaissent si bien ceux qui font la volonté de Dieu et non pas la leur. Si donc vous desirez bonheur (et qui pourrait en douter) veuillez le aux conditions que Dieu y a attachées. Oui, mes chers parents, j'espère qu'un jour viendra où vous bénirez notre douloureuse séparation et où vous reconnaîtrez, si Dieu ne vous le fait pas connaître maintenant, que la souffrance qu'il vous envoie n'est pas une marque de sa colère, mais au contraire, un signe certain de sa miséricorde et de sa bonté envers notre famille.

Adieu, chers et bien aimés parents, à Dieu, à Jésus, toujours et partout, soit sur cette terre, soit dans l'éternité.

Votre fils qui vous aime bien profondément et bien tendrement dans le Seigneur.

Ся щира сповідь душі, котра відчула в собі заклик Бога присвятити Йому все життя, всі свої почування й думки і відродитися у своїм релігійнім служенню в лоні Т. І., представляє нам постать о. Є. Балабина в найгарнішій світлі, так само як і спогади та згадки про о. Балабина всіх тих людей, яким доводилося з ним зустрічатися.

Мусимо ще звернути увагу, що — як підчеркує сам о. Балабин у наведеному листі — до рішення вступити саме на цей релігійний шлях прийшов він цілком самостійно, без переконувачь чи впливів з боку инш. людей, слухаючись тільки голосу Божої ласки: „La grâce seule m'attira vers cette Église, sans qu'il se soit servi pour cela d'aucun homme. La grâce seule fit tout en moi, aucune créature vivante n'eut jamais aucune influence sur mes convictions religieuses“.

Вступивши до Т. І., підчас свого перебування за кордоном, у Парижі, 6 липня 1852 р. о. Балабин мав намір повернутися в тому ж році до російської держави, хоч за перехід до католицької Церкви та вступлення до Т. І., йому загрожувало в Росії заслання на Сибір. Але повернутись йому не вдалося; бо російський уряд, довідавшись про намернення о. Балабина на католицтво, заборонив йому на завжди приїздити до російської держави; хоч о. Балабин до кінця життя лишився російським громадянином; певно, о. Балабин сподівався, що з часом може наступлять зміни в відношенню російського уряду до катол. Церкви, й він зможе вернути до російської держави, й провадити свою діяльність на російським або українським ґрунті. Надіям сим не суджено було справдитися, й о. Балабин до смерті мусів мешкати на чужині, віддавши пізніше горливій місійній праці. Помер о. Балабин у 1895 р. в Єгипті, на 80-ім році життя.

Ми обмежимося тим часом сими двома короткими нарисами для характеристики релігійних настроїв частини вищої інтелігенції Сх. України в серед. XIX в. Сподіємося однак, що пізніше — коли матимемо в себе всі потрібні до-того матеріяли — зможемо докладніше освітлити ріжні моменти в історії католицької ідеї на Вел. Україні та в Росії в XVIII-XX вв. (З огляду на незвичайно близький звязок релігійного й взагалі ідейного життя на Вел. Україні з релігійним та ідейним життям Росії, в XIX стол., а почасти й на початку XX в., до відродження україн. державности в квітні 1918 р., — в дослідах над історією католицької ідеї на Вел. Україні мусимо узгляднювати також розвиток цієї ідеї в Росії). Слід іще в кінці підчеркнути непереривність розвитку універсалістично-уніонної та католицької ідеї в Сх. Україні та в Росії в XIX-XX вв. Як ми вже зазначали, універсалістично-уніонні та католицькі й взагалі релігійні ідеї українських мислителів XIX в. (Гоголя, Юркевича, Достоевського та ин.) послужили основою для католицької релігійно-філософської системи Волод. Соловйова (\*1853 р. †1900 р.). А Вол. Соловйов був одним з головних провідників і попередників

релігійно-філософського відродження на Вел. Україні та в Росії, яке почалося в кінці XIX в. Що правда В. Зіньковський в своїм нарисі про Соловйова запевняє, ніби-то католицькі „пляни (Соловйова) цілковито ізолювали його від руського (розуміється, й великоруського й сх.-українського) громадянства, й до нині ще нема нікого, кого б натхнули ці мрії Соловйова“... Але твердження се зовсім невірне. Справді, поки що немає на Вел. Україні й в Росії великих мислителів, котріб засвоїли католицьку ідеологію Соловйова; але є дуже багато й російських і сх.-українських діячів, відомих своєю громадською, письменницькою, гуманітарною й т. ин. діяльністю, котрі під впливом Соловйова явилися продовжателями й наслідувачами його католицьких ідей; і чимало з тих діячів приступили й до католицької Церкви (нпр. о. Фьодоров, о. Єврейнов, о. Колпінський, проф. М. Туган-Барановський, Кузьмін-Караваєв, Брянчанінов, проф. Лоський й багато инш.). Автор сього нарису в великій мірі зобов'язаний розвитком свого світогляду В. Соловйову: першим філософським твором, прочитаним автором, було „Оправданіє добра“ В. Соловйова; а одною з причин, що примусили автора глибше зайнятися питанням про одність Церкви і зєдинення Церков, явилися ідеї, висловлені Соловйовим у його праці „La Russie et l'Église universelle“.

На Вел. Україні — в кінці XIX й особливо на поч. XX стол. до впливів Соловйова прилучилися ще впливи греко-католицької Галичини. Чим більше зростала знайомість із Галичиною на Вел. Україні, тим більшою авреолою оточувалася в очах значної частини свідомих наддніпрянських Українців греко-католицька Церква. Проявами глибокої пошани для греко-католическої Церкви та її владик на Вел. Україні, особливо на передодні війни 1914-1918 рр. і в часі самої війни були нпр. статті, присвячені в наддніпр. україн. пресі греко-католическій Церкві<sup>1</sup> й особливо загальне обурення наддніпр. української інтелігенції та ріжні протести з приводу утисків греко-католическої Церкви російським урядом в 1914-1916 рр., вивезення та ув'язнення Й. Е. о. митрополита Андрея Шептицького ітд., нарешті, досить численні переходи наддніпрянців до греко-католическої Церкви в 1917 р. Певно, що в отсих фактах відбивалися почасти й національні стремління наддніпрянських Українців; але поруч з тим до свідомости наддніпр. української інтелігенції проникала й релігійна католицька ідея.

*Вячеслав Зайкин*

---

<sup>1</sup> Особливо велике вражіння зробила на Вел. Україні, серед нац.-української інтелігенції стаття про Й. Е. о. митрополита Андрея Шептицького, вміщена в „Укр. Жити“ на поч. 1914 р.

## „Царські ворота“ з соломи (XVIII ст.)

**М**ІЖ пам'ятниками, що уявляють собою цінність і з архітектурного боку, своє місце займають царські ворота, одна зі складових частин іконостасу. Так склалося, що клясичні зразки царських воріт, під оглядом давнини, стоять навіть перше від самого іконостасу. „Кое-гдѣ въ захолустьяхъ — впеvняе нас А. Новицький (Исторія Русскаго Искусства. Москва 1903. I, 299) — сохранились царскія двери относящіяся еще ко временамъ удѣльной Руси“. Та хоч як давна їх пам'ять, то однак не можна сказати, що вони, ті царські ворота, в ході століть, під впливами відмінних культур, змінили свій основний вид або відступили від матеріялу, яким зпоконвіку послуговувалися. Ворота деревляні (дощаті) з розмальованими іконами, або ворота різьблені чи зі вставленою різьбою перетревали загально беручи до наших днів.

Маючи отсе на увазі, не помилимося, коли скажемо, що царські ворота зі соломи, яких світляну знимку поміщуємо побіч, становлять унікат і безумовно заслугоують на особливіше зацікавлення. На просьбу підписаного, кустос державного Музею в Гродні, Йосиф Іодковський, переслав для поміщення в „Записках ЧСВВ.“ фотографію сих оригінальних царських воріт, додаючи притім свою інформаційно-оціночну замітку, що її ось тут вважаю за відповідне навести. „Wrota ze słomy zostały odnalezione około 1875 r. przez śp. biskupa woroneskiego Józefa w jednej ze świątyń po-unickich w okolicach Grodna i na jego interwencję zostały sprowadzone do Konsystorza grecko orjentalnego w Grodnie. W czasie wojny światowej wrota te zostały umieszczone na poddaszu klasztoru Boryso-Hlebskiego w Grodnie i groziło im zupełne zniszczenie, ponieważ klasztor jest opuszczony. Na skutek mojej prośby, jako konserwatora państwowego na Województwo białostockie, wrota te zostały przez Konsystorz prawosławny oddane na przechowanie do Muzeum. Wrota pochodzą najniezawodniej z czasów unickich (koniec XVIII w.).

Једночасно в заа́ченіу пресеы́ам Rocznik II Muzeum, (див. Muzeum w Grodnie. R. II за r. 1924. Grodno 1925, 16 a), в котóрым жу́ wrota te бу́лы репродуковане: — Jest to bezwzгlędnie unikat w sztuce cerkiewnej w naszym kraju“.

Великий жалъ, що в тій нашій замітці приходиться нам обмежитися отсими загальними звітками. Адже булоб інтересним дізнатися точніше про розміри царських воріт, бо се в деякій мірі моглоб пояснити, чи маємо тут до діла з об'єктом, котрий був відданий для властивого житку в церкві чи лише се звичайний зразок ручної роботи, призначений для інших цілей. Те саме світло кинулиб нам докладніші вістки з обсягу самого детального виконання солом'яних царських воріт, а саме: яких ужито плетень, які застосовано вязання між поодинокими партіями, чи солом'яні стрілки не змішані przypadково з нитками ітп. Мені особисто всім-

## Крехівський сволок XVII в.

**Л**ИТОМ 1917 р. низше підписаний зустрів на дорозі під горою „Побійною“ в Крехові селянина І. Борецького, як віз матеріал з розібраної, старої хати І. Коструби зі „Запасіки“ для І. Жука на „Голубах“. Придивляючись матеріялові запермітив, що один кусень має на собі ось який гарно вирізьблений напис: **ИЗВОДЕ(НИЕМЪ) ВТРОЙЦИ СЛАВИМАГО БІЯ ТІШАНИЕМЪ ЖЕ ИИЖДИВЕНІЕМЪ ВЪСЪХЪ ОХРЪТЪ БРАТИИ СОУРУЖИСІИ СНИ КЕЛІИ РЪ ИХЪЗ.** Напис ясно засвідчив, що се останок із дерев'яної монастирської келії, сволок XVII ст.

Він довгий 5·8 м, грубий 14 і 11·4 см, сосновий, досі добре збережений. В хаті Кострубів „Запасікою“ сей бельок служив як сволок. Написом був звернений до дощок, а посмаарований тиром чи чимось подібним, напис не став ушкоджений. Три дальші боки були побілювані вапном, тому не знищили його черваки. Яким способом сволок дістався до Каструбів — не знати. Здогадуються, що з монастирської келії пішов він на будову придорожних капличок, котрих кілька було недалеко монастиря, а відси передістався до сільської хати.

Селяни охоче відступили сей сволок крехівському монастиреви і тут він переховується, як мила пам'ятка з давнини.

о. Д. Ткачук ЧСВВ.

## До історії Василян, студіюючих у Брунсбергені

Д-р Юрй Lühr, видавець цінної публікації »Die Matrikel des päpstlichen Seminars zu Braunsberg 1578-1798« (Braunsberg 1925/26), надіслав нам маленький причинск, котрому дали ми наголовок: До історії Василян, студіюючих у Брунсбергені. Заполні тут вістки вже не могли бути вихісновані автором у названій праці, тому з найбільшою приємністю даємо їм місце в »Записках ЧСВВ«, бо тим способом стають вони не лише доповненням раншї публікації автора, але також кинуть деяке світло на самих Василян, що студіювали в єзуїтській семинарії. — Зазначені в тексті два номери (nr. 727 і nr. 693), відсилають нас до вказаного числа авторового видання матр кулів, під котрим належить шукати обох назвищ василянських клириків. — *Редація.*

Perlustranti mihi nuper „Historiam collegii Brunsbergensis Soc. Jesu“, librum manu scriptum (a. 1652), occurrit locus, quo agitur de

fratrum Basilianorum hic studiorum causa commorantium quasi seditione. Quae res cum ad primarium ord. S. Basilii M. socium pertineat, non indigna mihi videtur, quae in lucem proferatur.

Annus 1652, mensis october (ante diem 27).

Basiliani quidam turbatores in alumnatu.<sup>1</sup>

In alumnatu fratres Basiliani praesertim vero Martianus Bialozor [nr. 727]\* contra alumnos queri et contra ipsum P. regentem [Gregorium Hintz] non pauca effuderunt, ita ut lis in aperta odia et quasi seditionem, omnibus alumnis in ipsos acerrime pugnantibus, eruperit. P. rector [Thomas Clagius], assumptis gravicribus aliquot patribus, publicum instituit examen, in quo causa mali palam in fratres Basilianos devoluta praesertim in Martianum, ita ut convicti contra P. regentem et alumnos deprecarentur et inter alia ad satisfactionem necessaria librum (in quo omnia etiam sub aliis retro regentibus praesertim sub P. Berent [1648-50] curiose et iniudiose notarant) coram P. rectore exusserint aliudque exemplum, quod Vilnae apud F. Theophanem Bieda [nr. 693] asservatur, exurendum promiserint.

*Dr Georgius Lühr*

---

<sup>1</sup> In margine adscriptum.

<sup>2</sup> In margine altera manus adscripsit: Hic Martianus dein fuit episcopus Pincensis, rchimandrita Vilnensis. Amicus societatis nostrae.

---

## БІБЛІОГРАФІЯ

**Saint Basil.** The Letters with an english translation by Roy J. DEFERRARI, Ph D. In four volumes: I. London: W. Heinemann. New York: G. P. Putnam's sons. MCMXXVI. 8° LV+366.

**The Language and Style of the Letters of St. Basil.** A Dissertation submitted to the Catholic University of America in partial fulfillment of the requirements for the degree of doctor of philosophy. By Sister Agnes Clare WAY, M. A. (The Catholic University of America. Patristic Studies. Vol. XIII). Washington, D. C. 1927. 8° XV+229.

Оба висше згадані твори належать до проявів загального повороту до студій над середньовічною культурою. В Європі працює в тім напрямі міжнародний союз академій, котрий приготував великий словар середньовічної латини при співучасті учених англійських, бельгійських, еспанських, італійських ітд. В Німеччині виходить ряд підручників зі зразками середньовічного письменства (лектуру їх заведено від 1918 р. навіть в гімназіях). А в англосаськім світі. особливо в Америці, проявляється також живий рух в тім напрямі.

Перший зі згаданих творів се, як зазначено в переднім слові, продовження серії патристичних писань, які видає Клясична Бібліотека Леба під збірною редакцією Carrs'a, Page'a і Rouse'a, котра видала вже деякі твори Климента Александрійського, св. Августина і Апостольських Отців.

Тут подано грецькі оригінали й англійські переклади 58 листів св. Василя Великого (\*329 або 330 † 1. січня 379). Текст листів попереджений вступом (XV-LV), де поданий життєпис св. Василя Великого, вчислено кілька його важніших творів догматичних („*Ἀνατρετικὸς τοῦ Ἀπολογητικοῦ τοῦ δυσσεβοῦς Ἐδνομίου*“ й „*Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*“), аскетичних („*Ὅροι κατὰ πλάτος*“ і „*Ὅροι κατ' ἐπιτόμην*“) і промов та подано згадку про бенедиктинське видання збірки 365 листів св. Василя, схарактеризовано вагу переписки в тих часах і кореспонденцію святого зокрема та подано її бібліографію з порівнюючими таблицями інших видань. В часах, коли не було преси листи заступали її до певної міри: вони були головним жерелом взаємної інформації й устійнення публичної опінії в важних справах. І хоч листи були адресовані до поодиноких осіб чи груп, то їх часто переписувано тай навіть прикріплювано на публичних місцях, а техніка зберігання листів стояла тоді доволі високо: з них не тільки роблено копії, але й

складано в порядку в окремих „книгах листів“. Робити збірки листів у тих часах було звичаєм: пр. св. Григорій Назіянський оповідає, що на бажання якогось Нікобуля зложив колекцію листів св. Василя.

Хоч не зі всіми твердженнями вступу можна погодитися. то напевно правдивим є твердження, що листи св. Василя представляють велику вартість як ключ до характеру його: in them we see the man as he is (в них бачимо того мужа таким, яким він є).

Видання виконане старанно і в вигіднім, невеликім форматі. (Можемо тут поділитися веселою вісткою з читачами, що і в нашій мові печатаються вже деякі твори св. Василя В. і перекладається вибір його листів).

Друга зазначена на вступі книжка, се праця монахині з Тексасу про язик і стиль листів св. Василя В. присвячена її настоятелям. Сей оригінальний твір вимагавби для повної оцінки праці фаховців і то не з одної області. Але одно можна ствердити напевно: велику ерудицію авторки й імпонуючу працьовитість, яких було треба для написання такої праці.

Авторка мусіла докладно опанувати не тільки мову грецьку в різних періодах її розвитку (наводить постійно звороти з періодів: александрійського, романського, византійського), але й мови латинську та єврейську й бодай дещо з інших семітських мов, як про се свідчать підчеркнені нею чужі слова, уживані в листах св. Василя В. Про докладне опановання мови і предмету оригіналу свідчать також студії авторки про уживані св. Василієм слова і звороти рідкі, пізні й неправильні, як також сотки, наведених нею, ріжнотіпних прикрас стилю св. Василя, усяких тропів і фігур та риторичних зворотів. Словом — се муравлина праця, головню аналітична. Висновки (конструктивні) авторки самої звичайно дуже короткі.

В »The Catholic Historical Review« за липень 1928 р. на стор. 283-4 рецензент W. Hiam Kitchin наводить кілька недоглядів авторки, але на загал за вартість тої праці ручать такі імена, як голови відділів грецького й латинського в Катол. Університеті в Америці, д-ра Roy Deferrari, котрий піддав авторці помисл до тої праці й наглядав її виконання та імена інших учених, котрим авторка просто і скромно дякує за поміч у коротенькій передмові до свого твору.

А. Ч.

Dom Fr. Josaphat MOREAU. **Les Anaphores des Liturgies de Saint Jean Chrysostome et de Saint Basile comparées aux Canons Romain et Gallican.** Paris 1927 (Librairie Bloud et Gay. 3, Rue Garancière). Стр. 110.

Автор книжки, бенедиктинець, б. професор літургіїки в папському грецькому Інституті св. Атаназія в Римі, порівнює тут тексти літургічної анафори св. Й. Золотоустого й св. Василя В. з текстами канонів римської й галіканської Служби Божої (від »Горі імійм сердца« до »Отчешашу« включно). Для сеї ціли вибрав автор

старинний текст римської літургії, що була в уживанні в кельтійській Церкві між VIII і X ст. Порівняння текстів дуже проглядне. Числами й літерами позазначувані тотожні місця, й виходить ясно, що західні літургії мають спільне жерело із східними. Особливо текст галліканського канону має дуже багато тотожних місць з анафорою св. Василія. Дуже цінними є нотки в книжці, які займають майже одну третю часть простору. В них автор вказує на біблійні тексти, котрі найшли свій відгомін у розгляданих анафорах, пояснює літургічні тексти екзегетично й історично.

Д-р Г. Костельник

Mgr. Dr. Joannes ŠIMRAK. **De relationibus Slavorum meridionalium cum Sancta Romana Sede Apostolica saeculis XVII et XVIII, secundum selecta documenta nondum edita, ex tabulariis Romanis Vaticanis s. Congregationis de Propaganda Fide et Almae Ecclesiae Zagradiensis eruta.** Vol. I. (Academia Theologica Croatica, vol. VII). Zagreb 1926. 8<sup>o</sup>, pag. 176.

Се перший том закроєної на більші розміри жерельної праці про початки нинішньої крижевацької дієцезії, яку автор опер на ватиканських рукописах, вийнятих з архіву Пропаганди та на реляціях і листах нунціїв. Тут є обнятий період 50-ти літ, від часів першого зєдиненого єпископа сербських збігців на пограничю Хорватії, Симеона Вратанії до Сави Станиславича (1611—1661). Автор висвітлив при помочи архівального матеріалу много неясних моментів у відносинах до Риму п'ятох єпископів, що гуртувалися коло василіянського монастиря в Марчі на турецько-хорватським пограничю. Є се Симеон Вратанія, Максим, Гавриїл і Василь Предоевич та Сава Станиславиц, з котрих лиш єп. Симеон і Василь Предоевич були в дійсній лучности з Римом, инші хиталися між сербським православним патріярхом в Печ і Ап. Престолом. Щоб одержати від цісаря іменовання вони приобіцювали унію і складали перед віденським нунцієм католицьке віроісповіданне, але по одержанню іменовання йшли по благословенство і свячення не до Риму, а до патріярха в Печ. Така штука удалася цілковито наслідникови першого уніятського єпископа сербських усковів (збігців), Максими Предоевичови, але вже слідуєчий по нім Гавриїл Предоевич, по одержанню цісарського іменовання, не потрапив перекопати віденського нунція, Каспра Матеї, в своїй католицькій правовірности. Нунцій не прийняв від него віроісповідання і віднісся до Риму по дальші зарядження (119). Заки звідтам прийшло позволенне на зложенне в роісповідання після грецької формули та завізанне до подорожі в цілі свячення, яке Гавриїл мав одержати в Римі, Гавриїл відбув уже подорож до Печ і небаком помер не будучи зєдиненим. Не мав щастя і слідуєчий по Гавриїлі, Василь Предоевич, що був перекопаним уніятим і по одержанню іменовання їздив до Риму, де зложив католицьке віроісповіданне (131). Ап. Столиця не хотіла потвердити його номінації на єпископство свидницьке, (таку зміну запропонував угорський канцлер Ліпай), тому що грецький

єпископ не є спосібний до обняття латинського престоло і поручила нунцієви старатися у ц'саря о іменованне на инший титул. Серед того помер номінат Василь не дїждавшись єпископського свячення. Однак він був настїльки характерний, що не пішов до православного патріярха в Печ по таке свячення, — отже помер в лучности з Римом. Утертою дорогою брехні й облуди пішов і послїдний єпископ сербських ускочїв Сава Станиславич, який по одержанню ц'сарського іменовання зложив католицьке віроісповіданне в єзуїтській колегії в Лнцу, на руки угорського канцлера єпископа Селепшенія, але зараз опісля пішов по свячення до православного патріярха, а три роки потім поспїшив до Риму по апробату, замість якої дістав лиш обіцянку, що буде затвердженій в своїм урядї, коли предложит від єпископа загребського і пограничного начальника в Вараждинї посвідку, що є добрим католиком. Але не з тих був Сава. На запити начальника погранича, чи був у Римі і чи узнає римського папу намісником Христа відповів, що папа є як усїм відомо, великим паном, котрого почитають князі і королї. Тим менше мїг дати Савї добре свідоцтво загребський єпископ, який по причині многих спірних справ зі Савою був за скасованнем окремого єпископства і прилученнем ускочних Сербїв до своєї дієцезії

Наводжу всі періпетії хитаючихся між Римом і православним сербським патріярхом єпископів хорватського погранича умисне на се, щоби не мати жадних скрупулів у своїм осудї, що три єпископи монастиря в Марчі, Максим і Гавриїл Предоєвич, як також Сава Станиславич, не можуть бути зачислені до уніятїв. Се виходить недвозначно з самих документів, які опублікував о. Шімрак. Тимчасом на превелике диво проявляє шановний автор недвозначну тенденцію представити рівно добримі уніятами всіх п'ятох марчанських єпископів. Мотиви своєї великодушности автор розвиває на ст. 78—91. На його думку єпископи, що йшли по свячення до сербського патріярха в Печ не зреклися лучности з Римом, бо й самі патріярхи в Печ стреміли до унії. Так, признати треба, що були спорадичні змагання до лучности з Римом зі сторони сербського патріярха Івана 1598 р., опісля зі сторони Риму 1640, потім знов зі сторони патріярха Паїсія 1645, якому, після реляції римського місіонаря Франца Леонардїса, походження св. Духа й опрісноки видавалися непоборимою перешкодою унії, врешті соборова пропозиція, яка 1648 вийшла від зібраних сербських єпископів по смерті Паїсія в ціли вибору нового патріярха, щоби заключити унію з Римом «старим способом, як другі землі Малої і Білої Руси так і ми»<sup>1</sup>. На тих змаганнях і пропозиціях скінчилося і до фактичної унії Риму з сербською церквою ніколи не дійшло. Тому являється цілком незрозумілим, в який спосіб можуть бути признані за уніятїв 3 єпископи хорватського погранича, які менше більше

<sup>1</sup> Реферуючи отсі слова соборового листу мішає Ш. на 123 ст. Білу Русь з Великою: ...ad instar illorum in Russia Maiore et Minore.

в часі тих лише спорадичних проб сербського патріархату навязати зносини з Римом були свячені православними патріярхами і не хотіли мати з Римом нічого спільного. А прецінь автор твердить, що й Максим »ea omnia praestitisse, quae necessaria ad communionem cum Romana Sede confitendam (!) et tenendam (?) putabantur« (ст. 77) й його наслідник Гавриїл »optimo animo fecisse ea omnia, quae necessaria pro confitenda (хита лиш!) communionem cum Sede Apostolica putabatur« (ст. 120) і третій в тім союзі Сава »quoque in numero episcoporum unitorum habendus est« (ст. 142). Загадочність такого твердження автора стає тим більша, коли він на ст. 133 каже про Максима і Гавриїла Предоевичів, що вони »ideam unionis comprehendere non poterant«. Як одно з другим погодити? Як могли бути єпископами уніятами ті самі, котрі не уміли поняти ідеї унії? Се підписаному не може зійти з дива.

Ні! Даремний труд вибілювати тих, про котрих документи видані мозольною працею автора говорять що инше. Бо в дійсности, на подяку заслугує автор за отсей перший том документів, які не без інтересу і для нашої історії унії.

Трьох Василян працювало над поширенням унії серед полудневих Словян в самих її початках. іменно Методій Терлецький, Никифор (Созанський?) і Павлин Дембський. Перший був призначений на місце Альберта Рендіча апостольським місіонарем і працював через 5 літ так успішно, що удосгоївся похвали від папи Урбана VIII (1629 р.). Другий, іменований місіонарем на місце Терлецького, був форсований Ап. Столицею як єпископ-помічник 80-літнього Симеона Вратанії проти Максима Предоевича. Третий мав здійснити уніонні заміри, з якими виступив сербський собор 1648 р. В тій цілі він дістав порученне отворити школу для сербської молодіжи і монахів в Печ. В дійсности Павлин отворив таку школу не в столиці сербського патріархату, але на пограничу в Марачі. Супроти нових документів треба справити в дечім баламутні вістки митр. Кишки в »Життєписах Василян« про Павлина Дембського (див. »Зап. ЧСВВ.« I, 124-5). Тут хитно подано, що Павлин отворив школу в Катаро, що брав участь в соборі 1648 р. та наклонив присутних і патріярха Паісія (який тоді вже помер) до висланя посольства в Рим і т. д. Все те в світлі нових документів виглядає дещо відмінно.

Др А. Ішак

Священик Панталеймон БОЖИК. **Церков Українців в Канаді.** Причинки до історії українського церковного життя в Бритійській Домінії Канаді за час від 1890-1927. Вінніпег, Манітоба, Канада. 1927. Накладом »Канадійського Українця«. Ст. 335, 8<sup>о</sup>. (Ціна 1 доляр).

Се безперечно одна з найцікавіших, але й найдивніших книжок, які може виказати наше письменство не тільки в области церковній, але в культурній взагалі.

Доволі трудно определити, до якого рода письменства зачислити сю працю. Се багато ілюстрована праця з портретами, обра-

зами, картинами, документами (печатаними й фотографованими), вся писана коротенькими уступами, немов для преси, має в собі й загально-історичні місця й чисто особисті спомини з переживань автора й витяги з газет за чверть століття (деякі з тих газет зовсім пропали і не зберігся ні один не то комплет, але навіть примірник!). Словом — матеріал дуже різнородний і такий великий, що не легко булоб його одній людині стягнути до купи навіть в Європі, де з давних давен залюбки зберігають історичні матеріали. Автор стягнув усе те якимись способами на канадійських преріях. Се доказ, що збирав матеріали десятками літ.

Супроти факту, що тих матеріалів з нашого церковно-культурного життя в Новім Світі немає зібраних ані в одній бібліотеці, ні в однім архіві, — праця о. Божика являється одиноким жерелом для історії нашого народу в англосаських краях Америки, і то жерелом, на яким можна полягати, бо автор, як видно з цілої праці, робить зі своїх матеріалів дуже обережні висновки. У багатьох місцях, хоч предкладає доволі певні докази на свої твердження, все таки робить їх у формі припущень. Словом скрізь видно солідність автора.

До найцінніших місць тої праці належать ті, де автор представляє позитивні й негативні впливи на нашу народну масу чужих і своїх діячів та агітаторів, бо се проблеми зовсім не тикані в наших письменстві. Перед читачем тої книжки пересувається немов живий фільм визначних індивідуальностей: таких католицьких місіонерів, як Бельгієць о. Ахіль Делярій, що положив кількадесять літ праці між нашим народом, як також не менше маркантні, хоч і далеко не позитивні постаті російських православних діячів (архимандрит Чеховцев, митрополит Серафим, митрополит Плятон Рощинський, архієп. Евдоким Межерський, «єпископ» з галицьких москвофілів-відступників Адам Филиповський і и.). Описи всіх тих діячів і їх діл читаються як сензаційна повість Купера. Не дивота, бо автор, сам б. православний з Буковини (що потому зражений страшним хаосом у православю перейшов на католицизм), знаменито знає всіх тих православних владик і узурпаторів владичої власти.

Дальше пересуває перед нами описи цілого ряду різних сект, що від десятків літ розбивають там наш народ: пресвітеріян, баптистів, методистів, суботників, свистунівців, англіканів, роселістів, і т. д., подає їх способи і вислід їх роботи. Притім все підчеркує безсторонно здібности навіть найбільших ворогів, коли вони їх проявили. Між способами, якими сектярі та православні розбивали наш народ, влучно підчеркує автор не тільки гроші, але й не раз добре редаговану пресу, видавану часто серед зовсім нелегких обставин. Нпр. про згаданого архим. Чеховцева пише, що він, хоч сам чоловік мало освічений, так розумівся на значінню преси, що зараз по приїзді до Канади оснував орган «Канадійську Ниву», а не маючи машини до відбивання органу, сам своїм тілом сідав на дошку, під котрою клав папір і так відбивав газету (а був се

хлоп товстий). Притім у кождім числі поміщував свою статтю п. з. »Корм Духовний«, писану так влучно, що селяне залюбки читали через ту статтю цілий орган.

Влучно представив автор також ті сили, що в нашім народі протиділяли розкладови, а саме наших Владик і наше гр. кат. духовенство і зокрема два його Чини: ОО. Василян і Редемптористів.

Та праця о. Божика має не лиш історичну вартість: се і свого рода практичний підручник, котрий на конкретних, живо змальованих, фактах виказує, що саме веде до розвалу і чого уникати. А що сектантський розвал щораз то більше навідується і сюди до нас, як взагалі всяка »американізація«, особливо негативна, отже праця о. Божика се також практичний підручник тут для нас у Галичині, так що до течій як-і людських типів, які найбільше деморалізують наші громади. Під оглядом змалювання розвальних типів особливо поручаємо читачам уступ »Проходимці«, на ст. 166-172 тої праці.

А. Ч.

M. l'abbé F. DVORNIK. *Les Slaves, Byzance et Rome au IX<sup>e</sup> siècle.* Travaux publiés par l'Institut d'Études Slaves. T. IV, éd. Librairie Ancienne, Honoré Champion. Paris 1925. Стор. 360, 8<sup>o</sup>. (Ціна: 40 франків франц.).

Зазначена праця Ф. Дворніка, професора богословського віділу пражського університету, се — солідна наукова дисертація, за котру автор увінчаний докторатом Сорбони. Автор використав для своєї праці дуже багато матеріялів і загалом, можна сказати, досить добре зорієнтувався в незвичайно обширній історичній літературі по порушених ним питаннях (лише деякі, переважно новіші, російські та українські праці лишилися йому, очевидно, невідомі). При тім автор виявив себе яко добрий методолог і при аналізі зачеплених ним тез і в перегляді висловлених раніше в науці поглядів і т. д., й особливо у своїй синтетичній роботі. Він уміє зєднувати маловідомі факти або такі, на які зверталось досі мало уваги, в суцільний огляд, надати сим фактам нове, своє освітлення й зробити з них нові висновки. Не завше при читанню книжки о. Дворніка погоджуємося з його освітленням і висновками; але, навіть і тоді, коли розходимося з ним у поглядах, з цікавістю слідкуємо за його синтетичною роботою (нпр. у розділах про византійське відродження VIII-IX вв., про византійську християнську місію і т. д.). Що правда — як уже зазначалось рецензентами книжки Дворніка — вона досить важка до читання; бо її переобтяжують місцями наведені в ній майже »сирі« матеріяли, наукові контроверзи і т. п.; до того ж можна зробити закиди книжці Дворніка й з погляду архітектоніки та плянну (хоч у працях такого роду важко дотримувати архітектонічних вимог). Але в кожному разі, ся книжка о. Дворніка то незвичайно цінний здобуток науки, що освітлює зовсім недостатно досліджену добу приєднання словянських народів до християнського світу.

Головна тема праці Дворніка — освітлення початків та роз-

витку християнства в IX стол. в тих словянських землях, що знаходилися під обопільними впливами християнського Сходу і Заходу. Сій темі присвячує автор більшу частину своєї книжки (V-IX розділи).

Але сю основну частину праці попереджає дуже широкий вступ. В тім вступі автор освітлює (в перших двох розділах) становище й долю словянських країв і словянських народів перед IX в. і в першій полов. IX стол.; зокрема автор досить яскраво представляє створення та розвій дунайсько-болгарської держави; мають чималий науковий інтерес також сторінки, присвячені Іллірії (передсловянських часів), огляд християнських епархій в давнішій часі в Іллірії та інших пізніше заселених Слов'янами землях, і т. д. Неменший інтерес представляють III і IV розділи, присвячені релігійно-культурному відродженню Византії — після перемоги над іконоборством (себто в VIII-IX вв.) та загальному оглядові місіїної діяльності Византії.

Після цього широкого вступу, о. Дворнік приступає до всебічного обговорення основної своєї теми — приєднання в IX стол. словянських народів до християнського світу і хитань майже всього Слов'янства поміж зах.-християнськими й византійськими впливами. В V розділі представляє автор величні постаті «Апостолів Слов'янства» свв. Кирила й Методія й оповідає про їх походження, початки їх діяльності і т. д. В VI розділі досліджує історію навернення Болгарії на християнство, ролю в ній Риму та Византії, «конкуренцію» між Римом та Византією в Болгарії. В VII розділі оповідає про перебування свв. Кирила й Методія в Римі, признання словянського богослуження Апостольською Столицею й апробату всієї місіїної праці свв. братів; у VIII і IX розділі — про поширення християнства в Моравії та в південно-словянських землях (Хорватії, Дальматії та ін.), про боротьбу між західно-християнськими і византійськими впливами на церковному полі, й між германськими (\*франкськими\*), византійськими й місцевими словянськими політичними стремліннями (котра теж сильно відбивалася на церковних справах), про поширення словянського богослуження й опозицію йому з боку німецького духовенства, перемогу німецького впливу в Моравії по смерті свв. Кирила й Методія, перенесення діяльності їх учнів до Болгарії і т. д. — Головну увагу о. Дворнік звертає таким чином на розвиток християнства та боротьбу між західними й византійськими впливами — в Моравії та південно-словянських краях (зокрема в Болгарії). І се цілком зрозуміло; бо саме ці краї в IX стол. остаточно прилучилися до християнського світу; і саме в них відбувалася головна боротьба в IX стол між римськими й византійськими впливами, і разом з тим творилися основи нової, оригінальної словянської християнської культури, на підставі й зах.-християнських і сх.-християнських складників. Значно менше уваги уділює автор справі поширення християнства на Україні. Автор використовує відомости житій св. Стефана Суражського й св. Георгія Амастрідського про по-

ширення християнства на Русі в 1-ій пол. IX в. й Фотієві відомости про заснування руської єпархії в 860-их рр.: але не звертає належної уваги на т. зв. «хозарську» чи ліпше сказати русько-хозарську місію св. Кирила й на вельми цікаву звістку про руські псалтир та євангелію, знайдені св. Кирилом. Зовсім не зупиняється Дворнік на незвичайно важливім, але на жаль досі не з'ясованім питанню про східні та північно-східні межі Великоморавської єпархії й про належність зах.-українських земель до цієї єпархії. Обходить він також мовчанкою й питання й про східно-кавказькі християнські впливи на старій Україні (підчеркувані вже не раз у науці — патр. Киріоном, акад. Марром, проф. Пархоменком та ин.). Внаслідок того з досліду о. Дворніка повинно випливати, що в IX стол. на Україні християнство ширилося виключно завдяки византійській місії; тимчасом, як у дійсності — маємо всі підстави припускати — християнство й християнська культура і в IX і в X стол. розповсюджувалася на україн. землях рівночасно з різних сторін — з Заходу, з Візантії й з Кавказу. — Не згадує нічого о. Дворнік й про становище християнства в IX віці в Польщі. Вправді, відомостей про поширення християнської віри в польських землях у IX віці обмаль, і успіхи християнської місії в них у IX стол. були, здається, дуже невеликі. Однак усеж таки християнська проповідь почалася в Польщі, головно в районі Кракова, вже в IX стол.; і маємо підстави припускати, що в той час у південній Польщі, так само як і в інших словянських землях, змагалися між собою східно-християнські й зах.-християн. впливи. Тому авторові годилосяб хоч коротко згадати про початки християнської місії в польських землях.

Та мимо сих пропусків, праця о. Дворніка має великий не тільки суто-науковий, але і життєвий, «актуальний» інтерес. Адже в ній порушуються такі незвичайно цікаві в наші дні проблеми, як основні (чи початкові) підстави християнської культури словянських народів, участь і роля християнського Сходу (Візантії) й Заходу в формуванні тих основ словянсько-християнської культури, характер і вартість византійської християнської цивілізації й церковности і т. ин.

Зокрема Дворнік з особливим старанням пробує вияснити «дійсний характер» Візантії й византійської культури в давніх часах. Його працю можна назвати в певній мірі спробою «реабілітації» Візантії. Студіюючи сумлінно й об'єктивно вибрану тему, Дворнік звичайно далекий від якої-небудь свідомої тенденційности й апріорности. Але в його творі всеж таки помітна певна симпатія до Візантії. Він хотівби розв'язати упередження проти Візантії, так поширені в Західній Європі й засновані часто на занадто слабім і поверховнім знанню Візантії, її культури та її ролі в християнізації й цивілізуванню Словянщини.

З найбільшим притиском о. Дворнік стверджує, що загальнопоширений погляд про пасивність і млявість місійної діяльности Візантії (прийнятий, здається, майже всіма дотеперішними дослід-

никами початкової історії християнства в Словянщині та инш. сх.-європейських землях і між инш. яскраво висловлений Є. Голубін-ским) цілком невірний: о. Дворнік доводить, що — навпаки — Візантія дуже енергійно дбала про поширення християнства серед сусідних з нею народів — і перед ІХ віком і особливо в ІХ-Х столітті. Се одна з головних тез о. Дворніка, що проходить через усю його працю.

З великою симпатією до Візантії змальовує Дворнік один з «найсвітліших» моментів у її історії — добу візантійського відродження в VIII-X вв. Відродження се відбилося і в монашій життю, і в літературі (майже виключно християнській, духовній), і в багатьох інших галузях церковного й культурного життя Візантії. Найвидатнішою постаттю в сім відродженню був безперечно св. Феодор Студит. Відродження се, на думку о. Дворніка, знайшло свій вираз також і в дуже широких та енергійних заходах Візантії (головно її світського та церковного урядів) до розповсюдження християнської віри в сусідних землях, передовсім серед словянських народів. Найвизначнішим діячем місійної праці Візантії мав бути — після Дворніка — відомий Фотій. В праці о. Дворніка Фотій представлений дуже світлою постаттю. Можливо, се сталося переважно тому, що автор змальовував лише одну сторону діяльності Фотія — його місійну роботу, та ще почасти його культурну працю. Але Візантія, — на думку о. Дворніка, — не тільки провадила жваву та широку місійну діяльність по наверненню словянських племен на християнство, але й передала їм свою сх.-християнську культуру, котрою довгі часи жили, а почасти й до нині живуть деякі словянські народи, зокрема «нарід руський» — russe (чи розуміє під «руським народом» о. Дворнік лише Росіян-Великоросів, чи всіх Сх. Словян, тобто й Українців та Білорусів також, не ясно).

Ми погоджуємося з о. Дворніком у тім, що загалом поширені в Європі відомости про Візантію справді ґрунтуються часто на дуже поверховнім і слабім знанню минулого Візантії та візантійської культури. Мимо помітного розвитку в останніх часах византологічних студій в Зах. Європі, минуле Візантії ще не освітлене в достатній мірі, й не усталена остаточно безсторонна і всебічна оцінка візантійської культури в ріжних моментах її розвитку (бо очевидна річ, що зовсім не одне й те саме візантійська культура в часах — Юстиніяна, іконоборців, Фотія, Константина Порфірогенета, візантійського «ренесансу» і т. д.). Останніми роками появилася на Заході кілька творів, присвячених «реабілітації» й непоміркованому апотеозу в анню Візантії. Але ці твори вважаємо не науковими працями, а проявом властивого частині західних письменників захоплення ріжного роду «екзотикою» (сим разом, візантійською).

Дисертація о. Дворніка цілковито відрізняється від сих тенденційних «візантофільських» творів: о. Дворнік оперує науковим матеріалом; зупиняючись головно на виявленню місійної діяльності

Византії, він старанно скупчує всі дані, що говорять за византійську місійну акцію. Ми не заперечуємо, що іноді в Византії з'являлися видатні церковні діячі, що звертали бачну увагу на місію серед сусідніх народів. До таких діячів належить нпр. св. Іоан Золотоустий, котрий між инш. чимало дбав про відновлення християнства у Скитії-Україні по гунським погромі (хоч з другого боку слід пам'ятати, що сам св. Іоан Золотоустий був властиво не византійцем, а антіохійцем; Антіохія ж займала де-що відмінне становище на християнським Сході, й антіохійська християнська культура, особливо антіохійська богословія, ріжнлася од византійської). В ІХ стол. виступають свв. Кирил і Методій. Але чи можна їх вважати діячами византійської місії? Уроджені в слов'янським краї (хоч і підвладнім Византії), Кирил і Методій були гарячими слов'янським і патріотами. Щойно короткий час працювали вони, здається, після директив Византії («русько-хозарська» місія й т. п.). Пізніше, коли вони розвинули свою діяльність у Моравії, вони ввійшли під безпосередню зверхність Найсв. Римського Престолу... – Та коли б навіть вважати всіх сих діячів, як св. Іоан Золотоустий, свв. Кирил і Методій та ин., за представників византійської місії, се свідчило б лише, що у Византії, зрідка, від часу до часу, появлялися окремі видатні церковні діячі, котрі пильно працювали на місійнім полі. Але постійної, систематичної місійної діяльності Византії навіть серед сусідніх з нею народів не було. Цілі віки жили майже в сусідстві з Византією поганські народи, з мало розвиненим релігійним культом, і Византія не подбала про навернення їх на християнство. А протягом VII-XV віків на схід і на південний схід од Византії, християнство не тільки не ширилося далі, а навпаки крок за кроком відступало перед ісламом, аж вкінці сама Византія була підбита магометанами. Пасивність Византії в місійній справі пояснюється головню трома причинами. Передовсім, довший час византійська держава, а заразом і Церква в Византії, роздиралася внутрішню боротьбою, й не в силі була з належною увагою взятися за місійну справу. З другого боку, головна сила Церкви й християнської місії — монашество у Византії було надто перейняте пасивно-контемплятивним характером, в нім не було тої жадобинної громадської діяльності, як у монашества зах.-християнського; тому й не повстало у Византії таких монаших чинів, як у Зах. Європі, котрі над усе ставили чинну громадсько-християнську акцію, а зокрема місійну акцію серед поган. (Варто при тім зазначити, що наше старо-українське монашество в сім відношенню цілковито відріжнялося од византійського. Мимо того, що більшість наших монастирів і монахів у XI в. прийняло з Византії сх.-християнську монашу регулу, що в основі своїй походить від св. Василя Великого, наші старо-українські Василяне відзначалися якраз гарячим стремлінням до чинної громадсько-християнської праці й зокрема багато зробили для поширення християнства у Сх. Європі). Нарешті, з огляду на підпорядкованість Церкви в Византії

державній владі, навіть у ті моменти, коли Візантія мала можливість поширювати християнство в сусідних краях, її місійна акція відзначалася переважно політичним характером і спрямована була передовсім до політичних цілей. Поширюючи християнство, Візантія перш над усе змагала до підпорядкування новонавернених народів під свою політичну зверхність. Але ці тенденції Візантії викликали майже завжди реакцію; і новопросвічені краї або вертали до поганства, або приймали іншу монотеїстичну віру (нпр. жидівську — як Хозари), або — в ліпшій випадку — зверталися на Захід, до західно-католицької Церкви (Борис - Михаїл болгарський, св. Ольга, Ярополк I і т. д.). Змусити новонавернені народи до признання й церковної й політичної влади Візантія була найчастіше не в стані; щойно в X-XI в. се їй удалося в Болгарії; але в більшості випадків політичний характер византійської місії незвичайно затримував поступ християнства у Словянщині та в інш. близьких до Візантії землях.

У VIII-IX стол. після перемоги византійської Церкви над іконоборцями дійсно в історії Візантії наступив період церковного й релігійно-культурного відродження. Мусимо однак сказати, що розділ у праці о. Дворніка, спеціально присвячений сьому відродженню, нам видається неповним і незовсім яскравим.

Можливо, що в певнім звязку з сим відродженням знаходиться й оживлення византійської місії в серед. IX в., за часів патр. Ігнатія й Фотія. До того часу відноситься навернення на християнство Болгарії, русько-хозарська місія св. Кирила, заснування руської єпархії (чи митрополії) і т. д. Яка саме роля припадає в тій акції патр. Ігнатієві, а яка — Фотієві, особливо в справі заснування руської єпархії (за Оскольда й Дира), незовсім ясно. Але безсумнівне, що і в тій місійній акції Візантії першорядну ролю відігравали політичні мотиви, а за часів Фотія — також конкуренція з Апост. Столицею й побоювання, що з поширенням римських впливів на словянські народи, византійська держава зо всіх майже сторін опиниться оточеною краями, безпосередно залежними від Апост. Римського Престолу і т. ин. На сих обставинах о. Дворнік у своїй книзі не зупинився.

Нарешті, очевидним перебільшенням мусимо узнати твердження о. Дворніка (висказуване вже не раз і іншими дослідниками) про незвичайно довготривалий вплив византійської культури у Росії, до того значний, що до недавнього часу «руський» нарід, «руські народні верстви» жили начебто засадами й здобутками византійської культури IX-X вв. — Безперечно, византійська релігійна культура — через Болгарію й Сербію (а почасті через Атон, Палестину і т. д.) — мала в своїм часі чималий вплив на Сх. Словянщину — Україну, Білорусь і Великоросію. В Великоросії византійські релігійно-культурні впливи ніби то задержувалися значно довше, ніж на Україні та Білорусі, котрі вже в XIII ст. почали вводити у значній мірі знов у сферу західних релігійно-культурних впливів. — Впливи византійської релігійної культури в Вели-

коросії до XVII ст. охоплювали вищі й середні верстви великоруського народу. Але й серед цих верств великоруського населення византійська культура була цілковито перетворена й пристосована до специфічних великоруських національних особливостей, та перемішана зі складниками суто-східної, азійської (не-византійської) культури, котра мала дуже велике значіння в історії Росії до XVI — XVII вв. (як се підкреслюють сучасні російські учні різних напрямів, як Віппер, Ростовцев, євразійці та ін.). Та релігійна культура, котрою жили великоруські вищі й середні стани в XV—XVII вв. була вже далека од своїх византійських (чи точніше византійсько-південно-словянських) джерел. Максим Грек, прибувши на Москву на поч. XVI стол. уже не вважав московської релігійної культури за византійську чи близьку до византійської, й був навіть вражений сильним відхиленням Великоросів од византійських основ. З початку ж XVIII в. (з доби Петра I), а почасти вже з XVII в., вищі — а потім і середні — верстви уже зовсім віддалилися не тільки од византійської, але й від давнішої специфічно-великоруської релігійної культури XIV—XVII вв., вступивши на шлях засвоєння новітньої зах.-європейської культури. У народні низи в Великоросії византійська релігійна культура майже зовсім не доходила ані перед добою Петра I ані пізніш. В XVIII — XIX вв. при давнішій великоруській (але не византійській) релігійній культурі лишилися в Росії самі тільки «старовіри», та при тім ще далі відійшли вони од дійсно византійських основ, ще більш внесли в свою релігійну «напів-культуру» національно-російського духу. — Що ж до України й Білоруси, в їх історії византійська культура відіграла велику (але не виключну) роль лише в давніших часах. Взагалі ж Україна (з Білоруссю), займаючи серединне становище між християнським Заходом, Византією й Москвою, користала у своїй культурній творчості з різних джерел; і про незвичайно довготривалий вплив византійської культури (ледви чи не до наших часів) на Україні (та на Білорусі) ще менше можна говорити, ніж про подібний вплив у Великоросії. О. Дворнік взагалі перебільшив історично-культурні й особливо місійні заслуги Византії і надто світлими фарбами й де-що однобічно змалював культурну роль Византії й зокрема діяльність Фотія в життю Словян у IX ст.

Ми зупинилися в нашій оцінці головню на деяких спірних засадничих тезах та ідеях о. Дворніка, які мають тепер у нас досить «актуальне» значіння й з якими ми не погоджуємося. Але по-за тим, як ми вже зазначали попереду, в книжці о. Дворніка знаходиться багато дуже цінного наукового матеріалу, обробленого дуже старанно, доброю метою й з видимою любовію. Загалом, мимо деяких наших розходжень з о. Дворніком у засадничих церковно-історичних та культурно-історичних питаннях, мусимо визнати його працю дуже цінним придбанням церковно-історичної науки.

Вячеслав Заїкин

ks. Adrjan BOUDOU TJ. **Stolica święta a Rosja**. Stosunki dyplomatyczne między niemi w XIX stuleciu. Przekład z francuskiego Zofji Skowrońskiej. Tom pierwszy 1814 1847. Kraków 1928. Nakładem Wydawnictwa Księży Jezuitów. 8° 608.

Пятьтомова праця бл. п. о. Павла Пієрлінга Т. І. *La Russie et le Saint-Siège* зачислється до ряду таких чоловічих творів католицького генія, як *Die Geschichte der Päpste* Людвика Пастора, як *The Catholic Encyclopedia* або нова католицька енциклопедія в еспанській мові (*Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo-Americana*). Смерть одначе не чекала, аж знаменитий російський Єзуїт покінчить свою епохальну працю, і витрутила йому з руки перо, коли у своїх дослідях добрався до р. 1804. На щасте для історичної католицької науки, основу праці о. Пієрлінга, скоро по його смерті, схопив у свої досвідні руки французький Єзуїт, о. Адриан Буду, посідаючий правдивий історичний талан. (В останніх літах о. Буду був також чинний у папській дипломатії, сповняючи з успіхом уряд секретаря делегата св. Престола в надбалтійських краях, як Литва, Лотва й Естонія). Володіючи поправно мовою російською, о. Буду показався вповні предиспонованим до сього, щоби стати продовжником діла свого небуденного співбрата російської народности. Визначними чертами сього історика дипломатичних відносин з Росією в XIX ст. є спокій, такт і обережність в осудах, навіть у виборі висловів. З тим знаменито лучиться щира і свята простота і велика скромність; коли о. Буду видає осуд про річи, випадки і особи, не доглянеш у ньому ані тіни висування свого я, або хочби й *ceterum censeo*.

Та маємо прецінь писати рецензію, а не життєпис о. Буду, тому час уже від особи автора перейти до оцінки самого діла. Менше важне те, що обговорюване діло з ласки автора одержало переставлений наголовок, інший від того, що його мало передше, для читача, розкоханого в безпереривности історичного оповідання, більше незрозуміла ся річ, чому саме о. Буду не підняв діла о. Пієрлінга на р. 1804, — бо досі довів свою працю його попередник, — але на р. 1814, хоча ся дата куди виразнійше записалася в історії Європи і Церкви. Брак сей у якійсь мірі доповнено у вступі, де мова про ситуацію Церкви до р. 1814. У »передмові до польського видання« о. Урбан Т. І. працю о. Буду називає політичною історією польської Церкви під російською займанщиною. Отсе дещо імперіялістичне названне остільки властиве, що Церкви руська, білоруська, литовська лотвійська, вірменська, грузинська менше-більше пасивно зносили те, що Церква польська, наслідком переваги впливів і чисельної, надавала тон католицькому життю на цілій області російського царства, від ледів Півночі до побережжя Криму, від суходільної межі з Австрією і Німеччиною до Спокійного Океану. Не видно також, щоб о. Буду в більшій степені почував, що за фасадом польської Церкви в царській Росії існували менше або більше др мучі у своїй свідомости народи, котрим хибаж Провидінне не призначило ролі *Düngervolk*'у для сильніших сусідів... Треба

було всесвітньої війни і великої російської революції, щоби велитенська тюрма народів, як слушно називано довоєнну Росію, розсипалася в грузи і на них виросло вже нове життя народів визволених. Кождий з них цілком справедливо бажав і бажає мати до діла з Церквою католицькою, а не польською. Польонофільсько настроений о. Буду бачить одначе головно Поляків, з котрими, впрочім вповні справедливо, разом з нами спочуває, коли на них спадає російський батіг. Русини-Українці є для нього лише великістю ісповідною, а не народною. Обговорюючи спокусливі наступи на св. унію, що їх розвели як Катерина II так і Микола I, саме належало більше узгляднити той факт, що сі наступи ніколи не повелибся так легко, колиб не діланне злегковаженого народного чинника між упослідженими в Польщі під кождим оглядом уніятами. Хитра політика царів і цариць завсіди вигравала ті атути. О. Буду пораз перший використав до історії касати св. унії на Білій Руси ватиканські архіви і видістав відтам неодну нову особливість. Тому історики гр. кат. Церкви, опрацьовуючи минуле унії при кінці XVIII і в XIX ст., вже не будуть могли поминути праці о. Буду. Для св. унії французський Єзуїт має традиційну сердечну симпатію і з найживішою запападливістю обговорює надто тяжку її долю під російським берлом.

Одинока бодай річ, котра дещо дискваліфікує о. Буду, яко знавця Росії і Росіян, се його відношенне до російської психіки. Перечитаймо що пише: »Та (російська) туга до містицизму« і отсе »полюбленне до краю наконечности й абсолюту« є знаком передусім безладдя умового, а навіть морального. Російський нарід подібний до рослої дитини, що її на завсіди полишено під опікою няньки, замість дати їй з часом виховательку (ст. 114). Так судять звичайно люди, котрих гадка не вибігає поза рамки латинської культури, що то занадто часто чваниться своєю ясністю і логічністю. Наведене реченне ще не означає, що о. Буду не висловив про Росію і Росіян також низку осудів зовсім слушних.

Наш історик дуже відзначається влучним западаннем характерів: нераз кількома потягами пера удачно представляє сільвету якогось єпископа, дипломата... Возьмім його характеристики митроп. Булгака, Сестшеньцевича, Головинського і інших. А якщо йде мова про справи уніятські, то багато про них знайде читач наперед у розділі IV, у яким о. Буду обговорює по черзі стан гр. кат. Церкви на Білій Русі за царя Олександра I, за цісаря Миколи I і Семашка, як також перші протести з боку Риму проти сеї огидної акції. Тоді, коли Семашко, Зубко, Янковський були ще слухачами виленського університету, на богословським віділі панував йосифинський напрям. Тут між и. автор зазначає, як погано відбився він на долі св. унії. Весь розділ VI посвячений *ex professo* катастрофі 1839 року. На його зміст складаються: Агонія Церкви греко-уніятської. Акт 1839 р. Протест зі сторони Риму. Переслідуванне »навернених«. Холмська уніятська єпархія в Польськім Королівстві. — Але й в дальших розділах о. Буду нераз повертає до уніятського питання.

Доводиться зустрінути в автора і кілька ризиковних речень. До таких напр. належить: »Цсарська бюрократія не мала перед ректором Духовної Академії ніяких (!) тайн« (404); »...безмежне (sic) довіре, що його мали бюрократи...« (521). Тут нам насувається анегдота, що її ми чули, а яка свідчить вимовно, що було трохи інакше. Коли Вол. Соловйов, відвідуючи цісарську рим.-катол. Духовну Академію в Петрограді, спитав тодішного її ректора бл. п. архієп. Симона, чи не боїться з причини сеї візити яких прикрих для себе консеквенцій з боку уряду (В. Соловйов не був надто мило баченим у правительственных кругах), ректор відказав: чорний сажі не боїться.

О. Буду ще раз пригвоздив історію »матери« Мокрини, геніальної брехуки, котра будучи тільки звичайною собі виленською куховаркою, екс-жидівкою, на заході Європи вивела в поле найвищі моральні авторитети! Се одна з найбільших брехень, що її знають річники XIX стол. Деякі ендецькі круги, мимо повалення сеї містифікації і шантажу вже передше о. І. Урбаном Т. І., мали смілість навіть до останних часів піддавати у сумнів правдивість його жерельних доказів. Чи обережність Риму відносно Мокрини була цілком достаточна, про се *salva reverentia* сміємо трохи сумніватися, на перекір опінії о. Буду (440-441). Не знаємо також, чи щасливий се термін: »вірмено-грузини« (539), коли мова про обряд вірменсько-католицький на півдні Росії і на Кавказі.

В додатку знаходимо повний текст заключеного в р. 1817 конкордату між св. Престолом і Росією, як також виказ тих точок, що до котрих не прийшло тоді до порозуміння з обох сторін. Бібліографію, красше: жерела, для практичних зглядів, належалоби помістити радше на вступі праці, як на кінці. Спис жерел, писаних і друкованих, займає цілих 7 сторін дрібного друку, а се свідчить про велич довершеної о. Буду праці. Розуміється, не бракує й спису назви і річей.

Читати обговорений твір — се неабияка приємність. І ніщо в тім дивного! Зміст його для нас прецікавий, опанованне предмету повне, відтворенне минулого мистецьке, метод праці величний... Тож отся книжка буде постійною позицією в бібліотеці кожного, хто захоче науково пізнати і зрозуміти політичні дії католицької Церкви під російською завойовщиною.

о. Вл. Толочко

Ludwig Freiherr von PASTOR. **Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des Mittelalters.** Zwölfter Band. Geschichte der Päpste im Zeitalter der katholischen Restauration und des dreißigjährigen Krieges. Leo XI und Paul V (1605-1621). Freiburg im Br. 1927. Herder. Ст. XXXVI+698.

Не станемо тут повторяти загальних думок про монументальний твір Пастора. Можна тільки чудуватися, як сей учений у своїм високім віці може випускати так скоро один по другім такі об'ємисті томи; а ще більше дивуешся, бачучи в кождім використану

таку величезну літературу і непроглядну просто масу нових архивних жерел з цілої Європи. Тим більше жаль, що в партіях присвячених руській Церкві (X глава) він користується майже лише жерелами виданими в Bullarium diplomatum et privilegiorum S. R. P. та у Theiner'a Monumenta Poloniae, а з літератури поза Гепеном, Ліковським і Гофманом хіба таким памфлетом як Смольки Die geussische Welt. Та сьому винні ми самі. — Як у кождім томі Пастора, так і тут, багато місця відведено історії римського мистецтва і взагалі культури того часу (XII гл.) С. Т.

**Acta Officii Consistorialis Leopoliensis antiquissima**, edidit Guilelmus ROLNY. Vol. I, 1482-1489. Львів 1927, ст. IX+674.

Перший том актів римо-католицької консисторії у Львові займе почесне місце серед галицьких видавництв з середних віків: є тут незвичайно обильний матеріал і до історії Церкви і до ріжнородних господарських і культурних питань Галичини кінця XV в., — до історії Львова і ріжних місцевостей, в яких були римо-католицькі парохії. Дуже бажано булоб, щоби хто переглянув основно сю велику книгу і винотував з неї ріжні інтересні подробиці. На сьому місці звернемо увагу на деякі акти, що торкаються справ грецького обряду.

Під 1488 р. знаходимо таку записку: »Zophia mulier quondam Ruthena ratificandō dicta testium in causa matrimoniali prestitit iuramentum, quod violenter existens Ruthena per quendam Iliam Ruthenum rapta et per vim cognita, cui quidem Ilko alias Stanislao nomine post baptismum assignato commanebat, semper in matrimonium dissentiendo, et ob hoc propter huiusmodi violenciam baptismum suscepit« (ч. 2251). Зміст сеї записки, писаної такою крутою латиною, вказує на факт перехрещування осіб, що переходили з грецького обряду на латинський. Ілія чи Ілько Русин дістав по хрещенню (post baptismum) імя Станислава, таксамо Софія Русинка, зневолена Ільком прийняла латинське хрещенне (baptismum suscepit). — Дві записки торкаються десятин Русинів, тобто вірних грецького обряду на річ латинського духовенства: 1485 р. в Камінці Струмиловій Русини, що купили поля від Поляків мусіли платити десятину і річні оплати латинському єпископови, — мешканці Забужа не хотіли того робити (ч. 1297); подібно 1487 р. бурмистри з Коломиї ведуть в консисторії справу про аннони Русинів, що сидять »in cruda radice« (ч. 1798). — З інших подробиць: 1486 р. консисторія розглядає справу ксьондза Якова, мабуть з Куликова, що побив якось руського священика (ч. 1495).

І. Крипякевич

**E. C. SCHERER. Geschichte und Kirchengeschichte an den deutschen Universitäten, ihre Anfänge im Zeitalter des Humanismus und ihre Ausbildung zu selbständigen Disziplinen.** Freiburg i. B., Herder, 1927. S. XXX+522.

Інструктивна книжка першої кляси. На основі незвичайно бо-

гатового матеріалу, печатного й архивного, слідить Шерер розвиток навчання і студій історичних та церковно історичних на німецьких університетах до кінця XVIII-го в. Сьогодні, очевидно, неможливо й уявити собі університету без уладжень для широких й основних дослідів над минулим; навчання історії і наукові студії з усіх обсягів її стали сьогодні невіддільним атрибутом новочасної культури й найголовнішою підмогою громадянських почувань і звязків. Сьогодні нема красшого мірила культурного розвитку якогось народу як стан історичних дослідів на його університетах. Та не все було так. Були часи, коли історія — все одно, політична чи церковна, була незнаною дисципліною на університетах, або коли під назвою історії розумілося цілком не те що сьогодні. Причина тому ясна Німецькі, приміром, університети повставали головню в XIV в., коли історіографія стояла дуже низько. Оксім сього цілю університетів, по тогдішньому розумінню, не було творене або розвиванне нових наук; школи мали тільки подавати й ширити устійнені вже галузи людського знання. Тому-то довгий час на європейських університетах усе навчання історії обмежалося до читання малого підручника Martinus Polonus († 1278): *Chronica summorum pontificum imperatorumque ac de septem aetatibus* — подуманого як помічний засіб до богословських наук. Щотільки часи Відродження принесли зміну в сім напрямі. З того часу мало-по-малу навчання історії усамостійнюється, поширює свій обсяг і здобуває свої власні методи, а у слід за сим починається й самостійне досліджування минулого й переміняється у нову буйну галузь науки. Присім одначе довгий час під історією розумілося в першій мірі минуле Церкви, і щотільки згодом доходить до відокремління політичної історії від церковної — наперед на протестантських університетах, опісля й на католицьких. У відносинах між католицизмом і реформацією історична наука грала важну, одначе нерівну роллю. Зразу протестанти послугувалися нею залюбки у своїх нападах на Рим, католики natomiast у своїх полеміках мило заходили в минуле і більше користувалися теологічно-філософичною діалектикою. Висліди, річ звичайна, не могли бути для Церкви дуже корисні. Минуло багато часу і католицька Церква зазнала багато страт, поки її учені доглянули, яку величаву непобідну зброю має католицька ідея саме в історії.. Сьогодні-ж історичні досліди — то один із найбезпечніших бастионів католицької Церкви й один з найуспішніших засобів у ширеню католицького духа. Як до сього дійшло, який довгий і крутий шлях треба було пройти до відкриття і зрозуміння сеї цінности — все те подрібно зображене у студії Шерера.

Розвиток історичних наук на німецьких університетах слідить автор по отсій схемі: Стадія вступна до 1520, коли символом історичного знання були *Chronica Martiniana* і *Flores temporum*. Перша стадія нової історичної течії обіймає часи 1520-1555, коли навчання історії на університетах зосередковує свою увагу на читання грецьких і латинських істориків. Друга стадія (1555-1648) почата Мелянхтоном, що перший почав виклади з »універсальної історії« на

основі хроніки Каріона. У третій стадії (по 1648) починається відокремлюване політичної історії від церковної, найперше у протестантів, опісля (на поч. XVIII в.) у католиків. Ся доба розвивається у трьох ступнях: а) творення історичних катедр, б) Тересіяньська реформа університетів, в) скасування ордену Єзуїтів. Розвиток закінчився повним усамостійненем церковної історії.

Так було в Німеччині і в інших католицьких країнах; а у нас? У нас — церковно-історичної дисципліни цілком ще нема.

С. Т

Заслуженный профессоръ Др. богосл. Н. Н. ГЛУБОВОКОВСКИЙ. **Русская богословская наука въ ея историческомъ развитіи и новѣйшемъ состояніи.** Изданіе редакціи «Воскреснаго Чтенія». Варшава, 1928 115 8<sup>0</sup> (друкованих петитом).

Енциклікою «Regum Orientalium» з дня 8. IX. 1928 р. св. Отець закликає католицький світ, зокрема працівників католицької науки до найпильнішого студювання східної богословії й зокрема богословії незєдинених Східних Церков. — В звязку з тим, уважаємо доцільним звернути увагу на недавно виданий історіографічний огляд російської богословської науки — одного з найвидатніших представників сучасної російської богословії д-ра Глубоковського (нині професора болгарського Софійського Університету). Огляд сей для нас тим більше цікавий, що в нім знаходимо чимало відомостей і про розвиток правосл. богословських студій на Вел. Україні (в 2-ій пол. XIX та на поч. XX в.). — Др Глубоковский розглядає розвиток не тільки богословської науки в стислім значінню сього слова (тобто — догматичної, моральної, полемічної, душпастирської богословії та студій над св. Письмом, патрології і т. ин.), але також і церковної історіографії та церковно правничої науки. — Огляд сей однак обіймає не цілої історії богословської науки в Росії (та на Вел. Україні). Закінчується він 1916 1917 роком. Найновішої російської богословії він майже не торкається. Є лише декілька згадок про деякі окремі найновіші російські богосл. праці. Найцікавіші з них се критичні уваги з приводу найновіших творів митроп. Антонія Храповицького, проповідника «очищення» православної богословії од католицьких складників, котрому деякі російські та сербські богослови закидають ухилення в бік монофізитства. Глибоку кризу й хаос сучасної російської богословії<sup>1</sup> Др Глубоковский не освітлює. Не згадує й незвичайно характеристичної появи в друку в 1927 році написаної ще 25 років тому розвідки ієромон. Тарасія (під редакцією митр. Антонія Храповицького), в котрій найсильніше відбилося змагання деяких сучасних російських богословів до «розкатоличення» та «усамостійнення» російської богосл. науки. Обминає також праці професора Правосл. Богосл. Виділу в Варшаві Мик. Арсеньєва, переважно друковані в протестантських, а навть іноді в ліберально-протестантських виданнях. Нарешті нічого не каже

<sup>1</sup> Про сучасну кризу російської богословської науки — див. нашу статтю в «Новій Зорі», 1928, 3. VI., ч. 41 (143).

про діяльність тих російських богословів, що гуртуються навколо Російськ. Богосл. Інституту в Парижі (з котрих де-хто виразно ухилиється в бік містицизму в дусі Як. Бема та Шелінга) — з другого боку, починає свій огляд богословської науки Г-ий лише з середини XIX віку, коли появились праці митр. Макарія Булгакова, проф. Як. Амфітеатрова, архієп. Антонія Амфітеатрова та инш., а огляд російської церковної історіографії — з поч. XIX віку (праці митр. Платона Левшина й Методія Смірнова). Весь попередний розвій богосл. науки в Росії (та на Вел. Україні) д-р Г-ий залишив без уваги, вважаючи що до серед. XIX в. в Росії не було «наукової богословії». Не вважає д-р Г-ий за науково богословські й праці київських богословів XVII-XVIII вв. — професорів Київської та Московської академій. В наслідок того, виходить, начебто російська богосл. наука в серед. XIX в. появилася як *deus ex machina*, без усякого попередного підготування й бази. Таким чином, в огляді д-ра Г-го немає історичної перспективи; бо не освітлений незвичайно цікавий початковий період історії східнослов'янської (української й російської) богословської науки, в котрім вона створилася й досить довго знаходилася під найсильнішим впливом католицької богословії. — Отже в огляді д-ра Г-го знаходимо освітлення лише одного періоду в історії російських богослов. студій. — Та очевидна річ, що і в такім обмеженім вигляді книжка д-ра Г-го може бути цікавою і корисною для ознайомлення з розвитком богословської думки в Росії (й на Вел. Україні) та для орієнтування в досить великій російській богосл. літературі 2-гої пол. XIX в. й поч. XX ст. — Мусимо однак зазначити дві великі прогалини в праці Г-го. Д-р Г. розуміє богосл. науку майже виключно як науку «академічну», і тому в його огляді ми зовсім не знаходимо відомостей про праці тих російських мислителів-богословів, що не мали ніякого відношення до російських духовних академій. Але твори деяких з тих мислителів-богословів, нпр. Самаріна й особливо Волод. Соловйова, — може й позбавлені іноді деяких ціх академічної науковости — становлять велику вартість для богословії і мають незвичайний інтерес. — Друга прогалина — в огляді церковної історіографії — для нас особливо помітна: д-р Г-ий зовсім залишив без уваги численні (хоч часом і дуже тенденційні) праці російських учених з історії унії й взагалі з історії Церкви на Україні та Білорусі в XIV-XVIII вв., (присвятивши однак рівночасно цілий окремий розділ дослідям російських учених з історії Церкви в инш. слов'янських землях та в Румунії). Взагалі, огляд церковної історіографії д-р Г-му не вдавсь. Огляди розвитку богословських наук і церковно-правничої науки вийшли в нього значно ліпше.

О. Максимович

**Die Geschichtswissenschaft in Sowjet-Russland 1917-1927.** Bibliographischer Katalog, herausgegeben von der Deutschen Gesellschaft zum Studium Osteuropas, anlässlich der von ihr in der Preussischen Staatsbibliothek zu Berlin veranstalteten Ausstellung. Mit einem Vorwort von

Prof. Dr. Otto Hoetzsch. Berlin-Königsberg Pr. 1928: Ost-Europa Verlag. 8°, 200. RM. 3.—

Кожному працюючому науково, передусім кожному історикови відомо, яку неочінену прислугу віддавали і віддають систематично уложені показники російської історичної літератури. Та склалося, що у поступовім ХХ столітті просто безнадійним було не лише одержати якунебудь книжку, що появилася друком на велитенському просторі б. Росії, тепер у межах РСФСР, але навіть не доводилось культурному світові дізнатися про тамошні нові наукові видання. Справді, небувала переоцінка всіх цінностей! Тому розуміємо, яку незвичайну прислугу віддало історії й взагалі науці німецьке Товариство для Студій Східної Європи, випускаючи у світ отсей обильний бібліографічний катальог. Се перша причина, чому слід ним зацікавитися. — До каталогу увійшли титули більше як 2.000 праць, котрі обговорюють ось які ділянки: організацію російських історичних дослідів, радянське архіварство, бібліографію, сучасний російський погляд на історію, історичний матеріалізм, російську історію: загальну і по періодам (домонгольську, московську, XVIII-XX століття, революційну, робітничу, комуністичну, ленінівську, комуністичного інтернаціоналу), далі історію неросійських народів у межах Радянської Унії, історію всесвітну (старинну, середновіча, новітню, Візантії, Близького і Далекого Сходу, соціалізму і революційного движіння), опісля історичну помічних наук (палеографію, нумізматику, етнографію, географію), історію релігій і церков, історію філософії, педагогіки, літератури, археології, мистецтва, музики, театру, права, устрою, заряду, господарства, вкінці збірних видань, журналів і періодичних публікацій наукових товариств та університетів. Катальог кінчиться виказом історичної літератури, надрукованої російською мовою поза Радянщиною.

Направду, тяжко поврити, що Радянщина протягом недовгих років спромоглася на тільки позиції. Але тільки й її, що тих позицій! Бо вже з отсим бібліографічним катальогом у руках доволі скоро переконаємося, який се саме набуток. Перегляньмо нпр. наголовки праць з области історії релігій і церков. Ані сліду чогось солідного і наукового в європейськім розумінню. Те саме у інших працях, те саме — скрізь. А що найзгубніше для науки, то сей радянський змісл, радянський кут бачення, радянська очевидна і злобна брехня, що їх відчувається у працях усіх ділянок і усіх авторів. Дізнається вражіння, що божевільний впоює і накидує всім і кожному свою божевільну думку, свій божевільний світогляд, своє божевільне слово, свій божевільний чин. Се друга причина актуальности сього каталогу.

Й отсе з тих двох причин висше наведена книжка заслугоє на більшу увагу. Дивуємося лише, чому німецькі її спорядчики не висловили ясно своїх об'єктивних переконань про окремішність Українців, Білорусинів ітд. від Росіян, бо тоді признавалиб були Українцям, Білорусинам ітд. не лише їхню територіяльну ріжницю, але й культурну, язикову та національну.

Й. Скр.

Проф. Р. ЛАЩЕНКО. Лекції по історії українського права. Частина I: Княжа доба. 1. Література. 2. Памятники права. 3. Історія державного права. Прага, 1923. Стор. 150, 8<sup>о</sup>. Частина II: Литовсько-польська доба. Випуск перший: пам'ятники права. Прага, 1924. Стор. 78, 8<sup>о</sup>.

Від кількох уже років один з найбільш енергійних працівників української науки Ростислав Лашенко розпочав працю над систематизацією історії українського права. Подібно до того, як М. Грушевський систематизував обширні матеріали з нашої історії у своїм великім курсі — «Історії України-Руси», або М. Возняк — історично-літературні матеріали — в своїй тритомовій «Історії україн. літератури», Лашенко робить спробу систематизації всіх попередніх студій і дослідів з історії українського права у названих «Лекціях». На жаль, через технічні й матеріальні труднощі та перешкоди, досі видрукував Лашенко лише першу частину та перший випуск другої частини своєї великої праці, котра в повнім своїм вигляді мусить складатися очевидно з кількох великих томів. Найбільшу увагу звертає Лашенко в своїх працях на історію джерел україн. права і особливо на історію суспільно-державного ладу України, котра безперечно є найважливішою та найбільше цікавою для широких кругів галузю історії україн. права.

З огляду на велику роль Церкви в державнім, суспільнім і культурнім життю України, зокрема в правотворчості україн. народу (особливо в давніших часах), історія укр. права мусить присвячувати чимало уваги Церкві й церковному праву. В «Лекціях» Лашенка знаходимо де-кілька розділів, що спеціально трактують різні питання з історії церковного права на Україні (церковні устави; рецепція византійського права на Русі; «церковні люде»; роль і значіння Церкви та її правне становище на Україні в княжу добу).

Проф. Лашенко є одним з тих істориків, котрі розуміють значіння державности й державного будівництва в історії України і присвячують свої досліді передовсім студіюванню державного ладу й державної творчості укр. народу, а не анархічних його рухів, (якими найбільше цікавилися й займалися давніші українські історики-«народники», від Костомарова до М. Грушевського). В сім відношенню Лашенко сходиться з нашими істориками національно-державницького напрямку. Але на світогляді Лашенка всеж таки дуже сильно відбилися впливи істориків-народників, особливо Костомарова. Слідом за Костомаровим та ин. народниками, запевняє Лашенко, що «ідея права на Україні завше зливалася в поглядах народних з ідеєю рівности, братерства», й що «ідеї про т. зв. спадкового монарха на Україні успіху не мали» і т. под. Але виставивши ці апріорні твердження про особливу демократичність укр. народу, далі — освітлюючи державний лад старої Галицько-Української Держави — Лашенко, яко сумлінний учений, сам мусів признати, що в старих часах в усій Сх. Словянщині найбільше й найповніше розвинувся аристократичний лад якраз на українських землях, особливо в Галичині. Річ ясна, що на Україні, так само як

і в усіх інших краях, політичні ідеї, настрої й змагання мінялися й еволюціонували. В деякі періоди дійсно на Україні переважали демократичні ідеї й настрої (нпр. за часів Б. Хмельницького, Брюховецького, в 1917 р. ітд.); іноді ж вони або зовсім зникли (в Галицькій Королівстві, в XVIII в.) або змагалися з ідеями та настроями аристократичними. Те саме треба сказати й про ідеї та стремління республіканські й монархічні<sup>1</sup>. В старих («князівських») часах форми політичного устрою україн. земель були мішані: в різних землях і в різні моменти переважали то князівська влада, то боярство, а іноді, але рідко й недовго — віче. Дійсне «народоправство», котре, на думку проф. Лашенка, переважало на Україні в старих часах — знайшло свій повний вираз в тій добі лише у відомих громадах «татарських людей». По-за тим, навіть підчас найдемократичніших рухів київських народних низів (у 1068, в 1113 р.), самі сі низи кликали й ставили на київським престолі князів, і то князів видатних, енергійних, і до того ж обов'язково — з тої самої династії «Рюриковичів».

Цілком вірно й справедливо оцінює Лашенко в своїй праці роль та значіння Церкви, духовенства і особливо монастирів у суспільно-державнім, культурнім і правнім розвитку України. «Духовенство, — пише Лашенко, — з'являлося в той час на Україні визначним чинником в суспільному життї, впливаючи безпосередно на зміну не тільки поодиноких правних положень, але і на відміну цілих поодиноких інститутів»... Особливо підчеркує Лашенко велику й позитивну роль монастирів у старій Русі-Україні: «Монастирі являли собою вище суспільство, де новий порядок річей, нова релігія проповідувалися не словом, тільки а ділом. Це були не тільки церковні інституції в тісному значінню того поняття, але і огнища, в яких... найшов для себе, для своєї роботи притулок людський інтелект. Через це монастирі відіграли таку визначну роль в розвитку і правних думок на Україні. В монастирях головним чином зосереджувалося у той час інтелектуальне життя»... ітд. (Част. I, стор. 136, 143 та ин.).

Але в освітленню окремих моментів з історії Церкви та церковного права на Україні в праці проф. Лашенка зустрічаємо іноді неточности й невірности. Так нпр. при сучаснім стані студій над початками християнства на Русі не можна вже говорити, як робить се проф. Лашенко, що «християнська віра була перенята нашими правітцями з Візантії». Роль Візантії в поширенню християнства на українських землях не була ані виключною ані домінуючою. Найбільшу роль в християнізації Русі відіграла не Візантія, а дунайська Болгарія; крім того, поруч з Болгарією та Візантією, чимало сприяли розвиткові християнства на Русі й Німеччина, й Чехія, й кавказькі краї ітд.

---

<sup>1</sup> Грунтовні зауваження проти приписування особливої «демократичности» всьому укр. народові й багато уваг про розвій недемократичних та монархічних ідей на Україні подає Вол. Дорошенко в дуже ціннім нарисі «До питання про характер і зміст україн. літератури» (у збірці його творів «Життя і Знання». Львів, 1918).

Взаємини між Церквою і державою в старій Русі Лашенко означає загалом вірно, підносячи широку автономність Церкви на Русі в давних часах. Вірною в загальних рисах, (але не зовсім повною) вважаємо й подану Лашенком характеристику відносин Руської (Української) Церкви до царгородського патріярха в давних часах. Руська Церква, — каже Лашенко, — підлягала *de jure* константинопольському патріярхові, але фактично була самостійною й користувалася в питаннях свого внутрішнього життя повною самоуправою: коли залежність од Византії просвічувалася, то лише в одному — в іменуванні митрополита київського патріярхом константинопольським«... Далі згадує Лашенко про два моменти, коли Руська Церква визволялася зовсім з-під зверхности Византії, — в серед. XI і в серед. XII в. (за Ярослава Мудр. та за Ізяслава II). Все це й на наш погляд, цілком вірне. Але варто було яскравіше підчеркнути, що Руська Церква в давних часах не постійно знаходилася навіть і під канонічною зверхністю константиноп. патріярха. Зокрема варто було б зупинитися на питанні про становище Руської Церкви за Володимира Вел. й міркуваннях Голубінського відносно незалежності Руської Церкви од Византії за часів Володимира, а також хоч коротко зазначити ще й інші моменти, коли Руська Церква виходила, очевидно, з-під влади константиноп. патріярха (в 2-ій пол. XI в., в серед. XIII в.).

На жаль, Лашенко не зупинився й на питаннях про взаємини Руської Церкви з св. Римським Престолом (перед »розділенням« 1054 р. і по нім) та про вплив західного церковного права на українське (зазначений Суворовим, Абрагамом та ин). Особливо шкода, що Лашенко поминув мало зясоване питання про відносини Руси до Апост. Столиці, котре освітлювалося досі лише з церковно-історичного погляду і досі ніким не розглядалося з погляду церковно-правничого.

Зупиняючись над причинами занепаду автономії Україн. Православної Церкви, проф. Лашенко каже, що вже з XIV віку »Москва почала енергійно руйнувати автономію Української Церкви« й що »московський вел. князь Іван Калита примусив митрополита Петра перенести митрополічу катедру з Володимира - на - Клязьмі до Москви«... Останніми часами в наддніпрянській літературі, у деяких авторів церковно історичних брошур і статей (Огієнка, Лотоцького і т. п.) утерлася звичка звалювати всю вину за зникнення автокефалії й автономії, а потім і за повний упадок Україн. Православної Церкви — на Москву. Але проф. Лашенкові, яко об'єктивному й сумлінному вченому, належало б уважніше приглянутися до процесу занепаду Україн. Прав. сл. Церкви та його причин. Занепад сей дійсно почався в XIV чи навіть у XIII в. Від того часу Укр. Прав. Церква майже постійно була в стані кризи (за винятком хіба двох недовгих періодів — Петра Могили і потім В. Ясинського та Й. Кроковського); вона або змагала до злуки з Західною Церквою, або сама хилилася до Москви. Ступневе зєднання Україн. Правосл. Церкви з Російською наступило не стільки через заходи

Москви, як через старання самого укр. правосл. духовенства, особливо укр. правосл. владик, котрі — починаючи з митроп. Петра (в XIV в.) чи навіть з Кирила Русина (XIII в.) — самі шукали міцного оперття в московських князях, а потім царях та імператорах. (Зокрема, митр. Петро не під примусом, а добровільно переніс свою катедру до Москви). В тім — трагедія українського православ'я. Але головна причина тої трагедії — не Москва.

Не погоджуємося ще з одним твердженням проф. Лашенка — відносно часу повстання «виборної засади» при заміщенню священничих посад на Україні. В «литовській добі», як відомо, парафіяльних священників на Україні часто або іменували «патрони» (світські протектори) церков (дідичі то що), або іноді вибирали церковні братства і громади. Проф. Лашенко висловлює думку (висказувану іноді й деякими инш. дослідниками), що вже у «князівській добі» на Україні «кожна місцева громада, як автономна одиниця, обірала здібних до виконання обов'язків священника людей; в основу взаємовідносин між громадою і священником покладался договір; але разом з тим найбільш заможні бояре виставляли також кандидатів на священника в своїх маєтках«... Всі ці звичаї дійсно існували на Україні в «литовській» добі (тільки вибори кандидатів на священника переводилися не повсюди, не в усіх, а лише в деяких громадах). Але ми вважаємо щонайменше за дуже сумнівне, щоби ті звичаї могли повстати вже в давній, «князівській» добі. Навпаки, все промовляє за тим, що вони появились на Україні щойно в «литовським» періоді

Підносячи ці зауваження відносно «Лекцій» проф. Лашенка, головню з приводу поодиноких питань церковного права, мусимо при тм визнати його працю в цілому за незвичайно важливий твір у нашій, так бідній, історично-правничій науці, і можемо лише побажати, щоби Вш. Автор одержав можливість закінчити й видати свій обширний курс історії укр. права, котрий у такім випадку міг би відограти для нашої історично-правничої науки таку саму епохальну роль, як курси М Грушевського та М. Возняка для історії України та історії української літератури.

В. З.

Edward CHWALEWIK. **Zbiory Polskie.** Archiwa, biblioteki, gabinety, galerje, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie w porządku alfabetycznym według miejscowości ułożone. Tom I: A - M. Warszawa - Kraków MCMXXVI. 8<sup>o</sup> 1X+490. — Tom II: N - Ż Warszawa - Kraków MCMXXVII. 560.

Ще недавно названо отсю працю Хвалевіка «бенедиктинським твором» (див. Lwów dawny i dzisiejszy. 53). Не станемо сього названня перечити чи оспорювати, бо нашим завданнем є лише видвинути Basilianica і їх оцінити, справити і доповнити. Наскільки справді «бенедиктинським» окажется авторове діло, побачимо вже з нашої частинної перевірки, що її заплікуємо, придержуючись абеткового порядку книжки.

Біла Підл. (I, 20): Відомий образ св. Йосафата, кисти Й. Сімлера, вернув сюди щойно 26.V. 1927, коли то його торжественно відслонено (див. Wiadomości Diecezj. Podl. IX, 211). Бучач (I, 36): Монастирська церква стилева (барок). На місце давного конвікту, відкрито інститут ім. св. Йосафата, при яким існує шкільна бібліотека, габінети: історично-географічний і фізикальний, та природописний музей. Тут також є портрети М. Потоцького, кисти Василянина. Холм (I, 44): Думаємо, що П. Шиманський се не єпископ лат. обр. Венямин П. Шиманський, але прелат гр. кат. і проф. холмської семинарії. Зате деінде (I, 354) названий професор о. П. Шим. певніше буде єпископ Вен. Шим. Добромиль (I, 64): В р. 1905 закрито монастир, йогож бібліотеку приділено монастирям у Крехові і Лаврові. Портрети Гербуртів пішли до Крехова, відки 1919 р. забрали їх польські жовніри і досі не звернули правному власникови. В біжучім році (1928), по основній реставрації монастиря, відновлено і бібліотеку. Дрогобич (I, 70): На жаль, ані словечком не сказано про існуючий наш монастир, про б. школу і оставший по ній архівальний матеріал; нічогісенького про широко звісні церкви (передовсім св. Юрія). Про Гошів (I, 125) усі подані вісти сьогодні вже перестарілі. Яворів (I, 136): Додати належить принаймні кілька слів про давний монастир СС. Василянок, шкільну бібліотеку, монастирський архів та церкву Успення. Краснопуща (I, 262): Названий іконостас згорів 3.VII. 1899, вратовано лише царські ворота і престіл св. Василя В. Крехів (I, 264): Щеплотський помяник тут не одинокий. Автор примістив його раз у Крехові, раз у Львові в музею Ставропігії (I, 409). В дійности він тепер деінде. Виховавче заведенне -- се новіціят галицької провінції ЧСВВ. Свої дані про Крехів автор писав приблизно в м. червни або липни 1926 (I, 323) і на превелике здивованне ще не знав, що в червни 1919 р. польські жовніри, вивозячи новиків і всю монастирську братію на інтернованне до Домб'я, вивезли в незнанім напрямі, звичайними фірами, всю бібліотеку, архів, музей і цінніші портрети (між ними і добромильські портрети Гербуртів) і щойно по енергійних пошукуваннях Начальним Зарядом ЧСВВ. в р. 1924 з великим трудом удалося в Варшаві віднайти здекомплетовану бібліотеку і понищені архівальні та музейні об'єкти. Управа монастиря своїм коштом привезла те, що ще зберіглося назад до Крехова. По портретах та повідриваних цінних оправах книжок і слід загинув. — Для повної картини слід іще зазначити, що сам крехівський монастир оточений памятковим муром, із історичними нарощними баштами; недалеко-ж монастиря від півночи ще досі стоїть знаний широко і далеко памятник, а від півдня, в лісі, т. зв. печера Йоїла. Кристинопіль (I, 270) до часів війни посідав кілька листів Наполеона. Монастирська церква замітна своєю будовою. На території кристинопільської парохії лежить Городище василянське, де був у давнині монастир, з якого походить славний «Апостол» і «Євангеліє», памятки XII-XIII ст. Недалеко є й село Вольсвин, у якому найдено мабуть останну памятку з часів існуючого тут колись жіночого монастиря, а саме

зразково гаптований епитрахиль (див. »Записки ЧСВВ.« II, 158). Дані про Львів (I, 367 д.) перестарілі і клясично поплутані. Се відносимо передусім до Basilianica, а саме до бібліотеки(383) і до згадки про монастир (396), причім ні словечка про церкву, іконostas, мальовила, образи тощо. Але й багато інших вісток, про річи нам близькі, просто схоплені з воздуха. Вкажемо важніші помилки: Помічник щеплотський в Крехові (I, 264) і в Музею Ставропигії (I, 409); ті самі об'єкти раз у Архіві гр. кат. капітули (I, 369), то знов у Націон. Музею (I, 411); у Ставропигійськiм музею приміщено: »Кристинопільський Апостол« XII в., — безперечну власність оо. Василіян, котра iuge caduco перейшла була до збірок Ставропигії, одержавши ч. 39, а відси дісталася до Ростова н. Д.; сюди влучено і »Бучацьке Євангеліє«, теж власність василіянського Чину; вкінці сюди зачислено помітники добромильський і крехівський. На решту недокладностей не звертаємо уваги, лише загально зазначимо, що партію Львів належалоб основно переробити і вірно справити. Про бібліотеку Студіону — ні згадки! Лаврів (I, 432) зовсім не зацікавив автора. А шкода! Бо з новішої літератури про Лаврів дізнався і про т. зв. лаврівські пергаментові листки і про цікаву під многими оглядами церкву і про актуальну сьогодні лаврівську, церковну стінспись. Пліхів (II, 55) не має церкви оо. Василіян, а все тут сказане належить віднести до Краснопуці. Підгірці (II, 67) своїм співосновником узнають о. Партенія Ломиковського. Перемишль (II, 120), подібно як Львів, належалоб доповнити, а поодинокі установи згрупувати чи розмежити після нинішнього стану. М. и. нема згадки про богату збірку образів у єпископській палаті. Те саме залишено зазначити у Львові, у митрополичій палаті. Перемишльські оо. Реформати мають цінну пам'ятку по св. Йосафаті, омофор і нарукавницю (див. »Записки ЧСВВ.« I, 140). Чи буковинська Путьна (II, 134) признається сьогодні до монастиря оо. Василіян, ми дуже сумніваємося. Авторів Рим (II, 168) не знає української колегії і церкви св. Сергія і Вакха, у якій маємо гробовець митр. Р. Корсака. Щодо архіву Пропаганди, то він мав 22 тт. актів Прокуратора ЧСВВ., але всі вони, за виїмком тому 12, находяться нині в Націон. Музею у Львові. Самбір (II, 181): Тут не було і нема бібліотеки оо. Василіян. Станиславів (II, 205), крім згаданих побіжно цінностей, має ще доцільно призбирану і вартісну бібліотеку ім. еп. А. Шептицького, приміщену в Духовній Семинарії. Пропущені Улашківці мали невелику монастирську бібліотеку, що її спалили Москалі. Між и. згоріли метрики. Вильно (II, 463) також належить до ряду менше старанно оброблених. Так пр. зі зборів нас интересуючих бібліотека православної Семинарії (II, 483) давно вже в більшости перенесена на вул. Остробрамську 11 і про неї властиво належить сказати те все, що автор відніс до книгозбору при Остробрамській б. На жаль, колишня цінна і велика бібліотека, нині виказує перебрані рештки. Залишений каталог подає лише в часті спис тих усіх, що з бібліотеки доцільно вибирали вартісні видання і рукописи. Тут між и., (лист 108 об. каталогу рукописів) під N. 36 занотовано: Сборникъ — починається

словомъ Іоанна Златоустаго о молитвѣ — разнаго письма и почерка; есть писанія рукою Іосафата Полоцкаго, — отъ тогоже вѣрно, и на корешкѣ написано, что эта книга — В. Josaphata manuscripta. Про сі manuscripta згадав і автор (II,478) як належачі колись до університетської бібліотеки, та в дійсности вони були туди вивозичені, про що свідчить збережений досі реверс. Ще довго-довго до тоїж університетської бібліотеки йшли стародруки, книги, комплетні періодичні видання і рукописи, прикрашуючі колись василіянські книгозбірні, опісля ж, влучені до бібліотеки Литовської Правосл. Духовної Семинарії, стали заповняти університетську бібліотеку, а далі бібліотеку нововідкритої православної семинарії, бібліотеку білоруську, православного богосл. факультету у Варшаві, ба навіть стали появлятися на антикварськім ринку Берліна і Липська. Така доля зустріла мало що не всі василіянські бібліотеки в межах б Росії. Жовква (II,543) у монастирі приміщує і музей. Щодо архіву і бібліотеки правди ради слід зазначити, що вони багато потерпіли від польських жовнівів. І сеї знаменної обставини автор не уважав за відповідне подати до прилюдного відома, хоч про неї до перших місяців р. 1927, коли друкувався сей том (II,551), автор міг уже бути поінформований.

Ось так виглядають Basilianica в праці Хвалевіка. Про інші партії — не видаємо жадного осуду. Та хочби їхня доля була щасливіша від сеї, що спала на Basilianica, всетаки ми не відважуємося праці Хвалевіка назвати »бenedиктинським твором«. Отсе наше становище оправдує уже ся частинна перевірка, що її ми перевели.

Й. Скрутень ЧСВВ.

**Ius canonicum religiosorum**, exaravit Dr. Josephus PEJŠKA CSSR. Editio tertia post primam et alteram privatim pro manuscripto impressa. Friburgi Brisg. MCMXXVII. Herder et Co. 22 X 14, XVI + 366. 8·50 M.

Наслідком буйного розцвіту життя законного в цілій Церкві католицькій, законне право являється природною його потребою і доконечною умовиною. Не дивно, що до його опрацювання беруться каноністи з певного рода званням і замилюванням. До таких належить наш автор. Зі звання — член рухливої законної конгрегації, каноніст — всебічно підготований, любячий право законне, не пішов протоптаним досі шляхом, але бажав виявити себе оригінальним і дати для прилюдного вжитку право законне в обробленню оригінальним. І ся оригінальність слідна вже в розкладі матеріялу. Книга перша затитулована: Право чинів прилюдне або соціяльне; книга друга: Про спільний стан осіб; книга третя: Про управу чинів; книга четверта: Про святі річі; вкінці: Додатки. Авторова оригінальність пробивається також і у самім викладі, коли пояснює права, коли висуває свій погляд, (зникли трохи оригінальний, як пр. при поясненню *communicatio privilegiorum*, ст. 31 д.), коли передусім у сумнівній або контроверсійній матерії сміло й ясно рішає чи ставить свою тезу. З признанням треба ще зазначити, що скрізь

автор добивається аж до подробиць і мабуть мало можна подумати практичних *casus'ів*, що їх розвязка не булаб подана в тім підручнику. — Однак і тут, як зрештою при інших подібних оцінках, муситься з жалем підчеркнути, що східне право законне автором неузгляднене. Не маємо при тім на мисли східного законного права нескодифікованого, не підданого контролі Апостольського Престола, зложеного в епітиміях, номоканонах, типиконах тощо, але східне право законне, яким рядяться заапробовані, що найменше властью єпископською, східні Чини і східні Конгрегації. І ці установи мають весь корпус правний на взір західних законних установ, котрий, хоч у неоднім ріжний і відмінний, зовсім добре може бути пояснюваний, порівнуваний, а навіть при деяких випадках може послужити нормою для інтерпретації законного права західних. Се тим більше автор міг був узгляднити, що основні постанови тогож права надруковані латинською мовою у виданнях синодів замойського і львівського, а зпоміж дефінітивно затверджених східних конституцій існують від давна *Constitutiones Congr. Ruth. Ordinis S. Basilii M.* (Żowkwa 1910), не згадуючи вже правил інших галузей сього Чину. — Сподіємося, що отсі наші дезідерати будуть могли бути узгляднені незвичайно поступовим автором при дальших виданнях сього підручника, котрим чейже хотять послуговатися і вірні східного обряду.

Й. С к р.

Д-р'ь ГАДЖЕГА Юлій. 1) **Библейскіе вопросы** съ точки зрѣнія восточныхъ Церквей. Ужгородъ 1921. 8<sup>о</sup> стор. 16.

2) **Екзегетическія сочиненія.** (Объясненія библейскихъ мѣстъ, касающихся спорныхъ вопросовъ между восточной и западной Церквами). Ужгородъ 1923. 8<sup>о</sup> стор. 90.

По словам самого автора — обі його праці безпретенціональні. Вони, не лише скромні своїм обємом, але такі самі своїм змістом і методою: не претендують на вичерпуючу повність ні наукову основність. Ціллю їх: орієнтувати богословську молодіж про погляди східної Церкви на найважніші біблійні питання та про її екзегезу на біблійні тексти, в яких мова о правдах спірних між обома Церквами. західною і східною. Крім того, автор видав обі ці розвідки ще і для того, щоби «зробити початок» і дати заохоту до дальших праць на сій вдячній ділянці.

Ті авторові застереження треба мати на увазі при оцінці його праць.

1. Біблійні питання поодинокі обговорені в такім порядку: Вплив протестантизму (старого і раціоналізму) на східну біблійну богослов'ю; історія Канону св. Письма у східній Церкві; історія словянської біблії в чотирох її стадіях; переклади св. Письма на народні мови у східних Церквах; приватне читанне св. Письма у східній Церкві; вкінці: чи східні мають у себе автентичний текст св. Письма?

Одні з тих питань оброблені досить основно, як прим. історія словянської біблії, а передовсім історія Канону св. Письма у східній

Церкві. Автор виказує, що вилучування девтероканонічних книг Ст. Завіта з об'єму Канону св. Письма противиться цілій давній традиції самої таки східної Церкви, ба навіть нинішній її практиці, бо загально в виданнях св. Письма печатаються девтероканонічні книги Ст. Завіта поруч з протоканонічними без ніяких заваг. Деякі питання оброблені навіть зовсім оригінально, як прим. останнє, де автор виказує, що питання автентичного тексту виринуло у східній Церкві лише через згляд автентичности Вульгати у західних і лише через згляд на західну Церкву не зістало вирішене за виїмком одної грецької Церкви, що приняла »канонічність« (—автентичність) переводу LXX.

Шкода однак, що автор, який належить до передвоєнної генерації наших біблістів і без сумніву має у себе обильнішу російську біблійну літературу (бо якоюж іншою дорогою набув знання російської мови, що нею видані оба твори), так коротко справився з впливами протестантизму на православних біблістів, не зупинився довше на оригінальній типови популяризатора раціоналізму в Росії гр. Львови Толстім, а передовсім, чому цілковито поминув так важну і загадочну квестію, як погляди на натхненне, об'єм натхнення, безошибочність св. Письма в православній богословії. Се хиба для поміченої ним цілі далеко важніша річ як прим. чисто історичне питання переводів.

2. Коли в біблійних питаннях у передмові автор заявив, що його ціллю є побудити інших, щоби вони занялися подібними працями в інтересі зближення і взаємного пізнання обох Церков, що більше, коли за L'Hellenisme'ом (janvier-fevrier, 1911) повторює, що св. Письмо (Нов. Завіт) є найкрасшим середником до об'єднання Церков, то він зовсім послідовно йде крок вперед і два роки пізніше видає свій другий, екзегетичний твір. В ньому коротко вияснені тексти св. Письма, які містять католицькі правди, заперечувані східними (примат і неомильність римських папів, походження св. Духа, чистилище, Непорочне Зачаття П. Діви, форма Т. Евхаристії — епіклеза, безпосередна після смерти винагорода святих, епітимія і відпусти, нерозривність супружжа), або тексти, якими православні боронять своїх питомих церковних звичаїв (матерія Т. Евхаристії — квашений хліб, св. Причастіє під двома видами, женитьба духовенства).

« І сей твір є радше інформаційний як науковий. В кождім поодинокім случаю виложений Status quaestionis і паралельними місцями св. Письма та толкуваннями Отців Церкви вказана слушність того зміслу текстів, який їм підкладає католицька Церква.

Се, що у автора без застережень годиться похвалити, то його ідея: в першу чергу шукати з православними спільної мови на підкладі св. Письма. Переданне є в тім згляді середником більше дразливим і гнучким. Щодо передання то між католицькими, а навіть найбільше правими православними богословами заходять різкі різниці. Праві православні богослови перечать такі суцні правди, як примат і неомильність римських папів, замикають ряд вселен-

ських соборів зі семим, II Нікейським, собором, без належної основи признають виїмкову повагу дванадцяти частинним соборам. Щодо св. Письма, зосібна щодо Нов. Завіту, погляди правих православних богословів покриваються цілковито з католицькими. На підкладі св. Письма полеміка буде найбільше лагідною і приязною, а зближення може мати найбільші вигляди. Утверджує нас в сім переконанню і zarazом мило вражає, що праві православні богослови про біблійні студії в католицькій Церкві виражуються подекуди з найбільшою пошаною і з довірем ними користуються. Навести можна хочби одного з найновіших, д-ра Воїслава Яніця (Увод у Нови Завет, Београд 1924), який в часі воєнної сербської еміграції пробував в Англії, де впливи певно не дуже настроювали його в сторону католицької богословії. Тимто ще більше характеристичні його слова: »Та найкапітальніший твір в научному розборі питань Нов. Завіту всетаки є діло E. Jacquier'a: Histoire des livres du Nouveau Testament, видане в Парижі 1915 р., в якому знаходиться все до послідної пори написане про біблійну критику. Тим ділом ми покористувалися обильно, як виходить з перегляду змісту. Jacquier дав останнє слово науки про сучасний стан дослідів над біблією« (стор. 24). Подібно говорить він і про інших католицьких біблістів.

О. д-р В. Лаба

Fürst Eugen N. TRUBETZKOY. **Die religiöse Weltanschauung der altrussischen Ikonenmalerei.** Herausgegeben und eingeleitet von Nicolaus v. Arseniew. Paderborn, 1927. Ferd. Schöningh. 8<sup>o</sup> Стр. XI + 99. Зміст: 1. »Einleitung« (V-XI); 2. »Zwei Welten in der altrussischen Ikonenmalerei« (3-55) і 3. »Eine Weltanschauung in Farben. Die Frage vom Sinne des Lebens in der altrussischen kirchlichen Malerei« (59-99).

У першій статті знайомить перекладчик читача з автором (\*1863 †1920): проф. філ. права, заст. голови церк. собору (Москва, 1917-18), повним рел. патосу—противником большевизму, христ. філ. [»Seine Philosophie... ist Phil. d. Kreuzes. Aber im Kreuze Christi, im Leiden... in den Prüfungen, die in Christi Namen ertragen werden, ist auch Freude gegeben u. Sieg«. (IX)], гарячим патріотом (патріотизм служить христ. ідеї та »wird dadurch verklärt, geheiligt, begründet«. (VI) та ідеологом рел., церк.-нац. напрямку, накликаючим до живих іще традицій церк. містики. Вказує на ті чинники, які формували світогляд автора, як і загалом цілу його духову структуру (високо-культ. родинне milieu, гурток Хомякова та філ. Соловйова), а під кінець інформує про твори автора, з яких найкращі повстали в останніх 4-х літах життя. між якими є й виче наведений (Москва, 1916), в якому автор намагається при помочи моск. ікони, пізнати істоту стар моск. церк. побожності.

У другій статті говорить уже сам автор, говорить про два протилежні собі світи, які співживуть у дав. мистецтві. Він вважає відкриття ікони одним з найб. відкриттів в історії моск. культури »и, besonders d. geistige Sinn dieser in der Welt einzigartig daste-

henden Kunst« (3), який є істотою ціл. дав. моск. дух. життя, пізнання котрого дає можливість пізнати не тільки минувшину, але також теперішність і майбутність. В іконі співжитє два світи: »die jenseitige ewige Ruhe« (7) та повний терпіння, хаотичний, який шукає що-й-но Бога, — та паралельно до них в іконі віддзеркалюється дві Росії. Ці два світи бачить автор в красках [»Jede Farbe hat an ihrer besonderen Stelle ihre besondere sinnvolle Bedeutung« (17)], між якими панує своєрідна гієрархія, а яких вживано з вел. мист. тактом (пересада в золоті — часи занепаду); бачить в ілюстрації людських почувань та настроїв, де maximum радості співжитє з maximum болю (нпр. »Благовіщення«). Загалом »In dieser Unterordnung aller Farben, welche die Schönheit d. Schöpfung vorstellen, dem jenseitigen Sinne d. ewigen Wortes, liegt die Quelle d. ganzen Lyrik u. auch d. Dramatik d. russ. Ikonenmalerei« (34); бачить в »Стр. Судах«, яких творці ставлять вправді тільки сміливий проблем, але який вказує на їхнє глибоке зрозуміння людської душі; бачить в архітектурі (дає їй глибок. псих. інтерпр.), а ще краще бачить це порівнюючи стару архіт. з новітньою, якої копули подібні до предметів домаш. приладдя, віддзеркалюють новітнє філістерство, а якого істоту пояснює нам відома зі »Стр. Судів« погранична постать між раєм та пеклом, а яка »weder hierher noch dorthin hineinpaßt, da er sogar nicht imstande ist, diese zwei Welten wahrzunehmen« (50). Автор сподіється, що відкриття ікони, яке припало на час великих терпінь (вона зродилася в подібних часах) започаткує новий, могутній період моск. дух. історії.

У третій статті займається автор проблем м змислу життя в стар. моск. мистецтві, а на який — на його думку — можна відповісти тільки тоді, коли розв'яжеться загадка перед якою станула безрадно артист. критика: »Wie ist dieser (ікони) Asketismus mit jener so leuchtend-freudigen Farbenpracht in Einklang zu bringen?« (70). Відповідає: Щоби дійти до найвищої радості (остаточна перемога Богочоловіка) »muß der Mensch sich vorbereiten durch sittlichen Kampf,... So wie er ist, kann er nicht ein Teil des... allumfassenden Gottestempels werden, denn da ist kein Platz... für einen... fleischlichen Menschen... Die Ikone ist kein... Abbild, sondern sie ist ein Vorbild der künftigen, der zum Tempel Gottes gewordenen Menschheit« (72). Ікона »verkündet... uns d. höchste Freude an — den überbiologischen Sinn des Lebens u. d. Ende vom Reiche d. Tieres« (84), що завжди було, є й буде — змислом життя.

Тільки автор. Це есенція його думок.

Я подав її перш завсе тому, бо автор в обох статтях глибоко ввійшов в істоту стар. церк. мистецтва (факт, який у мистецтвознавчій літературі є ще завжди дуже рідкою появою), а ще й тому, щоби читач міг зразу зорієнтуватися в моїх критичних увагах та щоби сам — по можності — міг критично до тих і тамтих устосунковатися.

Обі статті зродилися в дуже критичних хвилях (останні місяці перед вибухом революції). Це були хвилі, в яких автор (дух.

предст. рел.-нац. напр. в моск. дух. житті) мусів відповісти собі самому на багато питань, які настирливо домагалися відповіді; це були ті рідкі хвилі кольосального дух. напруження, в яких людина бачить все кругом себе ясніше — ніж досі, в яких людина розв'язує безліч загадок. Очевидно, що розв'язка проблемів іде завжди по лінії вже існуючих поглядів, зн. що розв'язка є завжди залежна від існуючого вже дух. резервуару даної людини. В нашому випадкові автор у своїй психологічній інтерпретації ікони (що й є властивим змістом обох статей) пішов по лінії свого дотеперішнього світогляду (якого конкретизація наступила в два роки пізніше), що й було причиною цього, що він не будучи мистецтвознавцем — дав серйозну та глибоку інтерпретацію ікони, а що є рівночасно доказом, що світогляд автора глибоко коріниться в нетрах моск. культури. Очевидно, що інтерпретацію автора треба буде ще нераз піддати мистецтвознавчій критиці, та ще не раз її перевірити, але всеж таки вона останеться свого рода основою, на якій буде можна її поглиблювати та поширювати. Найцінніші — на мою думку — є сторінки, на яких автор обговорює символіку красок (виходячи подекуди з інтерпретації Кондакова<sup>1</sup>), в чому можна знайти багато аналогій з поглядом — на цей проблем — експресіоністів, а саме з поглядом відомого моск. маляра та ідеолога експресіонізму В. Кандінського. Вистане прочитати деякі сторінки з його твору<sup>2</sup>, щоби переконатися про залежність інтерпретації автора від поглядів Канд. Цю залежність стрічаємо й на другому місці, нпр. там, де Трубец. говорить о «внутрішнім змісті ікони», про «geistige Sinn der Kunst».<sup>3</sup> Ця залежність вказує не тільки на те, що експресіонізм ХХ ст. у дуже великій мірі причинився до розуміння ікони, але й на те, що його джерела треба шукати у великій мірі в моск. культурі.

В однім однак не можу погодитися з автором, а саме: будь-тоби цю інтерпретацію можна примінити виключно тільки до моск. ікони. Ні! Її можна примінити й до давньої укр. ікони, навіть такої, яка повстала на пол.-укр. етногр. пограниччю (вправді цього рода галицьких ікон заховалося до наших днів ледви кілька, але всеж таки це вже збиває твердження автора), а властиво її можна примінити в багатьох випадках до ікон цілого схід. словянства, а подекуди навіть до ікон ріжних народів і ріжних часів.

Одне разить читача, а саме: Автор тут і там повторяється й то зовсім непотрібно, але зате його думки логічно впливають одна з другої і тим він вповні направляє вражіння балакучости, яке зразу можна віднести, читаючи деякі сторінки.

Яр. Константинович

<sup>1</sup> Kondakoff. Histoire de l'art byzantin... т. II.

<sup>2</sup> Kandinsky. Über das Geistige in der Kunst insbesondere in der Malerei. Dritte Edition. München, 1912. Спеціально стр. 43-49 («Wirkung der Farbe») та 50-95 («Formen und Farbensprache»).

<sup>3</sup> Пор. зі статтею п. н. «Über die Formfrage» (У збірці «Der blaue Reiter», München, 1912), в якій Канд. багато говорить о «внутрішнім тоні предмету», о «дусі предмету»....

Проф. Бар. М. А. ТАУБЕ. **Римъ и Русь въ до-монголькїй періодъ** (X-XIII вв.) (Ex Oriente. Религіозныя и философскія проблемы Востока и Запада, подъ редакціей проф. др. богословія Людвига Берга. Майнцъ-Висбаденъ 1927. Ст. 163-195).

Michael Freiherr von TAUBE. **Rom und Russland in der vor-mongolischen Zeit** (X. bis XII. Jahrhundert). (Ex Oriente. Religiöse und philosophische Probleme des Ostens und des Westens. herausgegeben von Prof. Dr. theol. Ludwig Berg. Mainz - Wiesbaden 1927. S. 196-223).

Отся двоязична праця проф. Таубе складається зі вступу і пяти глав: I) Жерела христїянства на Руси до св. Володимира; II) Володимир Св., хрещенне Руси і римська Церква; III) Князюванне Ярослава М. і т. зв. «розділ Церков» (1054); IV) Русь і Рим по «розділі Церков» в церковно-політичнм напрямку; V) Релігійні звязки старої Руси з католицьким Заходом в дотатарській добі.

Автор виходить із становища, що в передтатарській добі ціла Русь входила в склад загально-європейської сімї народів — *respublica Christiana* — і що тільки монгольська інвазія створила глибоку прірву між європейським Сходом і Заходом. Приступаючи до нарису взаємин обох світів на релігійнім ґрунті, він приготований, що його образ римсько-руських відносин буде прийнятий неприхильно деякими колами земляків і одновірців (проф. Таубе православний Росїянин). «Бо на нездоровім емігрантським ґрунті раз-у-раз приходиться мати діло то з вибухами якогось злосливо-воєвничого «православ'я», раніше незнаного, то з тенденційними випадками «євразійства», що викривляє руську історію й виповідає війну західно-європейській культурі взагалі і католицькій Церкві зокрема» (ст. 164). Все те одначе не спиняє його зображати давно минуле, яке воно було і яким він бажав-би видіти будучину: церковне зближене відчужених громадянств<sup>1</sup>.

В перших двох главах автор коротко переходить головні моменти христїянізації Руси, підкреслюючи західні, католицькі впливи. Він у курсі всіх нових проблемів з того обсягу і їх головних наукових заступників. Дивує лише незнайомість, чи може тільки поминене такої важної праці як проф. Абрама Powstanie organ z-cji kościoła łacińskiego na Rusi. Деякі погляди і твердження автора виходять неумотивованими: прим. що св. Володимир «з утіхою» приймив польського єпископа Райнберна, або що подружжє Святополка з Болеславною було в 1013 р. (ст. 172). Про перше жерела не говорять ні словечка, а друге певно сталося раніше, бо в 1013 був уже конфлікт (Титмар). Подібно і в дальших розділах попадаються деякі гіпотези подані неначе безсумнівні факти. Так ось не маємо права потвердити, що переяславський «митрополит» Єфрем (в 90 их рр. XI. в.) був коли митрополитом сеї Руси та що він посилав кого до Риму (ст. 179-180).

<sup>1</sup> Згадуючи нову публікацію протоєрея Сахарова про православє і католицтво і його напасти на Рим автор висловлюється м. ин. «Наши протестанствующіе батюшки иногда заговариваются до того, что приходится пожалѣть обѣ изчезновеніи узды бл. п. обер-прокурора св. Синода» (ст. 182).

Найцінніша частина праці то глава V, про релігійні звязки Руси з католицтвом по розриві 1054, чи — як автор висловлюється — про релігійну екдосмосу, ендосмосу і симбіозу між Русю і Заходом. Мова тут про прониканне римських празників на Русь, як прим. перенесення мощів св. Николая, як паломництва руських князів і княгинь до Риму, почитанне у нас західних святих (прим. папи Климента, св. Войтеха, св. Олафа й ин.), жертви на католицькі церкви і монастирі, образи, сосуди і церкви по католицьким зразкам навіть на півночі в Сусдальщині і Новгороді і т. ин. Зокрема подяка належиться авторови за бібліографічні вказівки в сім напрямі. Зате огляд місіонарської діяльности католиків на Руси занадто скупий (автор прим. не знає праць ні Пфайфера, ні Альтанера, ні Абрагама). Таксамо й огляд супружних звязків руських князів і княжен з католицькими тільки дуже фрагментарний, як під річевим оглядом так і бібліографічним.

Під кінець останньої глави російського (не німецького) тексту зустрічаю відгомін моєї власної праці, про митрополита Петра Акеревича 1245 («Записки» т. II.). Сей відгомін обмежається до одної думки в тексті, де кн. Михайла Всеволодича чернігівського († 1246, не 1248<sup>1</sup>) схарактеризовано як прихильника церковної Унії, та до просторої нотки під текстом (видко, доданої вже в часі печатання статті) з критичною увагою до моєї праці. Автор намагається показати, що я помилково назвав митроп. Петра «Акеревичем», помішавши його з іншою особою. Закид сей неоправданий. Докладнішому розборуви його присвячую окрему статейку у відділі: *Miscellanea*.

Не вважаючи на се і на зазначені висше інші недостачі, розвідка проф. Таубе належить до найцінніших, які появилися в останніх часах з обсягу русько-католицьких взаємин.

С. Томашівський

**Е. ШМУРЛО. Когда и гдѣ крестился Владимиръ Святой?** (Записки Русскаго Историческаго Общества въ Прагѣ, кн. I. Прага Чешская 1927, ст. 10—148, й окремо).

Один із типових прикладів, як недостатчно оброблена історія старинної Руси, маємо у факті, що початий тому 60 літ спір про час і місце хрещення Володимира В. досі не закінчився і що погляди дослідників на сі питання сьогодні не менше відбігають від себе, як відбігали колись. Під хронологічним оглядом — думки хитаються між 987 і 990; щодо місця — головно між Києвом і Корсунем таврійським, не кажучи про інші побічні догадки.

Як знаємо, «Повість временних літ» кладе охрещене Володимира на 988 р., довершене буччтмо у здобутім Корсуні; одначе літописець зазначає одночасно, що вже думки його сучасників були під сим оглядом поділені. У другій половині XI в., після дослідів над іншими жерелами, руськими, византійськими й арабськими, зокрема після виходу знаної «Історії руської Церкви» Голубинського, щораз більше почав прийматися погляд, що Володимир хрестився

ще 987 р., іменно в Києві, та що похід на Корсунь підняв він, вже як християнин, щотілько два роки пізніше. В часі-ж між одною подією і другою, мали б вестися переговори Володимира з Царгородом у справі руської підмоги проти византійського узурпатора Варди Фоки. Отсю теорію про окремихність охрещення і здобуття Корсуня поглибив і поширив Шахматов, розкривши т. зв. корсунську легенду, використану літописцем. Його бистроумні замітки довели дальше до утворення гіпотези про охридсько-болгарський початок руського християнства (Присьолков).

Одначе згодом прийшла й реакція. В новіших часах Истрин почав систематично підривати голосні теорії Шахматова і його учеників, й останній хронологічно вислів сеї реакції маємо в цитованій повисше розвідці Е. Шмурла.

Автор намагається зберегти оповідання літопису, що Володимир хрестився в Корсуні, а дату сього факту пересуває в інший бік — на р. 990. Щоб погодити сей погляд з поза-літописними жерелами, автор будує, чи красше відновляє дві побічні гіпотези: одну, що Володимир був уже в 987 оглашеним; другу, що вже тогді заручився з грецькою цесарівною.

Штучність сеї теорії видна з першого погляду; її мотивування полишає багато до бажання. Між иншим, вона суперечна з літописним оповіданням, яке автор бажає ратувати. Воно не тільки не підтверджує сеї догадки, а ще й явно виключає, коли вяже тісно акт хрещення з оглашенем: »Епископъ же корсуньскыи съ попы цѣсаричины огласивъ крѣсти Володимера«.

Значить, проблема часу і місця охрещення Володимира дефінітивно ще не розв'язана.

С. Томашівський

**А. А. САВИЧ. Униатские школы для западно-русского юношества до брестской церковной унии (1596)** («Труды Белорусского Государственного Университета в Минске». 1922 г. N. 1. 164-175).

— **Западно-русские униатские школы XVII-XVIII веков.** (Тамже. 1922 г. N. 2-3. 130-197).

Висше наведеної розвідки докладний зміст і належну, на нашу думку, оцінку подав нещодавно К. Харлампович (див. «Україна». Київ 1927. Кн. 1-2, ст. 200). До слів шановного академіка бажаємо докинути декілька заміток, щоби тим способом праця А. А. Савича одержала повніше висвітленне.

Розвідка, що правда, закроена на ширше обробленне і досі не докінчена, та вже з надрукованої частини можна осудити, що її автор не підійшов до своєї теми з науковою метою. Лише поодинокі партії вказують на авторову серйозність, деяку ерудицію та начитаність, але в цілому — брак провідної думки, брак перевірки написаного, брак ясних понять про уніятські (католицькі) установи, брак критичного зміслу при послугуванні історичною метою. Головний хід авторових думок менше-більше такий: Після того, як при уніонних зусиллях завели методи зовнішні і політичні, Рим забрався

до школи. Оснував отже грецьку колегію в Римі, та коли се не вистарчало, Рим, ведений ідеєю А. Поссевіна, прикладає руку для закладін семинарій на землях, де живуть визнавці східної Церкви. Уніятів тіж шкільні установи не вдоволяли і тому вони стали оснóвувати свої школи. Одночасно вдержувалися папські школи (семинарії й алюмнати) тут і за кордоном. Біля сих останніх за-пападливо крутилися гадки уніятської ерархії і туди передусім вона старалася посилати своїх учнів-степендистів.

На тлі отсих зигзаковатих міркувань автор пересуває перед очима читача цілісенький ряд шкільних установ: грецьку колегію св. Атаназія в Римі, школу в Бересті, Володимирі, виленську св. Троїцьку семинарію, знову Атаназіївську колегію, папські алюмнати у Вильні, Брунсбергені, Граці, Оломуці, Празі, Відні, колегії в Пултуску, Каліші і в Несвижі. З напечатаного годі як слід збагнути, чи автор про всі ті установи не хотів чи не міг дати докладніших вістей. Відразу бо кидається в очи, що не використаний тут увесь навіть друкований матеріал, як до історії тих шкіл, так і до педагогічної діяльності деяких одиниць. Оригінальне становище автора в справі берестейської школи (ст. 148) обгрунтоване слабо, а педагогічна діяльність П. Аркудія (151) поставлена автором під знаком запитання мабуть тому, що автор про неї не знає. Загалом А. Савич мало турбується науковим критерієм та історичною точністю. К. Харлампович від себе навів «недогляди», що їх допустився автор розвідки, а ми зокрема підчеркнемо ще дальші браки, котрі піддержують наш відечний осуд. Перш за все поняття автора про берестейську унію й її наслідки (111) наскрізь суб'єктивне. Воно ж нічим не ріжне від поняття у тій справі істориків зі школи московської. А здається, що час уже найвисший визбутися тут тенденційности і сліпого *iurare in verba magistri*, та стати на точці історичної правди. Далі, грубим фальшом являється твердження, що уніятська Церква кóнець-кінців «должна была ассимилироваться с римским костелом» (145). Опісля, мильно думає автор, що св. Троїцький василіянський новіціят ріс коштом уніятської семинарії (176). Сеж бо дві окремі установи, котрі, як скрізь, так і тут не були собі підпорядковані, лише поруч себе координовані. Тимто абсурдом є припускати, що семинарія «растворилась в новициате» (177). Що Рутський посилав своїх ченців на науку до Єзуїтів, а не до своєї семинарії, се факт, але діялося се тому, що після новіціяту слід було Рутському вивчити своїх монахів філософії і теології, чого очевидно не давала виленська семинарія. В ній головним предметом навчання не були чисто богословські науки, як висловлюється автор (179), але була се звичайна собі школа, по скінченню якої кандидатам священничого стану ще треба було вчитися богословія. Про Єзуїтів і Кармелітів, неначеб вони постійно перебували в троїцьким монастирі, нема підстави так думати. Прецінь св. Йосафат ходив на науку до оо Єзуїтів.

З дальших браків занотуємо неясну, а то й фальшиву ідею автора: 1) про «братство имени св. Девы в подражание обычаем иезу-

итського студентства» (N. 1,170), себто про Марійську Дружину; 2) про доноси учнів і нагляд ректора колегії, як про »вид систематически организованного шпионства« (Nг. 1,170); 3) про »тесну дружбу« (Nг. 1,170) між вихованками, себто про поосібні приязни; 4) про свято св. М. Магдалини, як про празник католицької Церкви, та про назву »студент«, як про католицьку (155). Се останнє поняття — навіть смішне, так само, як переклад терміну »Rutheni« словом »русски«.

Для наукових робітників розвідка матиме малий хосен, бо кожному з них прийдеться ще раз перевірювати тексти і цитати, в котрих повно ошибок і недоглядів. Може і добре сталося, що ціла праця А. Савича досі не надрукована. Й. Скр.

**Проф. Іван ОГІЄНКО. Св. Мефодій у в'язниці.** Історичний нарис з часу боротьби триязычників проти богослуження живою мовою в ІХ віці. Відбитка з журналу »Духовний Сіяч« N. N. 13-14 за 1927 рік. Варшава, 1927, 8°. ст. 3-19.

Гарною книжечкою вшанував проф. І. Огієнко 1100-літні роковини народження великого словянського апостола св. Константина-Кирила (\*827 або при кінці 826 р.). Тут розказано про один із найсумніших, але zarazом і найсвітліших епізодів з життя славних апостолів — про увязнення й мучення архієпископа Паннонії й Моравії св. Методія за те, що він заводив богослуження у словянській-мові. Це була боротьба — як її називає проф. Огієнко за народну мову в богослуженню проти триязычників-пилатників. Спираючись у головному на Житіях св. Кирила і Методія, на відкритих у 1879 р. листах папи Йоана VIII, на зальцбургському Меморандумі папі 871 р. і на інших жерелах, подає проф. Огієнко причини й перебіг суду над св. Методієм на приказ зальцбургського архієпископа Адальвіна при допомозі баварських єпископів, пасауського єпископа Германрика та фрайзінгенського Ганнона. Проф. Огієнко думає, що цей насильний суд відбувся у місті Регенсбурзі в листопаді 870 р. разом із судом над нещасним моравським князем Ростиславом. На основі згаданих документів розказано також про безправне увязнення й катовання коло трьох років св. Методія у вязниці, аж доки важні політичні випадки (зворот у політиці Святополка) і енергійне вмішання папи Йоана VIII не приневолити німецьких єпископів випустити на волю св. Методія 874 р. Оповідання про ці події написано цікаво й з великим спочуттям долі св. Методія. Автор подає не тільки те, що говорять документи, але й доповняє їх своїми гадками. Ця невеличка книжечка є, як у ній зазначено, уривком з більшої монографії про словянських апостолів. Коли появиться та монографія<sup>1</sup>, то вона буде першою великою науковою працею про св. Кирила й Методія в українській мові і вже хочби з того боку заслугоє на пильну увагу наших учених. Розділ про увязнення св. Методія показує, що ця велика й трудна

<sup>1</sup> Вже появилася і буде окремо обговорена в черговім випуску »Записок ЧСВВ.« — Ред.

праця буде написана живо й буде порушувати багато справ, важних і для нинішнього українського життя. Брошурка проувязнення св. Методія повинна знайти доступ у широкі верстви українського суспільства.

д-р Я. Гординський

Проф. Іван ОГІЄНКО. **Люблинські написи 1418 р.** Відбитка з «*Влісь*» кн. 3-я за 1927 р. Варшава, 1927, 8<sup>о</sup>, ст. 1-8.

Важної справи доторкається оця невеличка брошурка проф. І. Огієнка. Ще в 1875 р. завважено під штукатуркою св. Троїцького костела (в'язничного) в Люблині замігні фрески, а в 1893 р. ще й кирилівські написи під ними. В 1918—23 рр. відреставровано і фрески і написи. На ті власне написи звертає увагу проф. Огієнко. На його гадку вони походять з 1418 р., коли то закінчено украшення згаданого костела. Хоч ті написи місцями неясні й поповані, проф. Огієнко намагається їх відчитати, упорядкувати (усіх написів 14) і пояснити. Проф. Огієнко думає, що усі ті написи писала одна рука якогось православного західного українця (може галичанина) в 1418 р. На це вказують: мова написів, виразний південно-слов'янський вплив і ін. Той українець, що підписався Андрій, був і малярем фресків. Ті фрески й написи (передовсім лігатури) показують звязок із краківською каплицею. Як бачимо, брошура проф. Огієнка порушує багато цікавого — і над тими фресками з написами варта справді докладніше застановитись (нпр. хочби звязок із краківською каплицею). Але до дальших дослідів не вистарчать на мою гадку тільки фотографічні знімки, що ними користувався проф. Огієнко. Вони криють за багато неясностей і усю справу треба простудіювати на місці, з автопсії. Можливо, що в написах є якісь підновлення — на мене вони роблять на загал вражіння старших, ніж XV ст. Одначе, ясна річ, без автопсії годі тут сказати щось певніше. Брошурка проф. Огієнка подає дуже сумлінний дослід та важні спостереження і приносить багато вказівок для дальшого дослідника. Зрештою й сам проф. Огієнко обіцює зайнятися тою справою ще докладніше. Може тут відкриється нова пам'ятка староукраїнського мистецтва.

д-р Я. Гординський

Павло ПОПОВ. **До іконографії письменників XVII в. Мелетія Смотрицького та Йосипа Веляміна - Рутського.** (Ювілейний Збірник на пошану акад. М. С. Грушевського І. Київ 1928; 84-91).

Отся «побіжна замітка», як про неї висловлюється сам автор, нічим особливіша, — от собі звичайний причинок котрий історичних та історично-літературних дослідів з певністю не збогачує новими даними. Не перечу, що їх освітлює, оживлює, конкретизує. Сє передусім треба було підкреслити при обговоренню портрету митр. Рутського, бо він справді цінний своєю давниною й оригінальністю. Оба портрети Смотрицького, що про них автор говорить на першій місці і, на мою думку, за обширно, на се не заслуговують. Вони оба наглядно пізнійші від портрету Рутського, а

своєю композицією — твором свого часу. Під тим оглядом куди ціннішим являється йогож таки портрет, збережений досі у виленським монастирі оо. Єзуїтів. Крім сього, багато місця витрачає автор на побічні та загально відомі речі, котрі при іконографічній описі зовсім добре могли бути відпасти, далі — за яскраво тут і там виявляє свої особисті погляди на справу навернення Смотрицького, вкінці — не добре інтерпретує деякі вислови чи зложені у них властиві поняття, або ясні відки инде малярські композиції. Так прим. у автора булля = *breve*, *aucthor immanis patricidii* = призвідник страхітного батьковбивства, *vera effigies*, мовляв, се справжний образ, скрижаль мантиї представляє «образ якогось єпископа», колір одягу католицького єпископа «з нахилом до червоного «кардинальського» кольору», Рутський між и. «в білій шапці, оточений того-ж самого кольору футром,... з двома білими довгими кінцями, випущеними з коміру, і з білим-таки капюшоном на спині», — в дійсности, се не дві чи три різні нагрядки, але один каптур із параманом, білий — бо митрополичий. Імя Велямин автором чомусь утотожнюється з призвищем, Рутський, при помочи дільника (Велямін-Рутський). Оба портрети відбиті погано. Мова і будова речення авторової замітки — для галицького українця — дивна і неприродна. Й. Скр.

Ks. Jan POPLATEK T. J. *Alumnat papieski w Wilnie.* («*Źródła Mocy*». Nr. 4. Rok II. Wilno 1928, 44-60).

Ще найбільше нового автор дав у першим і третім розділі своєї розвідки, себто про повстанне папського алюмнату у Вильні і про його історію. Тут справді читач знаходить справленне всіх суперечних або мильних звісток, що їх від ряду літ повторювано за Крашевським, Гльогером, Кіркором. Тут також знаходимо неодне доповненне і природнійше розвиненне кількох фактів, про які говорять історичні праці сеї міри авторів, як Піерлінг, Фель, Балінський і ин. Та однак хибним уважаємо становище автора при пояснюванню долі алюмнату до р. 1753, себто до часу його реформи папою Венедиктом XIV. Систематичне відхилюванне від первісної ідеї Григорія XIII повинно бути нап'ятоване яскравіше, бо се, що автор сказав щойно при обробленню реформи, зарядженої Венедиктом XIV, вказує на незорієнтованість і некритичність самого автора в загальній kwestії існування алюмнату, призначеного головню на вихованне майбутніх апостолів для Сходу. Але тут доводиться нам зробити ще одну увагу. По нашим інформаціям у самім Вильні, згл. в його найблизшій околиці ще до недавня знаходилися рукописні акти, неабияк ілюструючі повстанне й історію виленського папського алюмнату. Не авторова вина, що він їх не бачив і не використав. Либонь і тепер уже не змігби він доповнити своєї розвідки на основі тих рукописних даних, бо всі вони перейшли до рук приватного власника, проживаючого на львівським терені. Ми раділиб, якщо в тім напрямі автора виручилиб інші. — Щодо другого розділу, про організацію виленського алюмнату, розділ сей, на нашу думку, не дає ні-

чого нового. Шабльоновий устрій і денний порядок одної єзуїтської виховавчо-наукової установи дуже добре може бути пристосований у другій, третій. і усіх їхніх інституціях. Питання однак, чи організація виленського алюмнату, перепроваджувана тоді і серед тамошних обставин по шабльонових зразках, мала свій змісл і належні успіхи.... Чи не відчував сього й автор, коли з таким маркованнем відкликується на »Ratio studiorum«, на »залізну консеквенцію«, на потребу »ut amplectamur ea, quae magis ad finem perducunt«? По закриттю ордену оо. Єзуїтів виленський алюмнат перейшов під управу оо. Василян. але на жаль сій добі автор присвятив маленьку згадку щойно при кінці розвідки. Ми вдячні і за те, бо жиємо надією, що й сей період колись матиме свого історика.

Й. С к р.

**Т.-Б. Князь Ярополкъ Святославовичъ — католическій гсударь Руси.** (По случаю 950-лѣтія мученической смерти кн. Ярополка, † 11 іюня 978 г.) 978-11.VI.-1928. («Китеж», (Люблин), 1928. N. 5-6, стор. 74-90).

З приводу 950-ліття смерти кн. Ярополка I, що минає в 1928 чи 1929 році (рік смерти Ярополка точно не ustalений: по літопису, Ярополк помер 978 р., але — по рахунку М. С. Грушевського — певніше в 979 р.), появилось де-кілька нових праць про Ярополка та його спробу християнізації Руси-України за допомогою західного духовенства. Однією з тих праць і є зазначений нами нарис Т.-Б., уміщений в російськiм католицькiм журналі »Китеж'«. Нарис писаний головним чином на основі праць українських істориків — придніпрянців Вол. Пархоменка та Вяч. Заїкина. Особливо підносить автор нарису значіння Ярополка як католицького володаря Руси, що навязав уперше безпосередні зносини Руси з Апостольською Столицею та установив виразну одність новозаснованої його стараннями Руської епархії (очолюваної західно-християн. єпископом св. Вонифатієм, призначеним з Риму) — з св. Римським Престолом.

Л. К.

Cirillo KOROLEVSKIJ. **L'Uniatisme.** Définition. Causes. Effets. Étendue. Dangers. Remèdes. (Irénikon-Collection, N-os-56). Prieuré d'Amays/Meuse 1927. 8°, 64.

Зроблено все, щоб отсю книжочку розхоплювано! Темою вона актуальна, підметом, біля якого снуються її думки, — у всіх на устах уніяти, автором — відомий світу »міль книжковий«, вчений знавець дальшого і ближшого Сходу, видавцем — видавництво католицьких Венедиктинів, що здовж і повперек користується симпатіями та пошаною, не виключаючи православних, англіканських і євангелицьких богословів, написана мовою — французькою, для всесвітної інформації і для загально-європейського вжитку, словом — є всі дані, щоби на протязі місяців її не стало.

І мабуть — у розпродажі її вже нема. Чи не тут шукати причини, що так мало про неї заговорили, особливо ті, для котрих

вона у першу чергу написана? Бо поза інформаційною згадкою о. Урбана (див. »Przegląd Powsz.« т. 178, 115), поза тенденційним і соблезняючим її переповідженнем сумної памяти архім. П. Морозовим (див. »Воскресное Чтеніє« (1927), чч. 46-52), поза клясичною заявою солідарности з нею львівської »Ниви« (XXIII, 5), що — мовляв: »Для нас вона (книжка о. Королевського) є й потішаючим явищем, бо її становище вповні згідне з нашим« — поза тими, кажу, принагідними згадками, більшість культурного світа не уважала й за відповідне занятися річево от ею публікацією.

Дивною передусім може видаватися мовчанка нашої української суспільности, котра перша за всіх і головно стала заатаковану автором брошури. Ся мовчанка, на мою думку, оправдана. Неслушно і злобно атакований найкрасше робить, коли мовчить і легковажить наступи та крики противника. Гим шляхом пішли й українські католики-уніяти. Колиж одначе о. Королевський, певний себе і певний побіди несмачних інсинуацій, став поміщувати на сторінках (докладно: на окладинках) свого органу: »Stoudion« анонімні і принагідні голоси своїх симпатиків, з признаннем для брошури, тоді і між українцями повстала думка, спокійно і річево відповісти авторови праці L'Uniatisme. Й справді, о. Т. Галушинський ЧСВВ. післав Редакції »Irénikon-Collection« таку відповідь, написану французською мовою, з просьбою помістити її у тім самім виданню. D. de Lilienfeld, іменем видавництва, сповістив о. Галушинського, що з технічних причин відповідь не появиться негайно, але найдальше до кінця лютого 1928 р. вона буде напевно надрукована. Міжтим »Irénikon« (III, 216) подав знаменне поясненне:... »nous tenons à déclarer que cette publication a été faite par le P. Korolevskij, sous sa propre responsabilité, et qu'elle expose d'une manière privée son point de vue particulier Bien qu'il soit Consulteur tant de la S. C. Orientale que de la Commission Russe, ni l'une ni l'autre n'ont donné à cette publication une autorisation qui ne leur a pas été demandée par l'auteur«. А відповідь о. Галушинського ще далі не появлялася, хоч минали цілі місяці. Аж недавно »Stoudion« (V, 99) справив нам усім несподіванку. Почав друкувати відповідь о. Галушинського, додаючи до неї свій відповідний вступ і характеристичні для письм о. Королевського примітки (з котрих деяким зовсім добре присталаб назва: вічевих Zwischenruf-ів). Хто бодай трохи обзнакомлений із органом »Stoudion« сей знає, що вся його Редакція — се о. К. Королевський, отже і всі редакційні дописи і замітки виходять з під його пера. Та нам се не важне. Фактом є, що Редакція »Irénikon«, з огляду на якісь незнані нам причини, відступила надрукованне відповіді о. Галушинського Редакції »Stoudion-у«, себто о. Королевському. Можливо, що на такий крок рішилася Редакція »Irénikon-у« наслідком натиску сторонних чинників, або з обави, аби не втратити симпатії та популярности між кругами незєдинених.

Коли кінець кінців ся справа взяла такий оборот, ми рівнож рішилися на сторінках »Записок ЧСВВ.« дати вислів нашому становищу що до оцінки брошури о. Королевського і тим способом,

наперекір ще останньому здогадови о. автора (див. »Stoudion« V, 100, н. 1), бажаємо наново зазначити, що такі між Василіянами існує у тім напрямі однакостайна думка. При наших увагах ми нарочно залишаємо на боці подрібні заміти і поодинокі оцінки, зате узгляднюємо загальну ідею автора брошури і його своєрідний світогляд щодо основних питань українського церковного життя. В подробиці встрявати тут не вказано хочби й тому, що для такої аналізи требаб присвятити багато місця і сумніваємося, чи й таке уважне проаналізованне і подрібна оцінка книжки змінилиб переконанне і душу автора. Не знаю, чи свідомо чи несвідомо, але о. Королевський у своїй брошурі подав таку мішанину, до купи позводив такий ріжноманітний матеріал, зібрав разом такі поважні і дрібні річи, ріжні факти та обставини, що справді в тім усім не легко як слід розібратися. Тимто й не торкаємо отсеї мішанини, але свідомо і з усею силою наступаємо на провідну думку і на світогляд о. автора. Робимо се з найглибшого переконання душі нашої, як також на основі сучасних нам наукових дослідів учених істориків: Пархоменка, Томашівського, Заїкина...

Перш усого о. Королевський забуває, що »уніятизм« і то не лише релігійний або церковний, але — якщо можна так висловитися — »уніятизм« культурний був і є властивий Україні (також і Білій Русі) від найдавніших часів. Риси »уніятизму« в тім значінню, що його надає сьому слову автор можемо бачити в дуже яскравій формі навіть у православної Церкви України і Білої Русі, а через українські та білоруські впливи почасти і Росії. Так отже не лише гр. католицька Церква України (що впрочім впливає з поняття одности Христової Церкви) є проникнена західними обрядами, західними релігійними ідеями, західною богословською думкою, але і українсько-білоруська православна Церква. Що більше! Ся остання, можна сказати, якщо схотілаб »очистити« себе від західних елементів, то в ній майже нічого не лишилосяб. Адже о. Королевському відомо, що деякі сучасні російські православні богослови (нпр. проф. Глубоковський) висловлюють думку, що властиво в сучасній православної богословській науці є дві третини (коли не більше) елементів західно-католицьких і що завданням сучасного православного богословія, на їх думку, мусить бути очищення його від тих чужих впливів. Таким чином і ми і о. Королевський мусимо сказати собі, що риси так зв. »уніятизму«, як його хоче розуміти автор брошури, в гр.католическій Церкві України є цілком природним наслідком загального становища України й української культури між Сходом і Заходом. Зокрема, щодо »уніятизму« Галичини, то се явище у Галичині ще більше природне як на інших словянських землях. І тут хочеться мені дослівно зацитувати слова Ch. Quénet-a, котрі він написав неначеб нарочно для о. Королевського: »L'uniatisme de Galicie peut n'être pas une méthode, mais c'est un fait historique qui ne nous appartient pas et qu'il est plus utile d'examiner avec intérêt que de condamner avec irritation« (див. »Le Monde Slave«. Mars (Париж) 1928, ст. 409).

Дальшою великою хибою світогляду авторового і його головної ідеї, і які на жаль зродили нещасну брошуру, уважаємо факт, що автор розглядає як явища цілком одного порядку парохії східного обряду, котрі залишилися на південнім заході Європи, потім Церкви і парохії неєвропейського Сходу, опісля галицькі парохії винародовлених Вірменів — і разом з ними українську гр. католицьку Церкву так, неначеб те все цілком однакові явища, неначеб то можна прикладати однакову міру до розкиданих серед чужої території й чужого населення церковних громад і до кількамільйонної гр. католицької Церкви Українців. Хибаж можна прирівнювати парохії і Церкви неєвропейського Сходу з Церквою гр. католицькою, котра знаходиться на території, на якій зпоконвіку перехрещувалися різні культурні впливи, перетворюючи їх у своєрідну культуру, в якій едналися і західні і східні елементи?!

З того виходить ще й та дальша невластивість, що автор не вміє, чи може не хоче числитися з життєвим досвідом та з історичним розвоєм. Пишучи свою книжку, автор занадто був теоретиком і ведений світлом своєї ідеї дозволив їй себе до сеї міри освітити, що вона неначе його осліпила. Се одно. А друге, пощо так далеко має о. Королевський завіряти своїй ідеї і своєму світоглядові? Чи правдива наука коли кого надувала або творила гордих фанатиків? Тому ніяк не може подобатися нам авторова самопевність, безоглядність, сліпа служба своїй ідеї і своєму поглядові. Булоб далеко гірше, якщо ся самопевність автора булаб вповні свідомо викликана і свідомо піддержувана. Мені здається, що й сей дух віє зі сторінок брошури. Для якої ціли, питаю, пригадується що хвиля, що сам автор є уніятим, що він має становище у Ватикані ітд., ітд. Легко уявити собі, як сього рода заяви і маркування ділають на читача, особливо мало критичного, особливо читача некатолицького. Чи се шлях до зєдинення Церков?...

Кінчимо отсі наші уваги просьбою до наших читачів: Хто не читав брошури о. Королевського, сей нехай її не читає і за нею не побивається! А хто її має у себе і раз уже її перечитав, того просимо ще раз спокійно її переглянути і відкладаючи на бік, сказати: вона нам не пошкодить...  
Й. Скрутень ЧСВВ.

*Βασιλεὺς ἈΝΤΩΝΙΑΔΗΣ. Ἐγχειρίδιον ἱεραῶς ἐρμηνευτικῆς.*  
Константинопіль 1921 (*Ἀγγελίδης*). 8<sup>ο</sup>, стор. VI+142.

Автор, професор богословія і філософії в богословській школі в Хальке, зладив для шкільного вжитку грецької богословської молоді підручник біблійної герменевтики — рідкість в православній богословській літературі. Герменевтика, як особний біблійний предмет, у православних тільки що зовсім не існує. Східні, яким, що правда, дуже не сприяли вікові обставини, не плекали у себе научної екзегези в змислі, як се було на Заході, і жили набутками перших християнських століть. Їхні екзегетичні твори обмежувалися переважно до збирання толковань св. Отців. Річ ясна, що при від-

сутности нової наукої екзегетичної літератури не заходила у них потреба займатися і теорією екзегези — герменевтикою. Не було її навіть в розмірно багатій російській біблійній літературі. Шкільний, по латинськи виданий, підручник: *Delineatio hermeneuticae sacrae*. Спб. 1832, П. Савваитова, Правосл. ученіє о способѣ толкованія Св. П. Спб. 1857, Ігнатія еп. Вороніжського, Примѣчанія къ чтенію й толкованію Св. П. Спб. 1848, ось і тільки всего, що дається навести з письм, які займаються квестією засад толковання св. Письма. Греки мали досі два короткі підручники біблійної герменевтики, перероблені на основі західних авторів, а саме: Контогонеса, Елементи герменевтики (1859) і Пападопульоса, Елементарна св. герменевтика (1902).

Подібно і Антоніядес у своїм підручнику св. герменевтики спирається найбільше на західних і то старших авторів, католицьких і протестантських. У вступній частині він подає історичний огляд толковання св. Письма у Жидів, у св. Отців, в середновіччю, у новітніх католиків, протестантів і православних; у першій частині говорить про змісли у св. Письмі; в другій, подає філологічні, логічні (біблійна аналогія віри, паралельні місця) та теологічні правила (два послідні стягає під назву: *ἀρμονική ἐρμηνεία*); третю частину становить проформетика (форми викладу св. Письма).

Автор задержує строго православне становище — головню підчеркненням, що найважнішим законом толковання св. Письма є церковне переданне, зосібна навчання вселенських Соборів і однозгідне толкованне св. Отців (стор. 110-113). Він однак не зупиняється докладнійше над питанням безошибочности св. Письма і способом розв'язування екзегетичних трудностей, як прим. таких, що виходять з відношення св. Письма до світських наук, історії, наук природничих. Тим то його підручник мимо своєї нової появи представляє собою еквівалент старшого західного підручника, написаного до часу рішення Ватиканського Собору про природу і границі натхнення, коли то ще не було на часі питання: зглядна чи безоглядна правда у св. Письмі, що найбільше оживило стару матерію герменевтики. Корисний буде сей підручник вже радше з того огляду, що подає багато історичних і літературних дат у зв'язку з толкованням св. Письма у східній Церкві. Для самоїж східної Церкви він ще і тим цінний, що популяризує потребу теорії толковання св. Письма і майже незнану тут біблійну дисципліну — герменевтику, як конечну передусловину новітньої, наукої, біблійної екзегези.

о. д-р В. Лаба



## ОГЛЯД надісланих книг

В тим відділі даємо місце всім книжкам, надсиланим на адресу Редакції „Записок ЧСВВ.“ (Львів, Жовківська 36), без огляду на їх зміст і світогляд. При деяких подаємо короткі, оціночні замітки, а що до інших залишаємо за собою право висловитися про них у наших органах й окремо, в міру потреби та dostosовання їх змісту до нашої програми. — Виказуємо тільки книжки та збірні видання, пропускаючи письма періодичні і їм подібні. Виказ тих останніх містимо на кінці випуску, яким закінчується поодиноким том.

**Acta V. Conventus Velehradensis anno MCMXXVII post S. Cyrillum natum MC. Olomucii 1927.** Sumptibus Academiae Velehradensis. 2t×16, 324.

**Actes de S. S. Pie XI. Encycliques, Motu Proprio, Brefs, Allocutions, Actes des Dicasteres, etc. Texte latin et traduction française. Tome I (Années 1922-19 3).** Paris 1927. Bonne Presse. 20×13, 396.

Дуже практичне видання, котре повинно бути в підручній бібліотеці кожного духовного. **Якдістз Божістєннимз Стростіємз Христїшымз.** Варшава зацін. 17×13, 32.

**Якдістз Бладчїшымз Господз нашымз Ісусз Христз.** Варшава зацін. 17×13, 31.

**Якдістз Пресвятїй Богородницї.** Варшава зацін. 17×12, 32.

**Якдістз Преск. Владїчичкї нашїй Богородницї всїхз скорбїшнхз рїдостн.** Варшава зацін. 17×12, 32.

**Якдістз Пресвятїй Богородницї прїд Ђа чсдотвїрною Ікїною Почїевою.** Варшава зацін. 17×12, 32.

**Якдістз св. Іваннз Покїтїчї А Крестїтелю Господню.** Варшава зацін. 17×12, 32.

**Якдістз святїтелю Христовз Николїю.** Варшава зацін. 17×12, 32.

**Якдістз святїй равноапостольнїй Марїн Магдалїнїк. (Памать Ђа їїїа Ђв).** Варшава зацін. 17×12, 32.

**Якдістз преп. А вогонїсномз ѡтцїз нашымз Іванз Агвїменз А чсдотвїрцз почїевокомз.** Варшава зацін. 17×12, 32.

**Якдістз всїмз святїмз, ѡ вїтка Богз благоудїяшымз.** Варшава зацін. 17×12, 32.

**Якдістз св. Ђмч. А цїкаїтелю Пантелеймонз.** Варшава зацін. 17×12, 32.

**Almanach du Pelerin. 19 9 Paris 1928.** Bonne Presse 26×18, 128.

**BARDY G Clément d'Alexandrie.** Paris 1926. Librairie V. Lecoffre-J. Gabalda, éditeur. 19×12, 319.

Дуже вразкове видавництво «Les Moralistes Chrétiens» присвятило зовсім слушно одну книжку Климентови Александрійському, не менше видному представникови як тодішних моралїстів так і богословів. Книжку написав Г. Барді, котрого знання історії і літератури грецької перших столїть христїянства дає запоруку на солїдність і методу праці. Й справді, авторове введення відразу заспокоює всякі сподївання критичного читача. Нам невідомо, чи досї хтонебудь з такою любовію і знанням увїйшов у духа Александрійського учителя, як саме вчинив се автор. Може й з огляду на се глибоке зрозумїння та пїетизм для Климента, Г. Барді стає по сторонї тих, котрі на цїлій лїнії умїють оборонити трохи за гностичного Климента. Мимоходом зазначимо, що культ Климента Александр. на Сходї (навіть у Церкві) дає також дещо до думання і непрямо підтверджує думку і погляд Бардія. — Крім введення книжка має три частн, в яких автор перекладає, переповїдає і студїює три головнї твори Климента Protrepticus, Paedagogus, Stromata. Фахова критика вказує в тїм місці на деякі браки і неточностн, однак на загал треба признати, що й тут автор зумів удержатися на рївнї з дотеперїшнми видавцями і пояснювачами творів Климента. А щодо видвигнення елементу обичаєвого, так сильно пронизуючого твори Климента, то Г. Барді, на нашу думку, між авторами — одинокий.

**Берестейський мир.** З нагоди 10-тих роковин 9/II. 1918 9/II. 1928 р. Спомини та матерїали. Зладив і попередив вступом І. Кедрин. Львів-Київ 1928. „Червона Калина“. 20×15, 320.

**BESSIÈRES A. Le Mexique martyr.** Paris 1928. Bonne Presse. 20×13, 166.

Книжка присвячена трагічній справї мексиканськїй. Се не просте оповїдання, але

\* Всї непідписанї оцінки подав Й. Скр.

опера на документах і чисельних жерелах студія, котра сягає до самих причин кровавої різни, висвітлюючи повну жорстокість безбожної людини та матеріальної культури.

**BOUDOU A. Ks. T.J. Stolica święta a Rosja.** Stosunki dyplomatyczne między niemi w XIX stuleciu Przekład z francuskiego Zofji Skowrońskiej. Tom pierwszy 1814-1847. Kraków 1928 Nakładem Wydawnictwa XX. Jezuitów. 24×16, 608.

Див. „Записки ЧСВВ.“ III. 262.

**BRUCHNALSKI W. Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich ustawy, przywi eje i rzeczy dz ejów jego dotyczące.** Lwów 1928. Zakład Narodowy im. Ossolińskich. 20×8, XXXII+750.

**Часописи Поділля.** Історично-бібліографічний збірник з нагоди 150-ліття першої газети на Україні 1776-1926) та 10-ліття існування УСРР. Склали М. Білінський, Н. Співачевська та І Кривецький. За ред В Отамановського. (Матеріяли до історії друку та до бібліографії Поділля. Т. 1). Вінниця 1927/28. 26×17. VII+31+146+21+4+V.

**D'ALZON E. Méditations sur la perfection religieuse. Deuxième partie. Méditations pour retraites.** Paris 1927. Bonne Presse. 19×12, XV+463.

В нашій органі (II 206) нам доводилось уже поручити І шу частину отсих розважань. Ся друга ще більше заслугує на увагу з огляду на поданий тут матеріял, що його не легко знайти в інших підручниках. Нехайже з найбільшою користю послугуються ним всі, що йдуть до законної досконалости!

**DANEMARIE J. La Troisième Génération.** Paris 1927. Bonne Presse. 18×10, 216. Оповіданне читається одним махом, бо приковує особливо своєю природністю.

**De erroribus Nestorianorum qui in hac India Orientali versantur, auctore P. Fr. Roz SJ., inédit latin-syriaque de la fin de 1586 ou du début de 1587, retrouvé par le P. Castets SJ., annoté par le P. Ir. Hausherr SJ. (Orientalia Christiana XI-1. N. 40.)** Roma (1928). 24×16, 40.

**DE JERPHANION G. SJ. Bulletin d'archéologie chrétienne et byzantine. (Orientalia Christiana XI-3. N. 42.)** Roma (1928). 24×6, 64.

**DELACROIX G. Saint Cyrille de Jérusalem. Sa vie et ses oeuvres.** Paris 1865. 23×14, 35.

**De Oriente: Documenta et libri. (Orientalia Christiana XI-4. N. 43.)** Roma (1928). 24×16, 9.

**De Oriente: Documenta et libri. (Orientalia Christiana XIII-4. N. 49.)** Roma (1928). 24×6, 64.

**Derniers souvenirs sur Guy de Fontgalland 1913-1925.** Paris 1928. Bonne Presse. 18×11, 127.

Сі останні спомини про малого „святого“ сина зібрала його рідна мати, бо слава його росте з кожним днем і побожні душі просять дати їм як найбільше даних про особу і житте упривілейованої дитини. Не згине Франція, коли має ще такі святі душі між дітьми і коли тисячі читають і кормляться лектурою їх побожного життя! Виданне старанне і прикрашене кількома світлинами.

**Deux articles de la «Civiltà Cattolica» en réponse a l'Action Française.** Paris 1927. Bonne Presse. 19×12, 63.

Оба артикули, писані особою дуже близько стоячою до ватиканських кругів, ударяють у саме серце новітньої французької протикатолицької твердині.

**Deux Enfants. Notes et Souvenirs recueillis par une amie. Préface d'Emile Baumann.** Paris 1928. Bonne Presse. 18×1, 102.

Приємною і наскрізь будующею лектурою є отся книжочка. Розказується тут житте двох дітей, братчика і сестрички, хоровитих, але притім зразково побожних. Ось такий переповіджений приклад життя незвичайно сильно ділає на старшого читача; він у змозі витиснути слези. До текету достослована відповідна передмова і додані 4 світлини.

**Die Geschichtswissenschaft in Sowjet-Russland 1917-1927.** Bibliographischer Katalog, herausgegeben von der Deutschen Gesellschaft zum Studium Osteuropas. Berlin-Königsberg Pr. 1928. 23×17, 200. Rm. 3.—

Див. „Записки ЧСВВ.“ III. 268.

**Die Jahrhundert-Feier der Übertragung der Universität von Landshut nach München 26. u. 27. XI. 1926.** Vom Universitäts-Archivar. München 1928. 23×15, 32.

DUPLESSY E. *Le Catéchisme en problèmes*. Paris 1928. P. Téqui. 19×12, 300. 9.— fr.

У Франції, як відомо, науку релігії прогнано зі школи і нарешті своє приміщення вона знайшла в церкві. Розуміється, що силою факту церкві приходиться заступити і школу і тому не дивно, що автор отсього катехизму у свій виклад втягає не лише біблію, правди віри і християнську мораль, але і світські науки. Оброблене оригінальне і цікаве, однак важко сказати, чи поза французьким середовищем сього роду катехизм уже нині мавби своє пристосованне.

DUPLESSY E. *Résumés de Catéchisme*. Paris 1928. P. Téqui. 21×13, 64. 1.50 fr. Се виїмки з довшого катехизму.

DUVERNE R. *Régine, virtuose*. Paris 1927. Bonne Presse. 16×10, 256.

Представлені тут претенсії й ідеали молодій дівчині, котра в погоні за ними, добивається остаточно до реального погляду на світ.

FISCHER A. Dr. *Zakład Narodowy imienia Ossolińskich. Zarys dziejów*. Lwów 19 7. 24×16, 124.

ГЛУБОКОВСКИЙ Н. Н. *Русская богословская наука в ее историческомъ развитии и новѣйшемъ состояніи*. Варшава 1928. 23×15, 116.

Див. „Записки ЧСВВ.“ III. 267

HOFMANN G. SJ. *Patmos und Rom. Darstellung der Beziehungen zwischen dem griechischen Johanneskloster und der römischen Kirche nach ungedruckten Quellenchriften*. (Orientalia Christiana XI.-2. N. 41) Roma (1928). 24×16, 72.

HOFMANN G. SJ. *Griechische Patriarchen und römische Päpste. Untersuchungen und Texte*. I. Samuel Kasasoules, Patriarch von Alexandrien, und Papst Klemens XI (Orientalia Christiana XI.-2. N. 47) Roma (1928). 24×16, 108.

ГОЛУБЕЦЬ М. *Люде і блазні*. I. Львів 1927. 20×14, 200.

— *За український Львів*. (Бібліотека „Нового Часу“. Ч. 19). Львів 1927. 18×13, 80.

— *Теребовля*. (Бібл. „Нового Часу“. ч. 20). Львів 1927. 17×12, 24.

— *Белз — Буськ — Звенигород*. (Бібл. „Нового Часу“. ч. 21). Львів 1927. 17×12, 32.

— *Слідами Хмельницького по Львові*. (Бібл. „Нового Часу“. ч. 26). Львів 1928. 17×12, 24.

ГОРДИНСЬКИЙ Яр. Др. *Рукописний Ірмологіон 1695 р. з ілюстраціями Григорія Залеського (надбитка)*.

— *Кулішеві переклади драм Шекспіра*. (Відбитка із „Записок НТШ.“ у Львові, т. CXLVIII, ст. 55-164).

*Jahrbuch der Ludwig Maximilians-Universität München für die Jahre 1914-1919*. München 1927. 23×16, 216.

— .. für die Jahre 1919 bis 1925. München 1928. 23×16, 302.

— ... für das Jahr 1926/27. München 1928. 23×16, 119.

JANIN R. *Les Églises orientales et les Rites orientaux* Deuxième édition revue et corrigée, avec 58 Illustrations et 8 Cartes. Paris 1926. Bonne Presse. 20×13, XII+655.

Автор сеї книжки зачисляється до ряду знавців справ, звязаних із восточними Церквами та восточними обрядами. Від давна інформує західний світ про ті kwestії, бере участь у міжнародних зїздах, виступає як довірена особа компетентних чинників. Також і його книжку скрізь наділюють особливим відзначенням, яко жерело і підручник для церковної інформаційної орієнталістики. Наслідком сього варто й нам, про котрих ся книжка пише і про котрих інформує світ, приглянутися їй принаймні з грубша, щоби виробити собі про неї належний осуд. І дійсно, на загал книжка гідна назватися плодом фахового автора. Добре здаємо собі справу, як великий матеріал увійшов у її зміст, а передусім знаємо, як сей матеріал чужий і недоступний для сторонного глядача, як ще неначе в примітивній виді, необроблений, непогрупований, назістатистикований лежить він на широкій і довгій області східних Церков. Тому справді дивуєшся, що автор чейже сей матеріал, розсіяний і розбитий, доглянув і зібрав, даючи нам одноцільний огляд і певну орієнтаційну картину східних Церков і східних обрядів. Щоби сей матеріал ще більше унагляднити та його оживити автор зілюстрував книжку численними (58) цікавими світлинами і кількома (8) картинками-мапками. А не треба забувати, що сього доконала людина, чужа Сходови і душою і культурою і національністю і обрядом. Вдячністю для автора, се хіба факт, що протягом трох чи чотирох літ книжки не стало і треба було видати її другим на-

кладом, очевидно із відповідними поправками та доповненнями. Власне, се друге видання маємо перед собою. Думаємо однак, що автор на нас не погнівається, коли ми наскрізь будемо щирі і — хвалячи та узнаючи його працю — рівночасно подамо тут і свої замітки, котрі зродилися в нас при читанню його книжки. Досить неприємно почувається католицький читач, читаючи історичне введення та розділи про византійський обряд і про Церкви відлучені. Видно тут фаворитованне і до певної міри виправдуванне ісповідників незєдинених. Авторове одушевлення їх обрядами, для нас зрозуміле, однак чому се одушевлення має бути сліпе? Чому змисл, духа і символіку східних Церков належить розуміти і пояснювати акуратно після літургії незєдинених? Та нехайби їх літургією пояснювати все їхнє, а не прикладати сеї самої літургії до східних католиків. Бож сі останні мають її своєю, мають змисл, духа і символіку — очевидно східну, але притім у них те все пронизане догмою і духом католицьким. Отже східних католиків автор повинен був більше зреспектувати. Опісля, ми не бачимо особливої рації, щоби Церквам незєдиненим треба було посвятити аж мало що не половину цілої книжки. От і через те приходиться нам дальше замітити, що католицькі Церкви Сходу потрактовані автором більше по мачушиному. Один визначний знавець Сходу, в розмові з пишущим отсі стрічки, у тім саме добавчував весь відємний бік книжки Janin-a. Та якби там не було з Церквою вірменською, сирійською ітп., для нас ясне, що греко-католицька Церква Українців автором оброблена поверховно. Бо по перше, автор приклав до нас назву католиків византійського обряду. Чому саме византійського? Ся назва — чистий неологізм, укута від недавна „византійцями“ і насильно ними перефорсовувана до церковної номенклатури вже за свіжої нашої памяти. Чиж новіші досліди поважних істориків, котрі заявляються проти византійського початку християнства взагалі на українських землях, тим самим не усувають основи зпід свіжої і модерної назви: обряд византійський? По друге, жаль маємо до автора, що про найбільшу східну Церкву, і чисельно і територіяльно і організаційно, належно не старався бути поінформований. Підчас коли про інші Церкви пильно засягав інформації від загально відомих місцевих поваг, котрим висловлює подяку у передмові до першого видання, про нас, видиться, або не інформувався або брав вісти від людини, котрій й не уважав за відповідне прилюдно подякувати. Наслідком сього, по третє, про греко-католическу Церкву Українців автор написав безумовно за мало, а й до сього, що подав вкрасою повно недокладностей, інколи дуже разячих. Так пр. поминув майже всю нашу католическу пресу в Галичині, на Підкарпатській Русі, в Америці, Канаді і Бразилії. Нічого не згадав про видання ромунських і мадярських Василіян. Фальшиво зазначив, що головним співробітником папи Льва XIII при обнови василіянського Чину був митр А. Шептицький. Взагалі про Василіян подано дуже поплутані вісти, хоч легко йому було належно про все дізнатися з друкованого рік річно Catalogus-у OSBM. Залучені знимки руських священників (ст. 343) і митр. Шептицького (ст. 350) підібрані, очевидно, під смак византствуючого автора, але для нас вони зовсім несмачні. Несмачними теж є й замітки автора про вживанне нами „і Сина“, про неуживанне рипіді, губки та про недоливане теплої води до чаши. Загалом розділ про особливі наші практики (ст. 354) заносить духом незєдинених. — От і маємо книжку, котра про нас інформує світ. Не для нас се шкода велика, але для поважного автора, котрий на щастє зачисляється до людей доброї волі і направить се при найближшій нагоді.

JANUSZ B. *Zabytki monumentalnej architektury Lwowa. Z 8 tablicami i 10 ilustracjami w tekście.* Lwów 1928. 25×18, 48.

ЯВОРСКИЙ Ю. А. *Изъ истории научнаго изслѣдованія Закарпатской Руси.* Прага 1928. 24×16, 26.

KARALEVSKIJ C. *Le Clergé Occidental et l'Apostolat dans l'Orient Asiatique et Gréco-Slave.* Paris 1923. 23×14, 75.

Книжка, про яку — признаємося — ми нарочно не хотіли ранше згадувати, живлячи надію, що сам час її осудить і її автор змінить своє переконанне. Перший наш здогад, у загальному, здійснився, що до зміни переконання її автора — ми завелися. Після неї — прийшла її рідна сестра, нещасливо зроджена, L'Uniatisme. В відділі: Бібліографія (III, 289) сій останній присвячуємо кілька слів і туди відсилаємо наших читачів. Вони ж обі, се рідні сестри.

Katolicki Uniwersytet Lubelski. **Spis wykładów i wykaz instytucji uniwersyteckich.** Rok akademicki 1928/29. Lublin 1928. 22×15, 62.

КОСТЕЛЬНИК Г. Др. — САДОВСЬКИЙ В. **День Тайної Вечері.** Нове пояснення. Львів 1928 (відбитка)

КРЕВЕЦЬКИЙ І. **Часопис Галицького Поділля.** Істор.-бібліогр. матеріали з рр. 1882-1917. Вінниця 1928. 26×17, 21.

KRYPIAKIEWYC I. Dr. **L'état actuel de l'historiographie ukrainienne** (надбитка).

Л. Я. **Секти й сектанти.** Львів 1928. Бібліотека УХО. ч. 5. 18×13, 62.

**L'âme russe.** (Cahiers de la nouvelle journée. N. 8, Paris 1927. Librairie Bloud et Gay. 22×14, 232.

Зміст: N. Berdiaef: L'idée religieuse russe. S. Boulgakof. L'Ancien et le Nouveau. M. Zdziechowski: Le dualisme dans la pensée religieuse russe. A. Miroglio: L'Émigration russe Supplément: P. Archambault, J. Nanteuil, B. Am udru, H. Barra: Les Idées et les Livres.

До „вічного жида“ можнаб привітати тему про російську душу Товчуться з нею — хто лише забажає: свої і чужі; літерати, богослови, філософи. Ось і спілка богословсько-філософська, своїх і чужих учених, склала отсей „Зшиток“ На чолі спілки — два старі московські вчені: Бердяєв і Булгаков, даючи дві окремі статті. Та в статтях тих повторено все те, що думали і що писали вони оба давніше. Нове в їх міркуваннях, попри нову форму і нових читачів, хиба отсей апокаліпсизм, що його від якогось часу за кн. Е. Трубецьким видвигаютъ освчені голубачі російської еміграції. На наш погляд, ним ще найменше пояснюється „таїнственність вічного жида“ — російської душі. На третому місці стаття, завсіди оригінального, Здзеховського. Пригадуємо собі, з якою насолодою читалося його працю на подібну тему в довоєннім »Hochland« . Тут, давний Здзеховський придав іще більшої широти і тому його глибокі та помислові міркування роблять отсю збірку спеціально цінною. Четвертий автор, А. Міроліо, студіює російську еміграцію, котру знає трохи за мало і, мабуть, не з безпосередньої обсервації, але з другої руки. Наслідком сього його студія являється надто теоретичною, — їй бракує конкретности. Придані додатки ближшого звязку з душею російською не мають. Ми не вагаємося поручити отсю збірку найширшим кругам ученого світу не тому, неначе ми самі погоджувалися з цілим її змістом, але передусім по тій причині, що її склали не дилетанти, а вповні покликани до сього фахові люди.

**La Nervie.** Revue illustrée d'Arts et de Lettres. Directeur: E. Lecomte. Braine-le-Comte. Numéro double IV-V (1928) spécial consacré à l'Ukraine. 29×21, 56 (з численними ілюстраціями в тексті).

— Numéro VII (1928): Anthologie de la littérature ukrainienne 29×21, 20.

Від давна сповіщено світ, що Редакція журналу La Nervie приготує окремі випуски, присвячені Україні. Ми, правду кажучи, й не привязували великої ваги до сеї оповістки, бо хтож з нас не знає, якої вартости бували заграничні видання, інформуючі про нас та про наші справи, особливо, коли вони кермовані чужими руками! Та тим разом ми зовсім помилилися. Випуски журналу La Nervie, що їх маємо перед собою, мусять знайти ширу симпатію, узнання і широкий відгомін в українській суспільности. Поданий у них матеріал і спосіб його представлення може лише нас перед культурним і науковим світом піднести і звеличити. Скажу більше. Се свідомі і об'єктивна регабілітація нашого імени, нашої окремішности, нашої історії, мови і науки перед світом. Заслуга в тім Редакції журналу, але надівсе прислужився тут проф. А. Мартель, котрий, крім прецизної статті про давню українську літературу, приклав іще свою руку, знання, а передусім виявив весь свій благородний піетизм для України. і у вступі і при перекладах і при влучних поясненнях і в самім доборі та розкладі матеріялу. Можливо, що й йому належить сама ідея отсього видання. Нехайжеж проте вдячною йому буде за те все добро вся Україна, котру довелось йому самому безпосередно пізнати і її полюбити!

LECLERCQ H. **La vie de Notre-Seigneur Jésus-Christ.** Paris 1928. Éonne Presse. 20×13, LXX+33 + карта Палестини. 12 франків фр.

Вчений літургіст, археолог, історик Соборів на старі літа взяв перо до рук, щоби написати життє І. Христа. І справді, до такого твору ніхто не приступав без довголітніх дослідів і без сумлінних приготувань. А що особа І. Христа цікава для кожної людини, котра: посідає розум і серце, автор написав се життє, як сам

висловлюється, для тих, котрі вірують і котрі люблять. Таким чином на сю книжку зложилися: предовге, класичне Введення в 8 розділах подане життя Спасителя світа. Введення помітне передусім розглядом історичних жерел і 4 євангелій. Сим останнім автор присвячує особливу увагу. Та не дивно, бо на їх основі і мало що не їх словами начеркнений життєпис Христа. Як можна сподіватися, саме тому, що євангелія суцільно лягли в основу авторського життя І. Христа, се життя носить на собі всі їх признаки, як під оглядом хронології, так і під оглядом форми та змісту. Як на французького автора перш за все звертає нашу увагу ся проста, євангельська форма. Однак вона подобається і без від неї сила та глибина, подобно як завсіди подається сильна і глибока проста форма євангелій. Мимо того, автор скрізь використав і застосував найновіші здобутки відповідних світських наук і, як само собою розуміється, досліді з обсягу біблістики та екзегези. Старий отже вчений і досвідний письменник із внутрішнім вдоволенням та з християнським гонором міг отсю свою книжку віддати найширшим кругам читачів, котрі вірують і люблять.

LE CONTE G. E. *Le petit Mécano*. Paris 1927. Maison de la Bonne Presse. 18×10, 222.

Цікаво написане веселе оповідання, в душі протинімецьким, помітне своєю драматичністю та викінченими характерами. Тут моглиб взоруватися редактори „Цікавих оповідань“, видаваних Мар. Т-вом Молоді.

**Летопись занятый** постоянной Историко-Археологической Комиссии за 1926 год. Выпуск первый (тридцать четвертый). Ленинград 1927. Издательство Академии Наук СССР. 28×21, 381

ЛЕВИЦКИЙ Яр. Др. **Спиритизм**. Появи духів і їх природа. (Бібліотека УХО. ч. 3). Львів 1927. 17×12, 104

ЛЕВИЦКИЙ Яр. Др. **Пастирське богослов'є** (годегетика). Львів 1928. „Добра Книжка“, 86 вип 18×13, IV+176.

LHANGE P. *Bibliis*. Z 18 franc. wydania tłumaczyła Ir. Łozińska. Lwów 1928. „Dobra Książka“. 18×13, 08.

Літературна бібліотека. **Рання українська драма**. Редакція і стаття П. РУЛІНА. Книгоспілка. (Без місця й року надрукування, але друковано в Києві 1917 р.) мал. 8°.

Містить: 1) Ів. Котляревський і театр його часу. Стаття П. Руліна, ст. VII—LXXII; 2) Ів. Котляревський. Полтавка. Українська опера на дві дії, ст. 1—50; 3) Ів. Котляревський. Москаль-чарівник. Українська опера на одну дію, ст. 51—90; 4) В. Гоголь. Простак або хитрощі жінки перехитрені москалем, Комедія на одну дію, ст. 91—118; 5) Я. Кухаренко. Чорноморці. Комедія на 3 дії, ст. 119—172 6) К. Тополя. Чари або кілька сцен з народніх бувальщин та оповідань українських, ст. 173—250; 7) Примітки, ст. I XIII.

Оця чепуренько видана книжка — усього 329 сторінок на доброму папері й гарним друком — є дуже цінним вкладом в українську науку й літературу. Вона подає тексти найраніших українських драм відновленого українського драматичного письменства поч. XIX ст. в 1819 (чи може й від 1813) — 1837 рр. Ті 5 драм з виїмком двох перших І. Котляревського — українська публіка вже так призабула, що не один читач здивується, прочитавши їх, що такі твори загалом появилися у такому ранньому часі. А ті драми варті справді пильнішої уваги, бо між ними маємо не тільки безсмертну «Наталку Полтавку» чи там «Полтавку», але й знаменитого «Простак» Василя Гоголя та помітних «Чорноморців» Якова Кухаренка. Деякі ранні драми, як нпр. „Собка-вівця“ Василя Гоголя, пропали. Текст драм видано по автографам чи передрукам дуже старанно, додаючи до нього у «Примітках» цінні критичні зауваги. — Та найцінніше в тому виданні — прегарна вступна стаття відомого глибокого знавця української драми Петра Руліна. Та стаття — на жаль надто коротка — ділиться на 9 невеликих розділів. Після загальної характеристики нового українського театру з кінця XVIII ст. (1) подає П. Рулін основні риси європейського театру поч. XIX ст., передовсім французького, німецького, а далі й російського, при чому головну увагу звернено на комічну оперу й водевіль (2). Далі говорить автор про театри по українських містах та задержується довше на харківському театрі, що дав почин полтавському театрові часів І. Котляревського (3). Подавши нечисленні фактичні вісти про зна-

йомість Котляревського з театром, переходить Рулін до полтавського театру (4) та характеризує репертуар аматорського й публичного театру в Полтаві часів Котляревського й таких акторів, як великий комік Михайло Щепкин і співачка Нальотова. Визначне місце в цьому репертуарі заняли й комічні опери, між іншими й популярний водевіль «Козак-стихотворець» Шаховського (5). У зв'язку з тими операми, передовсім з твором Шаховського, а далі й у зв'язку з прибуттям згаданих акторів повстала й «Полтавка» І. Котляревського (роля Наталки — може й створена для Нальотової, Виборного — для Щепкина). І комічну оперу Котляревського характеризує Рулін докладно: сюжет — у головній схемі знаходиться в комічній опері загалом і датується ще від часів Менандра, тільки збільшено народньо побутові риси, двойстість у змальованні дієвих осіб (традиція комічної опери і герої «Енеїди»), розв'язка в дусі жанру комічної опери, деякі наївности, місцевий кольорит, драматична структура (6). З водевіями зв'язує Рулін «Москаля Чарівника», якого сюжет взято з веселого фавлю, однак не опрацьовано його так гарно, як у «Полтавці», бо Котляревський зеднав тут «такі елементи, що співжитися разом не могли — водевільну структуру й певну тенденцію, що мала дещо Москалям додавати». Відкидаючи думку про зв'язок Котляревського з старою українською драмою, згадує Рулін про мале зацікавлення соціальним питанням у Котляревського й про його урядовий патріотизм Вкінці вказує він на те нове, що приніс Котляревський своїми драмами українському письменству (7). Не так обширно говорить Рулін про інші згадані українські драми, але й тут дає він багато цікавого. «Простак» Василя Гоголя подібний сюжетом до «Москаля Чарівника» (не рішене питання, котра драма повстала скорше), але ліпше збудований від водевілю Котляревського. Він повстав на тлі відносин у театрі в Кишинях, де проживав старий Трошинський (8). В опереті Якова Кухаренка «Чорноморський побит» поєднано два стилі — побутову песу з комічною оперетою, де пісня набуває вже самостійної цінности. Це перша справді побутово-етнографічна песа на Україні. Її сюжет зближений до «Полтавки». Етнографічний елемент, а передовсім пісня, здобувають собі рішуче перевагу в «Чарах» Кирила Тополі. Вивдячи на українській сцені уперве трагічний кінець — смерть, починають «Чари» нову лінію в розвитку української драматургії (9). — Так Рулін дає огляд певної цілості в історії української драми. Автор заявляє скромно, що може не багато нового принесла його праця в порівнянні з тим, що вже було сказано в науці. На ділі усе освітлення справи є тут нове, а широке, справді європейське з'ясування середовища, в якому повстали згадані драми, ставить цю замітну працю дуже високо. Я тільки додавби, що може годі так без застереження відкидати гадку про вплив давніх українських інтермедій на початки української драми в XIX ст. Незахований твір Василя Гоголя «Собака-вівця» має зовсім інтермедійний сюжет. Та розуміється, це питання годі вирішити так на скорі. Гадки П. Руліна про відношення інтермедій до перших новітніх українських драм показують, що Рулін глибоко застановився над своєю темою, і тому ті гадки варті пильнішого розгляду.

*Д-р Ярослав Гординський*

- Liturgisches Messbüchlein für die oberen Jahrgänge der Volksschule. **Zum Altare Gottes will ich treten.** Im Anschluss an Schotts Messbücher herausgegeben von Pius Bihlmeyer OSB. Mit farbigem Titelbild u. 16 Textbildern. Schott Nr 7. Freiburg i. Br. 19. 8. Herder et Co. 14×9, XII+252+34. M. 2 —
- Ljetopis** Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti za godinu 1925/26 i 1926/27. Svezak 40, Zagreb 1927. 24×16, 255.
- Ludwig-Maximilians-Universität München.** Verzeichnis der Vorlesungen Sommer Halbjahr 1928. München 19'8. 23×16, 48.  
— Verzeichnis der Vorlesungen Winter-Halbjahr 1928/29. München 1928. 23×16, 48.  
— Verzeichnis der Vorlesungen Sommer-Halbjahr 1929. München 1929. 23×16, 48.
- Lwów dawny i dzisiejszy.** Praca zbiorowa pod redakcją B. JANUSZA. Z 8 tabl. i 28 ilustr. w tekście. Lwów 1928. 25×18, 190.
- MARXUACH Fr. P. La fundamental diferencia** entre Dios y los demas seres segun Santo Tomas. Madrid 1928. 24×16, 15.
- Messbüchlein für die Grundschule. Das Kind bei der hl. Messe** Im Anschluss an Schotts Messbücher herausgegeben von Pius Bihlmeyer OSB. Mit vielen

- zum Teil farbigen Bildern. Schott Nr. 6. Freiburg i. Br. 1928. Herder et Co. 14×9, VIII+6. M 1—
- MEUNIER A. *Les Aventuriers de la Mer*. Paris 1927. Bonne Presse. 18×10, 222. Оповідання про пригоди і нагоди молодого галерника, котрий побирається з дочкою капітана галери. Та як дуже ріжні отсі пригоди і нагоди від грубих і не-смачних „Пригод і нагод“ М. Рудницького!
- MOREAU Jos. Fr. *Les Anaphores des Liturgies de St. Jean Chrysostome et de St. Basile comparées aux Canons romain et gallican*. Paris 1927. Bloud et Gay. 18×12, 109.
- Див. „Записки ЧСВВ.“ III. 250.
- Науковий Збірник** за рік 1927. Записки УНТ-ва в Києві. Т. XXVI під ред. голови секції акад. М. Грушевського. ДВУ (Київ) 1927 27×18, 200.
- Науковий Збірник** за рік 1928. Записки УНТ-ва в Києві Т. XXVIII під ред. голови секції акад. М. Грушевського. ДВУ. (Київ) 1928. 27×18, 200.
- NEUT. E. *La Restauration du Monachisme au Brésil*. Lophem lez Bruges (1927) 15×10, 32.
- NOVELLI A. *Pie XI* (Achille Ratti 1857-1922). Ouvrage traduit de l'italien par R. Jacquin. Lettre-Préface de S. Em. le card. Dubois. Paris 1928. Bonne Preses. 25×17, 135 (в тексті 67 ілюстр.). 5 франків фр.
- Се інтересний життєпис сього, котрого Провидінне поставило для нас Намісником Христовим у католицькій Церкві. Досить докладно і подрібно ясований тут його вік дитячий, молодечий, мужеський; представлений він як людина, як вчений, як священик, дипломат, єпископ. Скрізь видно, що життєписець спирався на дійсних матеріялах, на солідних інформаціях, а в квестіях дразливих зумів зберегти вказану здержаність та безсторонність. — Як відомо, життя сього папи звязане з історією нас українців і нашої гр.-кат. Церкви. На се звертає увагу й автор і треба признати, що тут зайняв він зовсім поправне становище. Річ зрозуміла, що ми хотілиб, аби ті справи автор розвів був обширніше. Передусім ми Василіяни бажалиб підчеркнути, що справді батьком, опікуном і добродієм був теперішній папа Пій XI для наших отців і братів, котрих польські війська вивезли із монастирів і інтернували далеко на заході Галичини: на Домбю, у Могілі, Н. Санчі і Кентах. Його переписка у тім напрямі з деякими Василіянами на завсіді свідчитиме, що Пій XI не такий польонофіл, яким уважають його наші і чужі. Для історії важним булоб, якщо автор зілюструвавби був докладніше і настрої польської преси 1921/22 рр., коли то велася зтяжна боротьба не так проти його уряду, як радше проти його особи.
- ОГІЄНКО І. проф. „Руські“ переклади в Херсонесі в 860 р. (надбитка).
- ОГІЄНКО І. проф. **Нариси з історії української мови**: система українського правопису. Популярно-науковий курс з історичним освітленням. (Студії до української граматики. Видають: І. Огієнко та Р. Смаль-Стоцький. Кн. II). Варшава 1927. 24×16, VIII+216.
- ОГІЄНКО І. проф. **Костянтин і Мефодій**. Їх життя та діяльність Історично-літературна монографія. Частина I. Варшава 1927. 24×16, 324  
— Тож само. Частина II. Варшава 1928. 24×16, 400.
- OLIVIERO L. *Jean Laroque*. Paris 1927 Bonne Presse. 18×10, 256.
- Се повне драматичности оповідання на тлі ріжного виховання батька і сина.
- Ordo divini officii recitandi sacrique peragendi iuxta Kalendarium Ecclesiae Universalis pro anno D 1929. Roma 19 8. 16×11, XXX I+127.
- PEJŠKA J. *CSSR. Ius canonicum religiosorum*. Editio tertia post primam et alteram privatim pro manuscripto impressas. Friburgi Br. 1927. Herder et Co. 22×14, XVI+366. 8:50 M
- Див. „Записки ЧСВВ.“ III. 276.
- PERRAUD Ch. *Méditations sur les sept paroles de N. S. Jésus-Christ en Croix*. Paris 1928. P. Téqui. 16×10, XXXI+268.
- Сі розважання надаються для осіб, котрі бажать мати під рукою готові розважання, се є не лише сам предмет, але і пристосовання та готові чувства молитви.
- Personenstand** der Ludwig-Maximilians-Universität München. Winter-Halbjahr 1927/28. München 1928. 24×18, 187.  
— Sommer Halbjahr 1928. München 1928. 24×18, 197.  
— Winter-Halbjahr 1928/29. München 1928. 24×18, 200.

PRZEŹDZIECKI H. Dr. **Listy pasterskie i przemówienia 1918-1928.** Poznań 1928. 23×5, 425.

**Rad Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti.** Knjiga 235 Razreda historičko filol gičkoga i filozofičko-juridičkoga. 103. Zagreb 1928. 21×16, 280.

**Reports of the World Conference on Faith and Order** Boston 1928. 23×14, 28.

ROBINSON G. **History and Cartulary of the Greek Monastery of St. Elias and St. Anastasius of Carbone.** I. History. (Orientalia Christiana XI-5. N. 44). Roma (1928). 24×16, 81.

**Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu.** Rocznik XXXIV. Toruń 1927. 23×16, 434

РУССНАКЪ Н. Дръ. **Епиклизисъ.** Съ архіерейскимъ скръпленіемъ. Пряшевъ 1926. 24×16, 282.

Здавалосяб — незамітна книга і в порівнянні з іншими працями про епikleзу — навіть зайва Однак тут і там, у нас (д-р Костельник) і деінде (Spáčil, Salaville), стали говорити про неї. Особливої рації аж такою наділяти її замітною увагою — ми не бачимо.

**Sancti Benedicti Regula monasteriorum.** Editionem critico-practicam adornavit D. Cuthbertus Butler. Editio altera. Friburgi Bris 1927. Herder et Co 18×12, XXIV+224. RM. 3 80.

Поуміється, що ми почувалисяб далеко приємніше, якщо на отьому місці ми моглиб говорити про реконструкцію та критично-практичне видання Регули св. О. Н. Василя В Та покищо маємо перед собою Регулу св. Бенедикта, по правді не зовсім чужу нам Василянам. Учений Бенедиктинець уже другим виданням обдарував свою законну братію і науковий світ Регулою свого Законодателя. Великий піетизм для кожного слова св. Бенедикта створив отсе зразкове і незвичайно докладне видання, заставив до подиву гідної муравельної праці, до всього вишукування, порівнювання, важкого відчитування рукописів, словом — любов і піетизм святкують побіду!.. Між впливами на Регулу св. Бенедикта автор зазначає між и. і вплив творів св. О. Н Василя В. у латинському перекладі. Нам видіється, що замало є вказати кілька тожонних чи подібних місць і на їх основі заключати, що св. Бенедикт виразно цитував або принаймні натякав на текст св Василя В. Твори св. Василя В і його спосіб думання більше як котрого іншого Законодателя лягли в основу Регули св. Бенедикта і в йогож спосіб висловлювання. Се традиційна гадка дотеперішних століть. Належалоб лише сю гадку критично узаasadнити. Се вчинив автор уже основніше у сім другим виданню і можна надіятися, що при дальших своїх студіях йому удасться знайти ще повніше узаasadненне довговікової традиції.

SCHERER E. Cl **Geschichte und Kirchengeschichte an den deutschen Universitäten Ihre Anfänge im Zeitalter des Humanismus und ihre Ausbildung zu selbständigen Disziplinen.** Freiburg im Br. 1927. Herder et Co. 23×16, XXX+52z.

Див. „Записки ЧСВВ.“ III. 265.

S. HWEIGL J. SJ. **Die Hierarchien der getrennten Orthodoxie in Sowjetrussland.** I. Ihr gegenseitiges Verhältnis. (Orientalia Christiana XIII-1. N. 46). Roma (1928). 24×16, 76.

ŠIMRAK Ioan. Dr. **De relationibus Sclavorum Meridionalium cum S. Romana Sede Apostolica saec. XVII et XVIII.** Vol. I. (Academia Theologica Croatica. Vol. VII). Zagreb 1926. 24×16, 178

Див. „Записки ЧСВВ.“ III. 251.

СЛПІЙ Й. Др. **Шляхом обнови.** Львів 1928. 19×12, 108.

SPACIL Th. SJ. **Doctrina theologiae Orientis separati de SS. Eucharistia.** I. Bibliographia Doctrina Orientis separati in genere. (Orientalia Christiana XIII-3. N. 48). Roma (1928). 24×16, 96.

**Spis wykładów i wykaz instytucyj uniwersyteckich.** Rok akademicki 1927/28. (Uniwersytet Lubelski). Lublin 1927. 21×15, 40.

**Starine.** Na svijet izdaje Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti. Knjiga XXXVI. Zagreb 1918. 24×16, 430+III табл.

СВЕНЦІЙСКИЙ І. **Дещо про науку, літературу і мистецтво Галицької України за останніх 40 літ.** Львів 1928.

— **Звіт Управи Національного Музею у Львові за 1927 рік.** Львів 1928.

SHMITT A. Др. **Католицька апологетика** для школи й життя за німецьким оригіналом опрацював Яр Ясенівський. Львів 1928. „Добра Книжка“ — 89 вип. Наша Релігія II т. I р. 17×12, 132.

TISCHLEDER P. **Die Geistesgeschichtliche Bedeutung** des hl. Thomas von Aquin für Metaphysik, Ethik und Theologie Freiburg im Breisgau 1927. Herder Verlag Co. 26×17, IV+37.

У часі 600-літнього ювілею св. Томи з Аквіну появилися численні праці про цього геніального мислителя, що звів в одну систему цілу середовічну схоластику і завершив її розцвіт. До таких праць, вправді не спеціальних, але не менше вартісних, бо даючих короткий і ясний перегляд головних напрямних св. Томи, належить й зазначена. Зложилися на неї відчити, які автор мав в часі ювілею перед католицькими студентами в різних місцевостях Надренії і Вестфалії — Ціллю автора є доказати величезне значіння св. Томи в тім, що він умів вибрати золоту середину в філософії, етиці і теології. Тому й виправдати треба автора за це, що многи справи перейшов лише побіжно, іншіж сильно підкреснув, щоб образ вийшов в цілості як найсильніший. У філософії дав Тома щасливу розв'язку загадок макро і мікрокосму та теорії пізнання, що до його часів нікому не вдалося досягнути. Бог і всесвіт, дух і матерія, душа і тіло у взаємнім до себе відношенню були все предметом філософічних дослідів, серед яких попадали мислителі в одну або другу крайність. Коли хотіли погодити матерію з духом і звести обоє до одного принципу були моністами, але такими, що признавали лиш матерію і перечили духа, або перечили матерію признаючи духа. Св. Тома потрапив знайти золоту середину між противенствами монізму і дуалізму в філософічнім понятті сотворення, де матерія і сила мають свою гідну розв'язку. Подібно відношення тіла до душі сформулював щасливо в одну цілість, вважаючи тіло не кайданами душі, але ставлячи його у відношенню матерії до форми Найщасливішу розв'язку сил душевних і тілесних в чоловіці знайшов св. Тома в теорії пізнання, признаючи зміслом чинність аперцепції, а духови чинність духовнювання вражінь, се є творення понять і осудів. Від того часу людського пізнання є на прямій дорозі, з якої до нині не в силі звести на ідея innata. Зміслові вражіння і intellectus agens дістануться з землі до неба не потребуючи до цього драбини з неба — В теології повів св. Тома раз і назавжди означену границю між натурою і ласкою, вірою і наукою. На чім заламався батько схоластики Абельярд, не признаючи таїнственності і бажаючи все проникнути розумом, що було причиною блудів Оккама і Лютра, які вважали ласку природним вивінуванням першого чоловіка перед його упадком, а гріх і втрату ласки якимсь упослідженням людської природи, якої не в силі санувати відкупленне все те виселінував з теології св. Тома. Він здефініював ласку чимось не належним людській природі, навіть в стані перед упадком, тим божим даром, який удосконалює природу В той спосіб знайшов він золоту середину між пелаянізмом, що приписує природі силу ласки і лютеранізмом, що обезцінює природу. Також відношення знання до віри унормував св. Тома в той спосіб, що пішов золотою серединою між раціоналізмом початкуючої схоластики і фідезізом Евноміян, номіналістів та Лютра, які твердили, що до пізнання природної навіть релігії потрібне обявлення. Він признає розумови силу пізнати істновання Бога і його прикмети, але тільки недосконало, після чужобогій видимого світа. а вірі признає силу пізнання річий надрозумових. Оба однак пізнання стоять до себе в такім відношенню, як природа до надприроди. Природне пізнання не спричинює надприродного, але щонайменше негативно справджує, що одно другому не противорічить. Так погодив св. Тома віру з наукою, усуваючи подвійну бухгалтерію кантівського теоретичного і практичного розуму та модернізму, який каже, що може бути щось історично, філософічно чи природничо фальшивим, а теологічно правдивим. Ось так начеркнув автор короткими і ядерними штихами головні напрямні науки св. Томи і його значіння для католицького світа Однак не дається заперечити, що деякі черти томізму є автором занадто підмальовані Св. Тома не був так щасливий в розв'язці загадок макрокосмосу, як в антропології, теорії пізнання, етиці і теології. Відомий є його висказ: „Не дається самим розумом доказати, що матерія не є вічна“, яким навіть сей великий мислитель зраджує дуалістичний світогляд грецької і взагалі східної філософії, що до початку буття. Щойно віра і обя-

ленній охоронили його від тої похибки, яку чистий розум може поповнити приймаючи вічну матерію і рівнож вічну творчу силу. Ми є нині в щасливішій положенню, бо можемо без помочи обявлення доказати неможливість вічної матерії на підставі права ентропії, яке дала нам новочасна фізика. Тому вважаємо похибкою, що автор викладаючи про головні напрямні томізму не підіє цього перед католицьким студентством. А. Іщак

TISSIER Mgr. **Grand sanctuaires français.** Histoire et doctrine. Ouvrage orné de gravures. Paris 1928. P. Téquì. 19×12, 224.

Вичислено 8 богомільних місць, у яких автор промовляв до зібраних прочан. Кожда промова, се свого рода розправа, котра обучує, підносить патріотично і убагороднює морально. Тут французи стоять взором, по якому й иншим належалоб поступати.

TRUBETZKOY N. E. **Die religiöse Weltanschauung der altrussischen Ikonmalerei.** Herausgegeben u. eingeleitet von N. v. Arseniew. Paderborn 1927. Ferd. Schöningh. 20×13, XI+99.

Див. „Записки ЧСБВ.“ III. 279.

Un grand mystique byzantin: **Vie de Syméon le Nouveau Théologien** (949-1022), par Nicétas Stéthatos. Texte grec inédit publié avec introduction et notes critiques par le P. Ir. HAUSHERR S.J. et traduction française en collaboration avec le P. G. Horn S.J. (Orientalia Christiana XII. N. 45). Roma (1928). 26×18. XCVI+256.

WALZ J. B. Dr **Die Fürbitte der Heiligen.** Eine dogmatische Studie. Freiburg im Br. 1927 Herder et Co. 25×16, XVI+168. RM. 6.- i 7.20.

Правду про „спільноту святих“ признають усі християнські вірування і тому отся книжка має незвичайно широке поле для поширення. З приємністю слід зазначити, що узгляднено також у даній матерії науку християнського Сходу, хоч почитання Богоматері і Йоана Хрестителя могло бути докладніше оброблене, то що література предмету тут обильніша як деінде. В цілій праці подивляти трохи незвичайну богословську стислість, котра однак не робить предмету сухим. Книжка отже може осягати й практичні цілі. Для сеї практики передусім надійшло розвиненне правди про заступництво святих на область життя морально-етичного, що вже зазначив Собор Тридент., але таке пристосованне, мабуть, не вийшло з замисли автора.

WASMANN E. S.J. **Eins in Gott.** Gedanken eines christlichen Naturforschers. Dritte, vermehrte Auflage von »Christlicher Monismus«. Freiburg im Br. 1928. Herder et Co. 17×11, XIV+104. RM. 2.—

Розпочинаючи колись на сторінках одного журналу (див. „Поступ“ IV. 23, 95, 159) переклад отсеї книжочки, я вірив, що її у першій мірі треба дати в руки української молоді. Нині думаю, що не тільки молоді, але й всякому інтелігентному читачеві, будь він і старим фаховцем, отся основна праця повинна стати постійною справою. Немаю сумніву, що вона буде ліком для всіх, у яких зовсім нема релігійного світогляду, або коли сей світогляд у них розбитий, плиткий, нескристалізований.

### Друкарські похибки

Стор.	рядок	замість:	має бути:
149	6	§ XXXXIII.,	§ XXXVIII.,
224	20	в середині XX в.	в середині XIX в.

Видає: ВИДАВНИЦТВО ЧИНА СВ. ВАСИЛІЯ В. в ЖОВКВІ + + + + +  
 + + + + + Редагує і відповідає за редакцію: с. Йосафат СКРУТЕНЬ, ЧСВ.  
 Editor: WYDAWNICTWO CZYNA SW. WASYLEJA W. in Żółkiew + + + + +  
 + + + + + Redactionis moderator et sponsor: P. Josaphat SKRUTEN, OSBM.

Посищення закарпатських монастирів ЧСВВ. в рр. 1755, 1756, 1765, 1809 (о. Гл. Ки-нах, ЧСВВ.) . . . . . 432

Малярі-Василіяни на тлі західно-українського цер-ковного малярства XVIII в. (М. Голубець) . . . . . 447

Причинки до життя і спра-ви м. Мокр. Мечиславської, ЧСВВ. (свщ. Е. Майков-ський) . . . . . 467

Життєписи Василян (о. Й. Скрутень, ЧСВВ.) . . . . . 496

Катальог Прокураторсько-го Архіву в Римі (свщ. Ки-рило Королевський) . 521

### III. MISCELLANEA

Увійні видання і „руські“ пере-клади А. Поссевіна в 1580-их рр. (Ів. Крипякевич) . . . . . 537

З історії Папського Алумнату у Більні (В. Харкевич) . . . . . 552

Скальний монастир у Розгірчі (В. Карпович †) . . . . . 562

Проект знесення нашого обряду (М. Андрусяк) . . . . . 574

Василіанський монастир у Вар-шаві і його судьба (О. Кладоч-ний) . . . . . 582

Спір про початки Руси (В. За-їкин) . . . . . 591

Сковорода в освітленню новій-шої німецької літератури (В. Золо-зецький) . . . . . 614

Visitationes transcarpathi-  
corum monasteriorum OSBM.  
a. 1755, 1756, 1765, 1809 (P.  
Hl. Kynach, OSBM.) . . . . 432

Pictores-Basiliani eorum-  
que connexio cum pictura ec-  
clesiastica saec. XVIII in terris  
Ucrainae occidentalis (N. Ho-  
łubeć) . . . . . 447

Quaedam ad vitam et cau-  
sam m. Macrinae Mieczysław-  
ska, OSBM. (E. Majkowski) 467

Basilianorum vitae (P. J.  
Skruteń, OSBM.) . . . . . 496

Catalogus Archivi Procura-  
toris Generalis Ecclesiae Ru-  
thenae in Urbe (C. Koro-  
lewskýj) . . . . . 521

### III. MISCELLANEA

De A. Possevini in favorem unionis  
publicationibus interpretationibusque  
ruthenicis a. circiter 1850 (J. Kry-  
piakievyc) . . . . . 537

Quaedam ad historiam Pontifici  
Alumnatus Vlnensis pertinentia (V.  
Charkiewicz) . . . . . 552

De monasterio cryptae in Rozhirče  
(B. Januš †) . . . . . 562

De ritus nostri abolendi consilio  
(N. Andrusiak) . . . . . 574

De Basilianorum monasterio Varso-  
viensi atque de fatiis eius (J. Kła-  
dočnyj) . . . . . 582

De Russiae originibus controver-  
sia (V. Zajikyn) . . . . . 591

Recentiora quaedam in litteratura  
Germanorum de philosopho Gr. Sko-  
voroda (Vl. Załozeczyj) . . . . . 614


### IV. БІБЛІОГРАФІЯ — BIBLIOGRAPHIA

Аскетичні Твори св. О. Н. Василя В. переклад з грецького митр. А. Ше-  
тицький. Львів 1929 (Pl. Filas) 624. — ДрЪ Т. МЫШКОВСКИЙ. Изложение  
цареградской литургии (св. Василя В. и Иоанна Злат.) по ея древнему смыслу  
и духу. Львовъ 1926 (P. Teodorowyc) 626. — J. A. STEIN. Encomium of Saint  
Gregory on his Brother Saint Basil. Washington, D. C. 1928 (V. Łaba) 633. —  
Л. П. КАРСАВИНЪ. Св. Отцы и Учители Церкви. Paris (V. Łaba) 634. — Dr. L.  
MOHLER. Kardinal Bessarion. I. Paderborn 1923 (A. Iščak) 636. — N. BORGIA.  
\*Ωρολόγιον-Diurno delle Chiese di rito bizantino. Roma 1929 (Pl. Filas) 639. —  
N. BRIAN-CHANINOV. L'Église russe. Paris 1928 (V. Zajikyn) 643. — N. de BAUM-  
GARTEN. Chronologie ecclésiastique des terres russes du X-e au XIII-e s. Roma  
1930 (V. Zajikyn) 653. — SZENTPÉTERY I. Az A'rpád-házi királyok okleveleinek  
kritikai jegyzéke. I. Budapest 1923/27 (S. Tomašivskýj) 666. — Ch de CORSWA-  
REM. La Liturgie byzantine et l'Union des Eglises. Avignon 1926 (Th. Ł-yj) 669. —  
S. ZANKOW. Das orthodoxe Christentum des Ostens. Berlin 1928 (A. Iščak) 670.

Index continuatur in pag. seq.

— W. Solowjew-L. Kobilinski-Ellis. Monarchia S. Petri. Mainz 1929 (W. Zajikyn) 671. — P. R. JANIN. Saint Basile. Paris 1929 (J. Skruteń) 674. — P. Chr. BAUR. Der hl. Johannes Chrysostomus u. seine Zeit. I/II. München 1929/30 (V. Łaba) 675. — I. ОГІЄНКО. Костянтин і Мефодій. I/II. Варшава 1927/28 (J. Vašica) 676. — Dr. S. HILPISCH. Geschichte des benediktinischen Mönchtums. Freiburg i. Br. 1929 (Th. H-kyj) 684. — G. HOFMANN. Patmos und Rom. Roma 1928 (M. Vavryk) 685. — Россія и Италия (изд. Е. Ф. Шмурло). I/IV. Петербург-Ленинград 1907/1927 (M. Andrusiak) 686. — Е. ШМУРЛО. Римская Курія на русскомъ правосл. Востоку въ 1609-1654 гг. Прага 1928 (J. K-č) 689. — Akta grodzkie i ziemskie. T. XXIII wydał A. Prochaska (J. Krypiakievuč) 690. — Dr. A. PETROV. Karpatoruské pomístní názvy z pol. XIX a z roč. XX st. Praha 1929 (J. Krypiakievuč) 691. — I. СВЕНЩИЦКИЙ. Иконопись галицької України XV-XVI вв. Львів 1928 (Vi. Załozečkyj) 692. — J. STRZYGOWSKI. Die Altslavische Kunst. Augsburg 1929 (M. Dragan) 698. — A. MALVY-M. VILLER. La Confession Orthodoxe de Pierre Moghila. Rome 1927 (I. O. B.) 701. — Ir. HAUSHERR-G. HORN. Vie de Syméon le Nouveau Théologien. Roma 1928 (J. Skruteń) 702. — W. PIOTROWICZ. Z zagadnień wyznaniowych w Polsce. Wilno 1929 (Vi. Tołoczko) 704. — M. J. ROUËT de JOURNEL. Nonciatures de Russie d'après les documents authentiques. Nonciature d'Arezzo 1802-1806. I/II. Rome 1922/1927 (J. Skruteń) 705. — W. CHARKIEWICZ. Placyd Jankowski. Wilno 1928 (M. Karoweč) 708. — M. J. ROUËT de JOURNAL. Madame Sweitchine. Paris 1929 (V. M. Z.) 709. — W. CHARKIEWICZ. Bez steru i buscli. Wilno 1929 (M. Teršakoveč) 711. — Dr. H. KOCH. Die orthodox-autokophale Kirche der Ukraina. Berlin 1928; Die Ukraine. München 1929 (V. Z.) 715. — W. R. ZAŁOZIECKY. Zur Frage des byzantinischen Ursprungs der fünfschiffigen Kreuzkuppelkirche. Leipzig 1928 (N. Hołubeč) 718. — Академия Наук СССР. Летопись записаний Археографической Комиссии за 1927-1928 гг. Ленинград 1929 (J. K-č) 718. — Lexikon für Theologie und Kirche. I. Freiburg i. Br. 1930 (J. Skruteń) 719. — Académie Roumaine. Bulletin de la Section Historique. Bucarest 1915/1928 (S. Tomašivskýj) 724; Memoriile Sectiunii Istorice. Bucaresti 1923/1928 (J. Skruteń) 725. — Académie Royale de Belgique. Bulletin de la Classe des Lettres. Bruxelles 1925/1929 (J. Skruteń) 726. — Byzantion. I/IV. Paris 1924/1929 (J. Skruteń) 727. — Studi Bizantini. I/II. Roma 1925/27 (J. Skruteń) 730. — W. CHARKIEWICZ. Żywotce... task krynice... Słonim 1930 (J. Skr.) 732. — H. PASZKIEWICZ. U podstaw potęgi moskiewskiej. Wilno 1928 (S. Tomašivskýj) 735. — W. CHARKIEWICZ. Zmierzch Unji Kościelnej na Litwie i Białorusi. Słonim 1929 (J. Skruteń) 737. — L. LOHN. Doctrina S. Basilii M. de processionibus divinarum personarum. Romae 1929; Nauka św. Bazylego W. o pochodzeniu Ducha św. również i od Syna. Lwów 1929 (J. Skr.) 739. — В. ЗАЙКИН. Французька праця про митр. А. Шептицького. Львів 1930; I. ŚWIENCICKYJ. Metrop. A. Szeptycki jako działacz społeczny i narodowy. Wilno 1930; T. RZEWUSKI. Na usługach Jedności. Kraków 1930 (J. Skr.) 741. — W. ZAJIKYN. Nieco o świętym Józafacie. Warszawa 1928 (J. Skr.) 741. — Dr. Fr. GRIVEC. Vzhodne Cerkve in vzhodni obredi. Ljubljana 1930 (J. Skr.) 742. — Ks. Wł. CHOTKOWSKI. Dzieje klasztorów i monasterów galicyjskich od 1780-1848 r. Kraków 1928 (J. Skr.) 742. — M. KORDOUBA. Comptes-rendu de l'historiographie ukrainienne contemporaine. Varsovie 1929 (V. Zaikyn) 745.

ОГЛЯД надісланих книг, 747. — CONSPECTUS operum acceptorum, 747.  
 НАДІСЛАНІ періодичні видання, 763. — ACCERTA periodica, 763.  
 CORRIGENDA, 764.

 Ціна цього вип. 24 зл. — Pretium huius fasc. 24 zl.